

А. А. Тимченко

ПЕДАГОГІКА

**ЗАГАЛЬНА
ТА ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ**

А.А.Тимченко

**ПЕДАГОГІКА
(ЗАГАЛЬНА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ)**

**Навчально-методичний посібник для студентів закладів
вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта**

Миколаїв 2019

УДК 37+37(091)(075.8)

ББК 74.0+74.03я73

*Рекомендовано вченою радою Миколаївського національного університету імені
В. О. Сухомлинського
(Протокол № 11 від 21.12.2018 р.)*

Рецензенти:

Трибулькевич Катерина Георгіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Шарата Наталя Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри українознавства, проректор з науково-педагогічної та виховної роботи і підвищення кваліфікації Миколаївського національного аграрного університету

Т41

Педагогіка (Загальна та історія педагогіки) : навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта / А. А. Тимченко. – Миколаїв : СПД Румянцева, 2019. – 241 с.

ISBN 978-617-7320-21-9

ББК 37+37(091)(075.8)

УДК 74.0+74.03я73

В основу даного навчально-методичного посібника покладено реалізацію вимог до навчально-методичного комплексу дисципліни «Педагогіка (загальна та історія педагогіки)» відповідно до робочого навчального плану і програми спеціальності «Початкова освіта» МНУ імені В.О.Сухомлинського. Окрім викладу лекційного матеріалу, навчально-методичний посібник містить методичні вказівки і рекомендації щодо підготовки до практичних занять, організації самостійної роботи студентів, проведення контролю та оцінювання знань, умінь та навичок студентів з дисципліни.

Матеріали даної роботи можуть бути використані науково-педагогічними працівниками, аспірантами, студентами педагогічних навчальних закладів, науковцями та практиками, які досліджують проблему фахової підготовки вчителів початкових класів.

ISBN 978-617-7320-21-9

© Тимченко А. А., 2019

© СПД Румянцева, 2019

ЗМІСТ

ЗМІСТ	4
ПЕРЕДМОВА	6
ПРОГРАМА КУРСУ	8
ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС	21
КРЕДИТ 1. Предмет педагогіки, завдання навчального курсу. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження	21
ЛЕКЦІЯ 1-2 Педагогіка як наука, її становлення і розвиток	21
ЛЕКЦІЯ 3-4 Характеристика методів науково-педагогічного дослідження. Науково-дослідницька робота студентів як обов'язковий елемент системи підготовки в університеті	39
КРЕДИТ 2. Чинники формування особистості молодшого школяра	59
ЛЕКЦІЯ 5 Розвиток і формування особистості молодшого школяра. Спадковість і розвиток особистості	59
ЛЕКЦІЯ 6 Становлення особистості у процесі соціалізації. Вікові етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика	68
КРЕДИТ 3. Мета виховання в історії педагогіки. Педагогічна діяльність та майстерність вчителя	74
ЛЕКЦІЯ 7 Мета виховання в історії педагогіки	74
ЛЕКЦІЯ 8 Сутність педагогічної діяльності та майстерності вчителя	86
КРЕДИТ 4. Виникнення виховання. Виховання у первісному суспільстві та за часів давніх цивілізацій	97
ЛЕКЦІЯ 9 Предмет і завдання курсу історія педагогіки. Виникнення виховання у первісному суспільстві	97
ЛЕКЦІЯ 10 Виховання, школа і зародження педагогічної думки в державах стародавнього світу	106
КРЕДИТ 5. Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 ст.), та в епоху Українського Відродження (16-I пол. 18 ст.)	118
ЛЕКЦІЯ 11 Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні періоду Київської Русі (XI-XV ст.)	118
ЛЕКЦІЯ 12 Становлення і розвиток національної системи виховання та освіти в епоху Українського Відродження (XVI – I пол. XVIII століття)	124
КРЕДИТ 6. Життя та педагогічна діяльність Я. А. Коменського та К. Д. Ушинського	136
ЛЕКЦІЯ 13-14 Педагогічна система Я.А. Коменського – засновника педагогічної науки та реформатора школи	136
ЛЕКЦІЯ 15 Видатний вітчизняний педагог К.Д.Ушинський (1824-1870 рр)	148
ЛЕКЦІЯ 16-17 Школа і педагогічна думка на Україні в 20 – 30 – ті роки ХХ століття. Педагогічна теорія та практика А.С. Макаренка.	160
ЛЕКЦІЯ 18-19 Освіта і педагогічна думка в Україні в 40-80 рр. ХХ століття. Життя і педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського.	170
ЛЕКЦІЯ 20 Соціально-культурні фактори виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини. Перші педагогічні навчальні заклади на Миколаївщині...177	
ЛЕКЦІЯ 21-22 Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського: стратегія поступу – від витоків до сьогодення	183
II. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	202

КРЕДИТ 1. Предмет педагогіки, завдання навчального курсу. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження.....	205
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 1 Предмет педагогіки, завдання навчального курсу	205
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 2 Виникнення та розвиток педагогіки	206
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 3 Методи науково-педагогічного дослідження. Науково-дослідницька робота студентів.....	207
КРЕДИТ 2. Чинники формування особистості молодшого школяра	210
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 4 Розвиток, виховання і формування особистості молодшого школяра. Спадковість і розвиток особистості.....	210
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 5 Становлення особистості у процесі соціалізації. Вікова етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика.	211
КРЕДИТ 3. Мета виховання в історії педагогіки. Педагогічна діяльність та майстерність вчителя.....	213
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 6 Проблема мети виховання в історії педагогіки	213
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 7 Сутність педагогічної діяльності та майстерності вчителя.....	214
КРЕДИТ 4. Виникнення виховання. Виховання у первісному суспільстві та за часів давніх цивілізацій	217
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 8 Виникнення виховання. виховання в первісному суспільстві. Сім'я українців з найдавніших часів до сучасності.....	217
КРЕДИТ 5. Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 ст.), та в епоху Українського Відродження (16-I пол. 18 ст).....	221
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 10 Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 століття).....	221
КРЕДИТ 7. Школа і педагогічна думка в радянський період	225
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 14 Школа і педагогічна думка в 20-30-х роках ХХ-го ст. педагогічна теорія та практика А. С. Макаренка	225
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 15-16 Основні ідеї радянської педагогіки (40-80 рр. ХХ ст.). Видатний український педагог В.О. Сухомлинський	226
КРЕДИТ 8. Соціально-культурні фактори виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини	228
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 17 Виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини. Перші педагогічні навчальні заклади на Миколаївщині	228
ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ІСПИТУ	232
ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ	235
Тематика рефератів з педагогіки	236
Тематика рефератів з історії педагогіки	237
ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ	239

ПЕРЕДМОВА

Потреба суспільства у компетентних, кваліфікованих педагогах висуває нові вимоги до їх підготовки у закладі вищої освіти, де формується професійна компетентність учителя та закладаються теоретичні і практичні основи готовності майбутнього фахівця. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього педагога, що здійснюється в умовах освітньо-виховного середовища університету, являє собою інтегративну систему, яка поєднує відносно самостійні, але взаємозалежні і взаємообумовлені системи підготовки: спеціально-наукову, психолого-педагогічну, загальнокультурну. Кожна з них виконує специфічні завдання, а разом вони утворюють інтегративну цілісність. Психолого-педагогічна і методична підготовка є однією з найважливіших ланок професійно-педагогічної підготовки студентів усіх спеціальностей університету та сприяє формуванню у майбутніх педагогів знань загальних основ педагогіки, історії педагогіки, психології, вікової фізіології, спеціальних методик, що забезпечують підготовку до навчально-виховної роботи в закладах освіти різних типів.

Дисципліна «Педагогіка (загальна та історія педагогіки)» відноситься до циклу психолого-педагогічних в загальній системі вищої освіти і посідає винятково важливе місце. Інтегративну цілісність складають нормативний курс педагогіки, яка розглядає усталені теорії, поняття і категорії, та історія педагогіки, яка вимагає вивчення педагогічних ідей і систем в історичній динаміці та в широкому європейському і світовому контексті. Будь-яка національна система виховання, що формувалася протягом багатьох сторіч, була і залишається неповторною, самобутньою і до пори до часу самодостатньою.

Навчальними робочими планами і програмами спеціальності «Початкова освіта» МНУ імені В.О.Сухомлинського на вивчення дисципліни «Педагогіка (загальна та історія педагогіки)» передбачено загальним обсягом 240 годин (вісім кредитів ECTS): аудиторні заняття – 80 годин (44 год. – лекції, 36 год. – практичні заняття), самостійна робота студента – 160 годин.

Мета посібника – сприяти усвідомленому засвоєнню студентами знань про предмет, мету і завдання педагогіки та історії педагогіки, про методи науково-педагогічного дослідження, про сутність педагогічної діяльності і майстерності вчителя та її значення для навчання і виховання дітей; засвоєння основних шляхів і закономірностей розвитку шкільництва і педагогічної думки, формуванню в них інтересу до історико-педагогічної спадщини, її переосмисленню і творчому використанню з метою вдосконалення навчально-виховного процесу в сучасній школі; виробленню в майбутніх педагогів умінь і навичок аналізу педагогічних явищ і фактів.

В основу даного навчально-методичного посібника покладено реалізацію вимог до навчально-методичного комплексу дисципліни «Педагогіка (загальна та історія педагогіки)» відповідно до робочого навчального плану і програми спеціальності «Початкова освіта» МНУ імені В.О.Сухомлинського. Зміст посібника структуровано відповідно до двох головних розділів курсу («Загальні основи педагогіки», «Історія

педагогіки»), який студенти засвоюють під час різних форм організації навчальної діяльності: лекцій, семінарсько-практичних занять, самостійної роботи. Ефективному опануванню даним курсом сприятимуть представлені методичні рекомендації щодо організації основних видів навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення зазначеної дисципліни: слухання й конспектування лекцій, підготовки й участі в практичних і семінарських заняттях, індивідуальної самостійної роботи студентів, виконання творчих і проблемних завдань під час роботи з науковою, навчальною, навчально-методичною літературою. Важливе значення в процесі вивчення студентами дисципліни займає засвоєння теоретичних положень, отримання достовірних наукових знань про історичні закономірності розвитку різних педагогічних явищ і систем, прогресивні тенденції в галузі освіти. В посібнику запропоновано план і лекційний зміст з кожної теми, який, водночас, є алгоритмом засвоєння нових теоретичних положень для студентів у процесі підготовки до лекційних занять і безпосередньо під час роботи на лекціях. Активна мислительна діяльність студентів під час пояснення викладачем навчального матеріалу дозволяє не лише зрозуміти, але й успішно справлятися із завданнями на семінарських і практичних заняттях, оволодівати знаннями під час самостійної роботи.

Зважаючи на те, що частка самостійної роботи студентів у всьому світі невинно зростає за рахунок скорочення обов'язкових аудиторних занять і ту обставину, що освіта в сучасному світі практично продовжується протягом усього життя, представлений посібник містить повний технологічний інструментарій для самостійного вивчення дисципліни «Педагогіка (загальна та історія педагогіки)». До кожної теми виокремлено питання, відповіді на які студенти шукають у процесі самостійної роботи на основі опрацювання рекомендованої літератури (основної та додаткової). Для глибшого усвідомлення майбутніми вчителями основних шляхів історичного розвитку шкільництва й педагогічної думки, їх аналізу й осмислення, розвитку критичного мислення, формування власної позиції розроблено систему проблемних запитань, творчих завдань. Діагностування якості виконання студентами самостійної роботи відбувається в процесі проведення семінарських і практичних занять.

Для проведення підсумкового контролю, заліку чи екзамену, самоконтролю розроблено й представлено в посібнику тести до кожного розділу. З метою узагальнення й систематизації знань студентів, залучення їх до науково-дослідної роботи подано тематику рефератів і доповідей із кожної теми.

Матеріали і висновки даної роботи можуть бути використані науково-педагогічними працівниками, аспірантами, студентами педагогічних навчальних закладів, науковцями та практиками, які досліджують проблему фахової підготовки вчителів початкової освіти.

ПРОГРАМА КУРСУ

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Педагогіка (загальна, історія педагогіки)» є формування у студентів уявлення про предмет, мету і завдання педагогіки та історії педагогіки, про методи науково-педагогічного дослідження, про сутність педагогічної діяльності і майстерності вчителя та її значення для навчання і виховання дітей; забезпечення умов застосування студентами знань при плануванні власної педагогічної діяльності в закладах освіти та у міжособистісних взаєминах з оточуючими.

Завдання:

- Ознайомлення з основними категоріями педагогіки, її предметом дослідження;
- Виробити практичні вміння і навички використання методів науково-педагогічного дослідження під час написання рефератів, статей, курсових та магістерських робіт;
- Ознайомити студентів з особливостями розвитку, формування і виховання особистості школяра, з віковими особливостями дітей;
- Розвиток у майбутніх вчителів педагогічного мислення, здатності до аналітичного розуміння педагогічної діяльності, навчання їх творчим підходам до визначення педагогічних дій у нестандартних педагогічних ситуаціях;
- усвідомлювати взаємовплив народної та наукової педагогіки, джерела історії педагогіки, зв'язок історії педагогіки з іншими науками;
- Ознайомлення з історію становлення виховання та освіти на різних історичних етапах на Україні та в Східній і Західній педагогічній думці; зміст основних державних документів; історію виховання і педагогіки рідного народу; педагогічну діяльність і погляди видатних просвітителів, освітніх діячів, учених;
- Навчити студентів працювати з першоджерелами, аналізувати педагогічну літературу, оперувати поняттями педагогіки, розкривати гуманістичні та демократичні засади розвитку національної школи і педагогіки за роки різних епох розвитку української держави, застосовувати ідеї та засоби різних концепцій; співвідносити історичний досвід виховання з потребами сучасної освіти.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

- здатність володіти культурою мислення, здатність до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановки мети та вибору шляхів її досягнення;
- здатність логічно вірно, аргументовано і ясно будувати усну та письмову мову;
- здатність до саморозвитку, підвищення кваліфікації та майстерності;
- знання видів освітніх технологій, педагогічних методів, засобів і прийомів та основних форм організації навчального процесу;

- вірно визначати поняття і терміни педагогіки та історії педагогіки;
- обирати доцільні інноваційні та інтерактивні технології при вивченні курсу педагогіки та історії педагогіки;
- знання прийомів організації співробітництва на уроці;
- знання способів формування загальнонавчальних умінь і навичок молодших школярів;
- здатність працювати з інформацією в глобальних комп'ютерних мережах з метою реалізації завдань початкової освіти;
- здатність до ефективного застосування психолого-педагогічних знань для вирішення завдань суспільного, національно-державного і особистісного розвитку, проблем соціального благополуччя.

II. Фахові:

- вміння здобувати нові знання і формувати судження з наукових, соціальних та інших проблем, використовуючи сучасні освітні та інформаційні технології;
- застосовувати теоретичні і практичні навички, набуті під час опанування лекційним матеріалом;
- здатність раціонально використовувати комп'ютер і комп'ютерні засоби для розв'язування завдань;
- здатність до інноваційної діяльності в сфері освіти, оптимізувати виховний потенціал полікультурного середовища, поєднувати традиційну культуру з культурами інших народів;
- здатність до створення психологічно сприятливого середовища в освітніх установах, толерантно ставитися до психологічних особливостей дітей, сприяти полікультурній взаємодії всіх суб'єктів навчально-виховного процесу;
- здатність до компетентного використання законодавчих та інших нормативних актів у галузі освіти державного та регіонального рівнів.

1. Програма навчальної дисципліни

КРЕДИТ 1. ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІКИ, ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Тема 1. Предмет педагогіки, завдання навчального курсу.

Педагогіка як наука її завдання, основні педагогічні категорії: освіта, навчання, виховання. Система педагогічних наук. Зв'язок педагогіки з іншими науками. Характеристика складових народної педагогіки. Козацька педагогіка, її основні завдання, зміст. Розвиток Духовної педагогіки. Погляди християнських теологів, філософів та церковних діячів щодо навчання і виховання (Квінт Септимій Флоренс Тертулліан (прибл. 160–222), Августин (Блаженний) Аврелій, Фома Аквінський (1225–1274), Ян Амос Коменський (1592–1670).) Світська педагогіка про цілі, зміст і правила виховної діяльності.

Тема 2. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження.

Характеристика методів науково-педагогічного дослідження – емпіричних:

а) вивчення педагогічної літератури, документів та результатів діяльності; б) спостереження; в) опитування (інтерв'ювання, анкетування, бесіда); г) оцінювання (рейтинг, консиліум); д) вивчення і узагальнення педагогічного досвіду; е) діагностика (тестування, шкалування); ж) педагогічний експеримент (природний, моделюючий, лабораторний).

Характеристика методів науково-педагогічного дослідження – теоретичних:

а) теоретичний аналіз та синтез; б) узагальнення, класифікація, порівняння; в) моделювання.

Науково-дослідницька робота студентів як обов'язковий елемент системи підготовки в університеті. Основні завдання і форми науково-дослідної роботи у ВНЗ. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження. Вимоги до написання реферату. Тези доповіді та наукова стаття. Підготовка магістерської роботи як кваліфікаційного дослідження

КРЕДИТ 2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА.

Тема 3. Розвиток і формування особистості молодшого школяра.

Спадковість і розвиток особистості.

Основні поняття проблеми: "людина", "особистість", "індивідуальність", "розвиток", "виховання", "формування особистості". Роль спадковості у розвитку і формуванні особистості. Роль середовища у розвитку і формуванні особистості. Особливості розвитку молодших школярів, які необхідно враховувати: в процесі пізнавальної діяльності; в спілкуванні. Роль діяльності та спілкування в формуванні особистості. Провідні види діяльності учнів.

Тема 4. Становлення особистості у процесі соціалізації. Вікові етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика.

Виховання, як педагогічний процес індивідуального становлення особистості. Дитина як суб'єкт виховання. Взаємозв'язок процесів виховання й розвитку. Вікові етапи в розвитку особистості школярів, їх характеристика. Видатні педагоги про вікову періодизацію: Арістотель, Ян Амос Коменський, Жан-Жак Руссо, та ін. Акселерація. Аналіз сучасних теорій розвитку особистості. Врахування закономірностей вікового та індивідуального розвитку дітей в процесі навчання та виховання молодших школярів.

КРЕДИТ 3. МЕТА ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ. ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА МАЙСТЕРНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ.

Тема 5. Мета виховання в історії педагогіки.

Значення мети для педагогічної теорії та практики. Історичний та класовий характер мети виховання. Структурні компоненти всебічного розвитку особистості, їх взаємозв'язок. Комплексний підхід до виховання, як умова забезпечення всебічного розвитку особистості.

Тема 6. Сутність педагогічної діяльності та майстерності вчителя.

Поняття педагогічної діяльності. Основні компоненти педагогічної діяльності. Функції педагогічної діяльності вчителя. Поняття педагогічної майстерності, її основні компоненти. Поняття гуманістичної спрямованості. Роль основних складових педагогічної компетентності для майстерності вчителя. Характеристика основних педагогічних здібностей вчителя. Педагогічна ситуація і педагогічна задача. Майстерність педагогічного спілкування. Техніка мовлення вчителя.

КРЕДИТ 4. ВИНИКНЕННЯ ВИХОВАННЯ. ВИХОВАННЯ У ПЕРВІСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ЗА ЧАСІВ ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

Тема 7. Виникнення виховання. Виховання в первісному суспільстві. Сім'я українців з найдавніших часів до сучасності.

Виникнення виховання як суспільного явища. Теорії про походження виховання: біологізаторська, психологічна, релігійна, трудова, соціологізаторська. Виховання у первісному суспільстві: вікові і статеві відмінності у вихованні дітей; поява перших в історії закладів для життя і виховання підростаючих людей – будинки молоді. Функції та характерні риси української родини. Сім'я та родинне виховання у найдавніші часи на Україні.

Тема 8. Виховання і школа в Давній Греції та Давньому Римі.

Виховання і школа в Стародавній Греції: Спартанська система виховання; Афінівська система виховання. Виховання і школа в Стародавньому Римі. Педагогічні погляди грецьких і римських філософів: Платона, Сократа, Арістотеля, Демокріта, Квінтіліана.

КРЕДИТ 5. ВИХОВАННЯ, ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ (9-13 СТ.), ТА В ЕПОХУ УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ (16-І ПОЛ. 18 СТ.).

Тема 9. Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 століття).

Соціальні умови становлення писемності східних слов'ян. Виникнення перших шкіл у Київській Русі (Школи грамоти та "книжного вчення", Монастирські школи): зміст та організація навчання. Кормильство – як форма домашнього виховання дітей феодальної знаті. Педагогічна думка Київської Русі. Твори перекладні: "Пчела", "Златоуст", "Златоструй", "Ізборнік" Святослава 1073 р., "Ізборнік" Святослава 1076 р. і ін. Твори оригінальні (вітчизняного походження): "Слово про закон і благодать" Ілларіона, "Слово деякого калугера про читання книг" Іоанна, "Повість временних літ" Нестора, "Повчання дітям" Володимира Мономаха і ін.

Тема 10. Становлення і розвиток національної системи виховання та освіти в епоху Українського Відродження (16 – І пол. 18 століття).

Загальна характеристика культури й освіти українського Відродження. Система освіти на Україні в період Відродження: а) елементарна освіта; б) середня освіта; в) вища освіта. Виникнення братських шкіл. Вищі заклади освіти в Україні: Львівський університет, Острозька школа-академія; Києво-Могилянська академія. Діяльність

козацьких шкіл в Україні (січові, полкові, музичні та ін.). Система виховання лицаря-козака. Діяльність січових і козацьких шкіл на Україні. Козацька читанка. Козацька педагогіка (ступені козацького виховання: фізичне, психофізичне, моральне, трудове, військово-спортивне виховання молоді).

КРЕДИТ 6. ЖИТТЯ ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Я.А.КОМЕНСЬКОГО ТА К.Д.УШИНСЬКОГО

Тема 11. Педагогічна система Я.А. Коменського – засновника педагогічної науки та реформатора школи.

Життєвий шлях Я.А.Коменського. Формування й основні риси світогляду Я. А. Коменського. Вчення Я.А.Коменського про школу. Організація навчання. Обґрунтування класно-урочної системи навчання. Дидактичні погляди Я.А.Коменського. Педагогічні ідеї Я.А.Коменського. “Велика дидактика” – основа теорії і практики виховання та навчання. Роль вчителя і вимоги до нього в педагогічній спадщині Я.А.Коменського. Значення педагогічної спадщини Я.А.Коменського для сучасної школи

Тема 12. Видатний вітчизняний педагог К.Д. Ушинський.

Життя, педагогічна діяльність і умови формування світогляду К. Д. Ушинського. К. Д. Ушинський про педагогіку (в вужчому і ширшому розумінні цього поняття) то як науку і мистецтво виховання. Розробка К. Д. Ушинським принципу народності виховання і національної системи виховання. К. Д. Ушинський про застосування в навчанні і вихованні народної педагогіки. Дидактичні погляди К. Д. Ушинського. Вимоги до вчителя. К. Д. Ушинський про моральне і трудове виховання. Вплив К. Д. Ушинського на розвиток школи і педагогіки інших народів.

КРЕДИТ 7. ШКОЛА І ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД.

Тема 13. Школа і педагогічна думка в 20-30-х роках ХХ-го ст. Педагогічна теорія та практика А.С. Макаренка.

Система народної освіти України в 20–30 роки, особливості розвитку її ланок, суперечності цього процесу. Основні віхи життя і педагогічної діяльності А.С.Макаренка. Теорія та практика А.С.Макаренка у формуванні учнівського колективу. А.С.Макаренко про поєднання навчання з трудовим вихованням. Неоднозначність сучасної оцінки педагогічної спадщини А.С.Макаренка.

Тема 14. Основні ідеї радянської педагогіки (40-80 рр. ХХ ст.). Видатний український педагог В.О. Сухомлинський.

Освіта і педагогіка в Україні в повоєнні роки (40-55-ті). Освіта, виховання і педагогіка в Україні в 50-80-х роках. Життя і педагогічна діяльність В.О.Сухомлинського. Питання морального, трудового і естетичного виховання учнів в теорії і практиці В.О.Сухомлинського. Проблеми виховання громадянина.

КРЕДИТ 8. СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ МИКОЛАЇВЩИНИ.

Тема 15. Виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини.

Перші педагогічні навчальні заклади на Миколаївщині

Соціально-культурні та історичні передумови виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини: Перші державоутворення на території сучасної Миколаївщини (Велика Скіфія, Ольвія), заселення слов'янськими племенами та запорізькими козаками; Інтенсивне заселення Миколаївського півострова та створення м.Миколаєва. Створення перших навчальних закладів на території Миколаївської області. Відкриття та діяльність Новобузької учительської семінарії (1874 р.).

Тема 16. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського: стратегія поступу – від витоків до сьогодення.

Відкриття учительського інституту у Миколаєві (1913 р.). Перетворення учительського інституту в педагогічний інститут: розвиток Миколаївського інституту народної освіти. Реорганізація ІНО у трирічний інститут соціального виховання. Перетворення ІСВ в Миколаївський державний педагогічний інститут – 1933-1999 рр. Миколаївський державний педагогічний університет 1999-2002. Миколаївський державний університет - 26.09.2002 Миколаївський державний університет імені В.О.Сухомлинського з 2003 р. Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського з 2010 р.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви кредитів і тем	Кількість годин			
	усьо- го	у тому числі		
		л	П	ср
Кредит 1. Предмет педагогіки, завдання навчального курсу. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження.				
Тема 1. Педагогіка як наука, її предмет, завдання навчального курсу. Виникнення, становлення та розвиток педагогічної науки.		4	4	8
Тема 2. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження. Науково-дослідницька робота студентів.		4	2	8
Усього годин	30	8	6	16
Кредит 2. Чинники формування особистості молодшого школяра.				
Тема 3. Розвиток і формування особистості молодшого школяра. Спадковість і розвиток особистості.		2	2	11
Тема 4. Становлення особистості у процесі соціалізації. Вікові етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика.		2	2	11
Усього годин	30	4	4	22
Кредит 3. Мета виховання в історії педагогіки. Педагогічна діяльність та майстерність вчителя.				
Тема 5. Мета виховання в історії педагогіки.		2	2	11

Тема 6. Сутність педагогічної діяльності та майстерності вчителя.		2	2	11
Усього годин	30	4	4	22
Усього за 1-3 кредити	90	16	14	60
Кредит 4. Виникнення виховання. Виховання у первісному суспільстві та за часів давніх цивілізацій.				
Тема 7. Виникнення виховання. Виховання в первісному суспільстві. Сім'я українців з найдавніших часів до сучасності.		2	2	11
Тема 8. Виховання, школа і зародження педагогічної думки в державах Стародавнього світу.		2	2	11
Усього годин	30	4	4	22
Кредит 5. Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 ст.), та в епоху Українського Відродження (16-І пол. 18 ст.).				
Тема 9. Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 століття).		2	2	11
Тема 10. Становлення і розвиток національної системи виховання та освіти в епоху Українського Відродження (16 – І пол. 18 століття).		2	2	11
Усього годин	30	4	4	22
Кредит 6. Життя та педагогічна діяльність Я.А.Коменського та К.Д.Ушинського				
Тема 11. Педагогічна система Я.А. Коменського – засновника педагогічної науки та реформатора школи.		4	2	10
Тема 12. Видатний вітчизняний педагог К.Д. Ушинський.		2	2	10
Усього годин	30	6	4	20
Кредит 7. Школа і педагогічна думка в радянський період.				
Тема 13. Школа і педагогічна думка в 20-30-х роках ХХ-го ст. Педагогічна теорія та практика А.С. Макаренка.		4	2	8
Тема 14. Основні ідеї радянської педагогіки (40-80рр. ХХ ст.). Видатний український педагог В.О. Сухомлинський.		4	4	8
Усього годин	30	8	6	16
Кредит 8. Соціально-культурні фактори виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини.				
Тема 15. Виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини. Перші педагогічні навчальні заклади на Миколаївщині		2	2	10
Тема 16. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського: стратегія поступу – від витоків до сьогодення.		4	2	10
Усього годин	30	6	4	20
Усього за 4-8 кредити	150	28	22	100
Усього годин	240	44	36	160

6. Теми практичних (семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит 1. Предмет педагогіки, завдання навчального курсу. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження.		
1	Предмет педагогіки, завдання навчального курсу. Виникнення, становлення та розвиток педагогічної науки.	4
2	Характеристика методів науково-педагогічного дослідження. Науково-дослідницька робота студентів.	2
Кредит 2. Чинники формування особистості молодшого школяра.		
3	Розвиток і формування особистості молодшого школяра. Спадковість і розвиток особистості.	2
4	Становлення особистості у процесі соціалізації. Вікові етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика.	2
Кредит 3. Мета виховання в історії педагогіки. Педагогічна діяльність та майстерність вчителя.		
5	Мета виховання в історії педагогіки.	2
6	Сутність педагогічної діяльності та майстерності вчителя.	2
	Усього за 1-3 кредити	14 год.
Кредит 4. Виникнення виховання. Виховання у первісному суспільстві та за часів давніх цивілізацій.		
7	Виникнення виховання. Виховання в первісному суспільстві. Сім'я українців з найдавніших часів до сучасності.	2
8	Виховання і школа в Давній Греції та Давньому Римі.	2
Кредит 5. Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 ст.), та в епоху Українського Відродження (16-I пол. 18 ст.).		
9	Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 століття).	2
10	Становлення і розвиток національної системи виховання та освіти в епоху Українського Відродження (16 – I пол. 18 століття).	2
Кредит 6. Життя та педагогічна діяльність Я.А.Коменського та К.Д.Ушинського		
11	Педагогічна система Я.А. Коменського – засновника педагогічної науки та реформатора школи.	2
12	Видатний вітчизняний педагог К.Д. Ушинський.	2
Кредит 7. Школа і педагогічна думка в радянський період.		
13	Тема 13. теорія та практика А.С. Макаренка.	2
14	Основні ідеї радянської педагогіки (40-80pp. XX ст.). Видатний український педагог В.О. Сухомлинський.	4
Кредит 8. Соціально-культурні фактори виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини.		
15	Виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини. Перші педагогічні навчальні заклади на Миколаївщині	2
16	Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського: стратегія поступу – від витоків до сьогодення.	2
	Усього за 4-8 кредити	22
	Усього годин	36 год.

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит 1. Предмет педагогіки, завдання навчального курсу. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження.		
1	Предмет педагогіки, завдання навчального курсу. Виникнення, становлення та розвиток педагогічної науки.	8
2	Характеристика методів науково-педагогічного дослідження. Науково-дослідницька робота студентів	8
Кредит 2. Чинники формування особистості молодшого школяра.		
3	Розвиток і формування особистості молодшого школяра. Спадковість і розвиток особистості.	11
4	Становлення особистості у процесі соціалізації. Вікові етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика.	11
Кредит 3. Мета виховання в історії педагогіки. Педагогічна діяльність та майстерність вчителя.		
5	Мета виховання в історії педагогіки.	11
6	Сутність педагогічної діяльності та майстерності вчителя.	11
	Усього за 1-3 кредити	60 год.
Кредит 4. Виникнення виховання. Виховання у первісному суспільстві та за часів давніх цивілізацій.		
7	Виникнення виховання. Виховання в первісному суспільстві. Сім'я українців з найдавніших часів до сучасності.	11
8	Виховання і школа в Давній Греції та Давньому Римі.	11
Кредит 5. Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 ст.), та в епоху Українського Відродження (16-I пол. 18 ст.).		
10	Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської Русі (9-13 століття).	11
11	Становлення і розвиток національної системи виховання та освіти в епоху Українського Відродження (16 – I пол. 18 століття).	11
Кредит 6. Життя та педагогічна діяльність Я.А.Коменського та К.Д.Ушинського		
12	Педагогічна система Я.А. Коменського – засновника педагогічної науки та реформатора школи.	10
13	Видатний вітчизняний педагог К.Д. Ушинський.	10
Кредит 7. Школа і педагогічна думка в радянський період.		
14	Школа і педагогічна думка в 20-30-х роках ХХ-го ст. Педагогічна теорія та практика А.С. Макаренка.	8
15	Основні ідеї радянської педагогіки (40-80pp. ХХ ст.). Видатний український педагог В.О. Сухомлинський.	8
Кредит 8. Соціально-культурні фактори виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини.		
16	Виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини. Перші педагогічні навчальні заклади на Миколаївщині	10
17	Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського: стратегія поступу – від витоків до сьогодення.	10
	Усього за 4-8 кредити	100 год.
	Усього годин	160 год.

10. Методи навчання

Лекція, семінар, бесіда, дискусія, круглий стіл, інсценування, пояснення, проблемного викладу, проблемних ситуацій, ділова гра.

11. Методи контролю

Контрольні роботи, усне опитування, творчі роботи, наукові статті; перевірка конспектування лекцій, першоджерел, виконання індивідуальних завдань та самостійних робіт, рефератів.

12. Розподіл балів, які отримують студенти за залік

Поточне тестування та самостійна робота								Накопичу-вальні бали/ Сума
	Кредит 1		Кредит 2			Кредит 3		
	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	
Практичні заняття	15	15	10	10	10	15	15	300
Самостійна робота (включно контрольні роботи)	70		50			50		
			КР 1 – 20			КР2 – 20		
Усього	100		100			100		300

Розподіл балів, які отримують студенти за іспит

Поточне тестування та самостійна робота											Іспит	Накопичувальні бали/ Сума
	Кредит 4		Кредит 5		Кредит 6		Кредит 7		Кредит 8		200	300
	T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	T15	T16	T17		
Практичні заняття	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10		
Самостійна робота (включно контрольні роботи)	20		40		20		20		20			
	КР 1 – 20				КР2 – 20		КР3 – 20		КР4 – 20			
Усього	60		60		60		60			60	200	500

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ECTS	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64		
E	50-54	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
FX	35-49		
		2 (незадовільно)	Не зараховано

13. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс дисципліни

14. Рекомендована література

Базова

1. Афонина Г.М. Педагогика. Курс лекций и семинарские занятия / Под ред. Абдуллиной О.А. – Р.-н-Д.: Фенікс, 2002. – 512 с.
2. Безрукова В.С. Педагогика. – Екатеринбург: Деловая книга, 1996.-344с.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
4. Волкова Н.П. Педагогіка. – К., 2003. – 575 с.
5. Вульфів Б.З., Іванов В.Д. Основы педагогики в лекциях, ситуациях, первоисточниках. - М.:Изд-во УРАО, 1997, 288 с.
6. Гадецький М.В. Організація навчального процесу в сучасній школі: Навчально-методичний посібник для вчителів, керівників навчальних закладів, слухачів ІПО / М.В. Гадецький, Т.М. Хлєбнікова. – Харків: Веста: Ранок, 2003. – 136 с.
7. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія. – К.: Вища школа. 1995. - 237 с.
8. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 356с.
9. Кузьминський А.І., Вовк Л.П., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 418 с. – (Навчально-методичний комплекс з педагогіки).
10. Лихачев Б. Педагогика. Курс лекций. - М.: Юрайт, 1999. - 464 с.
11. Лихачев Б.Т. Философия воспитания. Специальный курс: Уч. пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Прометей, 1995. – 282 с.
12. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. – Харків: ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. ОВС, 2002. – 400 с.
13. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. – К., 2001. – 608 с.
14. Общие основы педагогики. Курс лекций / Под ред. Грица Ю.А. - Николаев, 1992.
15. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. та ін. / За ред. Пехоти О.М. – А.С.К., 2002. – 255с.

16. Педагогіка / Під ред. А.М. Алексюка. - К., Вища школа, 1986-87.
17. Педагогіка / Під ред. Ярмаченка М.Д. - Вища школа, 1986. - 546 с.
18. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. Для студ. Высш. И сред. пед. Учеб. Заведений / Под ред. С.А. Смирнова. – М.: Академия, 2003. – 512 с.
19. Педагогіка: Уч. для вузов / Н. Бордовская, А. Реан. – СПб.: Питер, 2003. – 304 с.
20. Педагогика. Уч. пособие для студентов пед. вузов и пед. колледжей / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Пед. общество России, 1998. – 640 с.
21. Подласый И.П. Педагогіка: Новый курс: Учеб. Для студ. Высш. Учеб. Заведений: в 2-х кн. – М.: ВЛАДОС, 2003.
22. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. К.: Абрис, 1997. -. 416с.
23. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. -. К.; Рад школа, 1985. - 312с.
24. Стельмахович М.Г. Українська рідина педагогіка - К.: ІСДО, 1996.-288 с.
25. Стефановская Т.А. Педагогіка: наука и искусство. Курс лекцій. Уч. Пособие для студентов, преподавателей, аспирантов. – М.: Совершенство, 1998. – 368 с.
26. Теорія освіти і навчання. Дидактика. Курс лекцій за ред. Гриця Ю.О.-Миколаїв, 1993.
27. Теоретичні та методичні основи шкільного виховання в педагогічному процесі / Курс лекцій за ред. Гриця Ю.О. – Миколаїв, 1994.
28. Технології виховного процесу. – Рівне: Управління освіти Рівненської облдержадміністрації. Інститут підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, 1997. – 93 с.
29. Управління навчальним закладом: Навчально-методичний посібник. У 2 ч. Ч.2. Ключ до професійного успіху / О.І. Мармиза, О.М. Касянова, В.В. Григораш та ін.. – Харків: Веста: Ранок, 2003. – 152 с.
30. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник для студ. вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Академія, 2002. – 528 с.
31. Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. / И.Ф. Харламов. – Мн.: Университетское, 2002. – 560 с.
32. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посіб. – К.: Вища шк., 2002. – 215 с.
33. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

15. Інформаційні ресурси

<http://iskra-vrn.narod.ru/oiskre/oiskre.htm> – Методики, игры.

<http://zerkalenok.ru/cgi-bin/zerk.cgi/7/11/1> – Онлайн бібліотека Зеркаленка – Отсканированные методички разных лагерей, разных лет.

<http://nowocamp.by.ru/activities/index.htm> – Страницка лагеря "Новокемп". Подробный план обучения вожатых для работы в лагере, немало полезных и интересных материалов, игр и просто идей.

<http://www.altai.fio.ru/projects/GROUP1/potok50/site/index.htm> – "Путешествие в страну здоровье!" – Методические рекомендации для организаторов летнего отдыха подростков

<http://tmn.fio.ru/works/44x/308/> – Школа вожатского мастерства – программа Е.Г. Осокиной и М.А. Углицкой, доцента кафедры педагогики вологодского государственного педагогического университета.

http://aliv.sitecity.ru/text_2106083724.phtml – Методика проведения огоньков, Методика Коллективно-творческих дел (КТД), общелагерные мероприятия. Что делать с отрядом? Как составить план-сетку? Что такое педагогический дневник вожатого и как его вести? Что необходимо вожатому в лагере? Как стать хорошим вожатым?

<http://nsk.fio.ru/works/047/group2/index.html> – Проект "Педагогика каникул" Новосибирского регионального центра Федерации Интернет Образования.

<http://www.kidsplus.ru/vozhatomu.html> – методические разработки, программы, сценарии, копилка интересных дел."

<http://method.novgorod.rcde.ru/> – Хранилище методических материалов

<http://www.mcdo.ru/k8.php> Журнал "В помощь вожатому детского оздоровительного лагеря " на сайте Межрегионального центра детского отдыха и оздоровления

www.lasukoff.narod.ru/index.html – методическое пособие Олега Ласукова "В помощь вожатому"

<http://lebedev-vit.narod.ru> – статьи посвященные педагогике, описания проектов, методические разработки, сценарии

www.edu.nsu.ru/vospitanie/index.html – спец выпуск "Лето-2001" – Журнал воспитание и дополнительное образование: игры, советы, программы и многое другое

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

КРЕДИТ 1. ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІКИ, ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

ЛЕКЦІЯ 1-2

Тема: Педагогіка як наука, її становлення і розвиток

Мета лекції:

дидактична: ознайомитися із метою, предметом і завданнями навчальної дисципліни «педагогіка»; засвоїти основні педагогічні категорії; з'ясувати особливості зв'язку педагогіки з іншими науками.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

План

1. Педагогіка як наука її завдання, основні педагогічні категорії.
2. Система педагогічних наук. Зв'язок педагогіки з іншими науками.
3. Виникнення та розвиток педагогічної науки

ЛІТЕРАТУРА

1. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка. – К.: Вища школа, 1986
2. Педагогічна психологія /МЛ.Проклієнко, Д.Ф.Ніколаєнко, – К.: Вища школа, 1991, розд.1.
3. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальна книга. – Тернопіль, 1997.
4. Хофман Франц. Мудрость воспитания. Педагогия. Педагогика. – М.: Педагогика, 1979 – С. 160.

Конспект лекційного змісту

1. ПЕДАГОГІКА ЯК НАУКА, ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК.

Наука – одна із форм людської свідомості на рівні з мистецтвом, правом, етикою, релігією. Педагогіка – наука про закономірності виховання, навчання, освіти підростаючого покоління і дорослих людей. Закономірність – відображення у свідомості людини найбільш суттєвих, об'єктивно існуючих, повторювальних зв'язків між явищами, фактами.

Назва науки походить від від грецького "paida" – "дитина" та "ago" – "вести". В дослівному перекладі „пайдагогос” означає дітоводіння.

В Стародавній Греції педагогами називали людей, які водили дітей багатих і знатних до школи та наглядали за ними. Поступово слово педагогіка стало вживатися більш загально: для визначення мистецтва вести дитину протягом життя, тобто виховувати, навчати, давати освіту. З часом накопичення знань про виховання і навчання спричинило виникнення окремої галузі науки.

Педагогіка розширила свої межі й охопила виховання людини в цілому. Тому буде правильним твердження, що сучасна педагогіка – це сукупність теоретичних та прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку людини. Це наука про закони освіти і виховання дітей та дорослих.

Найкоротше, загальне і разом з тим відносно точне визначення **педагогіки – це наука про виховання.**

Отже предметом педагогіки є виховання як цілеспрямований вплив на розвиток особистості вихованця, що здійснюється спеціально підготовленими фахівцями (педагогами).

В наш час педагогіка – ключова галузь людських знань. Оскільки об'єктом навчання і виховання є людина, тому педагогіка відноситься до наук про людину, це галузь людинознавства. Від неї залежить прогрес людства, всебічний гармонійний розвиток особистості, піднесення економіки і культури.

Для визначення педагогіки як науки важливо встановити ряд факторів, які характеризують її як і будь-яку іншу науку.

- наука педагогіка має свій предмет дослідження – виховання.
- об'єктом пізнання в педагогіці є дитина;
- наука виникла з практичної потреби суспільства під час вивчення, узагальнення та передачі раніше накопичених історичних цінностей;
- педагогічна наука вивчає закони освіти і виховання. Вона узагальнює різноманітні факти, встановлює причини і зв'язки між явищами, прогнозує події, відповідає на питання, чому і які зміни відбуваються у розвитку людини під впливом навчання і виховання;
- для вивчення свого предмету дослідження наука педагогіка використовує методи наукового дослідження (анкетування, спостереження, метод тестів, інтерв'ювання, метод вивчення шкільної документації, бесіду, експеримент тощо);
- як і будь-яка інша наука, педагогіка має свої основні категорії (виховання, освіта, навчання).

Предмет педагогіки – виховна діяльність, що здійснюється в закладах освіти людьми, уповноваженими на це суспільством.

– На всіх етапах розвитку людського суспільства виховну діяльність «обслуговує» педагогічна наука, виконуючи розкриті нижче функції.

– Дослідження законів і закономірностей педагогічних явищ і процесів. Головними педагогічними законами, зокрема, є: закон обов'язкового засвоєння підростаючим поколінням соціального досвіду старших поколінь як необхідна умова

входження в суспільне життя, спадкоємності поколінь, життєзабезпечення суспільства, окремого індивіда і розвитку сил кожної особистості; обов'язкової відповідності змісту, форм, методів навчання і виховання вимогам розвитку виробничих сил суспільства;

– Теоретичне обґрунтування змісту, принципів, методів і форм навчання та виховання. Ця функція передбачає розкриття змісту й технології реалізації, наприклад, конкретного принципу навчання чи виховання, використання певного методу виховання залежно від віку школяра та ін.

– Вивчення передового педагогічного досвіду і створення на його базі педагогічної теорії. Йдеться про виявлення передового і новаторського педагогічного досвіду вчительських колективів і окремих учителів, умов і причин успішності та ефективності їх діяльності, підготовки відповідних методичних матеріалів, педагогічних рекомендацій.

– Експериментальні дослідження педагогічної діяльності. Мета цих досліджень – побудова на їх основі моделей реформування цієї діяльності, втілення досягнень педагогічної науки в практику діяльності закладів освіти з метою її вдосконалення.

– Вироблення педагогічної техніки. Йдеться про стиль поведінки і спілкування вчителя з учнями (як і де стояти в класі, як говорити, як жестикулювати й артикулювати тощо).

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Як і кожна наука, педагогіка має свій понятійний апарат, тобто систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття називають категоріями педагогіки.

До основних категорій педагогіки належать „виховання”, „освіта”, „навчання”. Вони охоплюють сукупність реальних явищ, теоретичних і практичних питань, що належать до предмета педагогічної науки. Правильне їх розуміння потрібне передусім для пізнання педагогічних закономірностей.

а) Виховання – цілеспрямований процес взаємодії дорослих з дітьми, у ході якої відбувається розвиток і формування особистості. Воно носить національний характер.

Виховання – соціальне явище, властиве тільки людям, є однією із сфер суспільно необхідної діяльності. Виховання – цілеспрямований та організований процес формування особистості.

Основне його призначення полягає у забезпеченні життєвої наступності поколінь, що неможливе без засвоєння і розвитку новими поколіннями суспільно-трудового досвіду.

Проблеми виховання людини вивчають різні суспільні науки – психологія, історія, філософія та інші. Педагогіка досліджує виховання як педагогічний процес, як систему засобів педагогічного управління, як складний комплекс виховних впливів.

Виховання – найважливіше поняття, яке має характер категорії.

В педагогіці можна зустріти поняття „виховання”, яке вживається в чотирьох значеннях:

– у широкому соціальному, коли йдеться про виховний вплив на людину, всього суспільства і всієї дійсності, яка містить у собі не лише позитивну спрямованість, а й конфлікти й протиріччя; тут особистість може не тільки формуватися під впливом соціального середовища, а й деформуватись, або навпаки. загартовуватися у боротьбі з труднощами, „робити саму себе”;

– у широкому педагогічному, коли мається на увазі виховання в діяльності шкіл, вузів та інших закладів, де персонал керується педагогічною теорією та її практичними, методичними рекомендаціями;

– у вузькому педагогічному, коли виховання є цілеспрямованою виховною діяльністю педагога (наприклад, класного керівника в школі), щоб досягти певної мети в колективі учнів;

– у гранично вузькому, коли педагог, або батько розв’язують конкретну індивідуальну проблему виховання або перевиховання (наприклад, у хлопчика прагнуть виховати чесність, ввічливість).

Нерідко крім категорії виховання виділяють ще дві категорії того ж ряду: самовиховання і перевиховання.

Виховання є:

– **вічним:** воно з’явилося із появою суспільства і зникне разом з ним;

– **соціальним:** властиве тільки людям, а в світі тварин існують складні інстинкти збереження роду;

– **історичним:** на різних етапах розвитку суспільства його цілі й завдання змінюються в залежності від рівня розвитку суспільства, його потреб;

– **класовим:** в антагоністичному суспільстві виховання завжди захищало інтереси пануючих класів.

Національне виховання – виховання на основі культурно-історичного досвіду народу.

б) **Навчання** – цілеспрямований процес взаємодії учителя з учнями, в ході якого діти засвоюють знання, у них формується науковий світогляд та розвиваються уміння і навички.

в) **Освіта** – процес і кінцевий результат засвоєння основ різних наук. Політехнічна освіта - це ознайомлення учнів у процесі навчання з різними видами виробництва. Професійна освіта – це отримання професії у навчальних закладах.

Основним шляхом і засобом здобуття освіти є навчання, в процесі якого реалізуються цілі освіти.

Термін „освіта” вживається на означення не тільки процесу розумового виховання і підготовки до виконання певних суспільних функцій, а й результату цього процесу: певного рівня освіченості, ступеня озброєності знаннями, уміннями і навичками, а також характеру освіченості (неповна середня, повна середня або вища, загальна чи професійна освіта). Здобуття повної освіти відповідає і певному статусу людини в суспільстві, її вченому ступеню (згідно зі ст. 37 Закону „Про освіту” –

бакалавр, магістр, кандидат, доктор наук). Таким чином, „освіта” – це результат навчання.

Поняття „освіта” означає також сукупність і функціонування освітньо-виховних установ різних типів та ступенів (початкових, середніх та вищих шкіл, курсів, дошкільних та позашкільних закладів, тощо). Йдеться про організацію освітньої справи за певними її принципами, завданнями, масштабами. Саме такий сенс терміну „освіта” міститься у виразах „система народної освіти”, „ступені освіти”, „управління освітою”, та ін.

Головним способом здобуття освіти, засвоєння суспільно-історичного досвіду, найважливішим способом опанування здобутками людської культури є навчання. Зв’язок між поняттями „навчання” та „освіта” настільки тісний, що їх іноді вважають ідентичними.

Навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя і учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються уміння та навички. Це двосторонній процес, це спільна діяльність вчителя та учня, коли перший передає свої знання та керує процесом навчання, а другий (учень) вчиться, тобто засвоює знання і виробляє на їх основі уміння і навички. Вчитель здійснює діяльність викладання, а учень – діяльність учіння. Таким чином, навчання являє собою діяльність викладача і учня.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються вміння й навички.

Теорія навчання та освіти зветься в педагогіці дидактикою.

Виховання, освіта та навчання – три найважливіші напрями педагогічної діяльності, які органічно пов’язані між собою та доповнюють один одного. Їх взаємозв’язок – одна з основних педагогічних закономірностей. Адже освіта як процес, як результат інтелектуальної та практичної підготовки людини до життя передбачає навчання в певних його формах, зокрема й самоосвіту. Вона тісно пов’язана з вихованням. Правильно організований процес виховання відкриває можливості для свідомого та глибокого опанування науковими знаннями. Це стосується і навчання, у процесі якого формуються світогляд, внутрішній світ учнів, їхня самооцінка, ставлення до людей, до праці, до життя взагалі.

Навчання неодмінно виконує виховну функцію, а у виховній роботі, в яких би формах її не здійснювали обов’язкові певні елементи навчання: використання і застосування знань, пояснення, показ, наслідування, засвоєння та інше. Виховання – найбільш загальне і всеосяжне поняття. Як процес, діяльність воно спрямоване на вироблення певних норм поведінки людини. Освіта сприяє формуванню світогляду, набуттю певної суми знань. Це складова виховання. Навчання ж – процес здобуття освіти, у якому взаємодіють учитель та учень. Отже, попри те, що виховання, освіта та навчання тісно взаємопов’язані їх не можна ототожнювати оскільки вони мають свою специфіку, свої особливості.

На кожному етапі свого розвитку українське національне виховання вбирало кращі здобутки світової культури, акумульовані в народних традиціях і звичаях, що стверджують добро, любов, красу, справедливість в усіх сферах життя. Правильно

організоване національне виховання формує повноцінну особистість, індивідуальність, яка цінує свою національну й особисту гідність, совість і честь. Так формується національний характер.

Сучасні завдання педагогіки:

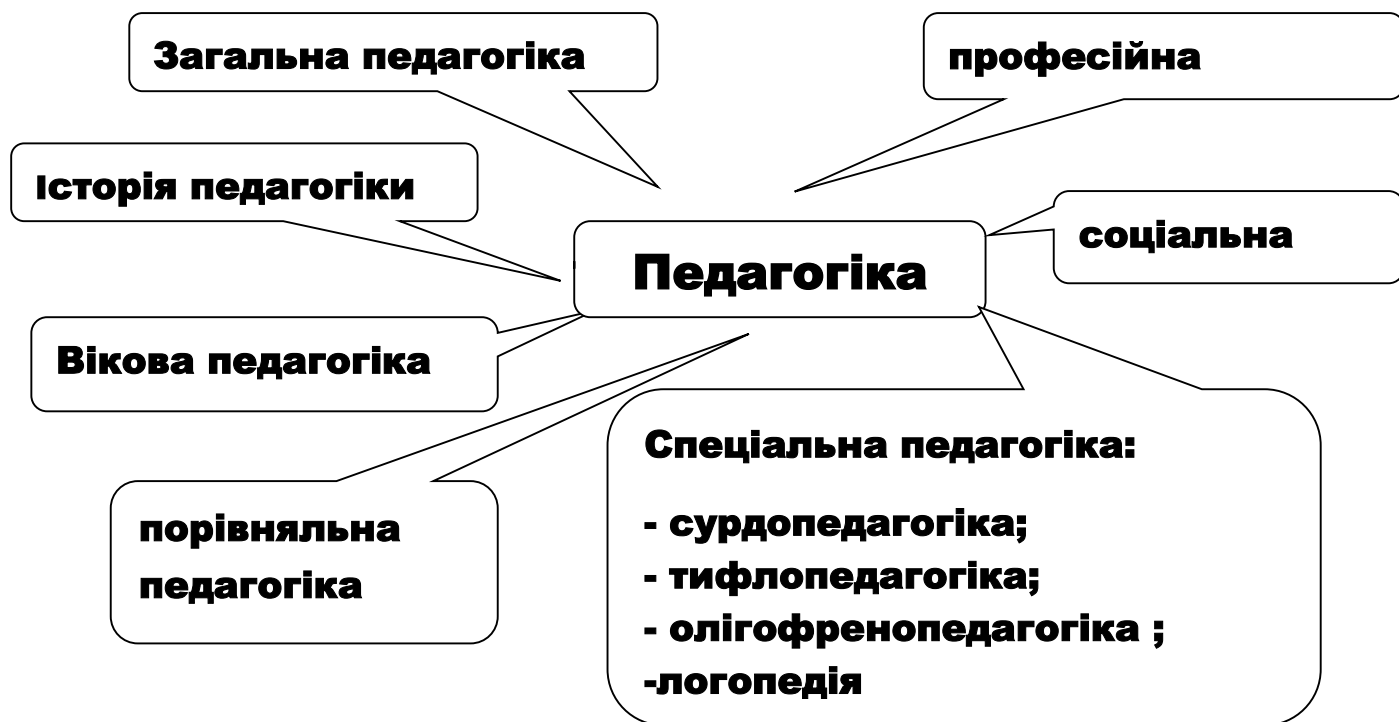
- а) визначення і удосконалення змісту освіти (чому навчати? який обсяг?);
- б) розробка нових засобів у навчанні та навчального обладнання (дошка, зошити, книжки);
- в) підготовка нових підручників до змісту освіти;
- г) комп'ютеризація навчального процесу;
- д) розробка нових форм і методів навчання;
- е) вдосконалення змісту і методики навчання та виховання;
- є) вдосконалення профорієнтаційної роботи;
- ж) розробка питань гуманізації, демократизації освіти;
- з) прогнозування розвитку освіти;
- и) розробка освітніх виховних технологій.

2. СИСТЕМА ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК. ЗВ'ЯЗОК ПЕДАГОГІКИ З ІНШИМИ НАУКАМИ. ЗАВДАННЯ ПЕДАГОГІКИ

Система педагогічних наук – зв'язки та відношення, що склалися в процесі історичного розвитку різних галузей педагогічних знань.

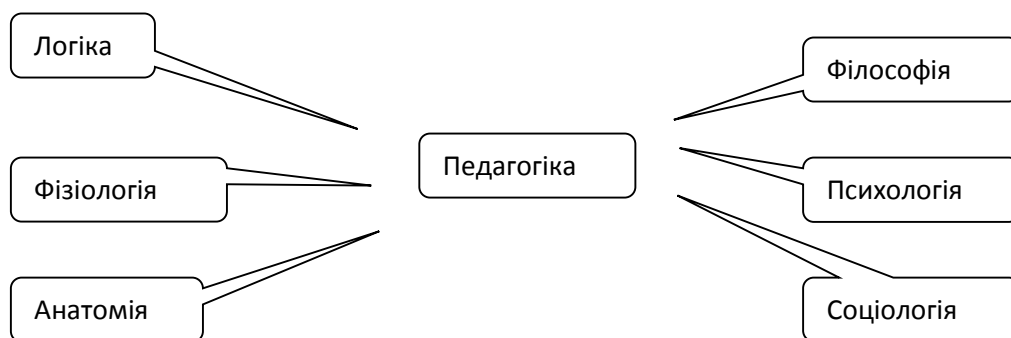
Система педагогічних наук:

- а) загальна педагогіка – основи виховання і навчання;
- б) історія педагогіки – вивчає педагогічні погляди, системи навчання і виховання на різних етапах розвитку;
- в) порівняльна педагогіка – вивчає освітньо-виховні системи в різних країнах;
- г) вікова педагогіка: переддошкільна, дошкільна, педагогіка середньої школи, педагогіка середньої спеціальної освіти, педагогіка вищої освіти, педагогіка професійно-технічної освіти, педагогіка дорослих (андрологіка);
- д) спеціальна педагогіка:
 - сурдопедагогіка (навчання глухих і тих, хто погано чує);
 - тифлопедагогіка (навчання і виховання дітей з поганим зором, сліпих);
 - олігофренопедагогіка (навчання і виховання розумово відсталих дітей);
 - логопедія (виправлення недоліків мовлення);
- е) методика викладання різних дисциплін;
- є) професійна педагогіка (військова, інженерна, виробнича, медична);
- ж) соціальна педагогіка – навчання і виховання дітей в позашкільних навчально-виховних закладах.

Форми зв'язку з іншими науками:

- а) педагогіка спирається на ідеї інших наук (людина формується в діяльності);
- б) методи бере з різних наук;
- в) використовує дослідження інших наук;
- г) проводить дослідження з іншими науками;
- д) дає замовлення іншим наукам на дослідження якихось питань.

Загальна педагогіка вивчає головні теоретичні й практичні питання виховання, навчання і освіти, досліджує загальні проблеми навчально-виховного процесу.

Вікова педагогіка (дошкільна, шкільна педагогіка, педагогіка дорослих) досліджує закони та закономірності виховання, навчання й освіти, організаційні форми й методи навчально-виховного процесу стосовно різних вікових груп.

Корекційна педагогіка вивчає і розробляє питання виховання, навчання та освіти дітей з різними вадами: сурдопедагогіка (навчання й виховання глухих і глухонімих), тифлопедагогіка (навчання і виховання сліпих і слабкозорих), олігофренопедагогіка (навчання й виховання розумово відсталих і дітей із затримками

розумового розвитку), логопедія (навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення), виправно-трудова педагогіка (перевиховання неповнолітніх і дорослих злочинців).

Галузеві педагогіки – військова, спортивна, вищої школи, профтехосвіти та ін. Серед галузей педагогіки, зосереджених на педагогічних проблемах дорослих, швидко розвивається педагогіка вищої школи, яка розкриває закономірності навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти, специфічні проблеми здобуття вищої освіти.

До системи педагогічних наук належить також історія педагогіки і школи, що вивчає розвиток педагогічних ідей і практику освіти в різні історичні епохи.

Окрема група педагогічних наук – часткові, або предметні, методики, предметом дослідження яких є закономірності викладання і вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти всіх типів.

Наприкінці ХХ ст. намітився стрімкий розвиток **соціальної педагогіки** як галузі, що вивчає закономірності та механізми становлення й розвитку особистості в процесі здобуття освіти та виховання в різних соціальних інститутах, а також соціально орієнтовану діяльність освітніх, наукових, культурних та інших закладів, установ і соціальних служб, які сприяють формуванню соціальної активності дітей та молоді в процесі розв'язання суспільних, політичних, економічних та інших проблем суспільства [5;3].

Зв'язок педагогіки з іншими науками відбувається в різних напрямках. По-перше, це спільність об'єктів (понять, закономірностей, концепцій, предметів, процесів, критеріїв, методів). По-друге, взаємодія, взаємовплив, взаємопроникнення, інтеграція педагогіки та інших наук. По-третє, педагогіка спирається на ідеї інших наук (людина формується у діяльності – з філософії); використовує методи дослідження інших наук (анкетування – із соціології), результати досліджень інших наук (насамперед психології); проводить дослідження спільно з іншими науками; дає замовлення іншим наукам на дослідження певних явищ.

На сучасному етапі педагогіка покликана вирішувати, зокрема, такі **завдання**: а) вдосконалення змісту освіти; б) вироблення принципово нових засобів навчання, навчального обладнання; в) підготовка підручників відповідно до вдосконалення змісту освіти; г) комп'ютеризація праці вчителя; г) вироблення нових і модернізація наявних форм і методів навчання; д) підсилення виховної ролі уроку; е) вдосконалення змісту й методики виховання; є) удосконалення політехнічної підготовки учнів, їх професійної орієнтації та підготовки до праці; ж) вироблення шляхів демократизації та гуманізації життя й діяльності школи.

Суспільний прогрес супроводжується накопиченням знань, розширенням запасів інтелектуального багатства у всіх галузях людської діяльності. Не є виключенням і галузь освіти. Зі зростанням запасів нових знань, розширенням сфер проникнення наукової думки в реальне життя відбувається розширення галузей педагогіки. Виникають нові галузі теоретичних та прикладних даних, фундаментальних уявлень про закономірності в нових галузях педагогіки. Серед

галузей педагогіки є зовсім „молоді”. Ряд галузей науки про виховання мають багатовікову історичну давність. Такий розвиток педагогіки цілком природно призвів до того, що її вже визначають як систему наук про виховання і навчання дітей та дорослих.

Загальноприйнятий перелік наукових дисциплін, що складають структуру педагогіки, в наш час прийнято включати доволі значну їх кількість. У цілому ця структура виглядає наступним чином.

1. Загальна педагогіка. Вивчає і формулює принципи, форми і методи навчання і виховання, які є загальними для всіх вікових груп та навчально-виховних закладів. Складається з чотирьох розділів:

- основа педагогіки (її філософські засади, характеристика систем освіти);
- теорія навчання та освіти (дидактика – сутність процесу навчання та змісту освіти);
- теорія виховання (сутність процесу виховання, організація виховного процесу);
- теорія управління навчально-виховним процесом (школознавство – система управління школою і діяльність органів освіти).

2. Вікова педагогіка. Вивчає закономірності виховання й навчання, організаційні форми й методи навчально-виховного процесу стосовно різних вікових груп. Її поділяють на такі напрями:

– Ясельна педагогіка вивчає закономірності й умови виховання немовлят. За своїм віком це відносно молода галузь педагогіки. Однак її значення по мірі проникнення наукової думки в секрети напруженого впливу на розум, здоров'я, емоційну, соціальну сфери формування дитини стрімко зростає. Характерною особливістю ясельної педагогіки є її взаємодія з іншими галузями знань: психологією, фізіологією, медициною

– Дошкільна педагогіка представляє собою науку про закономірності розвитку, формування особистості дітей дошкільного віку. В наш час існують галузі дидактики дошкільного навчання, теорія та методика виховання дошкільників, міжнародні стандарти дошкільного розвитку дитини, теорія та практика професійної підготовки спеціалістів з дошкільного виховання та освіти. Розробляються теоретичні основи та технології виховання дошкільників в державних, приватних, недержавних навчально-виховних закладах та в умовах одно-, двох- і багатодітних повних, неповних сімей.

– Педагогіка загальноосвітньої школи належить до найбагатших і найрозвинутіших галузей науки про виховання. Тисячоліття її існування у світовій історії дозволили накопичити незмінні цінності досвіду керівництва розвитком, формуванням підростаючих поколінь в різних соціально-економічних умовах. Дослідження освітніх моделей різних цивілізацій, формацій, держав, ідеологій, політичних устроїв дають повчальні уроки шкільної справи, її впливу на соціальний прогрес. Шкільна педагогіка як наука є базою для побудови вузівської педагогіки, яка виступає основою формування вчительського й викладацького професіоналізму.

3. Професійна педагогіка. Досліджує і розробляє питання підготовки фахівців для різних галузей народного господарства. Залежно від рівня освіти існують такі напрями:

– Педагогіка професійно-технічної освіти (підготовка кваліфікованих робітників і фахівців середньої ланки для різних галузей народного господарства). Ця педагогіка вивчає закономірності, принципи, технології виховання й освіти людини, орієнтованої на конкретну професійну діяльність. Підготовка молоді за робочими професіями в наш час у зв'язку з кризою профтехосвіти архівується. Не виключено, що в майбутньому вітчизняна система освіти за мірою потреби знову звернеться до неї. Педагогіка середньої спеціальної освіти, як самостійна галузь науки, знаходиться на стадії становлення. Її теоретичний фонд в наш час розвивається за рахунок перейняття, адаптації наукових і прикладних положень шкільної і вузівської педагогіки.

– Педагогіка вищої школи в системі педагогічних наук займає особливе місце. Її розвиток зумовлений декількома факторами. По-перше, фактор наукового потенціалу. Майбутніх спеціалістів навчають представники вищої кваліфікації: доктори наук, професори, академіки, автори наукових теорій, творці інноваційних технологій в своїх спеціальних галузях. Багато хто з них бере участь у створенні нових дидактичних конструкцій вищої освіти, розробляють оригінальні методики навчання студентів. По-друге, специфічна особливість педагогіки вищої школи полягає в її схожості зі шкільною педагогікою. Велику кількість теоретичних істин навчання та виховання майбутніх спеціалістів в різних галузях виробництва відображають закони послідовності загальної і професійної освіти. Загально прийнято, що педагогіка школи, як найбільш розвинена галузь наукових знань, є джерелом збагачення інших галузей наук про виховання.

4. Спеціальна педагогіка (дефектологія). Вивчає проблеми і розробляє методи виховання, навчання та освіти дітей з різними фізичними або психічними вадами. Залежно від виду дефектів педагогічні знання цієї галузі поділяють на такі напрями:

- сурдопедагогіка (навчання і виховання глухонімих, глухих і туговухих дітей);
- логопедія (навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення);
- тифлопедагогіка (навчання і виховання сліпих та слабозорих дітей);
- олігофренопедагогіка (навчання і виховання розумово відсталих і дітей із уповільненим розумовим розвитком).

5. Історія педагогіки. Висвітлює процес розвитку теорії та практики навчання і виховання в різні історичні епохи, різних країн і народів. Історико-педагогічні дослідження нерозривно пов'язані з дослідженнями громадянської історії, етнографії, археології. Пошуки вчених в галузі історії освіти та виховання узгоджені з відомими загальними періодизаціями розвитку людства, де виділяються епохи первісного, рабовласницького, феодального, капіталістичного, соціалістичного, постсоціалістичного розвитку суспільства. В історії педагогіки умовно виділяються періоди: давньої, середньовічної, нової і новітньої історії освіти. Така узгодженість

пояснюється належністю історії педагогіки до історії матеріальної і духовної культури в суспільному прогресі.

6. Методики викладання окремих предметів. Вивчають закономірності викладання і вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти різних типів. Методики – це окремі дидактики. В них містяться специфічні окремі закономірності управління розвитком мислення учнів. Дослідники методик викладання збагачують науку не лише вузькими предметними істинами навчання конкретній дисципліні, виховання її засобами. Накопичені ними знання приймають надпредметне значення і розширюють арсенал загальної теорії освіти – дидактики.

7. Порівняльна педагогіка досліджує закономірності функціонування та розвитку освітніх і виховних систем в різних країнах шляхом порівняння і знаходження спільного і відмінного. Пошуки спільного та специфічного в освітніх системах у різних народів дозволяє знаходити, давати наукове тлумачення освітнім традиціям, системам, узагальнювати національну педагогічну культуру за рахунок міжнародного досвіду.

8. Галузеві педагогіки. До них належать спортивна, авіаційна, військова, інженерна, медична, культурно-освітня; педагогіка виправно-трудової системи, педагогіка підвищення кваліфікації та перекваліфікації спеціалістів, робітничих кадрів. Наприклад, військова педагогіка розкриває закономірності, здійснює теоретичне обґрунтування, розробляє принципи, методи, форми навчання і виховання військовослужбовців всіх рангів. Елементи військової педагогіки зустрічаються в загальноосвітніх школах і в системі вузівської освіти. Основне застосування педагогічні відкриття і розробки мають в військових освітніх закладах і частинах Збройних Сил, де молодь засвоює військові спеціальності. Виправно-трудова педагогіка містить теоретичні обґрунтування і розробки практики перевиховання осіб, що знаходяться в ув'язненні за скоєння злочинів. Інші її назви – „педагогіка пенітенціарних закладів”. Існує дитяча і доросла галузі наук по перевихованню людей, що відбувають покарання за скоєні злочини. Виправно-трудова педагогіка взаємопов'язана з юриспруденцією та правознавством.

9. Соціальна педагогіка містить теоретичні і прикладні розробки в галузі позашкільної освіти і виховання дітей і дорослих. Останнім часом укорінюється поняття „другої освіти”, яку дають багато профільні освітньо-виховні заклади. В клубах, на станціях юних техніків, в будинках народної творчості, на спортивних базах, в студіях музичного і театрального мистецтва діти і молодь знаходять можливість задовольняти свої творчі потреби, залучаються до корисних форм дозвілля, отримувати необхідні, в тому числі і професійні знання. Завдяки науковим дослідженням позашкільна система зайнятості дітей і дорослих отримує можливість ефективного розвитку, перетворюється в джерело підвищення культури суспільства.

10. Педагогіка третього віку розробляє систему освіти розвитку людей пенсійного віку. Світова практика роботи з людьми похилого віку, що припинили активну професійну діяльність, показує різноманітність варіантів зайнятості осіб, що перейшли на ступінь післявиробничого віку. Педагогіка третього віку знаходиться в стадії становлення. Велика кількість педагогічних розробок для створення оптимальної

реалізації досвіду людей похилого віку, їх нормального, здорового режиму життєдіяльності ведуться на межах медицини і такої специфічної галузі знань як геронтологія. За даними дослідників, завдяки впровадженню педагогічних розробок, що відносяться до третього віку, суспільство попереджує втрату величезного інтелектуального потенціалу і знижує жах людей перед неминучою втратою активної ролі в житті суспільства.

11. Лікувальна педагогіка порівняно нова галузь педагогіки. Розвивається вона на межі з медициною. Основним предметом її являється система освітньо-виховної діяльності педагогів зі школярами, що нездужають, недомагають і хворіють. У зв'язку зі збільшенням хвороб серед школярів виникає проблема розробки бережливих освітньо-виховних конструкцій. Виникає інтегрована медико-педагогічна наука.

12. Шкільна гігієна. Вивчає і визначає санітарно-гігієнічні умови життя учнів, організацію навчального процесу залежно від віку, стану здоров'я.

Такий склад педагогічних наук, що відображують сучасний стан педагогічної думки України.

3.ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Педагогіка – сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості.

Термін походить від грецьких слів «pais» («paídos») – дитя і «ago» – веду, виховую, тобто «дітоводіння», «дітоводство».

У Давньому Вавилоні, Єгипті, Сирії «пайдагогос» найчастіше були жерці, а в Давній Греції – найрозумніші, найталановитіші вільнонаймані громадяни: педономи, педотриби, дидаסקали, педагоги. У Давньому Римі цю роботу доручали державним чиновникам, які добре оволоділи науками, багато мандрували, знали мови, культуру і звичаї різних народів.

У середні віки педагогічною діяльністю займалися переважно священики, ченці, однак у міських школах та університетах – дедалі частіше люди зі спеціальною освітою.

У Давньоруській державі педагогів називали «майстрами». Упродовж багатьох століть тут не існувало спеціальних навчальних закладів для підготовки вчителів. Ними були і дяки з піддячими, і священнослужителі, і мандрівні дидаסקали – «школярі-книжники». Відомості про те, як ставилися до них, містить «Слово о том, яко не забивати учителей своих» Кирила Туровського.

Стадії розвитку педагогіки:

а) народна педагогіка (створена народом): емпіричні (з народного досвіду) знання про навчання, виховання, розвиток дітей;

б) духовна педагогіка: галузь педагогічних знань про навчання і виховання дітей засобами релігії;

в) світська педагогіка: пройшла тривалий час розвитку і досить довго розвивалась в рамках філософії.

I. НАРОДНА ПЕДАГОГІКА

Народна педагогіка. Термін «народна педагогіка» уперше вжив український письменник, культурний діяч, педагог Олександр Духнович (1803–1865) у підручнику «Народна педагогіка в пользу училищ и учителей сельских».

Народна педагогіка – галузь педагогіки, що охоплює накопичений віками народний досвід, погляди на мету, завдання, засоби і методи виховання та навчання підростаючого покоління.

Якщо народна педагогіка охоплює емпіричні педагогічні знання без вказівки на їх походження, то ***етнопедагогіка пов'язана*** з конкретно етнічною належністю педагогічних традицій. Отже, педагогіка виконує різноманітні завдання як на загальнодержавному, так і на галузевому й регіональному рівнях, спрямовані на забезпечення навчання, виховання і розвитку підростаючого покоління.

Етнопедагогіка досліджує можливості й ефективні шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей певного народу в сучасній науково-педагогічній практиці, способи поєднання народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою; аналізує педагогічне значення явищ народного життя і визначає їх відповідність сучасним завданням виховання. Етнопедагогіка є складовою народознавства й водночас – педагогіки народознавства.

Народознавство – у вузькому значенні (етнографія) є наукою про походження й розселення народу, його культуру, побут, традиції, звичаї, обряди; у широкому значенні – сукупністю сучасних наук про певний народ, його культуру, історію, духовність.

Педагогіка народознавства – напрям сучасної педагогіки, який вивчає шляхи та засоби практичного засвоєння учнями культурно-історичних надбань минулих поколінь: традицій, звичаїв, обрядів свого народу.

Невід'ємними складовими народної педагогіки є родинна педагогіка, педагогічна деонтологія, педагогіка народного календаря.

Родинна педагогіка – складова народної педагогіки, в якій зосереджено знання й досвід щодо створення і збереження сім'ї, започаткування та продовження сімейних традицій (трудових, моральних, мистецьких).

Родинна педагогіка сприяє формуванню в дітей любові до матері і батька, бабусі і дідуся, поваги до пам'яті померлих.

Актуальні для сучасної педагогіки питання стосунків між вихователями і вихованцями розглядає педагогічна деонтологія.

Педагогічна деонтологія (гр. *deontos* – *належне*, потрібне, необхідне) – народні знання про виховні обов'язки батьків перед дітьми, вчителів перед учнями, вихователів перед вихованцями, про етичні норми, необхідні для виконання педагогічних функцій.

Значні виховні можливості закладено в педагогіці народного календаря, який попри певні універсальні особливості закорінений у буттєвий досвід кожного народу.

Педагогіка народного календаря – складова народної педагогіки, що передбачає виховання дітей та молоді шляхом залучення їх до сезонних робіт, підтримання звичаїв, участі у святах і обрядах.

Великі потенційні можливості національного виховання, зокрема формування патріотичних рис, має педагогіка, джерелом якої є історична пам'ять про оборонців рідної землі, традиції формування мужнього воїна – захисника вітчизни. У контексті педагогіки українського народу нею є козацька педагогіка.

Козацька педагогіка – педагогіка українського народу, спрямована на формування мужнього громадянина (козака – лицаря) з яскраво вираженою українською національною свідомістю, твердою волею і характером.

Вершина української народної педагогіки – козацька педагогіка, що втілила в собі „національну психологію, характер, правосвідомість, мораль та інші компоненти національної свідомості, духовності народу”. Основними завданнями козацької педагогіки були:

- виховання фізично загартованих мужніх воїнів-захисників рідного народу від чужоземних поневолювачів;
- виховання у підростаючого покоління українського характеру і світогляду, поваги до національних та загальнолюдських цінностей;
- формування високих лицарських якостей, пошани до людей похилого віку, прагнення до милосердя та допомоги іншим;
- виховання громадян, які б розвивали культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу на світовому рівні.

Козацька педагогіка мала три ступені:

1) Сімейне виховання, яке утверджувало високий статус батьківського та материнського виховання й навчання. Специфічною була роль батьків, що полягала в цілеспрямованому загартуванні дітей, формуванні в них лицарської честі, гідності, підготовки до подолання життєвих труднощів, до захисту рідної землі, власної свободи.

2) Родинно-шкільне виховання. У козацьких школах найважливішими були родинні, духовні та материнські цінності, що переростали в загальнонаціональні та включали в себе релігійно-моральні цінності.

3) Вища освіта. Молодь, яка прагнула знань, продовжувала навчання в колегіумах і академіях, європейських університетах. Після закінчення вищих навчальних закладів юнаки одержували систематичне фізичне, психофізичне, моральне, естетичне, трудове загартовування, національно-патріотичну підготовку, спортивно-військовий вишкіл у сотнях, полках, у Запорозькій Січі.

Новий сплеск інтересу до надбань козацької педагогіки стався з набуттям Україною державної незалежності.

II. ДУХОВНА ПЕДАГОГІКА

Духовна педагогіка найбільшого розвитку набула в епоху середньовіччя, коли церква монополізувала духовне життя суспільства, спрямовуючи виховання в релігійне

річище. Педагогічна думка, яка до того часу розвивалася на ґрунті філософії, стала елементом теології (богослов'я). У церковних і монастирських школах на Заході, у мусульманських мектебах (початкових школах) на арабському Сході, у школах брахманів (жерців) у Індії виховання набуло яскраво вираженого теологічного характеру.

Духовна педагогіка – галузь педагогічних знань, що передбачає пріоритет релігії у вихованні й навчанні особистості.

Значний внесок у розвиток духовної педагогіки зробили християнські теологи, філософи та церковні діячі Квінт Септимій Флоренс Тертулліан (прибл. 160–222), Августин (Блаженний) Аврелій, Фома Аквінський (1225–1274).

Питанням релігійного виховання великого значення надавав чеський педагог Ян-Амос Коменський (1592–1670). Він писав, що людина в цьому світі має три завдання: бути розумною, володарювати над іншими створіннями на землі, бути образом Божим. Відповідно індивід повинен розвинути в собі три якості: освіченість, моральність, релігійність.

К. Ушинський також наголошував на зв'язку духовної і світської педагогіки, релігійного і світського виховання. За його словами, є тільки один ідеал досконалості, перед яким схиляються всі народи, – це ідеал, що подає християнство. Воно дає життя і вказує найвищу мету всякому вихованню, воно ж і повинно служити для виховання кожного християнського народу джерелом світла й істини. Це негасимий світоч, що йде вічно, як вогненний стовп у пустелі, попереду людини і народів, за ним повинен прямувати розвиток кожної народності і будь-яке істинне виховання, що йде разом з народністю.

Повернення до основ релігії є важливою гранню соціального життя в Україні на рубежі XX–XXI століть. Вплив духовної педагогіки на вітчизняну педагогічну думку виявляється в акценті на етичні орієнтації, що базуються на принципах свободи й унікальності особистості, альтруїстичних цінностях, увазі до внутрішнього світу особистості, вихованні моральних чеснот.

III. СВІТЬКА ПЕДАГОГІКА

Своїм корінням вона сягає педагогічних пошуків давнього світу. У Давніх Китаї, Індії, Греції, Римі було зроблено перші спроби узагальнити досвід виховання, сформулювати основні педагогічні ідеї. Саме на той час припадають перші педагогічні міркування щодо проблеми співвідношення політики і виховання, особистості й держави, а також про цілі, зміст і правила виховної діяльності.

Вагомий внесок у розвиток світської педагогічної думки зробили давньогрецькі філософи. Так, Демокрит вважав, що людину формує передусім життєвий досвід. Сократ і Платон обстоювали думку, що для формування людини необхідно пробудити в її свідомості те, що в ній закладено від народження. Учень Платона Аристотель обґрунтував залежність мети і засобів виховання від політичних завдань держави. Джерелом пізнання він визнавав матеріальний світ, не відкидаючи при цьому ідеї першопочтовху, Творця світу. Твір давньоримського філософа і педагога Марка

Квінтіліана «Про виховання оратора» упродовж тривалого часу був основним посібником з педагогіки, за яким навчали в усіх риторичних школах.

В епоху Відродження в багатьох країнах Європи набули значного поширення гуманістичні ідеї. Їх пропагували видатні філософи – гуманісти, письменники, педагоги Вітторіно да Фельтре (1378–1446) в Італії, Луїс Вівес (1492–1540) в Іспанії, Франсуа Рабле (1494–1553) і Мітель Монтень (1533–1592) у Франції, Еразм Роттердамський (1469–1536) у Голландії. Гуманісти проголосили людину найвищою цінністю і стверджували, що її всебічного розвитку можна досягти вихованням.

Англійський філософ і педагог Дж. Локк (1632–1704) у своїй праці «Думки про виховання» зосереджується на проблемі виховання джентльмена – людини, в якій поєднуються високоосвіченість з діловими якостями, тверді моральні переконання з відповідними манерами поведінки.

У 1623 році філософ Ф.Бекон написав трактат "Про розвиток і збільшення наук", в якому виділив педагогіку як окрему науку. Її статус закріпив чеський педагог Ян Амос Коменський. Його "Велика дидактика" вийшла в світ у 1632 і обґрунтовувала класно-урочну систему навчання.

До надбань світської педагогіки належить і доробок Я.-А. Коменського. У своїй головній книзі «Велика дидактика», яка містить засади світської педагогіки, Коменський з позиції гуманізму трактує основні педагогічні категорії – «виховання», «навчання» й «освіта» – як процеси, що відбуваються відповідно до законів природи й залежать від особливостей дитини. У численних його працях окреслено всі найважливіші питання педагогічної науки, яку він розглядав як науку про виховання дитини. Запропоновані Я.-А. Коменським принципи, методи, форми навчання стали підґрунтям багатьох педагогічних теорій, чимало його ідей актуальні й нині.

Англійський філософ і педагог Джон Локк у своїй праці «Думки про виховання» основну увагу приділяє проблемі виховання джентльмена – людини, в якій поєднуються високоосвіченість із діловими якостями, тверді моральні переконання з відповідними манерами поведінки.

Французькі матеріалісти й просвітники XVIII ст. Дені Дідро (1713–1784), Клод-Адріан Гельвецій (1715–1771), Поль-Анрі Гольбах (1723–1789), Жан-Жак Руссо (1712–1778) єдиним джерелом знань, розвитку інтелекту, моральних сил та естетичних уподобань дитини вважали чуттєвий досвід, обстоювали ідею природо-відповідності у вихованні.

Демократичні ідеї французьких просвітників розвинув видатний швейцарський педагог Йоган-Генріх Песталоцці (1746–1827). Головне завдання виховання він також убачав у розвитку здібностей людини відповідно до законів природи, теоретично обґрунтував доцільність поєднання праці та навчання. Пропагуючи принципи наочності, поступовості й послідовності у навчанні, Песталоцці створив методику елементарного навчання.

Значний внесок у розвиток світської педагогіки зробив німецький педагог Йоган-Фрідріх Герbart (1776–1841). Йому належать ідеї чотириступеневої структури

уроку, поєднання навчання з вихованням. Для втілення у життя своїх ідей Гербарт створив систему вправ, спрямованих на розвиток дитини.

Знаний німецький педагог Фрідріх-Адольф-Вільгельм Дістервег (1790–1866) виступав проти авторитарного виховання, обстоював усебічний гармонійний розвиток людини, вивчав внутрішні суперечності педагогічних явищ, сформулював принципи відповідності виховання природі та культурі народу, самодіяльності у вихованні й навчанні.

СВІТСЬКА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ

В Україні педагогічна думка на всіх етапах розвивалася на рівні світової. Ще в Київській Русі сформувалася система виховання на засадах любові до батьківщини, гуманного ставлення до людини, дисципліни, поваги до старших, сумлінності у праці, мужності, хоробрості й водночас терпимості та релігійності.

У XI–XIII ст. у Київській Русі побачила світ низка перекладних і оригінальних книг – збірників статей, серед яких були й педагогічні статті та роздуми («Палей», «Златоусты», «Ізмарагд», «Пчела», «Злата матиця» та ін.).

У «Повчанні Володимира Мономаха дітям» (1096) відомий державний діяч висловлював переконаність у необхідності виховання у дітей любові до Батьківщини, праці, милосердного ставлення до дітей – сиріт і жінок – удів, розвитку поваги до навчання, прагнення до освіти.

Загалом, у Київській Русі педагогічна система передбачала виховання любові до рідної землі, гуманного ставлення до людини, дисциплінованості, поваги до старших, сумлінності у праці, мужності, хоробрості, терпимості та релігійності.

У XVI–XVII ст. передові педагогічні думки втілюються у діяльності українських братств. Основою навчально-виховного процесу в них були православні цінності та патріотизм, що стало противагою тодішній освітній політиці польської шляхти та католицької церкви, яка спрямовувалася на національне і соціальне поневолення українського народу.

Великий вплив на розвиток національної світської педагогіки мали ідеї видатного українського філософа, письменника і педагога Григорія Сковороди (1722 – 1790).

Новими ідеями збагатили вітчизняну світську педагогіку видатні мислителі й письменники XIX ст. – Іван Котляревський (1769–1838), Тарас Шевченко (1814–1861) та ін. Гостро критикуючи просвітницьку політику уряду царської Росії, вони обстоювали ідеї виховання всебічно розвиненої людини (з багатогранними знаннями і високими моральними якостями), трудівника, патріота, борця за свободу народу. Т. Шевченко уклав підручник для недільних шкіл – «Букварь Южнорусский», який так і не було допущено в українські школи.

Особливе місце в розвитку педагогічної теорії належить видатному вітчизняному вченому Костянтину Ушинському. Його педагогічні погляди викладено в праці «Людина як предмет виховання» і втілено у підручниках «Рідне слово» і «Дитячий світ», за якими навчалася не одне покоління дітей.

Значну роль у розвитку педагогічної думки і практичному вирішенні багатьох проблем виховання відіграв видатний український педагог Антон Макаренко (1888–1939). Він розробив і реалізував на практиці принципи створення дитячого колективу і педагогічного керівництва ним, методику трудового виховання, виховання свідомої дисципліни. Педагогічні ідеї Макаренка було втілено у діяльності виховних установ, якими він керував, у його книгах «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», багатьох наукових і публіцистичних працях.

Розвитку педагогічної науки сприяла діяльність відомого педагога Василя Сухомлинського (1918–1970), який протягом чверті століття керував школою в с. Павлиш на Кіровоградщині. Його публіцистичні, наукові праці, найпомітніші серед яких – «Народження громадянина», «Серце віддаю дітям», «Як виховати справжню людину», є своєрідним осмисленням суті й завдань виховання, ролі сім'ї та школи в цьому процесі, розкривають особистий педагогічний досвід автора.

В українській національній педагогіці важливе місце посідає спадщина видатного педагога Григорія Ващенка (1878–1967). У своїй праці «Виховний ідеал» він усебічно обґрунтував таку важливу мету тогочасної української національної школи, як формування виховного ідеалу. Цінним є і його підручник для педагогів «Загальні методи навчання», в якому детально проаналізовано філософсько-психологічні основи навчально-пізнавальної діяльності дітей, принципи і методи навчання, шляхи активізації пізнавальних зусиль учнів у процесі використання різних методів навчання. «Головна заслуга цього педагога, – на думку Анатолія Погрібного, – полягає у створенні національної педагогіки, яка відповідає ментальності, історичній місії, потребам державного будівництва українського народу».

Звільнившись від партійної опіки, марксистсько-ленінської ідеології, утисків тоталітарного режиму, нині українська національна педагогіка відроджується на принципах демократії та гуманізму. В ній окреслилися нові напрями:

- педагогіка співробітництва – передбачає спільну діяльність учителя й учня, що ґрунтується на взаєморозумінні, єдності їхніх інтересів і прагнень, метою якої є особистісний розвиток школярів у процесі навчання й виховання;

- особистісно-орієнтована педагогіка – покликана максимально наблизити зміст і методику навчально-виховного процесу до інтересів, нахилів, потреб і життєвих цілей особистості школяра;

- педагогіка життєтворчості – проголошує необхідність творчого підходу до організації навчально-пізнавальної та позанавчальної діяльності школярів;

- педагогіка толерантності – спирається на такий важливий у спілкуванні принцип, як терпимість до чужих думок і вірувань.

Бурхливий розвиток людської цивілізації супроводжується виникненням нових гуманітарних проблем, які стосуються освітньо-виховної сфери. Це потребує посиленої уваги вітчизняної педагогіки до зарубіжної педагогічної теорії і практики, використання їх у вирішенні подібних проблем в умовах нашого суспільства, оптимального поєднання цього зарубіжного досвіду з національними педагогічними традиціями і новаторством.

Педагогіка у своєму розвитку спирається на такі джерела:

1. Педагогічну спадщину минулого. Чимало положень вищезазначених видатних педагогів минулого і нині є злободенними.
2. Сучасні педагогічні дослідження. Вони збагачують педагогічну думку новими ідеями.
3. Передовий педагогічний досвід. Різнобічне вивчення та узагальнення педагогічного досвіду дає змогу визначити певні закономірності, закони, що живлять нові теорії, концепції, прогнози. Отже, здобуте в процесі вивчення педагогічного досвіду знання стає джерелом існування та розвитку педагогічних наук.

Структура педагогіки:

- а) педагогіка – наука, яка має свої закономірності;
- б) педагогіка – практика-реалізація теоретичних положень в практичній діяльності;
- в) педагогіка – мистецтво-викладання вчителем на високу рівні майстерності.

ЛЕКЦІЯ 3–4

Тема: Характеристика методів науково-педагогічного дослідження.

Тема: Науково-дослідницька робота студентів як обов'язковий елемент системи підготовки в університеті

Мета лекції:

дидактична: ознайомитися із основними завданнями і формами науково-дослідної роботи у ВНЗ; засвоїти основні методи науково-педагогічного дослідження; з'ясувати особливості підготовки і написання реферату, статті, магістерського дослідження.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

План

1. Основні завдання і форми науково-дослідної роботи у ВНЗ.
2. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження.
3. Вимоги до написання реферату
4. Тези доповіді та наукова стаття
5. Підготовка магістерської роботи як кваліфікаційного дослідження

Конспект лекційного змісту

1. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ І ФОРМИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ У ВНЗ.

Науково-дослідна робота студентів (НДРС) – важливий засіб підвищення якості підготовки спеціалістів, здатних творчо застосовувати у практичній діяльності новітні досягнення науково-технічного прогресу.

Основними завданнями НДРС є:

- оволодіння студентами науковими методами пізнання;
- поглиблене і творче засвоєння навчального матеріалу;
- оволодіння методикою самостійної постановки і вирішення наукових та технічних задач;
- виховання навичок роботи у науковому колективі;
- сприяння науково-технічному прогресові шляхом участі у розробці актуальних наукових і технічних задач

Залучення студентів до посиленої дослідницької роботи - одна із умов формування творчого спеціаліста-педагога. Студент сучасного вузу зобов'язаний за роки навчання пройти так звану школу науково-дослідної діяльності.

Наукова праця вимагає певних здібностей, які має майже кожен студент. Щоправда, вони потребують цілеспрямованого та постійного розвитку.

Навчальний процес, якщо він базується на творчому підході до науки і ведеться педагогом-дослідником, – є головним джерелом формування дослідницьких інтересів у студентів, які не мали цих інтересів раніше, а також підтримкою і розвитком тих творчих інтересів, що склалися у студентів ще в школі.

Форми науково-дослідної і творчої роботи студентів умовно поділяються на дві категорії:

- форми НДРС, включені в навчальний процес;
- форми НДРС, що виконуються в позанавчальний час.

Основними найбільш дієвими формами науково-дослідницької роботи студентів в рамках навчального процесу, що використовуються у вузах України є:

- читання лекцій для студентів молодших курсів (II-IV семестри) з методики і організації наукових досліджень, з наукової організації самостійної роботи, з методики роботи з науковою літературою і користуванням бібліотекою;
- залучення студентів до реферативної роботи на практичних, семінарських, лабораторних заняттях. Виконані студентами реферативні роботи повинні включати елементи наукового пошуку, підбір та вивчення відповідних розділів монографій і наукових статей;
- включення елементів наукових досліджень в лабораторні роботи, семінари, практикуми;

– включення елементів наукового пошуку в домашнє завдання що видаються студентам з тих чи інших дисциплін навчального ну. Такі завдання є хорошим засобом інтенсифікації самостійної роботи студентів;

– включення елементів наукової творчості в курсові та дипломні роботи. Теми дипломних робіт слід тісніше пов'язувати з науковою роботою кафедр;

– включення елементів наукової творчості в педагогічну практику студентів.

Науково-дослідна робота, включена в навчальний процес, студентів є обов'язковою.

В позанавчальний час науково-дослідницька і творча робота студентів включає наступні форми:

– робота в студентських наукових гуртках;

– участь у виконанні держбюджетних та госпдоговірних робіт, а також індивідуальна робота на кафедрах;

– робота в ролі керівників гуртків в дитячих клубах, шефська робота в школах за спеціальністю.

Важливе місце в розвитку, удосконаленні та проведенні результатів НДРС займають організаційно-масові заходи:

– конкурси наукових робіт студентів;

– студентські наукові конференції;

– виставки наукової та науково-технічної творчості;

– олімпіади.

– огляди-конкурси на кращу організацію НДРС.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Для ведення дослідницької роботи студент перш за все повинен оволодіти методами наукового пізнання. До загальних методів відноситься аналіз явищ на основі діалектики, філософські методи.

Педагогіка використовує методи гуманітарних та природничих наук: теоретичні, емпіричні і математичні (Таблиця).

Таблиця

Теоретичні	Емпіричні	Математичні
аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, порівняння, моделювання.	спостереження анкети, бесіда, інтерв'ю, соціометрія, експеримент, вивчення документації.	реєстрація, ранжування, шкалювання.

А тепер перейдемо до характеристики деяких із цих методів.

1. Вивчення наукової літератури, робота над літературними джерелами. Не можна розпочинати дослідження, не вивчивши, що зроблено в науці з даного питанням до цього моменту. Приступаючи до дослідження, дуже важливо підкреслити інформацію про питання, що вивчаються.

До числа літературних документів та джерел, залучених до вивчення педагогічних проблем, відносять:

- нормативні документи держави з питань освіти та науки;
- загальні та спеціальні роботи з педагогіки;
- історико-педагогічна література, що включає праці видатних педагогів минулого, книги про виховання в різні історичні епохи, а також архівні документи та інших історико-педагогічних матеріалів;
- періодична педагогічна література;
- художня література про школу, виховання, педагогічну працю;
- літературний запис пам'яток народної творчості (прислів'я, приказки, загадки), в яких відображена народна педагогічна творчість;
- наукова література з суміжних наук (психології, соціології, предметних методик);

- довідкова педагогічна література (енциклопедії, педагогічні словники);
- підручники, навчальні і методичні посібники з педагогічних дисциплін.

Вивчення літератури дає можливість дізнатися, які сторони проблеми вже достатньо добре вивчені, з яких питань ведуться наукові диспути, що застаріло, а які питання ще не розв'язані, хоча й вже виникали.

Робота з літературними джерелами передбачає використання таких загальнонародних методів, як складання бібліографії, анотування, реферування, конспектування, виписування даних та цитат.

2. Спостереження. Під науковим спостереженням розуміють спеціально організоване сприйняття досліджуваного об'єкта, процесу чи явища в природних умовах. Наукове спостереження суттєво відрізняється від повсякденного життєвого. Головні відмінності такі:

- а) визначаються завдання, виділяються об'єкти, розробляється схема спостереження;
- б) результати обов'язково фіксуються;
- в) отримані дані опрацьовуються.

Для підвищення ефективності спостереження воно повинно бути тривалим, систематичним, різнобічним, об'єктивним і масовим. Підкреслюючи важливість методу спостереження, необхідно вказати і на його недоліки: спостереження не розкриває внутрішньої сторони педагогічних явищ, при використанні цього методу неможливо забезпечити повну об'єктивність інформації. Тому, спостереження найчастіше використовують на початкових етапах дослідження разом з іншими методами. Опитувальні методи вивчення педагогічних проблем відносно прості і універсальні як засіб отримання даних широкого тематичного спектру. Використовують три загальновідомі різновиди опитувальних методів: бесіда, анкетування, інтерв'ювання.

3. Бесіда – діалог дослідника з досліджуваним за заздалегідь розробленою програмою. Проводяться бесіди фронтально, по групах, індивідуально. За допомогою бесід вдається з'ясувати не лише інтереси, погляди, думки, але й мотиви вчинків, дій дітей, що є досить важливим. Успіх цього методу залежить від взаємовідносин учасників бесіди, від їх довіри, відвертості, взаємоповаги. Бесіда проводиться за заздалегідь наміченим планом з виділенням питань, що потребують з'ясування, у вільній формі, без запису відповідей співрозмовника

4. Різновидність бесіди, її нова модифікація – інтерв'ювання. Воно передбачає публічне обговорення: дослідник дотримується заздалегідь підготовлених питань, ставить їх в певній послідовності. Як і бесіда, так і інтерв'ю, продуктивніші в обстановці неофіційних контактів, симпатій, викликаних дослідником у досліджуваних. Не допускаються у педагогічній науці обидва опитувальні методи, що скидаються на допит.

5. Анкетування – письмове опитування. Анкетування полягає в тому, що в досліджуваній групі пропонується перелік питань (анкета) для письмових відповідей

за проблемою, що цікавить дослідника, для отримання масового матеріалу, що відображає суспільну думку, загальні причини і факти. Воно більш продуктивне, документальне, гнучке за можливістю отримання і опрацювання інформації. Вчені вважають анкету досить корисним методом вивчення дітей. Відомо три типи анкет. Відкрита анкета містить питання без супроводжуючих готових відповідей на вибір досліджуваного. Анкети закритого типу побудовані так, що на кожне питання даються готові для вибору респондента відповіді. Нарешті, змішане анкетування - анкети містять елементи відкритої і закритої анкети. Анкетування використовується з метою отримання таких даних, як дослідник не може отримати іншим шляхом. Ефективність опитувальних методів багато в чому залежить від змісту і форми питань ще задаються, тактовного роз'яснення їх мети і призначення. Тому рекомендується, щоб питання були посильними, однозначними, короткими, зрозумілими, об'єктивними, не містили б в криptomу вигляді навіювання, викликали б інтерес і бажання відповідати.

Тест – це стандартизований метод, яким користуються для визначення якостей і здібностей особистості. Залежно від сфери, що підлягає діагностиці, розрізняють інтелектуальні тести, тести досягнень і спеціальних здібностей, особистісні тести, тести інтересів, мотивів, установок, цінностей тощо. Найважливішими характеристиками тесту є надійність і валідність. Надійність – ступінь узгодженості результатів, одержуваних при багаторазовому застосуванні тестової методики. Надійний тест заслуговує довіри, дає стійкі, повторювані результати. Наприклад, тест художніх здібностей повинен оцінювати людей однаково, скільки б разів його не повторювали, інакше він буде непридатним для дослідницької роботи. На ненадійний тест впливає настрій піддослідного чи настрої дослідника, який оцінює результат. Валідність - показник точності, з якою методика вимірює ту якість, для вимірювання якої вона призначена. Якщо тест призначений для вимірювання рівня інтелекту, а насправді вимірює лише словниковий запас, то його не можна вважати валідним.

6. Вивчення документів і результатів діяльності вихованців – надзвичайно корисний метод педагогічного дослідження.

Плани та звіти керівників шкіл, вчителів, керівників гуртків, щоденники школярів, класні журнали та інші документи, що характеризують життя школи містять певну інформацію про педагогічні процеси, умови їх протікання, ефективності, про особливості вихованців і їх колективів. Ще більше про дітей, їхні інтереси, схильності говорять продукти (результати) діяльності. Дуже багато для пізнання школярів дають твори. В них відображаються погляди, судження, ставлення до себе та інших людей. Крім творів, до результатів діяльності учнів слід віднести різного роду технічні доробки, наочні посібники та ін.

- (журналів обліку успішності та відвідування, медичних карток, особових справ, зошитів і щоденників учнів, малюнків, протоколів зборів та інше). В цих документах відображено більшість об'єктивних даних, що допомагають встановити ряд причинних зв'язків, виявити деякі залежності (наприклад, між станом здоров'я та успішністю).

7. Експеримент (від латинського дослід, випробовування) – відноситься до основних методів дослідження в педагогічній науці. Він має творчий характер.

Експериментальним шляхом, наприклад, прокладають дорогу в практику нові прийоми, методи, форми, системи навчально-виховної діяльності.

На відміну від спостереження, яке ведеться за тим досвідом, який вже є, за тим, що вже сформулювалося в педагогічному процесі, експеримент передбачає втручання в навчально-виховну практику, обов'язкова певна зміна в умовах протікання досліду, тобто експеримент обов'язково перетворює процес і ті умови, в яких відбувається досліджуване явище.

Кожний експеримент повинен готуватися заздалегідь. Починається підготовка експерименту з визначення проблеми (теми) дослідження. На основі отриманих знань формулюється робоча гіпотеза, яка обґрунтовується, доводиться. Оформлення робочої гіпотези представляє значну складність. Часто молоді дослідники намагаються сформулювати гіпотезу як одне речення, як коротку, майже математичну формулу. Це необґрунтовані спроби. В педагогіці гіпотеза формулюється доволі просторово і іноді являє собою опис передбачуваних змін та очікуваних результатів в традиційному педагогічному процесі.

Експеримент може проводитися в умовах лабораторії чи в природних умовах, де здійснюються процеси навчання та виховання.

Визначивши місце та об'єкти для експерименту, створюються необхідні умови, розробляється процедура роботи, спостерігається і фіксується те, що відбувається. Для цього часто використовується спеціальна техніка, схеми, тести, анкети і т.д.

Зібраний фактичний матеріал осмислюється, порівнюються рівні стану проблеми до експерименту і після нього, робляться теоретичні висновки, розробляються рекомендації для практики.

8. Ресстрація – це метод виявлення присутності конкретної якості у кожного члена групи і загального підрахунку кількості тих, у кого ця якість є або відсутня (наприклад, кількість встигаючих і невстигаючих).

9. Ранжування (або метод рангової оцінки) передбачає розміщення зібраних даних у визначеній послідовності, звичайно в порядку спаду або зростання показників, і відповідно визначення місця в цьому ряду кожного із досліджуваних (наприклад, складання списку учнів в залежності від числа пропущених уроків та ін.).

10. Шкалювання, як кількісний метод дослідження, дає можливість вести цифрові показники і оцінку окремих сторін педагогічних явищ. Для цієї мети досліджуванам задаються питання, відповідаючи на які вони повинні вказати ступінь і форму оцінки, вибрану з числа даних оцінок, пронумерованих в конкретному порядку (наприклад, питання про заняття спортом з вибором відповідей:

- а) зацікавлений;
- б) займаюсь регулярно;
- в) займаюсь нерегулярно;
- г) не займаюсь ніяким видом спорту).

Співставлення отриманих результатів з нормою передбачає визначення відхилень від норми. Визначення середніх значень отриманих показників - середнє

арифметичне (наприклад, середньої кількості помилок за контрольну роботу, виявлених в двох класах).

11. Широко використовується **соціометричний метод** (метод вивчення групової диференціації), який дозволяє аналізувати внутрішньошкільні відносини. Школярів, наприклад, просять відповісти на питання типу: "З ким би ти хотів ..." (піти в похід, сидіти за однією партою та ін.). На кожне питання дається три "вибори", (тобто в першу чергу, в другу, в третю). В результаті, у одних членів колективу - найбільше число виборів, у других - найменше. За кількістю виборів можна визначити місце, роль, статус кожного члена колективу, наявність внутрішньо колективних угруповань, їх лідерів. Отримані данні дають змогу змодельовати внутрішньо колективні стосунки: рівень згуртованості колективу, способи його впливу на важкого учня та ін. Метод соціометрії використовують спільно з іншими методами, оскільки він не розкриває мотивів взаємин у колективі, а лише відображає загальну їх картину.

3.ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ

Найпростішим видом навчально-дослідницької роботи студента є реферат.

Реферат (лат. *referre* – доповідати, повідомляти) – доповідь на певну тему, що передбачає огляд відповідних літературних та інших джерел; виклад змісту наукової роботи, книжки, статті.

Із визначення даного поняття ми бачимо, що реферат може виконуватися з різною метою. У першому випадку – це ознайомлення із певною проблемою на основі вивчення існуючої джерельної бази. Така дослідницька робота передбачає самостійну роботу дослідника із пошуку різноманітної існуючої інформації з досліджуваної проблеми та наступний її опис із висловленням власних думок та формулювання висновків. У другому випадку – метою виконання реферату є ознайомлення із певною науковою працею (монографією, дисертацією, статтею). Базується він на описовому методі дослідження. Написання рефератів використовують для засвоєння студентами наявної наукової інформації з конкретної тематики на семінарських заняттях, при підготовці до екзамену, заліку, виконанні індивідуальних завдань та під час самостійної роботи. Особу, яка складає реферат, називають референтом, а сам процес – реферуванням.

Реферат повинен містити такі обов'язкові компоненти:

Вступ. Містить обґрунтування актуальності обраної теми, оцінку робіт, що реферуються, формулювання мети реферату. Як правило, не містить цитат, абстрактних розмірковувань. Орієнтовний обсяг вступу – 1 сторінка.

Основна частина. Головне завдання референта при написанні даної частини реферату полягає у самостійному вичерпному викладенні суті наукової інформації з обраної теми. Може складатися з кількох глав або підглав, що залежить від теми, проблематики та обсягу матеріалу реферату. Для підтвердження або спростування певних думок, ідей часто використовують цитування (як дослівне, так і своїми словами). Проте необхідно пам'ятати, що цитований матеріал не повинен

перевищувати 30% рефераті. Загальний обсяг головної частини складає близько 10-13 сторінок.

Висновки. Підсумовування результатів виконаної роботи. Передбачають коротке узагальнення автора з досліджуваної проблеми. Їх викладають чітко, точно, лаконічно, без будь-яких цитат, розмірковувань, припущень. Часто для зручності висновки нумерують.

Окрім зазначений компонентів у рефераті подається список використаної літератури (у алфавітному порядку або в порядку використання джерельної бази), а за необхідності формуються додатки. У додатки можуть вноситися зразки документів, графічні схеми, діаграми, таблиці, фотографії. Кожен додаток, як правило, починається з нової сторінки та повинен мати заголовок.

Обсяг реферату залежить від значущості проблеми, опанованого матеріалу. Як правило, він сягає в середньому 15 сторінок.

Робота над рефератом відбувається з дотриманням такого **порядку**:

1. Вибір або формулювання теми. З'ясування форми реферату, яка б відповідала його меті.
2. Обмірковування теми, складання попереднього плану реферату.
3. Ознайомлення з науковою літературою, що відповідає темі роботи. Вибір джерел, що розкривають тему.
4. Формулювання мети реферату, коригування первинного плану.
5. Виклад матеріалу відповідно до складеного плану.

Вимоги до оформлення реферату:

Реферат друкують машинописним способом або за допомогою комп'ютера на одній стороні аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) від двадцяти п'яти до тридцяти рядків на сторінці і не менше сорока знаків в рядку.

Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів: лівий – не менше 30 мм, правий – не менше 10 мм, верхній – не менше 20 мм, нижній – не менше 20 мм. Шрифт: *Times New Roman* та подібні. Розмір шрифту – 14. Інтервал – 1,5.

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок роботи. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у верху справа сторінки без крапки в кінці.

Підпитання нумерують у межах кожного питання. Номер підпитання складається з номера питання і порядкового номера підпитання, між якими ставлять крапку. У кінці номера підпитання повинна стояти крапка, *наприклад*: “2.3.” (*третє підпитання другого питання*). *Потім у тому ж рядку йде заголовок підпитання.*

При написанні реферату необхідно здійснювати посилання на джерела, матеріали або окремі результати досліджень. Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність відомостей про цитування документа, дають необхідну інформацію щодо нього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна

посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, який не включено до останнього видання. Посилання на джерела робляться згідно з їх переліком у квадратних дужках, наприклад, “за С.Гончаренком, дидактика – це частина педагогіки, яка розробляє ... [2, с. 88]”.

Відповідний опис у переліку посилань:

Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 176с.

Сильною стороною наукової праці є вміння автора на підтвердження своєї правоти посилатися на авторитетні джерела або дискутувати зі своїми опонентами. У цьому випадку академічний етикет вимагає правильно відтворювати текст цитати. Текст цитати береться в лапки, приводиться в тій же граматичній формі, що і відповідному джерелі, зі збереженням особливостей авторського тексту.

При непрямому цитуванні (при викладі думок інших авторів своїми словами) варто гранично точно викладати авторські думки й коректно оцінювати думки опонента. Цитування не повинне бути ні надлишковим, ні недостатнім: надлишкове цитування створює враження компілятивного характеру роботи, а недостатнє – знижує наукову цінність роботи здобувача. В обов'язковому порядку кожна цитата повинна супроводжуватися посиланням на джерело.

Оцінюють реферат, використовуючи такі критерії:

- Відповідність темі змісту і форми реферату.
- Глибина, повнота розкриття теми.
- Логіка викладення матеріалу.
- Термінологічна чіткість.
- Рівень навичок самостійної роботи з науковою літературою та вміння критично оцінити її.
- Власне бачення проблеми дослідником, творчий характер роботи.
- Якщо реферат є основою усного повідомлення, враховують і вміння відібрати найсуттєвіший матеріал для короткого виступу.

4. ТЕЗИ ДОПОВІДІ ТА НАУКОВА СТАТТЯ

Наукова стаття – вид публікації, у якій подаються проміжні або кінцеві результати, висвітлюються конкретні питання за темою дослідження, фіксується науковий пріоритет автора.

Відповідно до постанови Вищої атестаційної комісії (ВАК) України від 15.01.2003 р. наукові статті зараховуються як фахові за умов наявності таких необхідних елементів (приклади наведено із статті «Молодіжні громадські організації як інститут формування громадянськості студентів»):

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

Приклад. Із проголошенням Україною державного суверенітету та незалежності виникла суспільна необхідність у вихованні підростаючого покоління як

гідних громадян своєї країни. Одним із важливих інститутів виховання сучасної молоді є молодіжні громадські організації, які сприяють громадянському становленню, соціалізації, підвищенню політичної та правової культури, набуттю організаторських умінь та навичок, самореалізації, самовдосконаленню й формуванню багатьох інших суспільно значимих якостей особистості.

– аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;

Приклад. На сьогодні проблема виховання особистості у громадських організаціях є маловивченою. В.Кулік розглядає процес формування та розвитку молодіжного руху з історико-політологічної позиції. Соціологічні дослідження проводяться Державним інститутом проблем сім’ї та молоді. Вітчизняні педагоги досліджують: виховання дітей фізичною культурою у молодіжних організаціях (Мартин П.М.), діяльність скаутингу як виховної системи (Поліщук Ю.Й.), проте згадані автори практично не приділяють уваги питанню формування громадянських якостей у студентської молоді шляхом їх включення у діяльність молодіжних громадських організацій.

– формулювання цілей статті;

Приклад. Цілі статті: 1) розкрити регулятивну підсистему діяльності молодіжних громадських організацій як форми виховання у студентів громадянських якостей; 2) виявити можливості формування громадянськості у громадських організаціях; 3) визначити найбільш діяльні в Україні молодіжні громадські організації, які впливають на формування у студентської молоді рис громадянина.

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Приклад. Отже, молодіжні громадські організації відіграють важливе значення у формуванні громадянськості студентів тому, що: по-перше, їх діяльність регламентована рядом законодавчих та нормативних актів, вони інститутами громадянського суспільства, що функціонують як складові політичної системи України, а залучення до їх діяльності студентів забезпечує формування у останніх політичної культури; по-друге, громадські організації є формою виховання лідерів, майбутніх керівників та організаторів членів трудових колективів; по-третє, організовуючи масові заходи національно-патріотичного змісту, студенти засвоюють національні традиції, культуру, історію; по-четверте, організований молодіжний рух в Україні відзначається різноманітністю за сферами діяльності (політичні, соціально спрямовані, мистецькі, виховні, релігійні, професійні). Подальша розробка проблеми можлива у напрямку дослідження системи формування громадянських якостей студентів у громадських організаціях.

Як правило, обсяг кожної складової такий: постановка проблеми – 5-10 рядків; аналіз публікацій – 1/3 сторінки; цілі статті – 5-10 рядків; виклад основного матеріалу – 6 сторінок; висновки – 10 рядків.

Незважаючи на те, що вимоги до оформлення статті у різних фахових виданнях можуть дещо відрізнятися, проте, як правило, користуються такою структурою: УДК (універсальна десяткова класифікація, пошук індексу УДК здійснюється у спеціальних каталогах бібліотеки), прізвище та ініціали автора (авторів), місце їх навчання (роботи), назва статті (виділяється жирним шрифтом та розміщується по середині сторінки), анотація (українською, російською та англійською мовами), зміст статті, список літератури (у алфавітному порядку або за порядком посилання у тексті).

Тези (від. лат. *tizzies* – положення, твердження) – це коротко, точно, послідовно сформульовані ідеї, думки, положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці. Обсяг тез може бути в межах 2-3 сторінок машинописного тексту.

Послідовність викладу змісту така: окреслення проблеми та її актуальність; логіка або методика проведення дослідження; виклад та аналіз результатів дослідження; узагальнення результатів та можливість їхнього використання.

Окреслення проблеми та її актуальність - має бути відображена приблизно у 5-ти чітко побудованих фразах, що передбачає: формулювання проблеми, зазначення джерела у якому зафіксовано дану проблему,

Логіка або методика проведення дослідження – коротко викладають методологічні засади теоретичного або основні моменти методики проведення експериментального дослідження. При розв’язанні проблем теоретичного дослідження вказують на розробку нових теоретичних положень, здатних забезпечити адекватність емпіричного дослідження об’єкта пізнання. На основі цього обґрунтовується нове бачення щодо досліджуваного аспекта певної проблеми. При виконанні емпіричного дослідження зазначається методика його проведення, вказується на те, що запозичене, адаптоване, а що вперше розроблене.

Виклад та аналіз результатів дослідження – наводяться найважливіші та оригінальні результати. При висвітленні результатів теоретичного дослідження повідомляється про розробку, наприклад, нової теоретичної моделі (системи, технології, концепції, принципу, закону). При аналізі експериментального дослідження наводять, як правило, цифрові або емпіричні дані, а також висвітлюються умови, що забезпечують відтворюваність отриманих результатів.

Узагальнення результатів та можливість їхнього використання – проводиться за такою загальною схемою:

- співставлення результатів, отриманих автором, з іншими подібними дослідженнями;
- визначення адекватності результатів дослідження відповідним теоретичним уявленням в даній галузі наукового знання;
- оцінка значущості результатів для теорії або визначення їхньої ролі й місця у практичній діяльності.

Під час написання доповіді необхідно врахувати, що значна частина матеріалу викладена на слайдах (плакатах). На слайдах, як правило, подають: схеми, рисунки, таблиці, графіки, діаграми. Тому в доповіді подають коментарі до ілюстративного матеріалу.

Приклад написання тез доповіді на конференцію розміщений у додатку.

5. ПІДГОТОВКА МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ ЯК КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Магістерська робота – один із видів навчально-дослідницької роботи студентів, яка засвідчує відповідний рівень професійної освіти студента. Початковим етапом роботи при підготовці магістерського дослідження є вибір теми. Як правило, студентам пропонується орієнтовна тематика тем для магістерської роботи. Проте студенти можуть запропонувати свою тему дослідження за умови належного обґрунтування актуальності та доцільності такої роботи. Важливо, щоб тема магістерського дослідження була цікавою для студента та була близькою до його інтересів, захоплень, уподобань.

А. Філіпченко пропонує такі основні етапи роботи над магістерським дослідженням: вибір теми дослідження, складання робочих планів, бібліографічний пошук літературних джерел, робота над рукописом, захист магістерської роботи. Обрати тему магістерської роботи пошукачеві можуть допомогти такі процедури:

- Перегляд каталогів захищених робіт, ознайомлення з уже виконаними на кафедрі роботами.
- Ознайомлення з новітніми результатами досліджень у суміжних галузях науки і техніки, оскільки на межі різних галузей знань можна знайти нові, часом не очікувані рішення.
- Оцінка методів дослідження у конкретній галузі науки, передбачення можливості застосування методів, які засвідчили свою ефективність у суміжних галузях.
- Перегляд відомих наукових рішень за допомогою нових методів, з нових теоретичних даних, із застосуванням нових суттєвих фактів. Вибір теми із врахуванням нових знань.

Теми магістерських робіт закріплюють за студентами на основі їх особистих заяв. Обравши тему, магістрант повинен визначити мету, конкретні завдання та методику їх розв'язання. Для цього йому необхідно з'ясувати, у чому полягають суть запропонованої ідеї, її теоретична новизна й актуальність, практична цінність теми.

Науковим керівником магістерської роботи призначають, як правило, професора чи доцента кафедри, у сфері наукової компетенції якої спеціалізується магістрант, а для робіт, що виконуються на межі наукових напрямів, – одного чи двох наукових консультантів. Науковий керівник допомагає магістрантові оцінити можливі варіанти рішень. Проте прийняття рішення є прерогативою дослідника. Тільки автор роботи

відповідає за прийняті рішення, за правильність отриманих результатів та їх інтерпретацію.

Складання робочих планів. Важливу роль відіграє і планування творчого процесу студента-магістранта. Розпочинається воно зі складання *робочого плану*, який можна вважати своєрідною наочною схемою дослідження. Його використовують на перших стадіях дослідження, маючи

змогу ескізно уявити проблематику дослідження у різних варіантах, що суттєво полегшує науковому керівнику оцінку загальної композиції та рубрикації майбутньої роботи.

Розробляють робочий план за безпосередньої участі наукового керівника, розпочинаючи його з визначення теми, тобто задуму майбутнього наукового дослідження. Основою такого задуму нерідко може бути гіпотеза (припущення). Але навіть за таких умов є змога систематизувати й узгодити всю роботу.

На перших етапах робочий план лише в загальних аспектах характеризує предмет дослідження, надалі він може зазнати уточнень, проте основне завдання роботи загалом повинно залишатися незмінним.

Робочий план може мати довільну форму. Складається він з переліку вертикально розташованих рубрик, пов'язаних внутрішньою логікою дослідження конкретної теми. Розташування рубрик вказує на їх доцільність значущість. З огляду на це, часто механічно переставляють рубрики, намагаючись знайти найточнішу для конкретного дослідження схему їх розташування. До складу робочого плану бажано включати заголовки, не лише виділені в окремий рядок, а й набрані в підбір із текстом, заголовки – текстові виділення (слова та словосполучення тексту, що визначають тему фрагмента). Це дає змогу зорієнтуватися, чи однакове підпорядкування невеличких заголовків у різних главах, параграфах магістерського дослідження.

На пізніших стадіях дослідження складають *план-проспект* – реферативний виклад розташованих у логічному порядку питань, за якими в майбутньому буде систематизовано зібраний фактичний матеріал. План-проспект є основою для оцінки науковим керівником відповідності роботи магістранта меті й завданням майбутнього дослідження. На його підставі можна буде робити висновки про основні положення магістерської роботи, принципи розкриття теми, побудову та співвідношення обсягів її частин. Практично план-проспект становить чорновий варіант роботи з реферативним розкриттям змісту її глав і параграфів. Доцільність плану-проспекту зумовлюється і можливістю систематичного включення в нього нових даних, завдяки чому він набуває необхідної структурно-фактологічної завершеності.

У творчому дослідженні план завжди має динамічний, рухливий характер. Він не може і не повинен обмежувати розвиток ідеї, задумів дослідника. План має бути гнучким, відкритим для доповнень. При складанні його магістранту необхідно ретельно обмірковувати те, що вже відомо з теми, і те, що необхідно з'ясувати, і на цій основі визначити початок і послідовність пошукових дій. Науковий керівник координує складання робочого плану, допомагаючи при цьому підібрати необхідну літературу, довідкові, статистичні та архівні матеріали, інші джерела, консультує

магістранта з усіх питань, з яких у нього виникають труднощі. Особливо важлива роль керівника в оцінюванні змісту виконаного дослідження, наданні згоди на допуск магістерської роботи до захисту.

Бібліографічний пошук літературних джерел. Ознайомлення з опублікованою літературою, що стосується теми дослідження, розпочинається з розроблення ідеї – задуму потенційного наукового дослідження, втіленого у темі та робочому плані. Усвідомленню ідеї майбутнього дослідження передують цілеспрямовані пошуки літературних джерел відповідної тематики, аналізу матеріалу, що міститься в опублікованих роботах вчених. Це особливо важливий пізнавальний етап, адже основні аспекти проблеми майбутнього дослідження майже завжди сформульовані в працях, результати яких уже опубліковані.

Вивчення наукової літератури є серйозною роботою. Статтю або монографію доцільно читати, роблячи відповідні нотатки. У власному примірнику журналу, книги можна робити помітки на полях, що суттєво полегшує пошук необхідних матеріалів.

Вивчення наукових публікацій, як правило, охоплює такі етапи:

- загальне ознайомлення з роботою за її змістом;
- побіжний перегляд усього тексту;
- послідовне читання матеріалу;
- вибіркове читання будь-якої частини твору;
- виписування матеріалів, що становлять особливий інтерес;
- критичне оцінювання, редагування занотованого фрагменту тексту майбутньої магістерської роботи.

Нерідко під час вивчення наукових публікацій застосовують прийом, за яким сторінку зошита поділяють навпіл вертикальною рисою. З лівого боку від неї занотовують прочитане, з правого – свої міркування, підкреслюючи особливо важливі фрагменти текстів.

Вивчення першоджерел не передбачає прямого їх копіювання. Передусім воно повинно конкретизувати напрям наукового пошуку магістранта, стимулювати його власні думки, послужити основою отримання нового знання. Безперечно, у процесі дослідження проблеми буде використано не всю інформацію, що міститься в першоджерелах, а лише ту, яка безпосередньо стосуватиметься теми магістерської роботи. Отже, раціональним критерієм оцінки прочитаного є реальна змога використати його у магістерській роботі.

Особливо ретельно слід виписувати цінні для магістерської роботи фрагменти літературних джерел, дбаючи про абсолютну їх ідентичність з оригіналом і правильне бібліографічне оформлення. Працюючи над конкретним розділом, питанням, важливо постійно простежувати їх зв'язок із проблемою загалом, а розроблюючи широку проблему, вміти поділити її на частини, детально обмірковуючи кожну з них.

Традиційно значна частина отриманих даних виявиться некорисною: дуже рідко вони використовуються повністю. Саме тому відбір та оцінка інформації стають одним із головних етапів роботи. Наукова робота передбачає частину чорнової роботи,

пов'язаної з підбором основної та додаткової інформації, її узагальненням і наданням їй зручної для аналізу й висновків форми. Добір наукових фактів є далеко не простою, не механічною, а творчою, аналітичною справою, яка розгортається на основі глибокого знання та усвідомлення головної мети наукової роботи. У цій роботі вчений схожий на будівельника складної, оригінальної споруди, який дбайливо впорядковує за чітким планом необхідні деталі. Збирати слід лише наукові факти, а не будь-яку інформацію.

Добираючи факти, необхідно дотримуватися максимальної наукової об'єктивності. Не слід ігнорувати факти лише тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне застосування. Насправді навіть досить масштабні наукові факти через недостатнє розкриття їх значення часто не були використані на практиці.

Необхідно відбирати лише найсвіжіші дані, найавторитетніші джерела, обов'язково зазначаючи, звідки взяті матеріали. Дібрані з літературних джерел факти слід оцінювати критично, пам'ятаючи, що наука, техніка, культура постійно розвиваються, збагачуючись новими знаннями. Те, що донедавна вважалось абсолютною істиною, через деякий час може бути розцінено як абсурд.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитата (лат. *cito* – наводжу, проголошую) – дослівний фрагмент тексту, чийсь слова, що наводяться письмово або усно, органічно доповнюючи текст роботи. Використовують їх для того, щоб без перекручувань, власних трактувань передати думку автора першоджерела, для ідентифікації поглядів при зіставленні різних точок зору тощо. Цитати є необхідною опорою автора роботи у процесі аналізу та синтезу інформації. Відштовхуючись від них, можна створити систему переконливих доведень, необхідних для об'єктивної характеристики явища, яке спостерігається і досліджується. Нерідко автори досліджень вдаються до цитувань авторитетів у конкретній галузі знань для посилення своєї позиції. Водночас утрата чуття міри у використанні цитат може суттєво зашкодити науковій роботі. Тому завжди, перед тим як вдатися до цитування, автор повинен під різними кутами зору перевірити його доцільність, уникати псевдотлумачень джерел. В одних випадках із першо-джерела можуть бути взяті слова, які не відповідають поглядам його автора, інших – цитати обмежуються словами, що містять лише частину думки, наприклад ту, яка найбільше відповідає інтересам автора роботи. Іноді в цитаті викладається точка зору не на той предмет, що розглядається у новому дослідженні. Можливі й інші смислові розходження. Крім прямого цитування, часто застосовують переказ тексту першоджерела, що теж нерідко призводить до викривлення його змісту, тому текст-інтерпретація має бути ретельно звірений із першоджерелом.

Відібраний фактичний матеріал необхідно зареєструвати. Найпоширенішими формами реєстрації є:

- занотовування результатів експериментальних досліджень, вимірів і спостережень, нотатки в польових щоденниках та записниках;

– виписки з документів, що належить проаналізувати, літературних джерел (статей, книг, авторефератів, дисертацій). Виписаний текст повинен супроводжуватися зазначенням джерела запозичення, що, за необхідності, полегшує його пошук.

Одночасно з реєстрацією матеріалу необхідно групувати, зіставляти його, порівнювати отримані цифрові дані тощо. Особливе значення при цьому має класифікація, без якої неможливі науково вивірені, аргументовані, переконливі висновки. Класифікація полегшує пошук шляхів розв'язання наукової проблеми, раніше не помічені зв'язки та взаємозалежності. Її здійснюють протягом усього процесу вивчення матеріалу. Вона є стрижнем методології кожного наукового дослідження.

Робота над рукописом. Якою б ретельною не була підготовча робота, якими б результативними не були дослідницькі процедури, загальну оцінку магістерській роботі виставляють на підставі написаного і захищеного тексту. Тому підготовка її рукопису є особливо важливим етапом, який не тільки дає змогу належно осмислити, оцінити, інтерпретувати результати досліджень, а й засвідчує культуру думки, науковий стиль магістранта.

Підготовка тексту магістерської, як і будь-якої іншої наукової роботи, є тривалим, багатоаспектним процесом. А остаточному (чистовому) її варіанту передують підготовка чорнового рукопису, який потім доводиться весь час збагачувати інформацією, вдосконалювати композиційно, а за потреби – і по кілька разів переписувати.

Підготовка чорнового рукопису та викладення наукових матеріалів. Підготовку тексту недоцільно розпочинати зі вступу. Його краще написати пізніше, коли вже викристалізуються і будуть осмислені результати роботи. Спершу необхідно поміркувати над тим, що вже відомо з теми роботи і що потрібно з'ясувати. Ці міркування цілком досить занотувати не розлогими фразами, а ключовими словами, словосполученнями.

Далі належить визначити найлогічнішу послідовність викладу результатів дослідження, звернути особливу увагу на його початок і розвиток. Компонування основної частини роботи доцільно розпочати з розкриття стрижневих її думок. Чорновий варіант основної частини варто підготувати якомога раніше, оскільки від тривалості роботи над ним залежатиме його остаточна якість.

Після завершення роботи над основним текстом доходить черга до підготовки завершальної його частини, це дасть змогу переконатися, наскільки сформовані висновки відповідають меті й завданням магістерської роботи. Осмисливши підготовлений чорновий варіант, переходять до написання вступу, в якому стисло формулюють мету, завдання, актуальність, новизну роботи, можливість застосування її результатів на практиці.

Наступний етап – редагування написаного. Завдання його полягає в забезпеченні лаконічності, прозорості, смислової чіткості, мовностилістичної культури тексту. Потім було б добре відкласти на певний час роботу. Це дуже корисно, адже, повернувшись до неї пізніше, можна буде об'єктивно сприйняти написаний текст, переконатися в доцільності й побачити можливості поліпшення його змісту. Під час

підготовки тексту важливо прислухатися до порад керівника, хоч прийняття остаточного рішення залежить безпосередньо від автора роботи. Іноді між керівником і його підопічним можливе і розходження у поглядах на результати дослідження, конструктивне, взаємозацікавлене обговорення яких буде на користь роботи.

Рукопис магістерської роботи, крім основної частини (два чи більше розділів), має охоплювати такі композиційні елементи:

- вступ;
- висновки та пропозиції (висновки);
- бібліографічний перелік використаних літературних джерел;
- додатки (таблиці, схеми, діаграми, інструкції);
- покажчики (предметні, іменні, покажчики мов, формул, таблиць).

Робота над чистовим варіантом рукопису. Внесення необхідних правок у чорновий варіант рукопису завершується підготовкою його чистового варіанту. Наступний важливий етап – шліфування тексту рукопису, під час якого перевіряють і критично оцінюють міркування, висновки, формули, таблиці, кожне речення, слово, іноді під час цієї роботи авторові доводиться вносити суттєві зміни у великі фрагменти тексту, оптимізуючи логіку викладу, аргументації, стилістичні прийоми, коригуючи суперечливі місця, повтори тощо.

Доречно ще раз перевірити, наскільки назва роботи та назви глав і параграфів відповідають їх змісту, уточнити їх композицію, розташування матеріалів та рубрикацію, а також достовірність аргументів на захист своїх наукових позицій. Корисно ставитися до роботи критично, що теж допомагає уникнути багатьох її вад.

Композиція магістерської роботи.

Композиція (лат. *compositio* – складання, створення) наукової роботи – послідовність розташування її частин: основного тексту (глав і параграфів), довідково-супроводжувального апарату.

Традиційно композиційна структура магістерського дослідження складається з таких послідовно розташованих елементів:

Титульна сторінка.

Назва.

Вступ.

Глави основної частини.

Висновки.

Бібліографічний перелік.

Додатки.

Покажчики.

Відкриває магістерську роботу титульна сторінка, яка заповнюється за певними правилами. У верхньому полі вказують повну назву навчального закладу або наукової установи. Верхнє поле із зазначеним текстом відокремлюють від іншої частини

титульної сторінки суцільною рисою. Далі в називному відмінку вказують прізвище, ім'я, по-батькові магістранта.

У середньому полі подають назву магістерської роботи, яка має бути короткою, влучною, відповідною її основному змісту. Не варто використовувати у назві роботи невизначені формулювання («Аналіз деяких питань...»), штамповані словосполучення («До питання про...», «Матеріали до...»). Конкретизує назву роботи підзаголовок, який має бути коротким, влучним, не перетворюючись при цьому на нову назву. Далі, ближче до правого краю титульної сторінки, подають прізвище та ініціали наукового керівника, його вчене звання й науковий ступінь. У нижньому полі вказують місце виконання магістерської роботи та рік її написання (без слова «рік»).

За титульною сторінкою подають зміст, у якому наводять усі заголовки дослідження (крім підзаголовків, набраних у підбір з текстом) із зазначенням сторінок, із яких вони починаються. Заголовки змісту мають бути ідентичними заголовкам у тексті. Скорочувати чи надавати їм іншої форми, послідовності та підпорядкованості порівняно із заголовками в тексті не можна.

Заголовки однакових ступенів рубрикації розташовують один під одним. Назви кожного наступного ступеня зміщені на три-п'ять знаків праворуч відносно заголовків попереднього ступеня. Усі заголовки розпочинають з великої літери без крапки в кінці. Останнє слово кожного заголовка з'єднують крапками з номером сторінки, яка йому відповідає, у стовпчику праворуч.

У вступі до роботи обґрунтовують актуальність обраної теми, мету й завдання дослідження проблем, формулюють її об'єкт і предмет, розкривають обраний метод (методи), повідомляють теоретичну значущість і прикладну цінність отриманих результатів, репрезентують положення, винесені на захист.

Вступ є особливо відповідальною частиною роботи, він не лише орієнтує читача в подальшому розкритті теми, а й містить необхідні її кваліфікаційні характеристики. Розпочинають його з обґрунтування актуальності обраної теми; вона повинна бути вказана на початку будь-якого дослідження. Магістерська робота засвідчує вміння автора обрати тему, усвідомлення її наукової та соціальної значущості, характеризує його наукову та професійну зрілість. Висвітлення актуальності має обмежуватись однією-двома сторінками тексту, в яких висвітлюється суть проблемної ситуації.

Обов'язковим елементом вступу має бути розкриття дослідженості в науці обраної для магістерської роботи теми. На це спрямований огляд літератури, який може зумовити висновок, що порушена тема не розкрита або розкрита частково, чи не в тому аспекті і потребує подальшого дослідження. За неможливості такого висновку подальша робота над обраною темою втрачає сенс.

Огляд літератури має засвідчити ґрунтовне ознайомлення магістранта зі спеціальною літературою, його вміння систематизувати джерела, критично осмислювати їх, виокремлювати суттєве, оцінювати раніше отримані результати, визначити головне для подальших досліджень. Матеріали огляду слід систематизувати в певній логічній послідовності, а тому перелік та аналіз робіт не обов'язково робити з огляду на час їх виходу у світ.

Оскільки магістерська робота зосереджується на порівняно вузькій темі, то опубліковані праці необхідно розглядати лише в контексті обраної теми, а не з усієї проблематики. Не потрібно викладати як усі відомі магістранту факти, так і ті, що не стосуються його роботи. Але всі хоч трохи цінні публікації, що прямо чи опосередковано пов'язані з темою роботи, мають бути названі й критично оцінені. Інколи пошукач, не знаходячи в доступній йому літературі необхідних відомостей, бере на себе сміливість стверджувати, що саме йому належить перше слово в описуванні явища, що вивчається. Настільки відповідальні висновки можна робити лише після ретельного й усебічного вивчення літературних джерел, консультацій із науковим керівником, інакше можна порушити принцип наукової коректності дослідження.

Від формулювання наукової проблеми та аргументування того, що частина її, яка є темою магістерської роботи, ще не достатньо вивчена і висвітлена, необхідно перейти до визначення мети і завдань дослідження. Як правило, при цьому вказують відповідні аспекти магістерської роботи, послуговуючись словами «вивчити..., описати..., встановити..., з'ясувати...». Завдання необхідно формулювати якомога ретельніше, оскільки опис їх вирішення має скласти зміст глав (розділів) магістерської роботи. Це важливо і тому, що назви глав (розділів), як правило, узгоджуються з формулюваннями завдань дослідження.

Обов'язковим елементом вступу є визначення об'єкта (процесу, явища, що створюють проблемну ситуацію та обираються для вивчення) і предмета (того сутнісного, що перебуває у межах об'єкта) дослідження.

Основу магістерської роботи становить текст, у якому студент викладає власні міркування, спостереження об'єкту опису, здійснює аналіз джерельного матеріалу, подає результати експериментальної роботи, узагальнює зібраний матеріал.

Текст основної частини поділяється на розділи. Заголовки розділів повинні бути науково чіткі та зрозумілі, відповідати змісту поданого матеріалу. Розділи та підрозділи роботи необхідно будувати у суворо логічній послідовності.

У висновках здобувач повинен коротко вказати на те, які результати отримано в процесі дослідження, що внесено свого нового, які проблеми залишилися нерозв'язаними, у якому напрямі дослідники мають іти далі, які можливі перспективи у дослідженні теми. У цій частині роботи не слід наводити нові матеріали, докази, цитати. У висновках магістрант повинен у формі тез висвітлити основні найбільш вагомні результати роботи відповідно до поставлених завдань.

Обсяг тексту магістерської роботи суворо не регламентується. Традиційно він обмежується 80–100 сторінками друкованого тексту, полуторного інтервалу (Times New Roman; 14), на стандартних аркушах паперу. Повністю завершено, переплетену і підписану магістерську роботу здобувач передає керівникові для відгуку. Якщо робота отримала позитивний відгук наукового керівника та рецензента, тоді за рішенням кафедри вона допускається до захисту.

КРЕДИТ 2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

ЛЕКЦІЯ 5

Тема: Розвиток і формування особистості молодшого школяра. Спадковість і розвиток особистості

План

1. Соціальна сутність особистості.
2. Поняття розвитку і формування особистості.
3. Природний і суспільний фактори розвитку, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість.
4. Основні види діяльності дітей, її розвиваючі можливості.
5. Вікові етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика.

Конспект лекційного змісту

Розглядаючи в попередній лекції предмет і завдання педагогіки, ми встановили, що виховання являє собою процес цілеспрямованих впливів на особистість, яка розвивається. Але розвиток особистості як природний процес відбувається не тільки під дією виховання.

Вчителю важливо знати, які ж фактори, крім виховання, впливають на розвиток особистості, яка роль кожного з них в цьому процесі, як змінюється дитина з віком в своєму розвитку, як ці зміни і індивідуальні особливості врахувати, організовуючи систему впливів на учня з метою формування його особистості.

Відповіді на ці запитання викладаються в даній лекції.

1. СОЦІАЛЬНА СУТЬ ОСОБИСТОСТІ

Оскільки кожен учень потрапляє під суть понять людина, особистість, розвиток, спробуємо в широкому плані розкрити зміст цих загальних понять. *Поняття особистості* відноситься тільки до людини. Людина з'являється на світ як біологічна істота – представник вищого виду тваринного царства класу ссавців ряду приматів. **Людина** – це жива істота, в якій поєднуються: фізичне і духовне, біологічне і соціальне, спадкове і набуте.

Людина – жива істота, яка володіє:

- специфічною тілесною організацією та прямоходінням;
- даром мислення та мови, які обум-ть її здатність пізнавати як зовн-ній так і внут-ній світ;
- здатність до праці.

Психіка людини – 2 системи: свідомість (відрізняє людину від тварин, відображаючи оточую-й світ в її мозку, складає *основу того, що робить її особистістю*) + емоції (роблять її індивідуальністю).

Індивід (від лат. "неподільне") – людина, як цілісна істота, неповторний представник роду з її особливими психофізіологічними властивостями.

Індивідуальність (*якісна х-ка (яскрава, творча, неповторна)*) – своєрідність, оригінальність, неповторність психіки індивіда, це те, чим одна людина відрізняється від іншої: риси характеру, темперамент, емоційна, волюва та інтелектуальна сфери, інтереси, потреби, здібності.

Особистість – це не просто людина, а представник, продукт, суб'єкт певного соціального середовища, суспільства.

Особистість – це єдність біосоціального. Педагогічна наука розглядає особистість як єдине ціле, в якому біологічне невіддільне від соціального, але вирішальну роль відіграє соціальне.

Згадаємо Ольгу Скороходову, наукового співробітника АПН, автора ряду наукових і літературних творів, які були створені нею не дивлячись на повну відсутність зору і слуху. В п'ятирічному віці вона захворіла менінгітом і втратила слух і зір. Під керівництвом професора Соколянського в Харкові у неї було відновлено мовлення, і, користуючись спеціальною методикою (пальцевий алфавіт), вона закінчила середню школу, університет, захистила дисертацію на тему: „Як я сприймаю навколишній світ”.

Таким чином, біологічні особливості є очевидними, від них, як кажуть, нікуди не дітись, але вирішальну роль відіграє соціальне життя, яке визначає весь склад особистості і надає їй сили для перетворення своїх фізичних недоліків, особливостей характеру.

Властивість бути особистістю пов'язана не з фізичним буттям людини, а з її суспільними якостями.

Щоб стати особистістю:

- потрібно досягти відпов-го психол-го роз-ку;
- вміти сприймати себе як єдине ціле, що відрізняється від інших людей;
- здатність усвідомлювати і обдумувати свої вчинки, відповідати за них.

Поняття особистість характеризує суспільну сутність людей.

Особистістю не народжуються, особистістю стають.

Коли людина стає особистістю? Відповісти на це питання однозначно не можливо. За визначенням психолога С.Л.Рубінштейна особистість хар-ся таким рівнем психічного розвитку, який дозволяє свідомо керувати своєю поведінкою і діяльністю. Така здатність обмірковувати свої вчинки і нести відповідальність за них, здатність до автономної діяльності є суттєвою ознакою особистості.

Особистість (*діяльнісна х-ка (сильна, незалежна, енергійна...)*) – людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально неповторного. Це конкретна людина, сутність якої визначається як сукупність суспільних відносин.

Ознаки особистості: самосвідомість; активність; наявність "Я-образу"; направленість (стійка система мотивів, потреб, інтересів, ідеалів, переконань);

здібності; характер (стійкі індивідуальні властивості людини, що проявляються в її поведінці, вчинках, емоційних реакціях).

2. ПОНЯТТЯ РОЗВИТКУ І ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Становлення людини як соціальної істоти, набуття сукупності стійких властивостей і якостей, яке відбувається в результаті розвитку і виховання, прийнято називати формуванням особистості. В словнику Ушакова ми читаємо: формувати значить надавати форму чому-небудь... стійкість, закінченість, певний тип.

Термін „формування особистості” ввів в педагогічну практику А.С.Макаренко. На його думку, формування особистості – це набуття нею в цілому або окремими сторонами певної закінченості; це розвиток під дією виховних впливів.

Формування особистості – складова більш широкого поняття – розвиток. Можна говорити про розвиток в філософському плані і в педагогічному.

Розвиток в філософському аспекті – загальна властивість, характерна природі і суспільству в цілому і кожній особистості окремо. Під розвитком розуміється зміна, для якої характерний перехід із одного стану в якісно інший, більш досконалий. Отже, розвиток характеризується творенням, рухом вперед. Він протилежний розпаду, регресу. Розвиток особистості відповідає загальним законам розвитку. Під впливом праці в процесі взаємодії з природою відбувається рівнобічний розвиток людини, формується його свідомість, розвиваються пізнавальні сили. Найбільш інтенсивно це відбувається в період дитинства. Дитинство характеризується особливо швидким ростом і рівнобічним розвитком людини.

Ріст і розвиток поняття різні, хоча і тісно пов'язані. Під словом ріст ми розуміємо кількісні зміни (збільшення тіла, його внутрішніх і зовнішніх органів) в результаті додавання клітин. Розвиток включає в себе ріст, але головним для нього є якісні зміни.

В педагогічному плані найбільш повним визначенням розвитку може служити визначення, дане Сеченовим, який писав, *що розвиток – це перехід в поведінці особистості від поведінки, обумовленої почуттєвим сприйняттям зовнішнього середовища, до поведінки, обумовленої думкою, моральними установками.*

Отже: індивідуальним розвитком людини є кількісні і якісні зміни в організмі, що проходять протягом всього життя людини як соціальної істоти.

3. ПРИРОДНИЙ І СУСПІЛЬНИЙ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ, ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ВЗАЄМООБУМОВЛЕНІСТЬ

В основі життєвих спостережень, не кажучи про наукові дослідження, **роль спадковості** в розвитку і формуванні особистості встановлена. Питання тільки в тому, наскільки це значимо, в якій мірі нею визначається рівень, різнобічність розвитку кожної особистості.

Беззаперечно, що спадково передаються:

– по-перше, зовнішність, особливості конституції тіла, колір волосся, розріз очей і т.п.;

- по-друге, з'ясовано, що спадково передається склад крові, рухливість нервових процесів, які відбиваються на темпераменті, характері, який формується;
- по-третє, діти успадковують задатки як передумови здібностей.

Це складний біологічний процес, який має багато сторін, але для розгляду нашої проблеми він прийнятний. Перші два напрямки для формування особистості принципово малозначущі. Вони природні, їх неможливо змінити. В педагогічному плані більш значущий третій напрям. Якщо дитина від народження володіє багатим спадковим фондом, то його треба розвивати, направляти. Фонд людських задатків складає потенційні можливості особистості.

В природному фонді людини ми завжди розрізняємо

<i>загальнолюдські задатки</i>	<i>індивідуальні задатки</i>
високорозвинений мозок, найдосконаліша природна система, найтонша структура і надзвичайна пластичність кори великих півкуль, великий безумовних рефлексів, тип нервової діяльності – взагалі все те, що є результатом довготривалого біологічного і історичного розвитку людства.	добрий музичний слух, голосові дані, здібності до поетичної творчості, феноменальну пам'ять, математичні задатки, особливі фізичні властивості (зріст, сила), спостережливість, диференціювання світла і ін.

Народжує людину природа, а формує, розвиває суспільство. Природний фонд – це будівельний матеріал, який реалізується лише завдяки середовищу і вихованню.

Таким чином, фактор спадковості має велике значення в розвитку і формуванні особистості, але не самовладне, це тільки можливості людини, що реалізуються в процесі соціальної життєдіяльності.

Другий фактор – це соціальне середовище, в якому розвивається дитина, школяр, в подальшому – доросла людина.

Середовище – це сукупність соціально-історичних умов, в яких живе і розвивається особистість. В поняття середовища входять географічні і кліматичні умови; суспільний устрій, культурний зміст життя і інші фактори, що в сукупності утворюють систему зовнішніх явищ, які впливають на розвиток особистості. Середовище здійснює різний комплекс різноманітних впливів на людину: матеріальних і духовних, організованих і стихійних. Велике значення має безпосередньо середовище як один із елементів соціального оточення людини.

Безпосереднє середовище – це матеріальні умови життя дитини. обстановка в якій вона живе, люди, з якими вона спілкується. Звичайно, найголовнішим елементом безпосереднього навколишнього середовища є люди: батьки, вчителі, друзі, сім'я, товариші в школі і вдома, сестри, брати. З цими оточуючими людьми у дитини складаються різноманітні стосунки, які в її розвитку і відіграють вирішальну роль. Але дуже важливо мати на увазі наступне: середовище впливає не механічно, зовнішньо. При пасивному, бездіяльному перебуванні людини в ньому воно нейтральне як фактор розвитку. В формуванні особистості дитини середовище тим сильніше впливає, чим

повніше торкає потреби самої дитини. Вплив середовища детермінується (опосередковується) прагненнями, бажанням особистості. Недооцінка цього веде до формалізму в виховній роботі. Необхідно вивчати особистість дитини, виявляти потреби і тільки в залежності від використовувати той чи інший виховний вплив.

Третім фактором розвитку в формуванні особистості є виховання. У вітчизняній педагогіці воно визначається як ведучий, вирішальний фактор. Які ж засади існують щодо цього?

По-перше, вже висловлювалось положення, що спадкові передумови почнуть розвиватися, якщо вони будуть організовані і напрямлені. А це є ні що інше як виховання. Більш того, як показує практика, при слабко виражених потенційних можливостях досягається високий рівень розвитку, якщо відповідним чином організувати виховання, залучаючи дітей до активної діяльності. Через виховання можливо подолати навіть деякі патології. Наприклад, дітей, які мають фізичні недоліки, успішно навчають за спеціальними методиками і отримують успішні результати.

По-друге, виховання відбирає з оточуючих умов той матеріал, який є необхідним для розвитку особистості, нейтралізує умови, які негативно впливають на особистість.

По-третє, як було вже сказано виховання може змінювати вплив середовища, тому що виховання може створювати і змінювати ставлення дитини до навколишнього середовища, людей, речей, умов життя і діяльності.

По-четверте, тільки через виховання формуються в основному соціальні, світоглядні, моральні якості особистості. Багато суто індивідуальних інтелектуальних, художніх, творчих особливостей особистості проявляються, розвиваються і удосконалюються в конкретній виховній діяльності. Видатні вчені, музиканти, художники, спортсмени виховуються в певній школі, у конкретних педагогів, тренерів, наставників.

В цих чотирьох аспектах ми дали обґрунтування, які дозволяють стверджувати про вирішальну роль виховання як соціального фактора розвитку і формування особистості.

Всі фактори розвитку: і біологічні, і соціальні знаходяться в певній взаємозалежності і взаємообумовленості. Ігнорувати будь-який з них не можна, хоча сила, ступінь прояву кожного з них різноманітна.

Теорії розвитку особистості:

а)соціалізаторська: стверджує, що основним фактором розвитку особистості є її соціальне оточення;

б)біологізаторська: основним фактором є спадковість;

в)теорія конвергенції: вирішальними є і соціальний, і біологічний фактори, але з перевагою останнього;

г)теорія біхевіоризму: поведінка людина – це реакція на зовнішні подразники, стимули, це є механічні реакції, що виключають участь свідомості;

д)теорія психоаналізу (фрейдизму): в основі поведінки людини лежать несвідомі потяги та інстинкти.

Сучасна психолого-педагогічна наука стверджує, що розвиток особистості **обумовлений єдністю спадковості, середовища і виховання.**

Преформізм – філософська течія (преформізм – з лат. – наперед утворюю позицію) виходить з того, що людина формується за якоюсь початково закладеною в ній програмою. Преформісти вважають, що в зародку людини є всі якості майбутньої особистості. А розвиток – це лише кількісні зміни цих якостей. Соціальні умови і виховання ігноруються.

Біхевіоризм (з англ. – поведінка) теж обстоюють біологічну сторону розвитку і поведінки людини. Родоначальник цього напрямку, американський психолог Торндайк (1864-1949), вважав, що всі якості особистості, в тому числі свідомість і розумові здібності, визначаються виключно спадковістю. „Розумові здібності людини даються їй природою, – писав він, – так як очі, зуби, пальці ” і далі „Те, чим стає людина, дякуючи вихованню, залежить від того, чим вона є за природою”.

На противагу біологізаторській інша концепція, соціологізаторська, стверджує, що розвиток особистості відбувається цілком під дією зовнішніх умов життя людини, оточуючого її середовища, тобто абсолютизується середовище і заперечується роль спадковості. Соціологізатори зводять розвиток до простої пристосованості особистості до соціального середовища, подібно до того, як тварина пристосовується до середовища біологічного. Особистість розглядається як пасивний об'єкт впливу природних факторів, що приречуться на пасивне існування, яке визначається соціальними умовами.

4. ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ, ЇЇ РОЗВИВАЮЧІ МОЖЛИВОСТІ

Основою розвитку особистості є діяльність. Поза діяльністю немає розвитку. Ця педагогічна закономірність знаходить підтвердження в відомих словах К.Маркса про те, що людина, змінюючи „зовнішню природу” змінює „свою власну природу”. Нагадаємо, що індивідуальні задатки, які дитина отримує у спадок як „природний фонд”, як „будівельний матеріал”, можуть перетворитися у здібності тільки в процесі діяльності. Будь-який вид діяльності вміщує в собі багато сторін, які мають розвиваюче значення. В активній різносторонній діяльності щоденно тренуються всі сили людини, накопичується позитивний досвід життя і поведінки. Підростаюча людина глибше, повніше пізнає світ. З іншої сторони, своєю діяльністю вона сама впливає на оточуюче: проявляє своє ставлення до людей, предметів, явищ, і це відображається на її розвитку.

Тому для успішного розвитку особистості дитини необхідна розумна організація її діяльності, правильний вибір її видів і форм, здійснення систематичного контролю за її ходом і результатами.

Традиційно вітчизняна психолого-педагогічна наука розділяє діяльність дітей шкільного віку на наступні основні види: гра, навчання, трудова діяльність, читання, художня, спортивна, суспільна діяльність.

Гра для дитини є своєрідною шкалою розвитку всіх задатків. В іграх силою свого уявлення дитина перетворює один предмет в інший, потрібний для здійснення задуму. Перевернутий стілець може бути і вагоном, і човном, і барикадою. Творчі ігри для

дошкільника – невичерпне джерело пізнання світу; в них він може бути і полярником, і революціонером, і вчителем, і лікарем, і, виконуючи ці ролі, він відображає побачене, почуте про них, а від товаришів про ігри дізнається багато нового.

У грі дитина оволодіває способами дії. Він „лікує”, „навчає”, „веде бій”, „будує”; і це його наближення до раціональних способів дії, основане на спостереженнях життя, вносить неоціненний вклад в його розвиток.

В іграх колективних, звичайно, є правила, і це розвиває волю дитини: вона діє згідно поставлених завдань, стикається з труднощами, долає їх. Мотив „хочу” замінюється мотивом „треба”.

Роль гри трохи зменшується з віком, але протягом всього періоду шкільного навчання багато ігор не втрачає свого виховного і розвиваючого значення. Всю різноманітність ігор прийнято ділити на наступні види: предметні, рольові, сюжетні, рухливі, спортивні, військово-спортивні, дидактичні.

Вчителі і батьки повинні керувати іграми дітей, надаючи їм, однак, максимальну свободу в різноманітних ігрових ситуаціях, підбирати ігри згідно віку дітей, створювати відповідні умови, попереджувати і усувати можливі конфлікти, самі брати участь в іграх.

Навчання – ведучий вид діяльності, в процесі якого здійснюється розвиток школярів, формування їх особистостей. Перехід від вивчення конкретних фактів і явищ до узагальнень і абстракцій, від формування поняття до пізнання закономірностей збагачує мислення учня, розвиває його творчі здібності, навчає вмінню самостійно здобувати і застосовувати знання. Різноманітність колективних відносин, в яких знаходяться учні протягом всього часу їх перебування в школі, сприяють формуванню в них навичок суспільної поведінки і готують до роботи в виробничих колективах по закінченню школи.

Основним змістом навчальної діяльності учнів є засвоєння основ наук, відповідних умінь і навичок, формування наукового світосприйняття і формування моральних якостей, оволодіння вміннями виконання розумових операцій (аналізу і синтезу, диференціації і узагальнення, конкретизації і абстрагування), управління психічними процесами (пам'яттю, мисленням, увагою, уявленням), планування і облік своєї роботи і ін.

Організаційні форми навчання школярів: урок, виконання домашніх завдань, індивідуальні додаткові заняття, позакласні заходи пізнавального характеру.

Видатний психолог Л.С.Виготський звернув увагу на необхідність так організувати і впроваджувати навчальний процес, щоб навчання йшло попереду розвитку, проклало йому дорогу, вело за собою. Він вказував на два рівні розумового розвитку дитини, на два ступені його готовності до самостійного виконання певного завдання. Якщо школяр самостійно його виконує, то вчителю не слід давати аналогічні завдання, бо вони не зможуть підвищити рівень його розвитку, а служать тільки тренуванням для закріплення досягнутого – це зона актуального розвитку. Якщо ж учень для виконання завдання, запропонованого сьогодні, ще потребує незначної допомоги вчителя, але завтра зможе його виконати самостійно, то це характеризує

рівень розвитку дуже близький до завершеності. Виготський назвав його „зоною найближчого розвитку” і підкреслив необхідність орієнтування на нього в навчанні, бо тільки тоді навчання буде стимулювати розумовий розвиток учнів, вести його за собою, а не обмежуватися закріпленням вже досягнутого.

Неможливо переоцінити значення трудової діяльності для формування особистості. В труді проявляється різностороння активність школяра: неминуча напруга його духовних сил (спостережливості, уваги, мислення, творчої уяви, волі), розвиваються моральні якості особистості (колективізм, старанність і ін.). При правильній організації трудової діяльності працюючий школяр отримує естетичну насолоду, а багато видів праці сприяють фізичному розвитку. Основні види трудової діяльності школярів: самообслуговування, шефська робота, продуктивна робота. Для того, щоб трудова діяльність дітей найбільш результативно вирішувала задачу формування різнобічно розвинутої особистості, необхідно дотримуватись певних педагогічних вимог. Ними можуть бути: з'єднання навчання з продуктивною працею; систематичний характер і послідовність трудової діяльності учнів; суспільна значимість праці і її усвідомлення учнями; формування в процесі праці колективних відносин, взаємної відповідальності, співробітництва, взаємодопомоги; розвиток сил і здібностей дітей, їх самостійності і ініціативи; доступність і посиленість праці для учнів; облік їх вікових особливостей, інтересів і нахилів.

Всебічний розвиток особистості також нерозривно пов'язаний з художньою, спортивною, суспільною діяльністю.

Художня діяльність школярів (в процесі навчання в гуртках: літературних, художньої самодіяльності і ін.) знайомить їх з прекрасним в житті, музиці, літературі, впливає на емоції, розвиває творчі і художні природні задатки.

У процесі спортивної діяльності: перебігає фізичний розвиток дітей, зміцнюється їх воля, виробляється характер, вміння долати перешкоди, форсується колективні якості.

Велике місце в житті дітей займає читання з власної ініціативи політичної, науково-популярної, художньої літератури, додатково до виконання шкільного домашнього завдання. Газети, журнали, книги не тільки розширюють кругозір, збуджують, розвивають і задовольняють пізнавальні потреби і інтереси, але і є могутнім засобом розумового розвитку. Добра книга навчає жити, виховує кращі людські почуття. Читання багато в чому допомагає молоді у виборі професії.

Школярам необхідні всі види діяльності. Виключення хоча б одного з них неминуче веде до одностороннього розвитку. Звідси впливає завдання виховання інтересу і любові до навчання, до праці, до читання, до фізичних вправ, до ігор. Ми розуміємо, коли діти, наприклад, багато читають. Але якщо при цьому вони не бувають на відкритому повітрі, уникають фізичної роботи, уроки готують поспіхом, то непомірне читання піде їм лише на шкоду.

Однак, турбуючись про всебічне формування особистості, не можна забувати і про розвиток природних задатків, нахилів, інтересів школярів. Так в житті однієї дитини ті чи інші передумови обумовлюють велику увагу до таких видів діяльності, як

спів або малювання, або моделювання і т.п., в житті других – до інших. Таким чином, в організації діяльності школярів велике значення має врахування не тільки їх віку і рівня розвитку, а й індивідуальних особливостей. Немає іншого шляху формування талантів і розвитку здібностей, як тільки шлях цілеспрямовано організованої діяльності.

Неправомірно уявляти розвиток особистості як односторонній процес, який іде від вихователя і його діяльності. Процес розвитку носить двоякий характер. З однієї сторони вихователь, педагог, а з іншої сторони учень, вихованець, від активності якого залежить успіх розвитку.

Основою розвитку і формування особистості є не тільки залучення до участі в процесі діяльності, але і той чи інший рівень її активності. Це теоретичне положення лежить в основі розуміння джерела розвитку особистості в цілому, а також конкретного учня.

Для більш переконливого пояснення зупинимось на генезисі дитячої активності.

З моменту народження дитина проявляє **рухову активність**. Яке важливе значення вона має для цілісного формування новонародженого – не має потреби пояснювати. Скоро починають проявлятися ознаки **емоційної активності**, які через спілкування і пестощі батьків стають більш різноманітними. Рухова і емоційна активність дає якісний поштовх до розвитку перших ознак **інтелектуальної, пізнавальної** активності. Найчастіше вона проявляється в перші роки життя дитини в емоціях, рухах. Впізнавши ближнього, улюблений предмет, дитина рухається в напрямку до об'єкта. Потім, вже в процесі оволодіння мовленням, пізнавальна активність проявляється і розвивається в безкінечних питаннях „чому?”. З часом дитина привчається обслуговувати себе, залучається до побутової роботи, в школі до суспільно корисної роботи, відвідує заняття трудового навчання, бере участь у виробничій роботі. Під час участі в кожному з них розвивається **трудова активність**. В процесі участі у суспільній діяльності розвивається **суспільна активність**. Як бачимо розвиток активності здійснюється у різних видах діяльності. Чим вище ступінь її розвитку, тим більше передумов, що вона стане якістю особистості школяра.

Пізнавальна активність забезпечує інтелектуальний розвиток дитини. Трудова активність практично і психологічно готує школяра до участі в труді. Не важко помітити, що в основі активності в області спілкування, пізнання і труда лежить одна і та ж психологічна природа – потреба і готовність до суспільної, пізнавальної і трудової діяльності, а це утворює систему ставлень людини до самої себе, до природи і суспільства, створює потенціал для її подальшого розвитку. Існують і інші класифікації ступенів активності, наприклад, за ступенем самостійності: наслідувальна – імпульсивна, репродуктивна, творча активність.

ЛЕКЦІЯ 6

Тема: Становлення особистості у процесі соціалізації. Вікові етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика.

План

1. Вікова періодизація: характеристика періодів.
2. Акселерація: теорії виникнення даного явища.
3. Характеристика молодшого шкільного віку.

Конспект лекційного змісту

Вікова періодизація – поділ цілісного життєвого циклу на вікові відрізки (періоди), що вимірюються роками

В сучасній віковій психології і в педагогіці прийнята наступна вікова періодизація:

- період новонародженого віку (від народження до 1 року);
- переддошкільне дитинство (1-3 роки),
- дошкільне дитинство (3-6 років);
- молодший шкільний вік (6-10 років);
- підлітковий вік (10-15 років);
- юність (І період – 15-17 років; II період – 17-21 рік)

На основі багаторічних спостережень і експериментів відомим вітчизняним психологом Д.Б.Ельконіним запропонована наступна характеристика вікових періодів.

Вік новонародженого. Безпосереднє емоційне спілкування є ведучим видом діяльності в цей період. В середині і на її фоні формуються орієнтаційні і сенсомотороманіпулятивні дії, тобто дії, що супроводжуються і деякою мірою регулюються зоровими, слуховими, м'язо-руховими та іншими відчуттями і сприйняттями.

Раннє дитинство. Ведучою є предметно-орудійна діяльність, в процесі якої оволодіває суспільно виробленими способами дій і предметами.

Дошкільний вік. Ведуча діяльність – рольова гра, в процесі якої дитина оволодіває „фундаментальними знаннями людської діяльності”. Тут же формується прагнення до суспільно-важливої і оцінюючої діяльності, тобто до навчання, праці.

Молодший шкільний вік. Ведуча діяльність – навчання, в процесі якого засвоюються знання, опосередковуються стосунки дитини з оточуючими дорослими, включаючи членів сім'ї.

Середній і старший шкільний вік. Ведуча діяльність – „діяльність спілкування”, яка заключається в побудові стосунків з товаришами і дорослими на основі певних морально-етичних норм, які опосередковують вчинки підлітків.

У запропонованій періодизації заслуговує уваги не тільки розширене поняття видів ведучої діяльності, але і те, що вікові періоди характеризуються почерговою направленістю в розвитку то на „світ речей” то на „світ людей”.

Визначення кордонів вказаних періодів є умовним, вік не є незмінним лімітом, по-перше, тому, що протягом одного й того ж віку дитина зазнає великих змін, по-друге, тому, що всередині кожної вікової групи зустрічається розмаїття індивідуальностей і, як результат, конкретних умов виховання.

Крім загальноновживаних вікових особливостей, існує багато індивідуально-психологічних особливостей темпераменту, характеру, здібностей. До того ж масовою є **акселерація (випередження середньофізичних і психофізіологічних констант дитини чи підлітка порівняно з оптимальними).**

В українському педагогічному словнику ми читаємо: „Акселерація – це прискорення темпів індивідуального росту і розвитку дітей і підлітків порівняно з попередніми поколіннями. Темп акселерації досягає максимуму в період статевого дозрівання.”

Причини цього процесу не з'ясовані. Проте відомо лише одне: ще з 30-х років XIX ст., коли в Європі почали займатися систематичним вимірюванням зросту дітей, з'ясувалося, що генерація (покоління) через 20-25 років набуває по 2-3 см порівняно з попередньою. Наприклад, в Україні ці дані становлять для юнаків: у 1925 році – 167 см, в 1970 році – 175, навіть у повоєнному 1945 році – 170 см.

Існує кілька гіпотез щодо виникнення цього явища. Наведемо деякі з них, які, за висновками А.А.Маркосяна, становлять науковий інтерес:

Геліогенна теорія. Згідно з цією теорією, яку висунуто ще в 1936 році, акселерація зумовлена впливом сонячного випромінювання. Автор цієї теорії вважає, що діти в другій половині XIX і в XX ст. більше перебувають на сонці, завдяки чому стимулюється їх розвиток. Однак річ у тому, що акселерація однаковою мірою охоплює дітей як у південних, так і у північних країнах; міські діти розвиваються швидше, ніж сільські, хоч останні набагато більше часу перебувають на сонці.

Теорія гетерозії. Частково XIX ст., а особливо XX ст. характеризуються різкими соціальними змінами, що спонукають до розлому соціальних, релігійних, національних і кастових кордонів. Внаслідок цього звичайним явищем стали міжнаціональні шлюби, усуваються перепони для вступу до шлюбу. Все це приводить до значних змін, і як наслідок – акселерація.

Теорія урбанізації. Друга половина XIX-XX ст. характеризуються значним розвитком міст і переміщенням до них сільського населення, тобто урбанізацією. Темп міського життя, його насиченість і своєрідність приводять до прискорення сексуального розвитку, до більшої інтелектуалізації, ніж у селі, а це, в свою чергу, прискорює ріст і визрівання організму.

Нітритивна теорія. Вона пояснює, що акселерація є результатом поліпшення і вітамінізації харчування, зокрема вживання вітамінів B_6 , B_{12} , фалієвої кислоти.

Теорія опромінювання. Згідно з цією теорією розгортання мережі рентгенівських пристроїв, атомна енергетика, проведення випробувань ядерної зброї на полігонах створюють фони опромінювання, але в таких дозах, які стимулюють поділ клітин.

Кожна з цих теорій є гіпотетичною, тобто не підтвердженою експериментально, і нерідко спростовується іншими. Мабуть, усі ці чинники мають певне значення в тих чи інших регіонах і не виявляються там, де ці зовнішні фактори не діють.

Протилежним явищем є реградація – відставання дітей від нормального середнього вікового стандарту зростання і фізичного розвитку. Фізіологічні причини цього явища криються в організмі батьків: їх пияцтві чи алкоголізмі, народженні дітей у більш пізньому віці, спадковій хворобі одного з батьків. Ці діти є відсталими не лише фізіологічно, а й в інтелектуальному відношенні. Ось чому біологія їх також змушує педагогіку вживати відповідних заходів. Для них створюються „класи вирівнювання” в початковій школі існують школи-інтернати для розумово відсталих дітей, які працюють на теоретичних основах олігофренопсихології і олігофренопедагогіки.

Зупинимось коротко на характеристиці шкільних років особистості. **Молодший шкільний вік.** Цей період є виключно важливим у формуванні особистості підростаючої людини. Розвиток молодшого школяра, особливо в перші місяці навчання, багато в чому залежить від того, на якому рівні знаходиться його психологічна готовність до навчання. В поняття „готовність до навчання” педагоги і психологи вкладають певний рівень розумової діяльності, сформовані потреби до знань, інтерес до школи, прагнення до участі в навчальній роботі, наявність відповідальності за справи, доручені дорослими, самостійність. Особливо характерні для цього віку наслідувальність, конкретність мислення. До цього віку відноситься і „основний закон дитячої природи”, який К.Д.Ушинський виражав так: „Дитина вимагає діяльності постійно і стомлюється не через діяльність, а через її одноманітність і односторонність.”

Врахування цього „основного закону” вимагає того, щоб в процесі виховання порівняно часто змінювали види діяльності учнів, чергували види фізичної і розумової роботи, рухливі і спокійні заняття, на уроці обов’язково робили „фізпаузи”, урізноманітнювали види робіт. Часто порушення на уроці пояснюється тим, що діти втомилися від одноманітної діяльності, вчитель, не враховуючи цього, замість того, щоб перебудуватися, змінити характер роботи дітей, починає заспокоювати їх. Дисциплінувати дітей треба, але якщо ми не будемо враховувати швидку втомлюваність їх від одноманітної діяльності, то в кращому випадку досягнемо лише зовнішнього порядку, пригнічуючи психіку дітей, підкоряючи їх своїй волі. Увага школярів при цьому все рівно буде розсіяною, і потрібного успіху в роботі ми не досягнемо. Значить, крім шкоди така „дисциплінованість” нічого не дасть. Головну рушійну силу розвитку молодшого школяра складає навчання, учбова робота. Їм хочеться навчитися читати, писати, рахувати.

З вступом до школи змінюється весь устрій життя дитини, змінюється його режим, стосунки з оточуючими людьми.

За рідкісним виключенням, діти люблять займатися в школі. Їм подобається нове становище учня, притягує сам процес навчання. Це визначає добросовісне ставлення до навчання. Не випадково молодші школярі на перших порах сприймають оцінку

своїх старань як якість виконання роботи. Схвалення вчителем спонукає їх ще більше „старатися”. Їм цікаво все, що є обов’язковою формою домашнього завдання. Про цікавість до школи і процесу навчання свідчать і ігри молодших школярів, в яких велике місце відводиться навчанню і школі.

У третіх-четвертих класах виникає початкова диференціація по відношенню до різних видів робіт, потім і справжній інтерес до того чи іншого навчального предмету.

Для пізнавальної діяльності молодшого школяра характерна перш за все емоційність сприйняття. Книжка з малюнками, наочний посібник, жарти вчителя – все викликає в них негайну реакцію. Молодші школярі знаходяться під владою яскравого факту, образу, прикладу. Образність проявляється і в розумовій діяльності дітей. Вони схильні розуміти буквально переносне значення слів, наповнюючи їх конкретними образами. Наприклад на питання як треба розуміти слова „Один в полі не воїн” багато хто відповідає „А з ким йому воювати, якщо він один?”. Враховуючи образність мислення, його конкретність, вчитель повинен застосовувати велику кількість наочних посібників, розкривати зміст абстрактних понять. Адже молодші школярі перш за все запам’ятовують не те, що є найбільш суттєвим з точки зору навчальних завдань, а те що справило на них найбільше враження: те, що цікаве, емоційно забарвлене, неочікуване чи нове.

Велике місце в житті молодшого школяра продовжує займати гра. Правда, вона перестає бути ведучою діяльністю. Але все ж діти охоче грають в різноманітні рухливі ігри з правилами, сюжетні, рольові, дидактичні ігри. Гра – засіб організації і полегшення навчальної і трудової діяльності, вона вносить елементи емоційності і дає дитині можливість відпочити від напруження і захопитися процесом пізнання. Гра допомагає пізнати різні сторони життя (діяльність дорослих і її продукти, стосунки між людьми і т.д.), сприяє всебічному розвитку її особистості. Істотні зміни в молодшому шкільному віці переживає трудова діяльність. Праця стає самостійним видом діяльності, в процесі якої активність дитини направляється на створення тих чи інших предметів. Трудова діяльність в цьому віці заключається більшою частиною в самообслуговуванні, в порядку шефства, а також відбувається на уроках праці.

Між особистісні стосунки в молодшому шкільному віці формуються переважно в процесі навчальної діяльності. В процесі спеціальних досліджень з даного питання виявлено, що молодший школяр вибирає собі товариша для гри, для спільного виконання домашнього завдання, мотивуючи свій вибір його успіхами в навчальній діяльності („Тому що він добре навчається”, „Тому що він не заважає на уроках”). Однак, до третього класу між учнями закріплюються стосунки, пов’язані з оцінкою моральних якостей.

Особливою увагою і любов’ю користується в учнів молодших класів вчитель, як людина, яка вводить їх в новий світ, світ навчання. Без будь-якої критики його поради, прохання виконуються як накази, до того ж батьківський авторитет явно поступається авторитету вчителя. Тому дуже важливо, щоб вчитель в усіх відношеннях був прикладом для дітей.

Отже всі почуття, думки, інтереси молодшого школяра, який живе владою оцінки, обов'язку перед школою, успіхів в навчальній роботі, в першу чергу зайняті навчанням, навчальною діяльністю. Оволодіваючи нею, він всебічно розвивається.

Молодший шкільний вік

Анатомо-фізіологічні особливості:

- а) досить рівномірний розвиток;
- б) збільшення росту та ваги тіла;
- в) підвищення імунітету;
- г) швидкий розвиток серцевих м'язів;
- д) рухливий кістково-сполучний апарат за рахунок великої кількості хрящової тканини;
- ж) погана координація рухів (важко писати у межах рядка);
- з) швидка втомлюваність;
- е) частіше дихання;
- є) хороший розвиток всіх органів чуття.

Розвиток психіки і пізнавальної діяльності:

- а) сприймання стає довільним, цілеспрямованим і категоріальним;
- б) розрізняється здатність розрізняти висоту звуків, виявляти істотні деталі явищ;
- в) формується логічна пам'ять;
- г) зростають продуктивність, обсяг, міцність, точність запам'ятовування матеріалу;
- д) розвиваються всі види уяв;
- ж) мислення стає конкретно-образним;
- з) оволодіння писемним та внутрішнім мовленням, мовчазним читанням;
- е) переважає мимовільна увага.

Формування особистості:

- а) джерело емоцій – навчальна та ігрова діяльність;
- б) емоційна вразливість, розвиток почуттів самолюбства, диференціація сором'язливості;
- в) розвиток моральних почуттів, формування вольових якостей;
- г) усвідомлення обов'язків;
- д) наслідування, підвищена навігація;
- ж) починає формуватися громадська думка, провідний вид діяльності – навчання.

Спілкування – один із універсальних способів вияву групової форми буття людей.

- це процес розвитку контактів між людьми, що виникли в результаті потреб сумісної діяльності;
- це форма співтворчості, в процесі якої людина пізнає світ, людей, встановлює людські стосунки, духовно збагачується;
- це один із видів діяльності.

Воно має різноплановий хар-р:

1. Спіл-я як нормативний процес (відбув-ся засвоєння соціально-типової поведінки).

2. Спіл-ня як пізнавальний процес (здобуття індивід-го і соц-го досвіду, що дає можливість зрозуміти світ і себе у ньому).
3. Спіл-ня як засіб і шлях утвердження особ-ті , під час якого реалізуються індивідуальні особливості учня через спілкування із подібними до себе, з дорослими, те ін.

Питання і завдання

1. Як ви розумієте терміни «розвиток», «формування», «виховання»? Що них відміного і що спільного?
2. Поясніть вплив біологічних факторів на розвиток і формування особистості дитини.
3. Чим шкідливий вплив алкоголю і куріння на розвиток дитини?
4. Назвіть соціальні фактори формування особистості учня. Чи завжди соціальні умови життя ведуть до формування бажаних якостей особистості учня?
5. Чому виховання вважають вирішальним фактором формування особистості? За яких умов воно таким стає?
6. Наведіть конкретний приклад на основі власних спостережень взаємозв'язку впливу на дитину біологічних і соціальних факторів.
7. Обґрунтуйте особливості розвитку психіки та пізнавальної діяльності молодших школярів, підлітків, старшокласників.
8. Якими особливостями характеризується поведінка та особистісний розвиток учнів різних вікових груп?

КРЕДИТ 3. МЕТА ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ. ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА МАЙСТЕРНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ

ЛЕКЦІЯ 7

Тема: Мета виховання в історії педагогіки

План

1. Поняття мети виховання.
2. Зародження та розвиток ідеї про всебічний розвиток особистості.
3. Основні завдання і зміст всебічного і гармонійного розвитку особистості.
4. Цілі виховання в зарубіжній педагогіці.

Конспект лекційного змісту

I. Мета (як наукове поняття) – це усвідомлене уявлення кінцевого результату певної діяльності.

Виходячи із загального розуміння мети, можна сказати, що метою виховання повинно бути мислене уявлення про те, якою в кінцевому результаті повинна стати людина, яку хочуть виховати.

Ця мета повинна співпадати з уявленням суспільства про ідеал людської особистості, виражати вимоги суспільства до людини.

Загальна чи генеральна мета вказує загальний напрямок виховної діяльності всіх навчально-виховних закладів і інших виховних підрозділів, які є у суспільстві, визначає характер педагогічного впливу.

У ході поступового суспільного розвитку може виникнути необхідність уточнення цієї загальної генеральної ідеї або посилення будь-яких її окремих аспектів без зміни її головної направленості.

Для здійснення безпосередньої педагогічної діяльності, надання їй більшої конкретності виникає необхідність в висуненні більш приватних робочих цілей, пов'язаних з вирішенням певних виховних задач на тому чи іншому етапі формування особистості людини (наприклад, задачі фізичного виховання молодших школярів).

Таким чином, виділяються загальні і індивідуальні цілі виховання.

Мета виховання виступає, як загальна, коли вона виражає якості, які повинні бути сформовані у всіх людей, і як індивідуальна, коли передбачається виховання окремої, певної людини. Прогресивна педагогіка виступає за єдність і поєднання загальних і індивідуальних цілей.

Генеральні загальні цілі виховання не можна вигадати чи висунути самостійно. Вони завжди об'єктивно відображають вимоги даного суспільства. Вимоги ці в свою чергу визначаються рівнем розвитку продуктивних сил і характером виробничих відносин. Тому мета виховання в кінцевому результаті завжди відповідає

способу виробництва, визначається ним і змінюється зі зміною продуктивних сил і виробничих відносин.

Історія педагогіки – це довгий ланцюг зародження, здійснення і відмирання цілей виховання. Ще раз зазначимо, що мета виховання не може бути свавільно висунута, вона в кінцевому результаті завжди відображає досягнутий рівень розвитку суспільства, ним визначається і змінюється зі зміною способу виробництва. Для підтвердження цього важливого зв'язку проаналізуємо зміну цілей виховання. В залежності від типу суспільно-економічних відносин.

Історія нараховує п'ять суспільно-економічних формацій, які визначаються різними типами виробничих відносин між людьми : первіснообщинна, рабовласницька феодальна, капіталістична, посткапіталістична.

В первіснообщинному ладі класового поділу не було. Всі діти отримували однакову трудову підготовку: їх навчали полюванню, рибальству, виготовленню одягу. Виховання покликане було забезпечувати існування людей, його мета – озброїти людину досвідом виживання, тобто знаннями і вміннями, які необхідні в суворому, повсякденному житті. Спеціальних виховних закладів не було, школи лише зароджувались. Як бачимо спосіб виробництва і мета виховання знаходяться в згоді між собою.

В часи рабовласницького ладу виховання стало вже особливою функцією держави. З'явилися спеціальні заклади, які займались вихованням. Наявність двох класів призвело до появи відмінностей в характері мети виховання. ***Вона стає дуалістичною.*** Метою виховання дітей рабовласників була підготовка до їх ролі панів, які насолоджуються мистецтвом, прилучаються до наук. Вони повинні були вести загарбницькі війни з метою поневолення інших народів і надбання багатств, вміти захищати свої держави. Виховання (якщо його можна так назвати) дітей рабів заключалось в підготовці їх до виконання наказів панів. Дітей привчали до покори. І тут рівень розвитку продуктивних сил, характер виробничих відносин диктує саме ці а не інші цілі.

На прикладі античного виховання бачимо також, що класовий характер суспільства породив класову диференціацію цілей виховання. У відповідності до різних цілей проводилася підготовка до життя, диференціювалось світосприйняття, формувалась психологія.

В часи феодалізму основні класи – феодали і кріпосні селяни. Цілі виховання залишаються диференційованими для дітей феодалів – лицарське виховання, для дітей селян – трудове, в „школі” під відкритим небом. Перші насолоджуються мистецтвом і науками, оволодівають „лицарською поведінкою”, інші в переважній більшості ніяких навчальних закладів не відвідують. Характер виробничих відносин не вимагає від нижчих верств населення ні загальної, ні спеціальної підготовки, тому роздвоєння цілей, яке ми спостерігаємо і в цьому суспільстві, виражає не тільки класову направленість цілей в класовому суспільстві, але й залежність їх від способу виробництва.

Капіталістичний лад характеризується наявністю двох основних класів – буржуазії і пролетаріату. Характер розвитку виробництва, для якого треба вже більш освічені робітники, змушує правлячий клас створювати систему навчальних закладів, які дають знання робітникам. Одночасно з цим буржуазія дає хороше виховання своїм дітям, щоб вони були в змозі здійснювати управління державою, направляти розвиток економіки, суспільних процесів. Створюється ряд привілейованих навчальних закладів. Класова диференціація, дуалізм цілей виховання зберігаються, як зберігається і загальна залежність цілей виховання від способу виробництва.

На зміну ранньому (класичному) капіталізму прийшов розвинений капіталістичний лад, який називається посткапіталістичним (ринковим, демократичним і т.п.). Цей лад характеризується більш високим рівнем розвитку виробничих і суспільних відносин. В руслі історичного процесу спроби побудови соціалізму і комунізму в нашій країні також можна розглядати як невдалий перехід до більш досконалих суспільних відносин. При всій різноманітності пост капіталістичних форм і відносин, що існують в світі, загальна залежність цілей виховання від способу виробництва зберігається.

Отже, мета і характер виховання відповідає рівню розвитку продуктивних сил і типу виробничих відносин, властивих кожній суспільно-економічній формації.

Але не тільки способом виробництва визначаються цілі виховання. Важливий вплив на їх формування роблять і інші фактори:

- темпи науково-технічного і соціального прогресу;
- економічні можливості суспільства,
- рівень розвитку педагогічної теорії і практики, можливості навчально-виховних закладів, вихователів, вчителів і т.п.

Таким чином, можна зробити висновок: мета виховання визначається потребами розвитку суспільства і залежить від способу виробництва, темпів соціального і науково-технічного прогресу, досягнутого рівня розвитку педагогічної теорії і практики, можливостей суспільства, навчальних закладів, вчителів, учнів.

II. Найвище призначення виховання – сформувати досконалу людину. *Ідеали досконалої особистості у різних народів дуже схожі. Вони включають розум, красу, працелюбність, високі моральні якості, фізичну силу, витривалість, риси боротьби за справедливість, тобто якості, які характеризують всебічно і гармонійно розвинену людину.*

Поняття „всебічний розвиток” означає розвиток людської особистості з усіх боків, всесторонньо; поняття „гармонійний” – гармонію усіх сторін, їх пропорційність, погоджену єдність.

Ідея гармонійного розвитку тілесної і духовної краси зародилась в античній філософії:

- Аристотель акцентував увагу на вихованні мужності й витривалості,

поміркованості й справедливості, високої інтелектуальної й моральної чистоти.

– Афінська, римська, візантійська системи займали позицію калокагатії („гармонійності людини, ідеал фізичної і моральної досконалості”). Але гармонійний розвиток повністю виключав трудову діяльність. Труд висувався в якості мети виховання дітей рабів.

– В епоху відродження ідея всебічного розвитку особистості знайшла відображення в педагогічних поглядах педагогів-гуманістів Ф.Рабле і М. Монтеня. Рабле пропагував гуманістичне виховання людини в якому б гармонійно поєднувались фізичний і духовний розвиток. На його думку, з цією метою в школі повинні вивчатися мови, математика, астрономія, природознавство, історія, право. Важливою складовою всебічного розвитку він вважав мислення. М. Монтень передусім позитивно оцінював в античному вихованні його різнобічність. Серед складників всебічного розвитку особистості він виділяв розумовий розвиток, моральне й фізичне виховання.

– Ідеї всебічного розвитку особистості предметніше висвітлюються у працях соціалістів-утопістів. У Т. Мора, Т. Компаннелі ця ідея отримує нову спрямованість. Вони вперше висунули питання про включення до процесу всебічного гармонійного розвитку особистості поєднання виховання і праці. Французькі просвітителі XVIII століття К. Гальвецій, Д. Дідро цю ідею обмежували розумовим і моральним розвитком, не пов'язаним з працею.

Отже, протягом тривалого часу ідея всебічного розвитку особистості як мета виховання, мала, власне, характер побажань, мрій та сподівань. Поява соціально-економічних умов для всебічного формування особистості пов'язана з становленням заснованого на машинному виробництві суспільства, яке довело диференціацію виробничої діяльності до крайнощів: різко розмежувало працівників розумової і фізичної праці, звузило спеціалізацію до рівня виконання робітником однієї технологічної операції-повторення тих самих фізичних рухів впродовж місяців і років. Природно, що у такому випадку в людини розвиваються лише деякі органи й системи, інші фізичні й духовні властивості загасають.

Уперше спробував подолати це машинне каліцтво людини англійський володар паперопрядильної фабрики Роберт Оуен (1771-1858). Він вважав, що основним засобом подолання повинен бути одночасний розвиток інтелектуальних і фізичних сил особистості, її моральне та естетичне формування. Досягнути цього можна шляхом поєднання навчання і виховання з продуктивною працею. Цю ідею Р.Оуен вирішив здійснити на практиці. На своїй фабриці в Нью-Ленарке він уперше в історії створив дитячий садок, початкову школу для дітей робітників, вечірню школу для дорослих. Не все вийшло в цих дослідах, але сам підхід до всебічного розвитку особистості на основі поєднання навчання з продуктивною працею був правильним, а ідея про необхідність всебічного розвитку особистості отримала наукове обґрунтування.

– Своєрідне бачення всебічного розвитку особистості у Й. Ф. Гербарта. Метою виховання він проголошував розвиток різнобічних інтересів, спрямованих на гармонійний розвиток усіх здібностей людини. За Гербартом, створювана у процесі

виховання гармонія здібностей особистості підпорядкована вищому ідеалу – підготовці „доброчесної” людини. Ідеал доброчесності як мета виховання був ідеалом „доброчесного” німецького Бюргера, який уміє пристосуватися до існуючого суспільно-політичного ладу і підкорятися йому.

Наука доводить, що виховання є глибоко національним за своєю суттю, змістом, характером. Національне виховання – виховання дітей на культурно-історичному досвіді свого народу, його звичаях, традиціях та багатовікової мудрості, духовності. Воно духовно відтворює в дітях народне, увічніює те специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, а також загальнолюдське, спільне для всіх націй.

Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, своєрідності на основі формування особистісних рис громадянина України, які передбачають національну самосвідомість, розвинуту духовність, моральну, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Національне виховання ґрунтується на таких фундаментальних принципах, як народність, гуманізм, демократизм, зв'язок з життям, трудовою діяльністю, поєднання педагогічного керівництва з самодіяльністю учнів та ін.

„Педагогічна система кожної історичної епохи, – зазначає академік М. Стельмахових, – висуває свій оригінальний чи актуальний, уже знаний образ людини. Кардинальні зміни в житті суспільства вносять відповідні корективи у виховному ідеалі. Ідеал – це уявлення про взірць людської поведінки і стосунків між людьми, що виникають із розуміння мети життя” (Див. Стельмахович М. Народна педагогіка. К. 1995).

Ідеал національного виховання найглибше розкрито у працях українського педагога Г. Ващенка („Виховний ідеал”, „Виховна роль мистецтва” та ін.). В основі ідеалу національного виховання, яким його бачить автор, – загальнолюдські та національні цінності, що є духовним надбанням народу.

До загальнолюдських цінностей належить моральний закон, творення добра та боротьба зі злом, пошук правди, справедливості, сповідування ідеалів любові та краси. Водночас людина народжується і живе в конкретному національному середовищі, що вирізняється з-поміж інших мовою, культурою, звичаями. Саме звідси, з походженням людини, починається усвідомлення особливостей свого народу, нації, етносу. **Отже, на думку Г. Ващенка, ідеал національного виховання ґрунтується на двох головних цілях: служіння Богові та своїй нації. Бог – це абсолютна Правда, Любов, Справедливість, Краса, Нація – реальна земна спільнота, в житті якої повинні реалізуватися абсолютні загальнолюдські цінності. В педагогічному значенні виховний ідеал – людина, яка служить Богові й Україні.**

Процес державотворення в Україні, загальна демократизація і гуманізація суспільства потребують виховання підрастаючого покоління на перспективу.

Кінцевою метою виховання особистості є її підготовка до виконання комплексу ролей, необхідних для суспільного життя. Це ролі громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша. Підготовка до ролі громадянина передбачає формування людини з активною громадською позицією, почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством. Роль трудівника охоплює вміння і бажання активно працювати, створювати нові матеріальні та духовні цінності. Виконання ролі громадського діяча означає активну участь особистості в громадському житті. Уже в стінах школи особистість слід готувати й до ролі сім'янина, майбутнього батька, чоловіка, матері, дружини. Кожен учень як товариш повинен уміти розуміти іншу людину, співчувати, жаліти, поступитися, поділитися та ін.

III. Мета виховання конкретизується через систему виховних завдань, які об'єднуються в пріоритетні виховні напрями: розумове, моральне, естетичне, трудове, і фізичне виховання. Дані напрями тісно пов'язані, доповнюють одне одного, мають самостійне теоретико-методологічне значення. Водночас вони утворюють цілісну систему національного виховання.

Наводимо схему складових частин виховання всебічно розвиненої людини.

1. Розумове виховання – цілеспрямована діяльність вихователів з розвитку розумових сил і мислення учнів, з прищеплення культури розумової праці. В процесі і в результаті засвоєння названих знань закладаються основи названого світогляду. Світогляд - це система поглядів людини на природу, суспільство, працю, пізнання. Світогляд - це могутня зброя в творчій, перетворювальній діяльності людини. Воно передбачає глибоке розуміння явищ природи і суспільного життя, формування вміння свідомо пояснювати ці явища і визначати своє ставлення до них: вміння свідомо будувати своє життя, працювати, органічно поєднуючи ідеї зі справами.

В визначення розумового виховання входять поняття „мислення” і „розумові сили”.

Мислення являє собою „опосередковане і узагальнене пізнання людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх суттєвих зв'язках і відношеннях. Воно є продуктом діяльності мозку. Серед цих видів називають діалектичне мислення, логічне, абстрактне, узагальнене, категоріальне, теоретичне, індуктивне, дедуктивне, алгоритмічне, технічне, репродуктивне і продуктивне, творче, системне. Але для того,

щоб вчитель міг розвивати в учнів всі ці види мислення він повинен уявляти хоча б в загальному вигляді їх суть.

Діалектичне мислення передбачає вміння бачити в явищі єдність протиріч, боротьбу цих протиріч, виявити тенденції їх розвитку, бачити народження нових.

Логічне мислення пов'язується з оволодінням людиною прийомами логічної обробки знань, тобто встановленням узагальнених зв'язків між новими знаннями і уже вивченим матеріалом, приведенням їх в певну впорядковану систему.

Абстрактне мислення передбачає вміння людини відволікатися від несуттєвих, другорядних ознак, виділяти загальні і суттєві і на цій основі формувати абстрактні поняття.

Узагальнене мислення характеризується вмінням знаходити загальні принципи чи способи дій, які розповсюджуються на певну групу явищ, при цьому рівень узагальненості, її широта залежать від того, на більшу чи меншу групу цей загальний підхід розповсюджується.

Категоріальне мислення передбачає вміння об'єднувати поняття в класи і групи на основі кількох найбільш суттєвих схожості (наприклад, до ряду: „собака-кінь-кішка” не може бути віднесений тигр, так як тут об'єднані тільки домашні тварини.)

Теоретичне мислення характеризується здібністю до засвоєння знань високого рівня узагальненості, розуміння наукових основ і принципів розвитку тих чи інших областей знань.

Індуктивне мислення передбачає рух думки від часткового до загального, від фактів до узагальнень, висновків як в науковому дослідженні, так і під час повідомлення нових знань учням.

Дедуктивне мислення пов'язане з розумовим процесом, який характеризується рухом думки від загального до часткового, одиничного (наприклад, від правил до прикладів).

Алгоритмічне мислення передбачає вміння точно дотримуватись суворої послідовності в здійсненні певних дій, які забезпечують отримання бажаного результату.

Технічне мислення, як показує саме визначальне слово, пов'язане з розумовою діяльністю в процесі інженерно-технічної роботи, готовністю працювати з технікою.

Репродуктивне мислення характеризує розумову діяльність, пов'язану з актуалізацією засвоєних знань для вирішення завдань певного типу чи виконання дій в знайомих умовах.

Продуктивне (або творче) мислення пов'язане з самостійним вирішенням людиною нових, раніше невідомих їй завдань, які здійснюються як з опорою на уже відомі їй знання, так і з застосуванням нових даних, способів і засобів, необхідних для їх вирішення.

Системне мислення проявляється в здібності людини бачити зв'язок між науками, розуміти загальнонаукові закони, що лежать в основі їх розвитку, мати узагальнені уявлення про закономірності розвитку природи і суспільства.

Ця коротка характеристика різних типів і видів мислення показує, що в основі кожного з них лежить загальна властивість мислення – узагальнено відображати дійсність, охоплювати не одиничні, часткові, а найбільш загальні ознаки предметів або явищ, а вже потім деякі специфічні особливості, які характеризують певні інтелектуальні вміння.

Під розумовими силами розуміють певний ступінь розвитку розуму, який робить людину здібною до накопичення знань, здійснення основних розумових операцій, оволодіння певними інтелектуальними вміннями, пов'язаними з різними сторонами мислення і які характеризують розумову діяльність людини.

Все вищесказане підводить до розуміння кола завдань розумового виховання:

- засвоєння певного об'єму наукових знань;
- формування наукового світосприйняття;
- оволодіння основними розумовими операціями;
- формування інтелектуальних вмінь, які характеризують інтелектуальну діяльність;
- розвиток потреби постійно здобувати нові знання, підвищувати рівень загальноосвітньої і спеціальної підготовки.

2. Моральне виховання. Моральне виховання є найважливішою складовою частиною виховання, воно – основа формування всебічно розвиненої особистості.

Моральне виховання не зводиться до засвоєння учнями теорії, норм і правил поведінки в процесі навчання та спеціально організованої школою моральної освіти. Воно спрямоване і на формування моральної поведінки, проїнятої прагненнями до істини, доброти, прекрасного, до вироблення таких моральних якостей, як патріотизм, національна гідність, лицарство, міжнаціональна повага та дружба, вдячність, любов до праці, дисциплінованість, відповідальність, честь, совість, скромність, громадська співпраця, милосердя тощо.

Завдання морального виховання полягають у:

- розвитку моральної свідомості учнів;
- формуванні моральних почуттів і переконань;
- виробленні у школярів звичок нормальної поведінки.

Виховання моральних якостей відбувається двома основними шляхами: учням роз'яснюють моральні норми суспільства та організовують їхню діяльність відповідно до цих норм.

Засвоєння та усвідомлення моральних норм учитель забезпечує як в процесі викладання навчальних предметів, так і в ході етичних бесід і диспутів, обговорення питань етики на виховних годинах, читацьких конференціях, зустрічах і т. п.

Роз'яснення моральних норм забезпечується методами впливу на підсвідомість (навіювання) і свідомість (бесіда, розповідь, пояснення). Водночас одне лише роз'яснення етичних норм не визначає їх формування. Осмислення і переживання моральних цінностей бажано поєднувати з безпосереднім втіленням їх у поведінці учнів, у практичних діях колективу, в якому за педагогічно доцільного керівництва складаються відповідні взаємини: товариська взаємодопомога, дружба, солідарність.

Одне з основних завдань морального виховання полягає в розвитку гуманності – сукупності моральних якостей особистості, що виражають ставлення до людини як вищої цінності. Гуманність проявляється в доброзичливості, чуйності, готовності допомогти іншій людині, в умінні зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, в здатності до співчуття, співпереживання, толерантності(терпимості до чужих думок, вірувань, поведінки).

Особливу виховну силу має приклад гуманного вчителя до учнів. Важливе значення мають також бесіди на морально-етичні теми. Вивчення біографії видатних людей, їхньої творчості, життєвих принципів викликає великий інтерес у дітей, спонукає їх до морального самовдосконалення. Аналіз проблем добра і зла, соціальної справедливості та несправедливості вводять учнів у складний світ людських відносин, вчить розуміти і цінувати ідеї гуманізму.

Важливою умовою виховання гуманності є організація колективної діяльності, в якій учні набувають досвіду активного співпереживання і турботи до інших, надання допомоги і захисту молодшому, слабшому.

3.Естетичне виховання – ще один базовий компонент мети виховання і виховної системи, що узагальнює розвиток естетичних ідеалів, потреб і смаків у вихованців. Під естетичним вихованням слід розуміти виховання учнів засобами прекрасного в природі, мистецтва, оточуючої дійсності, залучення їх до духовних цінностей, розвиток їх почуттів і культурних потреб.

Завдання естетичного виховання складні і різноманітні. Вони відображають різноманітність джерел естетичного впливу і складність шляху естетичного розвитку людини. Їх умовно можна розділити на дві групи – набуття теоретичних знань і формування практичних вмінь. Перша група завдань вирішує питання залучення до естетичних цінностей, а друга – активного включення в естетичну діяльність.

Завдання залучення:

- формування естетичних знань;
- виховання естетичної культури;
- оволодіння естетичним і культурним спадком минулого;
- формування естетичного ставлення до дійсності;
- розвиток естетичних почуттів;
- залучення людини до прекрасного в житті, природі, праці;
- розвиток потреби будувати життя і дійсність за законами краси;
- формування естетичного ідеалу;
- формування прагнення бути прекрасним у всьому: в думках, справах, вчинках, зовнішньому вигляді.

Естетичне виховання, як і інші якості особистості, здійснюється перш за все в навчальному процесі. Вихованню у школярів естетичних переживань, суджень і смаків сприяє викладання всіх навчальних предметів.

Добре доповнити їх позакласними та позашкільними заходами, такими як бесіди, лекції, ранки, зустрічі за „круглим столом”, фонотеки, у яких збираються

музичні записи кращих виконавців: солістів ансамблів, хорових і оркестрових колективів, записи читців, театральних вистав, тощо.

У кожній школі необхідно проводити не тільки окремі заходи, а й створити систему естетичного виховання за всіма напрямками мистецтва, життя і побуту учнів в школі і дома.

4.Трудове виховання. Важко собі уявити сучасну виховану людину, яка не вміє багато і плідно працювати, яка не володіє знаннями про оточуюче його виробництво, виробничі стосунки і процеси, використовувані засоби праці. Трудове начало виховання – важливий, перевірений віками принцип формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Трудове виховання охоплює ті аспекти виховного процесу, де формуються трудові дії, складаються виробничі стосунки, вивчаються засоби праці і способи їх використання. Праця в процесі виховання виступає і як ведучий фактор розвитку особистості, і як спосіб творчого засвоєння світу, надбання досвіду посиленої трудової діяльності в різних сферах праці, і як невід’ємний компонент загальної освіти, яка в значній мірі центрує загальноосвітній навчальний матеріал, і як така ж невід’ємна частина фізичного і естетичного виховання.

Завдання трудового виховання:

- психологічна підготовка особистості до праці: формування прагнення сумлінно і відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як необхідного обов’язку й духовної потреби людини, бережливе ставлення до результатів праці та до людей праці, творчий підхід до праці;
- практична підготовка до праці: озброєння учнів системою загальноосвітніх і політехнічних знань про загальні основи виробничої діяльності людини; вироблення вмінь і навичок трудової діяльності; виховання основ трудової культури;
- підготовка школярів до свідомого вибору професії – виховна робота школи, спрямована на те, щоб допомогти молодій людині обрати життєвий шлях.

Основними засобами трудового виховання школярів є різні види праці: навчальна, суспільно-корисна, виробнича та ін.

5.Фізичне виховання – невід’ємна складова частина всіх виховних систем. Сучасне суспільство, в основі якого лежить високорозвинене виробництво, вимагає фізично міцного молодого покоління, здатного з високою продуктивністю працювати на підприємствах, переносити підвищене навантаження, бути готовим до захисту Батьківщини. Фізичне виховання також сприяє виробленню у молоді якостей, необхідної для успішної розумової і трудової діяльності.

Основними завданнями фізичного виховання є:

- зміцнення здоров’я, правильний фізичний розвиток;
- підвищення розумової і фізичної працездатності;
- розвиток і удосконалення природних рухових якостей;
- навчання нових видів рухів;
- розвиток основних рухових якостей (сили, швидкості, витривалості і ін.);

- формування гігієнічних навичок;
- виховання моральних якостей (сміливості, відповідальності, колективізму);
- формування потреби в постійних і систематичних заняттях фізкультурою і спортом;
- розвиток прагнення бути здоровим, бадьорим, дарувати радість собі і оточуючим.

Систематичне фізичне виховання починається з дошкільного віку, фізкультура – обов'язковий предмет в школі. Суттєвим додатком до уроків фізкультури служать різноманітні форми позакласної і позашкільної роботи.

Людина, наголошував А.Макаренко, не виховується частинами. Через це кожна складова виховання реалізується в органічній єдності з іншими. Наприклад, розумове виховання тісно пов'язане з моральним вихованням, оскільки моральність формується на основі світогляду і самосвідомості. Без розумового виховання неможлива належна трудова підготовка, що потребує певного рівня мислення. Розумове виховання позначається і на фізичному розвитку особистості: знання нею основ фізіології та гігієни допомагає їй свідомо й розумно ставитися до свого здоров'я.

Простежується зв'язок естетичного і морального виховання. Прекрасне, як предмет естетичного впливу на школяра викликає також моральні почуття, наприклад, роль краси рідної природи у вихованні любові до Батьківщини. Естетичне виховання сприяє підвищенню ефективності трудового виховання школярів.

IV. Ми вже знаємо, що методологічна основа педагогіки – філософія. Філософські теорії лежать в основі багато чисельних педагогічних концепцій і виховних систем. Основні педагогічні концепції, що спираються на відповідні філософські напрямки, – прагматизм, неопозитивізм, екзистенціалізм, неотомізм, біхевіоризм. Кожна педагогічна концепція пропонує своє вирішення проблеми цілей виховання.

Прагматична педагогіка (від гр. **pragma** – справа) – філософсько-педагогічний напрямок, що виступає за зближення виховання з життям, досягнення цілей виховання в практичній діяльності. Представник – американський педагог Дж.Дьюї (1859-1952). Основні положення прагматичної педагогіки: школа не повинна бути відірваною від життя, навчання від виховання. В навчально-виховному процесі необхідно спиратися на власну активність учнів, всіма засобами розвивати її. Виховання і навчання здійснюються не в теоретичних формах, а в процесі виконання конкретних практичних справ. В основі навчально-виховного процесу повинні лежати інтереси дитини, „не програма, а дитина визначає як якість, так і кількість навчання”.

В 60-ті роки філософія прагматизму втратила свою популярність. Прикладна направленість навчально-виховного процесу привела до зниження навчання і виховання. В умовах науково-технічної революції виникла потреба в людях з більш міцними знаннями і принципами поведінки. Це привело до модернізації класичного прагматизму, переходу його до неопрагматизму.

Неопозитивізм – філософсько-педагогічний напрямок, що намагається осмислити комплекс явищ, викликаних науково-технічною революцією.

Нинішній педагогічний неопозитивізм частіше всього називається „новим гуманізмом”. **Головні положення педагогіки неопозитивізму наступні:** виховання повинно бути очищене від світосприймальних ідей, бо соціальне життя в умовах науково –технічного прогресу потребує „раціонального мислення”, а не ідеології. Прибічники нового гуманізму виступають за повну гуманізацію системи виховання. Слід перегородити шлях конформізму, маніпулюванню поведінкою особистості і створити умови для її вільного самовираження, для здійснення людиною осмисленого вибору в конкретній ситуації. Основну увагу слід приділяти розвитку інтелекту, а завдання виховання-формування раціонально мислячої людини.

Екзистенціалізм (від лат. „існування”) – філософський напрямок, що визнає особистість вищою цінністю світу. Існування людини як „Я” передує її суті і творить її. Кожна особистість – неповторна, унікальна, особлива. Кожна людина – носій своєї моральності. За твердженнями екзистенціалістів людина скрізь і завжди самотня, ізольована, приречена на існування у ворожому їй середовищі. Суспільство наносить колосальну шкоду моральній самостійності особистості, оскільки соціальні інститути націлені на уніфікацію особистості, її поведінки. Теорія виховання не знає об’єктивних закономірностей, їх немає. Крім того, вона претендує на всезагальність, а у кожної людини своє суб’єктивне бачення світу і людина сама творить свій світ таким, яким вона хоче його бачити. Екзистенціалізм – це недовіра до педагогічної теорії, до цілей і можливостей виховання. Виховання мало чим допомагає, людина є те, що вона сама з себе робить. Звідси курс на крайній індивідуалізм. Не потрібні програми, немає необхідності винаходити методи виховання, слід, можливо, подумати і про відмову від школи. Життя, природа, інтуїція – великі сили, що допомагають вихованцям безпомилково визначати шляхи самореалізації особистості.

Загалом мета виховання в зарубіжній педагогіці зводиться до виховання законослухняної людини, яка поважає закони і норми моралі демократичного суспільства, знає свої права та обов’язки і відповідально ставиться до їх виконання.

ЛЕКЦІЯ 8

Тема: Сутність педагогічної діяльності та майстерності вчителя

План

1. Поняття педагогічної діяльності. Основні компоненти педагогічної діяльності. Функції педагогічної діяльності вчителя.
2. Поняття педагогічної майстерності, її основні компоненти.
3. Характеристика основних педагогічних здібностей вчителя. Роль основних складових педагогічної компетентності для майстерності вчителя.
4. Майстерність педагогічного спілкування. Техніка мовлення вчителя. Педагогічний такт як основа професійної діяльності

Конспект лекційного змісту

Педагогічна діяльність у широкому розумінні розглядається як діяльність, метою якої є виховання підростаючого покоління. Для кращого розуміння її сутності, роботу педагога часто порівнюють з діяльністю письменника чи актора. Приміром, вчитель, так само як і актор, змушений працювати перед аудиторією, починаючи творити “з дзвінком”, в той час коли письменник може собі дозволити чекати натхнення. Готуючи свою роль, актор керується готовим сценарієм, співпрацює з режисером. Вчитель змушений самостійно скласти “сценарій” уроку, відповідно маючи можливість вносити корективи у хід заняття. Глядачі чи читачі здебільшого на власний розсуд обирають виставу, книгу, актора, письменника. Учні ж, зазвичай, не мають можливості обрати собі педагога. Разом з тим, вчитель, на відміну від актора чи письменника, змушений контролювати засвоєння матеріалу учнями, звертати увагу на їхню реакцію і т.п.

Зважаючи на складність педагогічної діяльності, варто спробувати розчленувати її на складові, що допоможе зрозуміти сутність діяльності вчителя.

Так, структура педагогічної діяльності містить ряд компонентів: мету, мотиви, об'єкт, суб'єкт, функції, засоби та результати.

Мета, з психологічної точки зору, – це прогнозований людиною результат її діяльності з певним об'єктом. Тому педагогічну мету слід розглядати як зміни, які прогнозує педагог у розвитку особистості учня в процесі навчання та виховання³. Мета педагогічної діяльності визначається суспільством, інтерпретується педагогом, доводиться до учня і (в ідеалі) стає його метою. Мета завжди віддалена, тому її потрібно конкретизувати у завданнях сьогодення. Інакше кажучи, загальна мета визначає спрямованість роботи певної системи освіти (середньої загальноосвітньої школи, вищої освіти тощо). Прикладом таких цілей можуть бути: мета національного виховання (за Концепцією національного виховання, 1994 р.), мета загальної середньої освіти (за Концепцією загальної середньої освіти (12-річна школа), 2001 р.), мета державної політики щодо розвитку освіти (за Національною доктриною розвитку освіти в Україні, 2002 р.), мета художньо-естетичного виховання (за Концепцією

художньо -естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України) тощо. Загальні цілі конкретизуються педагогом і надалі зумовлюють і визначають рівень знань, умінь і навичок учнів на певному віковому етапі їхнього розвитку. Відповідно до цих цілей кожен педагог розробляє систему заходів та організовує свою взаємодію з дітьми.

Мотиви педагогічної діяльності – це внутрішні імпульси, що спонукають педагога до професійної діяльності. Мотивувати вчителя можуть ідеали, професійні інтереси, переконання, соціальні установки або професійні цінності. Проте в основу формування мотиву покладено насамперед потреби. *Дослідження свідчать про те, що мотиви можуть бути зовнішніми і внутрішніми.*

Внутрішні мотиви пов'язані зі змістом педагогічної діяльності і ґрунтуються на потребі у спілкуванні з учнями.

Зовнішня мотивація зумовлена чинниками, які не мають безпосереднього зв'язку з професійною діяльністю. До таких мотивів належать, приміром, мотиви соціального престижу, потреба у владі тощо.

У діяльності вчителя вчені-педагоги (Н.В.Кузьміна, В.О.Сластьонін, А.І.Щербаков) виділяють такі основні **функції**:

- *конструктивну* (відбір і визначення структури навчального матеріалу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, дидактичних принципів, вимог навчальних програм, а також розробка плану навчального процесу, відбір навчального обладнання, створення дидактичних засобів і т.ін.);

- *організаторську* (залучення учнів до різних видів навчальної роботи);

- *комунікативну* (встановлення ефективних взаємовідносин з учнями, їх батьками, педагогічним колективом);

- *гностичну* (забезпечення наукового підходу до вивчення педагогічних явищ, дослідження учня і учнівського колективу, навчального процесу і результатів педагогічної діяльності: пошук потрібної інформації, експерименти, аналіз власної практики і досвіду інших вчителів)⁵.

Успішність педагогічної діяльності великою мірою залежить від використаних **засобів**, що поділяються на дві групи:

- *матеріальні* (обладнання, меблі, ТЗН тощо);

- *нематеріальні* (методи, прийоми, форми, види роботи з учнями).

Особливої уваги заслуговує такий компонент педагогічної діяльності як **результат**. Основною відмінністю результату педагогічної діяльності є те, що він віддалений у часі і невизначений. Звичайно, плануючи свою роботу, ставлячи перед собою певну мету, вчитель прагне передбачити конкретний результат, побачити наслідки власної праці. Та успішність навчання чи виховання залежить не лише від діяльності вчителя, але й від діяльності самих учнів та багатьох інших факторів.

II питання

Якою повинна бути діяльність вчителя, що забезпечуватиме досягнення поставленої мети, очікуваних результатів? Відповідати можна по-різному: успішною,

вдалою, ефективною, професійною, результативною... Одним словом, майстерною, адже саме у діяльності може виявитися педагогічна майстерність вчителя.

Першим ввів поняття "майстерність вихователя" А.С.Макаренко у своїй статті "Деякі висновки з мого педагогічного досвіду": "Майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом... але це спеціальність, якої треба навчитись, як треба навчати лікаря його майстерності, як треба навчати музиканта"

Сучасний погляд на проблему українськими вченими відображено таким чином: **"педагогічна майстерність** – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі”.

Відповідно постає запитання: якими ж властивостями, якостями повинен володіти майстерний вчитель? У психолого-педагогічній літературі можна знайти різні підходи до цієї проблеми. Так, О.В.Духнович вважав, що наставник повинен бути обдарованим особливими властивостями, серед яких називав наступні:

- той, хто бажає вчити, повинен мати справжнє покликання до цієї служби;
- повинен мати добрі і правильні знання і відомості з того предмета, який хоче викладати іншим;
- повинен мати чистий і непорочний норов і процвітати доброчесностями;
- повинен бути вже від природи лагідним, поважним;
- повинен учнів своїх любити і їхню любов також для себе заслужити;
- від природи треба йому володіти легким, зрозумілим способом викладання;
- повинен мати потрібні засоби для навчання і наставляння;
- повинен добрий порядок поважати.

Ф. М. Гоноболін виокремив 10 професійно-особистісних властивостей учителя: здатність розуміти учня, доступно викладати матеріал, переконувати людей, зацікавлювати учнів, швидко реагувати на педагогічні ситуації і гнучко поводитися в них, передбачати результати своєї роботи, здатність до творчої роботи, організаторські здібності, педагогічний такт, здібності до певного предмета.

Сьогодні українська педагогічна наука виокремлює чотири основні характеристики майстерного вчителя, тобто компоненти педагогічної майстерності:

- гуманістична спрямованість;
- професійна компетентність;
- педагогічні здібності;
- педагогічна техніка.

Гуманістична спрямованість – ключова характеристика педагогічної майстерності. Спрямованість – це ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації особистості. Гуманістична спрямованість (гуманний – людський у своєму ставленні і діях до інших людей) передбачає *орієнтацію на іншу людину* (зокрема на учня), *гуманне ставлення до інших, врахування потреб вихованців, вибір доцільних засобів впливу та взаємодії*, крім цього – *гідне самоствердження самого педагога, як кваліфікованого, вимогливого, гуманного вчителя, тобто, утвердження ним вищих духовних цінностей, моральних норм поведінки.*

Основними складовими **професійної компетентності** вчителя є його *знання*: з *дисципліни, яку він викладає, педагогіки, психології та методики*. Але слід зважати на те, що ці знання повинні бути *комплексними*, синтезованими, а не відокремленими одні від одних. В один і той же момент часу вчитель має володіти тим матеріалом, який викладає, усвідомлювати, як краще донести його до дітей, враховуючи при цьому психологічні особливості школярів. Для того, щоб викликати в учнів зацікавленість навчальним предметом, зробити інформацію “живою” і доступнішою для дітей, знання педагога повинні бути *особистісно забарвленими*, тобто, вчителю варто висловлювати власне ставлення до навчального матеріалу, особисте розуміння проблеми, власні міркування. Визначальною особливістю знань вчителя є їх *постійне оновлення* та поповнення, адже педагог – це людина, яка вчиться протягом життя, постійно самовдосконалюється, працює над собою.

Успішність педагогічної діяльності великою мірою залежатиме від **педагогічних здібностей** вчителя. Серед основних здібностей до педагогічної діяльності виділяють:

- *комунікативні* – здатність до спілкування, до встановлення контактів і зв’язків;
- *перцептивні* – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати та розуміти іншу людину;
- *динамічні* – здатність активно впливати на іншу особистість;
- *емоційна стабільність* – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації;
- *оптимістичне прогнозування* – передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній;
- *креативність* – здатність до творчості.

Крім цього, важливими можна назвати *організаторські* здібності, *конструктивні* (вміння відбирати та логічно вибудовувати матеріал), *гностичні* (здатність до пізнання нового), *дидактичні* (вміння навчати інших) та ін.

Для педагога необхідними також є вміння говорити правильно і виразно, здатність жестом, мімікою, поглядом виразити свої почуття і ставлення, бачити себе з боку. Інакше кажучи, невід’ємним елементом педагогічної майстерності є **педагогічна техніка** – володіння комплексом прийомів, який допомагає вчителеві глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе і досягти оптимальних результатів у роботі.

До основних елементів педагогічної техніки належать: *техніка мовлення* (голос, дихання, дикція, інтонаційне забарвлення і т.п.), *виразний показ почуттів і ставлень* (міміка, пантоміміка, зовнішній вигляд вчителя загалом), *професійна самопрезентація педагогом свого психічного стану* (самоконтроль, витримка тощо). Тобто, це ті вміння, які допомагають вчителю через візуальний і аудіальний бік сприймання донести до вихованців свої думки і почуття, сприяють творчій поведінці та ефективній взаємодії з дітьми.

Українські педагоги у понятті “**педагогічна техніка**” виділяють дві групи складових. *Перша група* пов’язана з умінням вчителя керувати своєю поведінкою: техніка володіння своїм організмом (мімікою, пантомімікою); керування емоціями,

настроєм для зняття зайвого психічного напруження, збудження творчого самопочуття; опанування вміння соціальної перцепції (техніка керування увагою, увагою); техніка мовлення (керування диханням, дикцією, голосом, темпом мовлення). Друга група пов'язана з умінням вплинути на особистість і колектив: техніка організації контакту, управління педагогічним спілкуванням, організація колективних творчих справ тощо.

Складові першої та другої груп педагогічної техніки спрямовані або на організацію внутрішнього самопочуття педагога, або на вміння це почуття адекватно виявити зовні. Тому педагогічну техніку поділяють також на зовнішню і внутрішню, відповідно до мети її використання.

Внутрішня техніка – це створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю і почуття.

Зовнішня техніка – це втілення внутрішнього переживання особистості вчителя в його тілесній природі: міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці.

Оволодіння педагогічною майстерністю та її складовими потребує значного досвіду, а також роботи вчителя над собою. На наш погляд, вивчення курсу “Основи педагогічної майстерності” сприятиме детальнішому вивченню компонентів педагогічної майстерності та ознайомленню з основними способами їх розвитку і вдосконалення.

Техніка мовлення

Слово є одним з наймогутніших комунікативних знарядь людини. Живе слово, усне мовлення є надзвичайно важливим елементом професійної майстерності сучасного педагога і служить не лише для розв'язання навчальних завдань. Виразне мовлення – це справжній вияв культури, воно допомагає вчителю створити атмосферу колективного естетичного переживання. Слухові враження, як відомо, часто є найдієвішими, найсильніше впливають на серце, розум і вчинки вихованців. А слухати урок, розповідь, пояснення педагога – це велика розумова праця, яку значно полегшує виразний, майстерний виклад.

На жаль, мовлення недосвідченого педагога часто буває сухим, монотонним, невиразним. У ньому відсутнє чітке згрупування слів навколо логічних центрів. Мимовільні паузи, зумовлені не логікою змісту, а невмінням правильно розподілити дихання, відсутність інтонаційного зв'язку між окремими частинами фрази заважають сприймати суть усної розповіді.

Процес успішного усвідомлення школярами навчального матеріалу значною мірою залежить від досконалості мовлення вчителя. До технічних **показників виразного мовлення** належать: дихання, голос, дикція (вимова), інтонація (тон), темп. Лише добре оволодіння кожною складовою техніки мовлення може гарантувати його високу якість.

Отже, **техніка мовлення** – це сукупність елементарних прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу та дикції, доведених до ступеню автоматизованих

навичок, що дозволяє вчителю з максимальною ефективністю здійснювати мовленнєвий вплив. Це навички, вміння реалізувати мову в конкретній мовленнєвій ситуації так, щоб вона справляла на слухачів евристичне (інтелектуальне), емоційно-естетичне, спонукальне враження.

Розвинуте мовленнєве дихання, поставлений голос, досконала дикція надають слову педагога яскраву інтонаційну виразність, що дозволяє передавати у мовленні найтонші відтінки (нюанси) думок і почуттів.

Для формування мовленнєвих навичок необхідне розуміння сутності мови і мовлення як засобів спілкування, знання особливостей сприймання усного мовлення, а також побудови мовленнєвого апарату людини, засобів його розвитку.

Сьогодні у педагогіці існує розроблена система вправ з техніки мовлення, яка, спираючись, головним чином, на досвід театральної педагогіки, виглядає як комплекс навичок у мовленнєвому диханні, голосоутворенні та дикції, дозволяє вчителю донести до учнів усе багатство змісту свого слова. Для розвитку та вдосконалення техніки мовлення необхідно знати будову мовленнєвого апарату та можливі засоби його розвитку, що допоможе вчителю майстерно використовувати можливості свого дихання, голосу, дикції у педагогічній роботі.

Дихання – один з головних життєдіяльних актів людського організму, який людина виконує постійно, у певному ритмі. Одночасно дихання є основою виголошуваного мовлення. Мовленнєве дихання називається *фонаційним* (від грец. *phono* – звук). У процесі дихання активну участь беруть: носоглотка, бронхи, легені, грудна клітка, діафрагма. Щоб їх робота була правильною й ефективною, вони повинні бути фізично здоровими, розвинутими. Якість дихання залежить також від віку мовця. В залежності від того, які м'язи беруть участь в процесі дихання, розрізняють 4 його типи:

Верхнє або *ключичне* дихання здійснюється за рахунок скорочення м'язів, які підіймають і опускають плечі та верхню частину грудної клітки. Це поверхове дихання, під час якого працює лише верхня частина легенів.

Грудне дихання здійснюється міжреберними м'язами. При цьому діафрагма малорухлива, тому видих недостатньо енергійний.

Діафрагматичне дихання відбувається внаслідок скорочення м'язів діафрагми (скорочення міжреберних дихальних м'язів дуже незначне).

Зазвичай, людина використовує всі три типи дихання, але у кожного переважає якийсь певний тип. Так, жіноче дихання в процесі еволюції склалося як переважно грудне, а чоловіки дихають здебільшого з допомогою діафрагми. Ефективнішим – найповнішим і правильним – вважається четвертий, змішаний, тип дихання:

Реберно-діафрагмове, тобто, коли в процесі дихання рухаються і ребра, і діафрагма. Переконатися в цьому можна так: покласти праву руку на діафрагму, а ліву – на лівий бік грудної клітки; набравши повітря через ніс, злегка затримавши його, промовити фразу (видихуючи повітря під час її промовляння ми повинні відчувати рух ребер і діафрагми). У такому випадку відбувається повне розширення грудної порожнини,

максимальна вентиляція всіх ділянок легенів. Напруження нижніх міжреберних м'язів дозволяє утримувати діафрагму в скороченому стані, що сприяє спокійному, рівномірному видиху, непомітному для оточуючих.

Дихання має два основних акти: вдих і видих, якість яких теж відповідно забарвлює звукове мовлення, а пауза між ними є показником характеру дихання. Так, послідовність звичайного фізіологічного дихання – вдих, видих, пауза, де вдих і видих короткі й однакові за тривалістю. У повсякденному житті, коли мовлення людини здебільшого діалогічне, дихання не викликає труднощів. Але для монологічного мовлення фізіологічного (або ненавмисного) дихання, зазвичай, не вистачає. Мовлення і читання вголос вимагають великої кількості повітря, його економної витрати та своєчасного поновлення. На уроці, особливо коли вчителю доводиться говорити тривалий час, пояснюючи матеріал, читаючи лекцію, нетреноване дихання дає про себе знати: може почастишати пульс, почервоніти обличчя, з'явиться задишка.

Однак, диханням теж можна керувати: навмисне (фонаційне) дихання, на відміну від фізіологічного, здійснюється в іншій послідовності: короткий вдих, пауза, довгий звуковий видих. Якщо при звичайному фізіологічному диханні співвідношення вдиху й видиху було 1:1, то при фонаційному воно змінюється у співвідношенні 1:10, 1:15. На початковому етапі опанування мовленнєвим диханням здійснюється з допомогою волі та свідомості. Згодом навмисне (довільне) мовленнєве дихання перетворюється на ненавмисне (мимовільне).

Важливою особливістю регуляції дихання у людини є здатність довільно, в залежності від мети, в тому числі й мовленнєвої, змінювати темп, ритм, активність, амплітуду дихальних рухів.

У процесі розвитку навичок фонаційного дихання слід керуватися такими *умовами правильного дихання*.

1. Вдихати повітря через ніс слід вільно, безшумно.

2. Починати говорити можна тоді, коли в легені взято незначний надлишок повітря, необхідного для виголошення структурно-логічної частини тексту: це позбавить від “позачергового” вдиху, який порушує плавність і ритм мовлення, спричиняє уривчастість, поверхневність дихання.

3. Не допускати, щоб повітря було витрачене повністю (тобто не допускати повного звільнення легенів від повітря) – це призведе до аритмії, фальцетів та ін. Витрачати повітря слід економно й рівномірно.

Слід скористатися кожною природною зупинкою в мовленні для добирання запасу повітря у легені. (Добирання повітря під час природних зупинок здійснюється так званим нижнім диханням; рухається діафрагма, а верхня частина грудної клітки і ребра підняті й нерухомі). Поповнювати запас треба своєчасно і непомітно.

4. Пам'ятати, що від глибини вдиху залежить сила видиху, отже – сила звучання голосу.

5. Вдихати та видихати слід безшумно, непомітно для слухача, адже якісний звук утворюється спокійним струменем повітря, що виходить під час рівномірного вдиху й видиху (тут не йдеться про афективне мовлення).

Систематична робота над собою та виконання спеціальних вправ (Дод. сприятимуть вдосконаленню дихальної системи майбутнього вчителя. *Голос* – найголовніший елемент техніки мовлення, який для вчителя є основним засобом праці.

Вдихаючи і видихаючи повітря у процесі говоріння, людина змушує голосові зв'язки змикатися і розмикатися. Внаслідок цього з'являється голос. Він стимулюється інтелектом мовця, його емоціями (бажанням говорити), волею. Сам голос – слабкий. Щоб він зазвучав, необхідне посилення звуків голосу. Воно здійснюється резонаторами (посилувачами): грудною кліткою, піднебінням, зубами, носовою порожниною, кістками обличчя, лобними пазухами. Розрізняють верхній резонатор (ротова порожнина, ніс) і нижній, грудний резонатор (дихальне горло, бронхи, легені). Отже, звучання голосу, його основні властивості значною мірою залежать від побудови резонаторів, від того, в якому вони стані і чи правильно спрямовуються звуки голосу в резонатори.

Розглянемо основні *властивості голосу* вчителя.

Сила (об'ємність, звучність) голосу залежить не від фізичних зусиль, які призводять до напруження м'язів гортані та голосових зв'язок, а від правильного, активного мовленнєвого дихання, від активності роботи органів мовленнєвого апарату, вміння користуватися резонаторами. Сила – це більшою мірою повноцінність, компактність, ніж гучність звуку, і визначається тим простором, який звук повинен заповнити. К.С.Станіславський підкреслював, що коли потрібна справжня сила мовлення, необхідно забути про гучність. Учителю в класі варто обирати середню силу голосу і ніколи не звертатися до підвищеної гучності (крику), оскільки крик перенапружує голосові зв'язки і дуже швидко перестає слугувати привертанням уваги слухачів.

Політність (злетність) – здатність “ посилати” свій голос на відстань і регулювати силу голосу; здатність голосу виділятися на фоні інших звуків. Вона разом із силою забезпечує нормальну чутність у різних точках аудиторії. Обов'язковою попередньою умовою, що забезпечує політність голосу, є психологічна установка вчителя на спілкування. Політність залежить також від того, наскільки правильно оцінив педагог особливості акустики даної аудиторії, зміг “віддати” звук, забезпечити його посилення. Велику роль у забезпеченні політності відіграє і чіткість артикуляції, оскільки нечітка робота органів мовлення не дає змоги сформуватися повноцінному звуку.

Гнучкість (рухливість) голосу пов'язана з умінням вибирати такі його характеристики, які відповідають конкретним умовам спілкування: це і зміна голосу в межах існуючого діапазону, і адаптивність (тобто пристосовуваність голосу до акустичних умов, у яких вчитель змушений говорити), і вміння долати голосом звукові перешкоди (розмови, сторонні шуми). Гнучкість мовлення полягає в легкості, різноманітності підвищень чи знижень від основного тону, в змінах тембру відповідно до вимог – логічних і художніх – певного тексту. Здебільшого гнучкість голосу стосується його змін по висоті. Людський голос може вільно змінюватися по висоті в

межах приблизно двох октав, хоча в повсякденному мовленні ми обходимося трьома-п'ятьма тонами.

Діапазон – це об'єм голосу. Його межі визначаються найвищим і найнижчим тоном. Звуження діапазону голосу призводить до появи монотонності, збідніння звукової палітри. Одноманітність звучання, в свою чергу, притупляє сприймання, послаблює педагогічний вплив мовлення.

Тембр – забарвлення звуку, його яскравість, м'якість, теплота, індивідуальність, тобто те, що відрізняє голос однієї людини від іншої.

Милозвучність – це чистота і свіжість тембру (без сторонніх призвуків: хрипіння, сипіння, скутості та ін.), вроджена краса голосу, що не викликає негативних відчуттів у слухачів. Милозвучність, а особливо такі її складові, як чистота й ясність тембру, багато в чому визначаються природними даними. Однак, існує можливість удосконалювати такі “складові” милозвучності, як темп і висота.

Сугестивність – здатність голосом впливати на слухача, транслювати, навіювати йому необхідний емоційний стан навіть безвідносно до змісту мовлення. Сугестивність великою мірою залежить від тембру, а тренується в процесі вдосконалення виразної сторони мовлення, перш за все, інтонаційної гнучкості та діапазону.

Витривалість – здатність витримувати певне навантаження. Витривалість голосу забезпечується правильним мовленнєвим диханням, чіткістю артикуляції, якістю резонування і дотриманням ряду вимог, найбільш важливими серед яких є гігієна голосових зв'язок. Після робочого дня необхідно протягом декількох годин утриматися від розмов або намагатися спілкуватися дуже короткими фразами при мінімальній їх звучності.

Дослідження свідчать, що захворюваність голосового апарату у вчителів становить 40,2%. Основні причини порушення голосу: підвищене щоденне навантаження, невміле користування голосовим апаратом, недотримання правил гігієни (Дод. 3), вроджена слабкість голосового апарату. Тому перед довготривалим мовленням необхідно з самого початку вибрати таку силу і гучність, які б не призводили до перенапруження голосових зв'язок.

Дикція – це ясність і чіткість у вимові слів, складів і звуків. Вона є професійною необхідністю для вчителя, оскільки сприяє правильному сприйманню учнями мовлення педагога. Недбалість у вимові робить мовлення нечітким і нерозбірливим. Це виявляється у “з'їданні” кінцевої приголосної або звуків всередині слова, звучанні “крізь зуби”.

Дикція залежить від злагодженої та енергійної роботи всього мовленнєвого апарату. До артикуляційного або мовленнєвого апарату належать губи, язик, щелепи, зуби, тверде і м'яке піднебіння, маленький язичок, гортань, задня стінка глотки, голосові зв'язки. Одні з них пасивні у мовленні, а інші (язик, губи, м'яке небо, маленький язичок та нижня щелепа) беруть активну участь, тому їх можна тренувати.

Якщо недоліки у мовленні органічного походження, то допомогти може лише хірургічне втручання. Неорганічні недоліки (картавість, сюсюкання, шепелявість,

в'ялість і неясність мовлення) можна виправити з допомогою спеціальної артикуляційної гімнастики. Вона містить вправи для розминки мовленнєвого апарату, а також для правильного відпрацювання артикуляції кожного голосного та приголосного звука.

Неправильні навички, недоліки мовлення, які закріпилися за багато років, не зможуть швидко зникнути. Лише послідовні тренування, безперервна праця і витримка допоможуть позбутися звичних неправильних рухів деяких частин мовленнєвого апарату, замінивши їх іншими, ще не звичними, але правильними рухами, і зробити ці рухи невимушеними.

Темпоритм – це швидкість в цілому та тривалість звучання окремих слів, складів, а також пауз у поєднанні з ритмічною організованістю, розміреністю мовлення. Швидкість мовлення залежить від індивідуальних якостей вчителя, змісту його мовлення та ситуації спілкування. Тривалість звучання окремих слів залежить не лише від їх довжини, але й від значущості їх в даному контексті. Складну частину матеріалу вчитель викладає у повільному темпі, далі може говорити швидше. Обов'язково сповільнюється мовлення, коли потрібно сформулювати той чи інший висновок – визначення, правило, принцип, закон. Слід враховувати і ступінь збудженості учнів. Чим більше збуджений учень, тим повільніше і тихіше потрібно говорити вчителю.

Для досягнення виразності звучання слід майстерно користуватися *паузами*: логічними та психологічними. Без логічних пауз мовлення безграмотне, а без психологічних – мертво. Паузи, темп і мелодика мовлення в сукупності складають інтонацію. *Інтонація* – це видозміни висоти звучання, сили, тембру голосу, членування мовлення паузами у процесі його розгортання. Інтонаційна виразність мовлення може підкреслити, посилити творчий задум автора або видозмінити, спотворити його. Мовлення вчителя повинно приваблювати своєю природністю, розмовним мелодичним малюнком і, на відміну від звичайної бесіди, бути контрастнішим, виразнішим.

Наголошуваність, темп і мелодія організовують мовлення і найвиразніше виявляються в інтонуванні не окремого слова, а групи слів, тобто у мовленнєвому потоці, в усному мовленні. Темп не самостійний – він повторює позицію наголошуваності, тобто зумовлюється динамікою слова, фрази. Мелодія ж створюється контрастуванням наголошених і ненаголошених складів, наголошених і ненаголошених слів.

Отже, темпоритм, інтонаційна виразність мовлення – надзвичайно складний механізм, який приводиться в дію фізіологічними, інтелектуально-логічними та психологічними важелями.

Педагогічний такт як основа професійної діяльності

Педагогічний такт - найхарактерніша професійна особливість вчителя. У будь-якій професії є щось особливе, що відрізняє її від інших професій, виявляється це зможе і в звичках людини, і в його мові, зовнішньому вигляді. Особливість професії вчителя, перш за все, виявляється в його педагогічному такті.

Саме слово „такт" (від латинського *tactus*) – це форма людських взаємовідносин. Такт – необхідна умова успішного спілкування між людьми. Тактовна людина намагається вести себе в колективі так, щоб ні своїм зовнішнім виглядом, ні необережним словом не зіпсувати настрій навколишнім.

Зараз багато говорять про педагогічну майстерність, основою якої, по-перше, є кругозір вчителя, його ідейні переконання. По-друге, педагогічна майстерність передбачає досконале володіння предметом навчання, знання фактичного матеріалу. По-третє, необхідно володіти методикою навчання і виховання. Педагог повинен уміти передавати свої знання, тобто трансформувати їх, надати їм такого вигляду, щоб вони були цікаві, зрозумілі й доступні учням певного класу і певного розумового розвитку. Педагогічний такт можна рахувати як четвертою особливістю педагогічної майстерності.

Педагогічний такт необхідний і в навчанні і у вихованні. Але у вихованні його роль особлива. У безтактного вчителя учні ще зможуть чогось навчитись, але у вихованні такий вчитель нічого не досягне. Моральні переконання, інтереси, смаки не можна формувати насильно. Для цього необхідно, щоб учні любили похвали свого вчителя

Використання загального такту в педагогіці, в навчанні і вихованні дітей, являється педагогічним тактом. Тактовну людину характеризують такі риси характеру, як ввічливість, привітність, кмітливість, повага до чужої думки, врівноваженість, почуття гумору. Такі риси особливості повинні бути і у тактового педагога.

До учнів необхідно відноситись так ввічливо і з повагою, як і до дорослої людини, тільки ще більш уважніше і обережніше.

Педагогічний такт – це професійна якість вчителя. Він являється складовою педагогічної майстерності і набувається разом з педагогічною освітою і педагогічною практикою. Повага до учнів, бережливе ставлення до їх особистості лежить в основі педагогічного такту.

Такт потрібний вчителю не тільки в його взаєминах з учнями, а й з їхніми батьками, своїми колегами, взагалі з іншими людьми. І скрізь, в різних умовах учитель виступає не тільки як тактовна людина, а й як носій педагогічної професії, що якимось чином позначається на його поведінці.

Ставлення вчителя до інших людей є складовою частиною його педагогічної діяльності і певним чином, прямо або посередньо зачіпає взаємини з учнями і впливає на них. Вдала форма і міра вчинку потрібні для того, щоб можна було діяти не тільки правильно, а й не порушити добрих взаємин з людьми, не образити їх, не погрішити проти своєї професійної честі – завжди і скрізь нести істину, справедливість і добро.

Рецептів, що допомагали б знаходити міру і форму свого вчинку в кожному окремому випадку, – немає. Правильний шлях повинно підказати особисте «чуття».

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

КРЕДИТ 4. ВИНИКНЕННЯ ВИХОВАННЯ. ВИХОВАННЯ У ПЕРВІСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ЗА ЧАСІВ ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ.

ЛЕКЦІЯ 9

Тема: Предмет і завдання курсу історія педагогіки. Виникнення виховання у первісному суспільстві.

План

1. Предмет і завдання курсу історія педагогіки.
2. Джерела історії педагогіки
3. Виникнення виховання як суспільного явища. Виховання у первісному суспільстві
4. Функції та характерні риси української родини. Сім'я та родинне виховання у найдавніші часи на Україні

Література:

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П.Калениченко и др. - М, 1988. - С.31-68.
2. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994. – С. 4-25.
3. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. – К, 1991. – С.3-39.
4. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К, 1991. – С.8-29.
5. Історія педагогіки /за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
6. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.
7. Сбруєва А. А., Рісіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

Ключові слова та терміни: матріархат, патріархат, християнство, язичницькі вірування, дохристиянське світосприйняття, Кирило-Мефодіївська писемна традиція, Часослов, Псалтир, "розрізна азбука", "школи грамоти", "школи книжного вчення", монастирські та парафіяльні, "Повість минулих літ", "Златоуст", "Ізборнік", "Повчання".

Конспект лекційного змісту

1. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ КУРСУ ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Становлення нової освітньої системи в сучасній Україні потребує фахівців, що володіють знаннями кращих національних освітніх традицій, а також педагогічної спадщини усього людства. Природно, що у цьому зв'язку виникає необхідність долучитися й до основ історико-педагогічної науки. Історія педагогіки є порівняно молодого наукою. Започатковані ці дослідження у 19 столітті.

Історія педагогіки – це наука, яка вивчає ретроспективне становлення та розвиток освітніх і виховних систем від найдревніших часів до сьогодення.

Предметом історії педагогіки – є процес виникнення, становлення і розвитку основних педагогічних категорій: навчання, освіта, виховання, педагогічних систем та концепцій, а також унікального досвіду освітньої та виховної практики.

Освіта, навчання і виховання – процеси соціальні, історично зумовлені, в яких завжди відображаються цілі та інтереси панівних класів суспільства, а також їх політичних партій. Щоб правильно зрозуміти закономірності цих процесів, необхідно знати історію розвитку освіти, виховання, школи та педагогічних теорій від найдавніших часів до наших днів. **Історія педагогіки – одночасно і педагогічна, і історична наука.** Педагогіка без її історії те ж саме, що будівля без фундаменту. Відсутністю твердих знань з історії педагогіки можна пояснити немало помилок в діяльності педагогів-практиків і вчених-педагогів.

Вивчення історії педагогіки дає змогу усвідомити, що на всіх етапах історичного розвитку школа і педагогічна думка відображали потреби суспільного прогресу.

Вивчення й актуалізація досвіду попередніх поколінь дозволяє здійснити зіставно-порівняльний аналіз минулого й сучасного, спрогнозувати можливі варіанти новітніх освітніх систем, науково передбачити майбутнє, а отже, забезпечити єдність і наступність історико-педагогічного процесу.

Але історія – це насамперед люди, їхній вплив на долі інших людей, на хід історичних процесів. І міра цього впливу залежить від місця людини в історії педагогіки, від її світобачення, особливостей мислення, таланту. Події давнини і сучасної доби пов'язані з іменами, які тією чи іншою мірою їх уособлюють.

Як окрема галузь знань історія педагогіки зародилася в другій половині XVII ст., однак її розвиток припадає на другу половину XIX ст. і наступне століття. Серед першопрохідців-істориків педагогіки насамперед слід назвати француза К. Фльорі («Про вибір і метод учбових занять», 1686), німців К. Мангельсдорфа («Спроба викладу того, що протягом тисячоліть говорилося і робилося в галузі виховання», 1779), Ф.Рухкопфа («Історія шкільної і виховної справи в Німеччині», 1794), К. Шмідта («Історія виховання від його виникнення до нашого часу», 1902). Протягом більш як століття історія педагогіки розвивалась не як історія науки про виховання, оскільки її в сучасному розумінні ще не існувало, а як історія практики виховання і освіти, з одного боку, і як виклад поглядів на виховання тих чи інших мислителів – з другого.

В Україні історія педагогіки почала розроблятися з середини XIX ст. Увагу вітчизняних дослідників привертала як історія зарубіжної, так і історія школи і освіти в Україні. В цей час виходить багато перекладних праць з історії педагогічної думки зарубіжних авторів. Вітчизняна історія педагогіки кінця XIX – початку XX ст. представлена незначною кількістю робіт.

Предметом історії педагогіки є вивчення історичних закономірностей розвитку виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди з найдавніших часів до наших днів. Тут слід звернути увагу на три принципово важливі особливості.

По-перше, на послідовність слів: виховання, школа і педагогічна думка, яка зовсім не випадкова. Як буде показано далі, у такій послідовності і відбувався складний процес їх становлення і розвитку.

По-друге, на те, що виховання, школа і педагогічна теорія розглядаються в процесі їх взаємозв'язку і розвитку.

По-третє, історія педагогіки вивчає історичні закономірності цього розвитку, тобто намагається встановити все, що є спільним для виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди.

Основні завдання історії педагогіки як науки:

– отримання достовірних наукових знань про закономірності розвитку різних педагогічних явищ і трансформацію різних педагогічних теорій, обумовлених цими явищами;

– аналіз боротьби прогресивних і консервативних тенденцій в розвитку педагогіки;

– розкриття з наукових позицій причин якісних змін в розвитку педагогіки;

– встановлення шляхів, якими йшов процес формування нового теоретичного змісту педагогічної науки (генезис прогресивних начал педагогічної теорії).

Завдання історії педагогіки як предмету педагогічної освіти (навчальної дисципліни):

Історія педагогіки відіграє важливу роль у професійній підготовці майбутніх учителів, розв'язуючи такі завдання:

– виявити й ознайомити студентів із основними шляхами та закономірностями розвитку виховання, школи і педагогічної думки у різні історичні періоди;

– сформувати в студентів систему знань про світовий історико-педагогічний процес та про місце української педагогіки в ньому; ознайомити з сучасними формами виховання і педагогічними течіями через їх історичний родовід;

– розкрити кращі здобутки педагогічної мудрості українського й інших народів та виробити вміння застосовувати їх у своїй майбутній професійній діяльності;

– виховання любові до педагогічної професії, формування ідеалу вчителя на основі яскравих прикладів життя відомих педагогів (Коменський, Песталоцці, Ушинський, Макаренко тощо) і формування основ педагогічної майстерності;

– сформувати самостійне історико-педагогічне мислення (навчити бачити і розуміти закономірності розвитку педагогічних категорій); формувати критичне ставлення до педагогічної спадщини минулого, що буде утримувати майбутнього педагога від консерватизму і рутини, а також від псевдоноваторства в учительській роботі;

– оволодіти методами ретроспективного аналізу історико-педагогічних явищ і фактів;

– розширити професійний світогляд, збагатити духовну культуру майбутніх педагогів.

У контексті поставлених завдань історія педагогіки дає змогу зрозуміти зв'язок педагогічних явищ із суспільно-культурними відносинами епохи і країни, виробляє історичну перспективу, дозволяє глибше, критичніше і більш всебічно оцінити стан освітніх і педагогічних систем і прагнень сучасності, збуджує живе зацікавлення педагогічними проблемами, прищеплює культ педагогічних традицій, може служити засобом формування почуття патріотизму та інтернаціоналізму.

Структура курсу «Історія педагогіки»

Курс складається із двох розділів:

1. Історія зарубіжної класичної школи і педагогіки;
2. Історія української школи і педагогіки.

2. ДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

За своєю природою та способом донесення інформації джерела історії класифікуються у ряд груп. При цьому слід враховувати, що всі вони поділяються на прямі і непрямі.

Предметні	Залишки засобів праці. Твори образотворчого мистецтва.
Письмові	Твори видатних педагогів. Архівні матеріали.
Педагогічна преса.	Прці з історії, історії літератури, історії культури, мемуари педагогів, художньо-педагогічна література.
Етнографічні	Культура і побут.
Етногенез.	Розселення та культурно-побутові зв'язки.
Лінгвістичні	Походження і розвиток основних педагогічних понять. Розвиток мови.
Усні	Педагогічний фольклор (казки, байки, легенди, пісні, приказки).
Кіно-, фоно-, фотоматеріали	Документальне кіно, хроніка, відео- та аудіозаписи. Художні кінофільми.

Комплексне використання цих джерел дає змогу давати достовірну, об'єктивну оцінку різноманітним фактам і явищам, що мали місце в історії педагогіки.

3. ВИНИКНЕННЯ ВИХОВАННЯ ЯК СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА. ВИХОВАННЯ У ПЕРВІСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Існує ряд теорій про походження виховання.

Представники біологізаторської теорії (Г. Спенсер, Ш. Летурно) вважають, що виховання успадковане людьми з тваринного світу.

З позицій психологічної теорії (П. Монро) в основі виховання лежить несвідоме інстинктивне прагнення дітей активно наслідувати дії старших. *Релігійна концепція (К. Шмідт)* в основу кладе твердження, що Бог, створивши людину, наділив її особливим даром – умінням виховувати. *Представники трудової теорії (Ф. Енгельс, Л. Морган)* стверджують, що поштовхом до виникнення виховання в людському суспільстві було виробництво найпростіших знарядь праці.

Майже всі дослідники сходяться у тому, що виховання невіддільне від людського суспільства і притаманне йому з самого початку його існування. Виховання виникло як наслідок потреби у передачі наступним поколінням нагромадженого виробничого, соціального і духовного досвіду.

В історії виховання відправною точкою стала педагогічна практика первісних людей. Повністю реконструювати цей феномен сьогодні досить важко. Єдині доступні нам джерела – речові знахідки археологів. Але вони недостатні для отримання вичерпної інформації. Дослідники також відтворюють виховну практику первісних людей шляхом аналогій, використовуючи етнографічні дані про найбільш відсталі у своєму розвитку племена, що подекуди ще зустрічаються на Землі.

Існування первісного ладу вимірюється сотнями тисяч років. У своєму розвитку він пройшов кілька періодів:

- **первісне стадо** – коли тільки завершується процес біологічного становлення людини, ніяких організованих форм виховання ще нема. Не існує диференціації виховних впливів морального, трудового, тим більше інтелектуального спрямування. Виховання відбувається стихійно і обмежується прямим відтворенням небагатого суспільного досвіду.

- **родова община** – характеризується значним розширенням суспільного досвіду та перетворенням людських стад у сталі колективи родичів – роди, племена. У людей з'являються релігійні уявлення.

- **розклад первісного ладу**. Первісна родова сім'я спочатку ділилася на три вікові групи: *перша – діти і підлітки; друга – дорослі, повноправні учасники життя і праці; третя – люди похилого віку, старики*. Кількість таких вікових груп з часом збільшувалася. Для багатьох первісних родів перехід у групу дорослих супроводжувався спеціальними актами, які дістали **назву “ініціація”**.

Виховання підростаючого покоління на кожному його етапі мало свої особливості.

Вікова ініціація – перша в історії педагогіки інституалізована форма виховання дітей. Вона являє собою систему випробувань та церемонію посвяти підлітків у повноправні члени колективу, чому передують досить тривала спеціальна підготовка.

Мета виховання у цей період полягала у передачі підростаючому поколінню трудових навичок, встановлених способів поведінки, релігійних уявлень, традицій, звичаїв, обрядів.

- Єдиною виховною інституцією виступає ціла община.
- Виховання є суспільним, спільним і однаковим для всіх.
- Функція вихователя поступово закріплюється за групою стариків, які були носіями і хранителями колективного досвіду. Часто роль вихователів виконували і старші діти.

- **Існували лише вікові і статеві відмінності у вихованні дітей.**
- Виховання здійснювалося шляхом прямого включення дітей у конкретні види трудової діяльності дорослих і мало практичний характер. Воно було природним і вільним. Діти сприймали його як невід’ємну частину їх дійсного сьогодення життя, а не як підготовку до життя майбутнього.

На останніх етапах матріархату з’явилися перші в історії заклади для життя і виховання підростаючих людей – будинки молоді. Вони були окремими для хлопчиків і дівчаток. Тут діти під керівництвом старійшин роду готувалися до життя та праці.

Вершиною первіснообщинної культури виступила поява писемності у вигляді піктографічного письма.

Піктографічне письмо – це спосіб передачі інформації за допомогою спеціальних малюнків.

До найперших в історії людства організаційних форм виховання належать: дитячі ігри, традиції, звичаї, ритуали, обряди, ритуалізовані обряди, усна творчість первісних людей. Особливе значення надавалося дотриманню встановлених заборон – табу.

Епоха розкладу первісного ладу характеризується виникненням сусідських общин, поступовим встановленням патріархальних суспільних стосунків і моногамної сім’ї, становим і майновим розшаруванням суспільства.

Виховання у цей час починає складатися як особлива суспільна функція і набирає деяких організованих форм.

Разом з первісним колективом ще **одним виховним інститутом поступово стає сім’я.** На зміну єдиному, колективному і рівному для всіх поступово приходить **станово-сімейне виховання, яке диференціюється для кожного стану згідно його ідеалів.** Поступово втрачаються безпосередні зв’язки між дитиною і суспільством. Виховання все більше втрачає свій природовідповідний і ненасильницький характер.

Розширюються релігійні уявлення людей, зростають відомості з астрономії, історії, медицини, ускладнюється досвід виконання сільськогосподарських робіт.

Зростання об'єму людських знань разом із становим розширенням суспільства породили відокремлення розумового виховання від фізичної праці і необхідність організації спеціального навчання. Причому розумове виховання стає монополією панівної групи людей, оскільки саме в їхніх руках зосереджувалися такі знання. Все це також привело до появи людей, для яких виховання стає сферою їхньої професійної діяльності.

4. ФУНКЦІЇ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ. СІМ'Я ТА РОДИННЕ ВИХОВАННЯ У НАЙДАВНІШІ ЧАСИ НА УКРАЇНІ

Коріння історії української родини сягає в сиву давнину. Адже сім'я з її побутом, тобто загальним укладом життя, сукупністю виховних звичаїв і традицій, складалася упродовж багатьох століть і зміцнювалася в ході перебігу історичного розвитку людства. **Перші ж сліди перебування людини в Україні історики датують давнім періодом кам'яної доби, раннім палеолітом (приблизно 200 000 р. до н. є.).**

Питання історії родинного виховання потрібно розглядати починаючи ще з первіснообщинного ладу. Варто зазначити, що в цьому суспільстві все було колективним, не існувало соціальної нерівності і класів, люди жили в загальних житлах і спільно виховували дітей, які належали всьому роду.

Сім'ї і у той час були великі, об'єднували по двадцять-тридцять душ. Така сім'я, як і будь-яка інша, звалася **в X-XI ст. родом. Рід – це велика родина, відома в Україні ще під назвами «пепище», «служба», «хутір», яка проживала у своєму дворіщі, і відокремленій оселі.**

Рід мав спільне майно – рілля, ловецькі терени, стада худоби, вів спільне господарство під проводом свого старшини. **Це була суспільна група – невелика, але дуже суцільна, злучена кровними зв'язками й спільними інтересами.** За своїх членів рід солідарно заступався, обороняв їх від кривд. Згодом він утратив давню суспільність і розпався на малі, самостійні родини. Кожна вела своє окреме господарство, мала свій дім з господарськими будівлями, своє поле, худобу тощо. Ліси ж, пасовиська, озера залишалися спільною власністю цілої оселі-громади. Проте пам'ять приналежності до роду не губилась. Давні традиції жили у родах боярських, шляхетських, міщанських, селянських, священичих.

До речі, велика сім'я на певному історичному етапі була не тільки в українців, а й майже в усіх народів світу. Залежно від ступеня розвитку господарства в одних народів раніше, в інших пізніше вона розпадалася на малі індивідуальні сім'ї. Цей процес характерний і для України, **велика родина набула значного поширення за часів Київської Русі. Сини не відділялися, хазяйнували спільно, жили разом. А порядкував хтось з найстаріших, найбільш досвідчений і кмітливий. Ця тенденція зберігалася в Україні і в наступних XIV-XVI століттях. Поряд з великими родами з'являлися й малі індивідуальні сім'ї, кількість яких наприкінці XVIII ст. різко зроста.**

З поміж багатьох обов'язків родини чи не **найголовнішим було виховання дітей. Слово «виховання» в українців, очевидно, пішло від «ховати», тобто заховати (уберегти) від небезпеки, смерті, хвороби, «лихих очей», поганих впливів. Згодом**

воно набуло узагальненого змісту, виражаючи процес систематичного впливу на культурний розвиток, формування світогляду, духовного світу й моральної поведінки дітей та молоді.

З давніх-давен українці розглядали *сім'ю і рід як святиню, а виховання дітей – як святий обов'язок батьків*. Тому ці, як і всі інші особливо важливі об'єкти, в наших предків мали свої опікувальні божества Рід і Рожаницю – уособлення роду, єдності нащадків одного предка, утвердження необхідності продовження людського роду. Цікаво, що обидва ці божества йшли безпосередньо за головними слов'янськими богами: грому і блискавки – Перуном, сонця і світла – Даж-богом, неба – Сварогом, вогню – Хоросом. Рід мав свої традиції, шанував предків і в цій пошані виховував молоде покоління. Новонароджену дитину у рід приймали окремим обрядом. Ще складнішим був весільний церемоніал, яким об'єднували молоду пару з двох родів. Живучість цих обрядів, головні елементи яких збереглися в народних звичаях українців і донині, засвідчує їх особливо важливе значення для соціальної педагогіки.

За палеоліту основою суспільного устрою був матріархат (від лат. матер (matris) – мати і грец. архі – влада), який характеризується наявністю материнського роду і рівноправним з чоловіком, а пізніше провідним становищем жінки в суспільстві, зумовлений її головною роллю в тодішньому господарському житті людей. На останній фазі історії первісного суспільства *на зміну матріархату прийшов патріархат (від грец. патер – батько). Він передував виникненню держави й стимулював остаточний перехід від сім'ї парної до моногамної (від грец. моно – один і гамос – шлюб), тобто одношлюбної, в якій чоловік одружений тільки з однією жінкою, а жінка заміжжям тільки за одним чоловіком.* Причому, на відміну від парного шлюбу, шлюбний союз між ними укладається надовго, по суті на все життя, і санкціонується суспільством. Виникнення моногамної сім'ї дало новий поштовх як у прогресі економічного життя суспільства, так і в розвитку виховання.

До речі моногамія закріпилась і залишається провідною формою сім'я і й сьогодні. Це, очевидно, й дало підставу М. Грушевському твердити, що форми сімейного союзу вже досить виразно виступали в Україні ще до утворення держави, в індоєвропейську епоху. Така точка зору має своє документальне підтвердження також у літописах.

Київський літописець, описуючи давні українські племена, зазначає, що поляни мали «добрий обичай, жили тихо і соромливо, і шлюб був у них правильний: молоду приводили до молодого, а другого дня приносили її посаг». Звичайно, так не було відразу і не в усіх східних слов'ян, які розселились у IV-VIII ст. н.е. на території Наддніпрянщини і від Карпат до Дону. Як правило, подружні пари утворювалися так: парубок або й уже одружений чоловік, бо можна було мати по дві або три жінки, сплачував родичам дівчини, котру хотів узяти собі за жінку, віно, тобто плату. Часом він сплачував родові молоді викуп, а часом, домовившись із своєю любкою, умикав її децьо коло води чи на молодіжних ігрищах і завозив до себе. До речі, викуп молоді, як обряд, зберігся і в сучасному українському весіллі.

Куплена, або вхоплена жінка була повною власністю чоловіка. Він, якщо хотів, то жив, а як ні, то міг легко з нею розійтися, взявши натомість собі іншу. ***Жінка ж мусила бути вірною своєму чоловікові. І вірність українських жінок, як тоді, так і по сьогоднішній день славиться по всьому світі.***

Був час, коли на похоронах знатних покійників з ними живцем закопували в яму або спалювали на високому вогнищі їхніх жінок, слуг і коней. Трохи згодом цей звичай відійшов в минуле. Вдовиця залишалась вільною. Хіба що сама хотіла себе вбити на доказ своєї вірності чоловікові. Але й цей звичай незабаром зник, бо вже в Х-ХІ ст. літописці про нього не згадують. Роль жінки в сім'ї незмірно зростає. В разі смерті чоловіка вона займає в ній перше місце.

Дослідники етнографії вважають, що в умовах первісного суспільства виховання підростаючого покоління можна поділити на два провідні етапи:

- початковий (діти до 10-12 років), що проходив переважно в сім'ї, і основний, коли велася цілеспрямована підготовка підлітків, розділених по статевих ознаках. У безкласовому суспільстві всіх дітей виховували однаково, рано залучаючи їх до доступної для них діяльності. Разом з старшими і під їх керівництвом діти і підлітки отримували необхідні життєві і трудові уміння і навички. Існувала істотна відмінність у вихованні хлопчиків і дівчаток. Хлопчики брали участь разом з чоловіками в полюванні і рибній ловлі, їх вчили боротися, стріляти з лука, їздити верхи; дівчатка допомагали жінкам готувати їжу, виготовляти одяг, посуд. Родова община доручала старшим, навченим досвідом людям, знайомити молоде покоління з обрядами, традиціями і історією роду, з релігійним віруванням, виховувати у молодших повагу до старших і померлих.

Як бачимо виховання виникло ще на початку існування людського суспільства як засіб трансмісії людських знань і досвіду від покоління до покоління. Родинне виховання дітей йшло в контексті життя і потреб сім'ї. На цьому ґрунті й постала народна педагогіка, провідними виховними засобами якої стали поведінка і вчинки батьків, рідна (материнська) мова, праця, фольклор, родинно-побутова культура, народні звичаї і традиції, мистецтво, ремесла й промисли, вірування, свята, обряди, символи, дитячі ігри й іграшки.

Важливе значення в українській родині відіграла рідна мова. Це найдавніший і наймогутніший вихователь.

За твердженням українського історика Івана Кузича-Березовського, слова «мама», «нень» («ненька») мають божественне походження. Перше з них постало від імені праслов'янської богині землі – Ами («Ама»), що в лепеті української дитини сприйнялось як «мама». Друге - виникло на основі ймення бога врожаю Нана, що в дитячому перезвучі стало «ненью». Через велику синівську й дочірню любов до матері виражається палкий український патріотизм - щира відданість Україні-Матері, Неньці-Україні.

Слово «мати» в дослівному перекладі означає «жінка». Життєва функція матері неординарна («Мати годує дітей, як Земля людей», «Мати праведна – опіка й охорона

камінна»). Мати-душа сім'ї, хранителька домашнього вогнища, добра і тепла, затишку. Втрата матері - родинна катастрофа («Мати з хати – горе в хату»).

В українській мові чимало висловлювань, які підкреслюють особливе значення виховної місії матері («Чого мама навчить, то й дочка знає», «Що мама навчить, то й батько не перевчить»).

Українське слово «тато» походить від «пато», що означало – головний правитель. Тому козаки своїх отаманів звали батьком. Давньослов'янське «батьа» (старший брат) дає сучасне ймення «батько».

Отже, історію зародження і розвитку родинного виховання потрібно розглядати ще з часів первіснообщинного ладу.

ЛЕКЦІЯ 10

Тема: Виховання, школа і зародження педагогічної думки в державах стародавнього світу

План

1. Виховання та навчальна практика у країнах Стародавнього Сходу: школи у Шумері, Єгипті, Китаї, Індії.
2. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції. Причини виникнення відмінностей у виховних системах Спарти та Афін.
3. Зародження педагогічної теорії у філософських вченнях древньогрецьких мислителів: Демокріт, Сократ, Платон, Арістотель.
4. Виховання, школа і педагогічна думка у Стародавньому Римі.
5. Древньоримська теоретична педагогіка: Марк Фабій Квінтіліан.

Конспект лекційного змісту

1. ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА У КРАЇНАХ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Стародавній Схід – умовна назва країн, які існували у IV-I тисячол. до н. е. на території Південної Азії і частково у Північній Африці. На західному краї цієї території знаходиться Єгипет, на східному – Китай.

У древньосхідних країнах виховання підростаючого покоління вже чітко виділяється як самостійна соціальна функція суспільства.

Найголовнішою його ознакою у цей період була поява спеціальних навчально-виховних закладів – шкіл, де відбувалося систематичне навчання дітей.

Появі шкіл сприяло:

- створення різних систем письма (шумерське, єгипетське, китайське і т. д.);

– **накопичення наукових знань**, що розвивалися завдяки запитам виробництва (побудова складних споруд, іригаційних систем), військовим, медичним, релігійним і ін. потребам.

Іригація, або зрошення, – це спеціальний спосіб підведення води на землі, засіяні різними культурами, з метою збільшення запасів вологи в коріння і, відповідно, посилення родючості ґрунту і прискорення росту і дозрівання культур. Це один з видів меліорації землі.

Перші школи виникли у III-II тисячол. до н. е. у таких державах як Шумер, Єгипет, Індія, Китай. **Навчання з цього часу стає основною, але не єдиною, стороною виховання.**

А) Школи у Шумері виникли у середині III тисячол. до н. е. Шумер – рання рабовласницька держава, яка існувала з V до кінця II тисячол. до н. е. на території Двортччя (між річками Тигр і Євфрат).

Шумери перетворили піктографічне письмо у клинопис, який являв собою передачу інформації за допомогою комбінації різноманітних вертикальних і горизонтальних клиновидних рисок. Ця система письма була складною і тяжкою для вивчення. Вона нараховувала біля 600 знаків.

Школи у шумерів виникали з метою підготовки писарів – людей, які вміли користуватися клинописом. Власної назви вони не мали і називалися “будинки глиняних табличок”, вчитель – “батько будинку глиняних табличок”, учень – “син будинку глиняних табличок”.

Це тому, що писали шумери на глиняних табличках (по мокрій глині).

Тексти на знайдених вченими глиняних табличках свідчать, що у шумерських школах вивчали відомості з ботаніки, зоології, географії, математики, астрономії.

Б) Школи у Єгипті також виникають у III тисячол. до н. е. Приблизно у цей час тут з’являється і писемність.

Єгиптяни використовували для письма папірус. Саме письмо було ієрогліфічним, тобто – “священним” (ієрогліф – священний знак). Воно було надзвичайно складним (нараховувало близько 700 різних ієрогліфів).

У Єгипті існували **двірцеві школи, школи для жерців, школи писарів, школи для різних службовців.**

Найпершими тут виникли, як і в Шумері, школи для писарів. Учень спочатку вправлявся у письмі на глиняних табличках або навощених дощечках і тільки тоді, коли набував достатніх навичок, йому давали папірус. Писарі використовували спрощений варіант письма – ієратичне.

Ієратичне письмо (від грец. *ἱεράματα* ієратіка – письмо жерців) – система письма, що використовувалася в Стародавньому Єгипті паралельно з ієрогліфічним письмом, особливо для світських документів адміністративного, торгового, правового характеру. Здебільшого ієратичним письмом писали чорнилом на папірусі, використовуючи очеретяну паличку. Ієратичне письмо простіше, ніж ієрогліфічне, що дозволяло писарям швидко робити потрібні записи.

Лише у школах для жерців вивчали ієрогліфічне письмо, яке вважалося священним. У цих школах все огорталося містикою і таємничістю, тут передавали уміння відправляти релігійні культи, а також повідомляли наукові відомості з математики, астрономії, географії і медицини, які трималися у таємниці від інших людей.

В) У II тисячол. до н. е. виникають перші навчальні заклади у Китаї. Про них дізнаємося з найдавніших китайських записів, зроблених на кістках і панцирах черепах. На рубежі II і I тисячол. до н. е. з'являються літописи на бамбукових і дерев'яних дощечках.

Важливі документи з VIII ст. до н. е. записували на дорогому шовку. У I ст. китайці навчилися виготовляти папір.

У Стародавньому Китаї писали *ієрогліфічним письмом*, яке нараховувало кілька десятків тисяч ієрогліфів. Навчання грамоти тривало багато років, воно було доступне лише дітям чиновників і багатіїв.

Першими китайськими школами були *общинні школи*, які згодом поділялися на *центральні і місцеві*.

Для підготовки різних чиновників відкривалися *спеціальні навчальні заклади: юридичні, математичні, медичні, художні*.

З розвитком науки у Китаї виникають *вищі аристократичні школи*, де навчали, передусім, ораторському мистецтву, філософії, релігійної моралі, астрономії, медицини тощо.

Крім державних існували також приватні школи. Першу приватну школу відкрив Конфуцій.

Оснoву навчання складали *"шість мистецтв"*: стрільба з лука, управління конем, музика, письмо, арифметика, етикет. Вивченню письма і рахунку не надавали такого особливого значення як всім іншим дисциплінам.

На рубежі I і II ст. н. е. у Китаї вперше було запроваджено систему державних *екзаменів* на зайняття державних посад: хто хотів у майбутньому стати вченим або чиновником, повинен був складати ряд екзаменів впродовж кількох років. Тому вся розумова освіта, як правило, спрямовувалася на підготовку до здачі цих екзаменів.

Г) У II тисячол. до н. е. виникли школи в Індії.

Про їх існування свідчать *Веди* – найдавніший пам'ятник релігійної індійської літератури. Веди були складені *санскритом* – стародавньою індійською мовою.

В Індії була розвинута усна традиція, яка до останнього часу залишалася її характерною рисою.

Вже у III ст. до н. е. тут існували *два алфавіти – кхароштхі та брахмі*. Останній є джерелом всіх пізніших індійських алфавітів.

Матеріалом для письма в Індії служило *пальмове листя*. На півночі країни для письма використовували *внутрішню сторону берести*.

У Ведах збереглися відомості про школи для двох вищих станів ("варни"): школи брахманів та школи кшатріїв.

- На час навчання учні жили у будинку вчителя.
- Навчання у школі тривало 10-12 р.
- Для учня день розподілявся на дві частини. Частина дня виділялася для виконання різних господарських обов'язків у домі вчителя, обумовлених при вступі дитини до школи. Інша частина дня призначалася для шкільних занять.

Заняття полягали, передусім, у заучуванні напам'ять віршів, гімнів й інших релігійних текстів. Письмо у школах прививалося, як і у суспільстві в цілому, дуже повільно.

У різні періоди у древньоіндійських школах вивчалися: граматики, література, математика, історія, медицина, етика, танці, музика, філософія, красномовство.

II. ВИХОВАННЯ Й ШКІЛЬНА ОСВІТА В ДЕРЖАВАХ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Економічний і культурний розквіт держав Стародавньої Греції датується VI-IV ст. до н. е. Добре відомі дві виховні системи тогочасної Греції: спартанська (Спарта – головне місто Лаконії) й афінська (Афіни – головне місто Аттики).

Спільні риси афінської і спартанської виховних систем:

- призначалися тільки для заможного повноправного населення;
- зневажливе ставлення до фізичної праці і до людей праці (неповноправного населення та рабів).

ОСОБЛИВОСТІ СПАРТАНСЬКОЇ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ

Виховання у Спарті мало яскраво виражений військово-фізичний характер. **Його головним завданням виступала підготовка мужнього, фізично розвинутого, здорового, загартованого і витривалого воїна – захисника земельної аристократії.**

Виховання було державним і строго нею контрольованим. Контроль держави над виховання починався з перших днів життя дитини: новонароджених оглядали у спеціальному місці, **що називалося лесха**. Тільки здорові діти поверталися батькам.

1) До 7 років здійснювалося сімейне виховання.

2) З 7 і до 18 років хлопчики перебували у спеціальних закладах інтернатного типу – **агелах**, а в проміжок часу від 18 до 20 років переходили у групу **ефебів** (**“ефебія” – молода людина, молодість**) і несли гарнізонну військову службу.

3) Після військової служби юнаки ставали повноправними громадянами Спарти. Громадянське повноліття наступало у 30 років.

Залежно від року навчання дітей в агелах ділили на окремі загони. **Керівник агелу – пейдоном** – спеціальна посадова особа від держави.

До виховної діяльності залучалися найбільш спритні і розумні юнаки віком 15-17 років. Їх називали іренами.

- Устрій життя в агелах був повністю побудований за військовим зразком.
- Все виховання спрямовувалося на вироблення беззаперечної слухняності, розвиток витривалості і засвоєння науки перемогати.

– На першому місці стояли фізичне виховання і військові вправи. Багато уваги приділялося таким військово-гімнастичним вправам як *біг, боротьба, метання диска і списа, прийоми кулачного бою*. До цього приєднувалися *музика, спів і релігійно-обрядові танці*.

Мистецтво читати і писати офіційно не входило до змісту навчання. Про особливості спартанського виховання досить яскраво свідчить стародавній історик Плутарх у своїх *“Порівняльних життєописах”*.

– Одним із найбільш важливих напрямків розумового виховання в агелах вважалося уміння юнаків коротко і влучно відповідати на поставлені запитання (“лаконічна мова”).

– З 15-річного віку юнаки отримували право носити зброю і приймати участь у так званих криптіях – нічних облавах на ілотів. (*Ілоти - у стародавній Спарті землероби, які знаходилися на проміжному положенні між кріпаками та рабами.*)

Після кожного року навчання проводилися публічні випробування – агони.

Виховання дівчат у Спарті мало чим відрізнялося від виховання юнаків.

ОСОБЛИВОСТІ АФІНСЬКОЇ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ

Тут виховання мало виражений індивідуалістичний характер.

Афіняни прагнули до поєднання розумового, морального, естетичного та фізичного розвитку.

Кінцевою метою виховання виступала гармонійно розвинута особистість. Ця мета визначалася грецьким поняттям “калокагатія” (внутрішня і зовнішня досконалість). Ідеальна людина – той, хто прекрасний тілом і душею.

– Сімейне виховання для хлопчиків тривало до 7 років, а для дівчаток – до заміжжя.

– Виховання дівчаток було обмеженим і замкнутим. Вони перебували в окремих **частинах житлових приміщень – гінекеях**.

– Хлопчики після 7 років починали відвідувати школу. З метою уникнення небажаних вуличних знайомств, хлопчика у школу і зі школи супроводжував спеціально приставлений раб – *педагог* (з гр.: “*пайда*” – дитина, “*аго*” – веду за руку)

– **Школа (“схоле”)** з грецької означає спокій, дозвілля. У подальшому цим словом називали бесіди філософів з учнями, а ще далі – і шкільні заняття взагалі.

– **Школи були приватними і платними**. Окремо існували мусичні і гімнастичні (палестри) школи. Перші давали всебічний інтелектуальний розвиток, а другі – таку ж культуру тіла.

– **Відвідування мусичної школи** припадало на вік з 7-16 р.; у 12-16 р. хлопчики займалися паралельно ще й у *гімнастичній школі*. У подальшому (16-18 р.) найбільш забезпечена частина молоді поступала до державних гімнасій – навчальних закладів підвищеного типу.

– Весь освітній шлях закінчувався 2-річною ефебією (18-20 р.) – військовою службою.

Мусична школа (з гр.: “мусична” – мистецтво муз) мала два відділи – *граматиста* і *кіфариста*. Тут заняття проводили вчителі – *дидаскали* (“дидаско” – я вчу).

– У школі граматиста навчали читати, писати і рахувати. У процесі навчання грамоти застосовувався “буквоскладальний метод”. Для письма використовували навощені дерев’яні дощечки, по яких писали загостреними паличками – *стилем*. Вивчали всі чотири арифметичні дії. Рахувати вчилися за допомогою пальців, камінчиків та рахувальної дошки (*абаки*). Цифри позначалися за допомогою букв алфавіту.

– У школі кіфариста давалася літературна і музична освіта. Вивчали твори Гомера, Гесіода, а з кінця V ст. до н. е. студіювали Есхіла, Софокла, Евріпіда. Літературні твори часто декламували в музичному супроводі. Частіше всього у школі навчали гри на лірі і кефалі. Тісно з музикою стояло навчання співу.

– У гімнастичній школі – палестрі (палестра – майданчик для занять гімнастикою) хлопчики займалися системою фізичних вправ, які отримали назву *п’ятиборство*. Сюди входили: *біг, боротьба, стрибки, метання диска і метання списа*. Крім цього, у систему фізичних вправ школи входило і плавання. На чолі цієї школи стояв учитель – *педотриб* – спеціаліст з усіх видів гімнастики.

– *Гімнасій* – державний навчальний заклад підвищеного типу в Афінах. У V-IV ст. до н. е. тут нараховувалося три гімнасія, що утримувалися за державний рахунок: Лікей, Академія і Кіносарг. Тут молодь досконало вивчала філософію, політику, ораторське мистецтво, літературу, а також продовжувала займатися гімнастикою.

ОСВІТА ЕПОХИ ЕЛЛІНІЗМУ

Період з IV ст. до н. е. (з часу походів О.Македонського) до I ст. н. е. у грецькій історії *називають епохою еллінізму*. У цей час грецька культура широко поширилася на величезній території, завойованій Македонським. *Афінська філософія, література і мистецтво поєднувалися з математикою, астрономією та початками природознавства, що здавна розвивалися у Древньому Сході.*

– Центром цієї культури стало місто Олександрія. Тут була створена найбагатша бібліотека стародавнього світу, яка мала до 700 тис. рукописних книг. У місті існували музей, обсерваторія, ботанічний сад, звіринець.

– Система шкіл в епоху еллінізму нагадувала афінську. Але шкільна справа усупільнюється: *школи із приватних поступово перетворюються у державні*. Порушується гармонія розумової освіти і фізичного виховання. Фізичне виховання зазнало занепаду.

– В освіті поступово вирізняється коло навчальних дисциплін, котрі стають основою її змісту: *граматика, діалектика, риторика, а також арифметика, геометрія, астрономія, музика.* Вони пізніше будуть оформлені у “сім вільних

мистецтв“, які стануть основою змісту підвищеної (середньої) освіти для всього європейського середньовіччя.

3. ЗАРОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ У ФІЛОСОФСЬКИХ ВЧЕННЯХ ДРЕВНЬОГРЕЦЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ

У Стародавній Греції зародилися перші в історії педагогіки педагогічні теорії. Вони ще не виділяються окремо, а знаходять своє місце у філософських вченнях древніх мислителів.

Демокріт (460-370 рр. до н. е.). Представник матеріалістичного напрямку у древньогрецькій філософії. Написав біля 70 творів, але дотепер збереглися лише їх уривки.

Демокріт надавав вихованню надзвичайно великого значення. Він вважав, що зовнішні впливи (виховання) відіграють провідну роль у розвитку людини. До найголовніших впливів такого роду відносив: *навчання, позитивний приклад дорослих та вправи.*

Він одним із перших вказав на важливу роль праці у вихованні і навчанні. Саме навчання мислитель розглядає як серйозну трудову діяльність (“Навчання виробляє прекрасні речі тільки на основі праці”).

Демокріту одному з перших у світі належить думка про необхідність *виховання у відповідності з природою дитини* (у подальшому ця ідея розвивається як “принцип природовідповідності у вихованні”). Він вказує, що “природа і виховання подібні”. А саме виховання, йдучи по шляху природи, “перебудовує людину, створюючи їй другу природу”.

Важливими умовами досягнення позитивного результату у навчанні Демокріт називає *знання внутрішнього світу дитини* та наявність в учнів внутрішніх психологічних передумов – скромності та бажання вчитися (“Хто бажає вчити людину, яка високої думки про свій розум, той даремно витрачає час”).

Зіставляючи важливість повідомлення дітям різноманітних знань з розвитком у них мислення, філософ віддає перевагу другому, оскільки, як вказує він, “значна частина багатознажок не мають розуму”.

Сократ (469-399 рр. до н. е.). Народився у сім’ї скульптора поблизу Афін. Більшу частину життя присвятив філософській творчості та педагогічній діяльності. *Стояв на філософських позиціях про неможливість для людського розуму пізнання світу та речей.* На його думку, людина може пізнати тільки саму себе (“Пізнай самого себе”).

Вважав себе спеціалістом, передусім, у питаннях етики. З етичних міркувань виводив *мету виховання*, яка полягає в особистому моральному самовдосконаленні, звільненні інтелекту від усіх негативних зовнішніх впливів.

Нічого невідомо про його твори. Сократ користувався виключно усним методом викладу свого вчення. Він збирав велику аудиторію на афінських вулицях чи площах і проводив бесіди з бажаючими його слухати.

Учительську місію мислитель вважав важливішою за обов'язки батьків. Головне завдання вчителя – викликати до існування кращі потаємні душевні сили вихованця. *Виклик цих сил Сократ вважав “другим народженням”, а вчительську діяльність називав “повивальним мистецтвом”.*

Головні педагогічні принципи Сократа: *відмова від примусу і насилля, визнання найбільш дійовим виховним засобом переконання.*

Він запропонував свою схему учительської діяльності – *сократичний метод (евристичну бесіду).* Для сократової бесіди характерні дві специфічні риси:

– *“сократова індукція”* – система навідних запитань, відповідаючи на котрі співбесідник поступово сам переконується у неправильності раніше висловлених ним суджень (*“Я знаю, що я нічого не знаю”*);

– *“сократова іронія”* – жартівливо спотворена позиція вчителя, яка підкреслює його удаване незнання обговорюваного питання на противагу хваленій самовпевненості учня.

Платон (427-347 рр. до н. е.). Учень Сократа. Займався педагогічною діяльністю в Афінах, де при гімнасії Академія заснував філософську школу. Своє філософське вчення і педагогічні погляди виклав у творах *“Держава”* і *“Закони”*.

Висунув і обґрунтував вчення про світ ідей. На його думку, ідеї – це більш досконалі форми буття, де перебуває людська душа до народження. Світ же речей є лише тінню світу ідей. Пізнання – це пригадування душею того, що вона знала у час свого існування поза тілом людини. Тому мета життя мудрої людини повинна полягати, на думку Платона, у розвитку здатності до воскресіння в її душі вроджених ідей (здатності безпосередньо споглядати ідеї).

У своїх творах змалював проект ідеальної держави. Всі вільні громадяни у його державі поділені на три групи: філософи – правителі; воїни – захисники держави; група ремісників і землеробів, працею яких утримувалися дві попередні групи. Для представників двох вищих каст Платон заперечував сім'ю, оскільки вона відволікає їх від державних справ.

Платон *першим у світі обґрунтував систему освіти і виховання підростаючого покоління.* Використав при цьому кращі, на його думку, моменти афінського і спартанського виховання: з першого взяв ідею гармонійного розвитку та систему шкіл, а з другого – досвід фізичного виховання. *Мета виховання за Платоном – формування “і тіла і душі найпрекраснішими”.*

Відстоює державне, суспільне виховання дітей. У зв'язку з цим Платон *першим в історії прийшов до думки про необхідність запровадження державою дитячих дошкільних закладів.*

З 7 до 18 років – державне мусичне і гімнастичне виховання. Діти віком 7-12 років відвідують державні школи, де їх навчають читанню, письму, лічбі, музиці і співів. Для підлітків 12-16 років існують школи-палестри, а для юнаків 16-18 років – гімназії. Молодь 18-20 років проходить військову підготовку в умовах ефебії. Ефебія – перехідна ланка до вищої освіти.

Для найбільш здібних юнаків, яким уготовано бути філософами і правителями, існує вища освіта. Вона має два цикли: перший десятилітній (21-30 років), другий п'ятирічний (31-35 років). Вік 35-60 років для філософів Платоном визначається як підготовка до вступу у світ ідей і участь (до 50 років) в управлінні державою.

Для представників третьої касты (ремісники і хлібороби) виховання здійснюється у процесі практичного життя.

Платон *вкрай негативно ставився до фізичної праці. Навчання, на його думку, не повинно носити трудового характеру.* Особливо важливу роль у вихованні відводить грі дітей. “Ні одну науку вільна людина не повинна вивчати як раб, тому насильно не викладай дітям науки, а через гру”.

Арістотель (384-322 р. до н. е.). Філософ-діалектик, учень Платона. Арістотель багато років займався педагогічною діяльністю у заснованій ним філософській школі “Лікей” при однойменному гімнасії. Він виховував малолітнього майбутнього завойовника Олександра Македонського.

Педагогічні ідеї мислителя викладені у його філософських творах: “Політика”, “Нікомахова етика”, “Метафізика”, “Про душу” та ін. Твори Арістотеля охоплюють всі галузі знань того часу.

Він *допускає одночасне і нероздільне існування матеріальних речей і нематеріальних ідей в єдиному світі.* Вони взаємовідносяться між собою відповідно як речовина і форма, які в єдності характеризують певну річ.

Арістотель розвинув *вчення про людську душу*, згідно з яким душа, що тісно і нероздільно зв’язана з тілом, має три сторони: рослинну (її функція – розмноження і харчування), тваринну (або вольову, яка виявляється у відчуттях і бажаннях) та розумову (виявляється у мисленні і пізнанні). Остання – безплотна, вічна і безсмертна. Але це безсмертя не індивідуальне, як у Платона, а це злиття після смерті із вселенським розумом.

На основі вчення про душу Арістотель *вперше в історії робить спробу обґрунтувати мету виховання.* Трьом видам душі відповідають три сторони виховання: фізичне, моральне (перш за все вольове) та розумове. Всі сторони важливі, але *мета виховання повинна полягати у розвитку передусім вищих сторін душі: розумової і вольової, і перш за все – вольової.*

Арістотель вважав, що у людини від природи є лише зародки здібностей, які треба розвивати шляхом виховання. Виходячи з ідеї розвитку він *вперше в історії педагогіки робить спробу вікової періодизації*, яку потрібно враховувати у процесі виховання: від народження до 7 років; від 7 років до наступу статевої зрілості – 14 років; від 15 до 21 року, тобто до змушнення.

На відміну від Платона, Арістотель *обґрунтовує велике значення діяльності у вихованні і навчанні.* “Коли вчаться, то не грають”, оскільки “молодь потрібно виховувати не для забави”. Все життя людини повинно носити діяльний характер. Але мислитель має на увазі не фізичну працю, а діяльність душі по удосконаленню певних добродітностей.

Арістотель відділяє фізичну працю від занять вільнонароджених людей, оскільки це їх принижує і забирає час для розвитку інтелектуальних сил. Він виключає будь-яку професіоналізацію всіх навчальних дисциплін, оскільки це робить з людини ремісника.

4. ВИХОВАННЯ, ШКОЛА І ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Історія Стародавнього Риму ділиться на два відмінних один від одного періоди:

- республіканський період (VI-I ст. до н. е.);
- період Римської імперії (30 р. до н. е.-476 р. н. е.).

Римське виховання на всіх етапах *переслідує, перш за все, практичні цілі*. Діти з простих сімей отримували практичну трудову підготовку, а дітей привілейованих громадян готували до активної державної діяльності. Першочерговою справою було вироблення у представників всіх верств населення такої якості як відданість батьківщині, державі.

На відміну від грецького виховання в освітньо-виховній системі Риму знаходиться місце і для бідного, але вільного населення.

Для дітей плебеїв були доступні початкові школи.

У Римі школи набувають значного поширення у другій половині республіканської епохи (II-I ст. до н. е.). *Всі вони були спочатку приватними та платними і тільки в епоху імперії поступово перетворились на державні.*

А) Елементарні (початкові) школи існували ще у III ст. до н. е. Вони обслуговували вільнонароджене з середнім достатком населення (плебеїв). Тут навчали читати, писати і рахунку. Методика навчання була такою ж як і в афінських мусичних школах. *У ці школи допускалися і дівчатка.*

Зможні римляни надавали перевагу домашньому початковому навчанню своїх дітей.

Б) У середині II ст. до н. е. виникають граматичні школи для дітей найбільш заможного населення. Сюди поступали хлопчики 12-річного віку, які отримали попередню домашню підготовку, і вчилися тут до 16 років.

Це були школи підвищеного типу, їх прототипом стали афінські гімнасії. У них вивчали грецьку і латинську мови, теорію словесності, грецьку літературу й історію.

За часів імперії вигляд граматичних шкіл зберігається.

Важливе досягнення у цьому відношенні пов'язане з розвитком жіночої освіти: у I-II ст. поряд з чоловічими граматичними школами виникають і жіночі, що для історії педагогіки було новим.

В) У другій половині республіканської епохи (II-I ст. до н. е.) виникають риторичні школи, які були вищим ступенем шкільної римської освіти. Вони готували юнаків із найбільш заможних сімей до майбутньої державної діяльності. Тут за *досить високу плату* **оволодівали ораторським мистецтвом, вивчали у**

великому об'ємі філософію, риторику, правознавство, давалися деякі відомості з математики, астрономії, музики.

Отже, у римських школах всіх типів з обов'язкового переліку повністю виключене фізичне виховання і майже відсутня музика.

В останні роки імператорського періоду занепадає римська культура і це знаходить відображення в освіті і вихованні підростаючого покоління. У школах панує формалізм, риторика вироджується у зовнішнє красномовство, падає моральність тощо.

У кінці Римської імперії, коли християнство стає панівною релігією, на посади вчителів все більше попадають представники християнського духовенства. Навчально-виховна робота набуває поступово релігійного характеру. Оскільки християнська церква не підтримувала освітньо-виховних ідеалів античності, то до кінця епохи древнього світу (IV-V ст.) значно знизився той рівень освіченості, який було досягнуто у стародавніх Греції і Римі.

Древньоримська теоретична педагогіка представлена передусім Квінтіліаном. **Марк Фабій Квінтіліан (42-118 рр.) – видатний римський педагог, перший педагог, який отримував платню з імператорської казни Римської імперії, (у 1 ст.н.е.).** Протягом 20 років утримував відкриту ним риторичну школу, яка стала першою державною риторичною школою у Римі.

Квінтіліан – основоположник педагогічної літератури. Він написав перший в історії трактат з педагогіки, який називається **“Про виховання оратора”**. Тут вперше дається закінчена система педагогічних (здебільшого дидактичних) вказівок. Настанови Квінтіліана мають загальнопедагогічний характер, хоч він і говорить про підготовку майбутнього оратора.

Кінцеву мету виховання Квінтіліан вбачає у підготовці високоосвіченого оратора: кожна вільна людина повинна вести активне громадське життя, а це можливо тільки за умови оволодіння ораторським мистецтвом.

За його вченням будь-яка повноправна людина наділена від природи певними даруваннями. Тупих дітей немає, мова може йти лише про кращі чи гірші дарування. Тому за умови щасливого поєднання *природних дарувань і виховання майже кожний може стати оратором. При цьому визначальну роль педагог надає вихованню.*

Квінтіліан був прихильником суспільного шкільного виховання дітей. Квінтіліан робить ряд цінних вказівок і щодо сімейного виховання. Особливо наголошував, щоб батьки і всі особи, які оточують дитину, були високоморальними і розмовляли з нею чистою класичною без місцевих діалектів мовою, адже майбутньому оратору необхідно гарно розмовляти.

Він висуває ряд важливих дидактичних вимог. Насамперед це такі як одночасне вивчення кількох навчальних предметів при певному їх чергуванні між собою, поєднання заучування і осмислення матеріалу, врахування індивідуальних можливостей учнів, необхідність радісного навчання тощо.

Щодо вивчення грамоти Квінтіліан робить спробу удосконалити буквоскладальний метод, пропонуючи здійснювати одночасне засвоєння

зовнішнього вигляду і назв букв, підкреслюючи при цьому значення наочних прийомів.

Квінтіліан вперше в історії педагогіки формулює ряд вимог до вчителя.

Найважливіші з них такі: вчитель повинен любити дітей, бути для них хорошим прикладом у всьому, розмовляти чистою і грамотною мовою, бути освіченим. Для роботи у школі підвищеного типу вчитель обов'язково повинен попередньо працювати певний час в елементарній школі.

КРЕДИТ 5. ВИХОВАННЯ, ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ (9-13 СТ.), ТА В ЕПОХУ УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ (16-І ПОЛ. 18 СТ)

ЛЕКЦІЯ 11

Тема: Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні періоду Київської Русі (XI-XV ст)

План

1. Соціальні умови становлення писемності східних слов'ян.
2. Виникнення перших шкіл у Київській Русі: зміст та організація навчання.
3. Педагогічна думка Київської Русі.

Література:

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н. П. Калениченко и др. – М, 1988. – С. 31–68.
2. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994. – С.4-25.
3. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. – К, 1991. – С. 3-39.
4. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К, 1991. – С. 8-29.
5. Історія педагогіки /за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
6. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.
7. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

Ключові слова та терміни: християнство, язичницькі вірування, дохристиянське світосприйняття, Кирило-Мефодіївська писемна традиція, Часослов, Псалтир, "розрізна азбука", "школи грамоти", "школи книжного вчення", монастирські та парафіяльні, "Повість минулих літ", "Златоуст", "Ізборнік", "Повчання".

Конспект лекційного змісту

Розвиток освіти й шкільництва в Київській Русі

1. СОЦІАЛЬНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПИСЕМНОСТІ

Давня східнослов'янська язичницька культура була безписемною, знання, як правило, передавались усним шляхом. Є свідчення, що предки східних слов'ян використовували особливі письмена "риски і різі". Назва витікає від способу нанесення

знаків цього письма. Їх вирізували на дереві, бересті, стінах і ін. Це письмо було примітивне і являло собою різновид піктографії.

Історичні джерела свідчать, що у IX-X ст. східні слов'яни вже використовували буквенно-звукову систему письма, і не тільки в релігійних цілях, а й для потреб торгівлі й ремесла. Такою системою письма була глаголиця.

Глаголиця – це азбука, де звуки слов'янської мови передавалися грецькими буквами. Причому, вона була без "устрою", тобто не всі типові звуки слов'янської мови мали відповідні письмові знаки. 855 року Кирило модернізував глаголицю, пристосовавши її до звукової системи східнослов'янської мови. Нову азбуку названо кирилицею. Близькість її до старої азбуки полегшувало оволодіння нею.

Найважливішими чинниками, які сприяли зародженню і поширенню у кінці VII-IX ст. писемної культури у східних слов'ян, були:

- становлення феодального способу виробництва;
- піднесення ремесла і торгівлі, особливо зовнішньої;
- зростання міст як центрів економічного, культурного і політичного життя;
- виникнення перших державних утворень. У 882 р. східнослов'янські князівства консолідуються в єдину державу – Київську Русь.

2. ВИНИКНЕННЯ ПЕРШИХ ШКІЛ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ: ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

Існування писемності на Русі в язичницький період, очевидно, підтримувалось як індивідуальним, так і груповим навчанням грамоти. *Групове навчання було зародковою формою шкіл, які з'являються з винайденням буквенно-звукової системи письма. До прийняття християнства перші школи були двох типів:*

- *язичницькі школи, які задовольняють потреби язичницької верхівки;*
- *християнські школи.* Відомо, що християнство проникає на Русь задовго до його офіційного запровадження.

Розвиткові освіти і шкільництва на Русі сприяло запровадження християнства. Воно прилучило Русь до античної культури і науки, зблизило її з багатьма країнами Європи.

Перше офіційне свідчення про появу шкіл на Русі датується 988 р. і пов'язане воно з хрещенням Русі.

У "Повісті временних літ" вказується, що *князь Володимир відкрив у Києві при Десятинній церкві школу "книжного вчення".*

Хрещення Русі і розповсюдження грамотності через шкільне навчання були ланками однієї політики князя Володимира, який бажав укріплення держави, і тому *прагнув підготувати грамотних людей, передусім, для державного апарату, які б могли уміло вести внутрішню і зовнішню політику.*

З іншої сторони, і християнська церква була зацікавлена у підготовці освічених людей – ідеологів нової релігії. Та й *рівень розвитку ремесла і торгівлі вимагав грамотних людей. Слід відзначити заслугу християнської церкви у поширенні*

шкільництва на Русі. Саме вона принесла сюди традицію шкільної освіти, якої на Русі не було.

Вслід за відкриттям школи Володимиром у 988 р., де було 300 дітей, древні літописи зберегли свідчення про відкриття ще ряду шкіл на Русі. На XI ст., коли припадає період розквіту Київської Русі, тут склалася така система шкіл і виховання: школи "книжного вчення", монастирські школи, школи грамоти, кормильство, жіночі школи.

1. Школи "книжного вчення" – школи підвищеного типу. Як правило, тут викладалось "сім вільних мистецтв". Особливістю таких шкіл було те, що навчання здійснювалось за привнесеною християнством книжною системою, де головною була робота з книгою, з текстом. А це розширювало рамки пізнання і можливості освіти.

Ці школи готували своїх вихованців до діяльності у різних сферах державного, культурного та церковного життя. Прикладом шкіл "книжного вчення" були школа Володимира (988 р.), двірцева школа Ярослава Мудрого (1037 р.) і ін. Остання існувала при Софійському соборі і мала міжнародне значення. Це була школа підвищеного типу, тут велось переписування книг, а також готувалися писарі і перекладачі для цієї справи. В ній було започатковано першу на Русі бібліотеку, яка стала дуже відомою.

2. Монастирські школи запроваджувались з XI ст. при монастирях згідно Студитського статуту, який вимагав, щоб монахи жили в гуртожитках і навчалися грамоти. Спочатку існували тільки закриті монастирські школи, їх відвідували новоприйняті монахи. Такі школи функціонували лише в період навчання останніх. Навчання носило індивідуальний характер.

У деяких монастирях існували школи підвищеного типу. Такою була школа в Києво-Печерському монастирі (1068 р.). Вона давала богословську освіту, яка досягала рівня візантійської духовної патріаршої академії. З її стін виходили не лише вищі духовні ієрархи (ігумени, єпископи і т. д), а й видатні діячі давньоруської культури, представники богословсько-філософської думки. Школа відома своєю бібліотекою. Києво-Печерський монастир став центром руського літописання, був постачальником книжкової продукції у всій Київській Русі.

Головне завдання монастирських шкіл полягало в суворому аскетичному вихованні, зміст якого зводився до формування в ченців покори, терпіння, відмови від радощів земного життя.

З XII ст. за ініціативою князя Ярослава Осмомисла (1153-1187 рр.) в Галицько-Волинському князівстві запроваджуються перші відкриті монастирські школи для населення.

Школи грамоти існували переважно в містах (в село грамота не проникала). Тут вчилися діти бояр, посадників, купців, лихварів, заможних ремісників. Утримувались такі школи на кошти батьків, тому для бідного населення були недоступні.

Вивчали читання, письмо, лічбу і хоровий спів. Під час занять учитель працював з кожним учнем окремо або з невеликою групою учнів (8-10 чол.).

3. Кормильство – форма домашнього виховання дітей феодальної знаті. Князі підбирали для малолітніх княжичів (віком 5-7 років) кормильців з числа воєвод і знатних бояр, що жили в окремих волостях. Княжич не тільки там виховувався, але й княжив. Кормильці були і як наставники, і як управителі. **Кормильство передбачало не лише військово-фізичне виховання, але й орієнтувалось на високий рівень освіти. Князі володіли 5-6 іноземними мовами.**

Розсаджування київськими князями своїх дітей по містах і областях спочатку сприяло консолідації східнослов'янських земель. Але згодом виявились його **негативні наслідки: батьки погано знали дітей, брати не знали один одного, що посилювало міжусобиці; високий статус кормильців давав їм змогу втручатися в родинні суперечки князя, в політичні інтриги і придворні змови.** Починаючи з XIII ст. кормильці замінюються дядьками – високоосвіченими людьми (вперше термін зустрічається 1202 р.). Вони ставали домашніми вчителями. **На зміну кормильству приходять елементи гувернерства.**

4. Жіночі школи. Прикладом таких шкіл є жіноча школа, відкрита Ганною Всеволодівною (сестрою Володимира Мономаха) при Андріївській церкві у Києві (1086 р.). Пізніше такі школи були відкриті в Суздалі, Полоцьку та інших містах. Ряд джерел засвідчують високу освіченість жінок, особливо у князівських верхах. Це піднімало престиж Київської Русі в очах Європи.

Більшість дітей, передусім, простих людей виховувались у сім'ї. Їх вчили сільськогосподарської праці та іншій домашній роботі. Дітей могли віддавати якомусь майстрові для вивчення ремесла. Там вони інколи могли вивчати грамоту та хоровий спів.

За порівняно короткий час (XI-XII ст.) Київська Русь досягла надзвичайно великих успіхів у поширенні грамотності та шкіл і за станом освіти не поступалася західноєвропейським країнам. Прикладом цьому є двірцева школа Ярослава Мудрого.

Причинами, які сприяли розповсюдженню грамотності й шкільництва на Русі, були:

1. про освіту турбувалася не лише і не стільки церква, а й князівська (світська) влада;
2. навчання в школах проводилось рідною мовою (слов'янською);
3. з Болгарії проникала і поширювалась кирило-мефодіївська писемна традиція (Русь приступила до шкільної освіти не на голому місці, а маючи вже багато болгарських перекладів літератури на слов'янську мову);
4. існувала самоосвіта, майже невідома на Заході того часу;
5. школа була відкрита для широких мас, хоч мова про всеобуч не йде;
6. школа в Київській Русі була доступна для дівчат;

7. давньоруські школи за своєю організацією були більш демократичними, тут дисципліна мала більш м'який характер, ніж у західноєвропейських школах.

Таким чином, прийняття нової релігії – це лише наслідок зміни соціально-економічних умов розвитку суспільства, оскільки на зміну політеїзму безкласового суспільства мала прийти нова монотеїстична релігія, що відповідала б соціально-класовій структурі Київської Русі. Християнство сприяло розвитку відносин між феодалами та селянами, а також долучало Русь до становища європейської держави і надалі визначало шлях її розвитку. Численні науковці стверджують, що теза про важливість християнства стосовно внесення на Русь писемності, живопису, архітектури і в цілому культури є не зовсім вірною. Можна з упевненістю стверджувати, що **з запровадженням християнства Київська Русь була однією з наймогутніших держав Європи (за часів князювання Ярослава Мудрого). Найвищим досягненням раннього феодального суспільства стало створення буквозвукової графіки письма, яка стала однією з основ кириличної азбуки.**

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

<i>Мета виховання:</i>	<i>Принципи виховання:</i>	<i>Методи виховання:</i>	<i>Засоби виховання:</i>
Виховання людини трудівника, патріота, гуманіста, християнина воїна	- природовідповідність; - культуровідповідність; - гуманізм; - активність дитини; - трудова основа виховання; - послідовність і систематичність; - емоційна основа виховання	- особистий приклад; - залучення до активної діяльності; - заохочення і покарання; - настанов; - повчань; - навіювання; - благословіння;	- рідна мова; - усна народна творчість; - приклад батьків; - традиції та обряди; - матеріальна культура народу; - праця; - народні ігри, іграшки, забави

Отже, можна зробити висновок, що в X-XI ст. на території Київської Русі існували школи, що за рівнем освіти поділялися на "школи грамоти" та "школи книжного вчення" (тобто елементарні та підвищеного типу), за місцем створення та функціональної належності – двірцеві, церковні, монастирські та парафіяльні, школи майстрів грамоти, ремісні училища. Спільною для всіх шкіл, хоча вони і мали конкретне цільове призначення відповідно до інтересів фундаторів шкіл, була релігійна основа освіти. Важливими джерелами, що свідчать про особливості виховання, навчання тієї історичної доби, є пам'ятки педагогічної думки.

3. ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Педагогічна думка Київської Русі фіксувалася і дійшла до нас у найрізноманітніших джерелах:

- у пам'ятках писемності та літератури різних жанрів;
- у творах образотворчого мистецтва;
- в засобах народної педагогіки (в усній народній творчості);
- в церковній та побутовій практиці тощо.
- офіційні педагогічні концепції та народні педагогічні погляди. Перші виступали важливою складовою державної ідеології, а другі виражали верховну мудрість народу в цілому.

Вперше педагогічна думка Київської Русі прослідковується у творах древньоруської літератури. Найдавніші пам'ятки, де піднімаються питання виховання і освіти, датуються XI ст.

Серед них є твори перекладні і оригінальні (вітчизняного походження).

До перекладних належать: "Пчела", "Златоуст", "Златоструй", "Ізборнік" Святослава 1073 р., "Ізборнік" Святослава 1076 р. і ін.

Оригінальні твори: "Слово про закон і благодать" Іларіона, "Слово деякого калугера про читання книг" Іоанна, "Повість временних літ" Нестора, "Повчання дітям" Володимира Мономаха і ін.

"Пчела" – складений у Візантії і перекладений на Русі в кінці XI ст. збірник цитат із святого письма, афоризмів і висловлювань отців церкви, античних філософів Демокріта, Сократа, Платона, Арістотеля, Плутарха та інших філософів, поетів, істориків, політичних діячів тощо. Збірник вміщував 71 розділ, кожний з яких присвячувався різним темам. "Пчела" мала на меті настановити читача "як жити християнинові". Серед інших тут є думки і щодо виховання й навчання.

"Златоуст" (за прізвиськом грецького проповідника Златоуста) – це збірка окремих промов і висловлювань отців церкви.

"Ізборнік" Святослава 1073 р. – збірник текстів античної літератури пізнавального характеру з різних областей знань (всього 383 статті). Написано у формі запитань і відповідей, має філософсько-богословську оболонку. В цілому призначений для розширення знань. Для історії педагогіки цінний тим, що тут зроблено спробу викласти основи тих наук, які складали зміст візантійської освіти.

"Ізборнік" Святослава 1076 р. – збірник статей (44 статті), які мають виховний, повчальний характер. Повчання дано у різних формах: у вигляді притч, невеликих життєвих оповідань тощо. Вони часто звернені до дітей. Наприклад, "Повчання Ксенофонта дітям" і т. п.

Автором "Ізборніка" 1076 р. був древньоруський книжник і монах Іоанн, який вибирав статті з рукописів у Київській великокняжій бібліотеці. До "Ізборніка" Іоанн написав передмову, яку історики розглядають як окремий твір. Вона називається

"Слово деякого калугера про читання книг" (калугер – монах). "Слово..." є першим вітчизняним педагогічним твором.

Найдавнішою літературною пам'яткою вітчизняного походження, у якій звучать питання педагогічного змісту, був філософсько-педагогічний *трактат "Слово про закон і благодать"*. Твір написаний київським митрополитом Іларіоном між 1037-1050 рр. Це був виступ Іларіона перед Ярославом Мудрим та прихожанами Київського храму Софії. Твір має морально-патріотичне спрямування.

Вищим досягненням педагогічної думки Київської Русі є "Повчання дітям" Володимира Мономаха (1096 або 1117 р.). Твір написаний за аналогією до "Повчання дітям" Ксенофонта. Воно є перший у середньовічній Європі педагогічний твір, написаний світською особою.

Тут вперше у Європі було обґрунтовано необхідність переходу від релігійно-аскетичного виховання до виховання, яке пов'язане з практичними потребами людини. Мономах також вперше у вітчизняній літературі вказав на зв'язок освіти з потребами життя і діяльністю особистості. *До нього в давньоруській книжності проблеми виховання та навчання розглядалися в аспекті "пізнання волі божої". Мономах вважав, що основою всіх успіхів людини є її праця. Виховання необхідно здійснювати не шляхом повчань, а в процесі діяння добрих справ.*

У своєму "Повчанні..." Мономах дає важливий матеріал для суджень про виховний ідеал Київської Русі. Викладаючи думки про гуманні відносини між людьми, він вперше закладає гуманні начала, які згодом стали основою педагогіки українського народу.

У творі піднімаються важливі проблеми морального, трудового, патріотичного, релігійного виховання. Мономах вказує на важливу роль освіти у вихованні. Наводив приклад свого батька, який умів розмовляти п'ятьма іноземними мовами, за що його поважали й за кордоном.

Значне місце у вихованні дітей відводив ролі прикладу старших. Тактовно ілюструє свої настанови прикладами із власного життя.

ЛЕКЦІЯ 12

Тема: Становлення і розвиток національної системи виховання та освіти в епоху Українського Відродження (XVI – 1 пол. XVIII століття).

Мета:

дидактична: ознайомитися із суспільно-політичними умовами, що склалися в Україні у 16-поч. 18 ст.; з'ясувати особливості розвитку національної системи освіти в даний період.

Виховна: виховувати почуття гордості за український народ, відчуття етнічної приналежності, український менталітет та патріотичні почуття

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

План

1. Суспільно-політичні умови в Україні у 16-18 ст.
2. Система освіти на Україні в період Відродження:
 - а) елементарна освіта;
 - б) середня освіта;
 - в) вища освіта.

Література:

1. Грушевський М. Історія України. – К., 1990.
2. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
3. Кравець В. Історія Української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
4. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
5. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.
6. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – К.
7. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

Конспект лекційного змісту

Період Українського Відродження – це логічне продовження Європейської епохи Відродження – ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ – яка була значно раніше у 14-16 століттях. Хотіли відродити освіту, культуру, тобто, піднятися до рівня розвитку античної культури.

На розвиток культури й освіти в Україні значний вплив мали суспільно-політичні умови, які склалися в Україні на той час. Саме вони впливають на формування світогляду людей, а ним зумовлюються їх подальші життєві принципи, прогресивні педагогічні ідеї педагогів, громадських діячів, формування системи освіти.

З історії відомо, що Україна до 16 ст. перебувала під владою Литви і Польщі. На початку 16 ст. Велике Литовське князівство стало занепадати. Литва звернулася до Польщі за допомогою. 1 липня 1569 р. було укладено Люблінську унію, яка проіснувала до 1795 р. Була утворена нова держава – Річ Посполита (у перекладі «справа всенародна»). Вона мала єдиного короля, сейм, гроші, політику. Це була визначна подія того часу. Але філософія нашого життя така, що все що відбувається, має позитивні і негативні наслідки.

ПОЗИТИВНІ:

- об'єднання всіх українських земель заходу і сходу;
- українське суспільство було повернуте до більш цивілізованого Заходу (до Європи), вона на певний час рятувала українські землі від Москви і Туреччини;

– Люблінська унія призвела до посилення протесту українського народу проти гнобителів, до національно-визвольної боротьби в кінці XVI-XVII ст.

НЕГАТИВНІ: Для українського народу вона стала справжнім лихом, бо в результаті її рішень український народ:

– остаточно втратив свою державність (повне панування Речі Посполитої на українських землях, яке тривало до кінця XVIII ст.);

– опинився у польській неволі (посилення соціального, національного і релігійного гніту українського населення)

– розпочалося ополячення і окатоличення укр.народу. Було поставлено під сумнів існування українського народу як етносу;

– нанесено значного удару і по освіті: Кращі умови навчання створювалися в польських навчальних закладах, куди потягнулися, переслідуючи цілі службової кар'єри, багато дітей української знаті і заможнішого міщанства;

– Українці-випускники польських шкіл з презирством ставилися до рідної мови, культури.

– Була зовсім відсутня українська середня і вища освіта.

У таких соціально-політичних умовах прогресивно налаштовані національно-свідомі громадяни стали активно діяти в плані відкриття нових культурно-освітніх закладів, в яких зберігалась українська освіта і культура. У цей час відкривалися школи різних типів. Владні структури Польщі відкривали багато католицьких шкіл.

Український народ далі не міг миритися з таким становищем і піднявся на боротьбу. Відбулися перші селянсько-козацькі повстання під керівництвом Северина Наливайка та Кирила Косинського, які були розгромлені. Але вони свідчили про те, що пробуджувалася національна свідомість, і народ не міг і не хотів терпіти колоніальні утиски).

Наприкінці 16 ст на поч. 17 ст. з метою захисту релігійних та громадсько-політичних організацій, на території України стали з'являтися об'єднання (братства), при них відкривалися братські школи, шпиталі, бібліотеки.

З одного боку – Україна попала в залежність, з іншого – пожвавлюється визвольна боротьба, розвивається козащина, відкриваються культурно-освітні заклади різних типів.

II. І ось в таких складних суспільно-політичних умовах формувалася система освіти України, яка мала 3 рівні: початкова, середня і вища.

Рівень початкової освіти – вчили читати, писати, рахувати.

1. Католицькі школи – на латинській, грецькій, польській мовах – давали елементарну освіту.

2. Протестантські школи – об'єднували вільнодумців, людей різних вірувань, які переслідувались з боку католицької церкви;

3. Монастирські та парафіяльні – при церквах і монастирях; ПАРАФІЯ – територія яка закріплювалася за якоюсь церквою.

4. Школи мандрівних дяків – виконувати місію пересувної школи і несли освіту до сільського населення;

5. Козацькі, січові, полкові – в цей час існувала Запорізька Січ, і козаки намагалися виховати вільних, сильних;

6. Школи національних меншин. На Україні з давніх-давен проживають народи інших національностей, і для них також створювалися школи.

7. Братські школи – були 2-х типів: елементарні і середні.

У визволенні від національного і релігійного гніту українського народу важливу роль відіграли братства, які були розповсюджені в Україні. Вони стали з'являтися ще у 15 столітті у різних містах України як громадсько-політичні, релігійно-національні організації. Спочатку займалися благодійністю, а згодом перейшли в рішучий наступ з метою боротьби проти ополячення та окатоличення українського населення, проти національно-колоніального гніту. До них входили ремісники, селяни, купці, козаки, українські магнати. При братствах відкривалися дитячі об'єднання, шпиталі, друкарні, школи. До братств приймалися всі православні незалежно від національності, соціального походження чи майнового стану.

Перше братство започаткували 1449 року львівські міщани при церкві Успенія. Згодом ці організації розповсюдилися по всій правобережній Україні, були вони і в Білорусі.

Братчики:

- вели боротьбу проти вищого католицького духовництва,
- організовували школи,
- будували госпіталі та православні церкви,
- відкривали друкарні, де видавалися українські книги і підручники,
- піклувалися життям братчиків тощо.
- В основу своєї діяльності вони поклали ідеологію просвітництва, а головним засобом своєї боротьби обрали школи.

Історичні джерела про перші братські навчальні заклади обмежені.

1. Спочатку це були невеликі школи з одним учителем, який одночасно виконував обов'язки дяка та писаря братства. Шкільна кімната знаходилася у братському будинку. У зміст навчання входило читання, письмо, рахунок і вивчення катехізису.

2. З посиленням національного і соціального гніту у першій пол. XVII ст. більшість братських шкіл перетворилися у школи підвищеного типу. Братчики розуміли, що для успішного ведення боротьби проти агресивних нападів польсько-литовської шляхти, елементарна освіта була недостатньою.

Першою братською школою підвищеного типу в Україні стала школа львівського братства, відкрита 1586 року, яка за організацією навчання і розпорядком шкільного життя перевершила подібні західноєвропейські школи того часу. За зразком цієї школи відкрилися братські школи і в інших містах: Перемишлі, Рогатині, Замості, Києві, Вінниці, Кам'янці-Подільському, Кременці, Луцьку і ін.

Характерні ознаки братських шкіл:

1. Демократичний характер освіти: могли навчатись діти різних національностей, станів. Від вчителів вимагалось однакове ставлення до всіх учнів; обирали ректора, вчителів шляхом голосування; для дітей-сиріт та інших відкривали гуртожитки (бурси).

2. Введення елементів класно-урочної системи навчання: дітей розподіляли на класи в залежності від набутих знань; чітка організація навчального процесу (початок навчання 1 вересня, введені канікули, чверті, іспити).

3. Тісний зв'язок з батьками учнів: між ними укладалася угода.

4. Чітка організація навчання: заборона пропусків занять, запізнь, високий статус чергових.

5. Ґрунтовність освіти: гуманітарне спрямування. Викладачі Іов Борецький, брати Зизанії (Стефан та Лаврентій), Кирило Ставровецький, Мелетій Смотрицький та ін.

Крім початкових шкіл почали з'являтися заклади, які давали середню освіту. Це такі:

1. Братські школи (початкові та середні);

2. Колегіуми: католицькі, протестантські;

3. Чернігівський колегіум «Український олімп» (1589-1776) на базі слов'яно-латинської школи – термін навчання 6 р. Засновник – Іоан Максимович. Навчалися діти козацької старшини та багатих міщан. Реорганізовано в духовну семінарію;

4. Харківський колегіум (1727-1805) – засновано у Белгороді єпископом Єпифанієм Тихорським. Для представників різних станів (крім кріпаків). Вивчали: граматику, поетику, риторику, філософію, математику, інженерію, артилерію, вокал, інструментальну музику.

5. Переяслав-Хмельницький колегіум (1738-1789). Навчалися діти духовенства, козацької старшини, міщан, заможних селян. Предмети: кілька мов у т.ч. латинську, поетику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, історію, музику. Реорганізовано в духовну семінарію.

Перетворившись у богословські семінарії, колегіуми втратили своє загальноосвітнє значення. Однією з причин було відкриття університетів.

Отже, вперше в розвитку історії України стали з'являтися вищі навчальні заклади. Оскільки до середини 17 ст. вищу освіту можна було одержати за кордоном.

Вища освіта.

1. Львівський ун-т (1661 р.). Тут навчалися діти заможних верств населення: польських магнатів, верхівки козацької старшини. Здебільшого тут отримували освіту католики (75 %), решта – уніати. Православним шлях до університету був закритий.

2. Острозька академія (1576-1636)

3. Києво-Могилянська академія (1632-1805 р).

Острозька школа-академія

Острозька школа-академія є однією з перших шкіл вищого ступеня в Україні і найвизначнішою серед православних навчальних закладів XVI-XVII ст., що їх відкривали українські магнати.

Школа-академія в Острозі була організована князем К. Острозьким на його кошти 1576 року. Від самого початку заснування їй призначалась відповідальна політична роль – протистояти колонізаторському впливові на українську та білоруську молодь католицько-єзуїтських навчальних закладів. Тому в навчальному процесі багато уваги приділялося вихованню в учнів почуття патріотизму, любові до культури, мови, традицій свого народу.

Вибір Острога як культурно-освітнього, видавничого і пропагандистського центру виявився не випадковим. По-перше, з чисто престижних міркувань князеві було вигідно розмістити школу в "домоначальному граді", тобто місті, яке дало назву аристократичному роду Острозьких. По-друге, Острог мав відповідну матеріально-технічну базу. По-третє, він був традиційно культурним центром в Україні. У кінці XV-поч. XVI ст. тут звелися найбільш монументальні православні храми. Підтвердженням зростаючої ролі Острога у XVI ст. є й те, що, починаючи з цього часу, дане місто значиться на більшості карт Східної Європи.

Острозьку школу називали "тримовним ліцеєм" або "слов'яно-греко-латинською академією". Іншими словами, її заснування було початком компромісу між представниками східнослов'янської просвітньої традиції та "латинської науки".

1. Характеристика змісту освіти:

Зміст освіти виходив за рамки "семи вільних мистецтв" (тривіум: граматики, риторика, діалектика; квадріум: арифметика, астрономія, геометрія, музика), вивчали філософію і богослов'я. Провідне місце було відведено вивченню мов: староруської, грецьку, латинську, польську. Багато уваги приділялося вивченню греко-візантійської та національної культури, старослов'янської мови.

Висновок: Зміст освіти був гуманітарного спрямування.

2. У школі був високий рівень викладання, оскільки вона укомплектувалась добре підготовленими з різних країн викладачами. Щоб досягти цього, К.Острозький запросив до неї найвизначніших українських і закордонних професорів. Тут працювали: ректор, відомий український письменник, педагог і культурний діяч Герасим Смотрицький, першодрукар Іван Федоров, польський математик і філософ Ян Лятос, доктори латинських і еллінських наук Кирило і Никифор Лукаріс, Данило Наливайко (брат керівника селянсько-козацького повстання Северина Наливайка) і ін.

3. При школі діяв науково-літературний гурток і друкарня.

До гуртка входили фахівці в галузі мов, астрономії, математики, філософії, письменники-публіцисти (Дем'ян Наливайко, Василь Суразький, Тимофій Михайлович, Ян Лятос – вихованець Краківського ун-ту), греки (Діонісій Раллі, та Феофан Грек). Вони перекладали праці візантійських богословів, готували до видання навчальні посібники та ін.книги.

Також, важливим є той факт, що в Острозькій академії першодрукар Іван Федоров надрукував понад 20 книг.

– знамениту, першу в світовому друкарстві, повну церковнослов'янську "Біблію" обсягом 1252 сторінки., написана церковнослов'янською мовою (1581 р.). Підготовка до друку тривала 10 років. Над її перекладом з єврейської та старогрецької мов наполегливо працювали 72 перекладачі. Редактором "Біблії" став Герасим Смотрицький – перший ректор Острозької школи-академії.

- першу граматику церковнослов'янської мови,
- три видання часослова
- низку полемічної літератури на захист православної віри.

Отже, за всіма показниками Острозька академія відповідає статусу вищого навчального закладу:

- зміст освіти вищий ніж в середніх навч.закладах (виходили за межі "семи вільних містечт");
- у школі працювали найвизначніші українські і закордонні вчені високого професіоналізму і наукової підготовки;
- Діяв науково-літературний гурток, що свідчить про наукову діяльність як викладачів так і студентів.

Після смерті К.Острозького (1608 р.) вона починає занепадати. Всі виявлені документи свідчать, що академія була ліквідована з ініціативи ордену єзуїтів. Відомо, що нащадки К.Острозького окатоличились і не були зацікавлені в існуванні православної школи.

За підрахунками протягом 60-річного існування закладу (1576-1636 рр.) його закінчили близько 500 осіб. Вихованці академії ставали вчителями, літераторами, друкарями, проповідниками: Мелетій Смотрицький – автор славнозвісної "Граматики слов'янської"; Петро Конашевич-Сагайдачний – відомий гетьман реєстрового козацтва; Іван Борецький – видатний представник української педагогічної думки і громадський діяч, перший ректор Київської братської школи.

Академія відіграла надзвичайно важливу роль у поширенні освіти серед українського народу, розвитку педагогічної думки. І сьогодні вона успішно функціонує, як вищий навчальний заклад.

Києво-Могилянська академія

Києво-Могилянська академія виникла 1632 року в результаті злиття Київської братської (1615 р.) та Лаврської шкіл (1631) при Києво-Печерській лаврі. Вона створювалась за зразком польських латинських шкіл вищого типу – колегій. Рівень навчання у ній був високим, оскільки вона укомплектувалась добре підготовленими з різних країн викладачами.

Об'єднаний навчальний заклад почав свою роботу під назвою Києво-братська колегія. П.Могила став її опікуном. На його честь заклад згодом став називатися Києво-Могилянською колегією.

А в 1701 року Петро I своїм указом надав колегії офіційний статус академії. Це робить її першим офіційно визнаним вищим навчальним закладом в Україні. Фінансували козацькі гетьмани і вище духовенство. Була загальноосвітнім всестановим закладом, в якому вчилися діти місцевої знаті, козаків, духовенства, міщан і селян. Колегія розвивалась як вищий навчальний заклад і невдовзі стала відомим у всій Європі центром освіти, науки і культури.

1. В колегії існував поділ на класи. Всього нараховувалось 8 класів:

- підготовчий (фара або аналогія);
- три молодші (інфіма, граматика, синтаксис);
- два середніх (поетика і риторика).

Учні молодших класів (спудеї) заучували тексти напам'ять, виконували усні і письмові вправи.

– два старших (філософія і богослов'я). Філософи і богослови (студенти) домашніх вправ не виконували і екзаменів не складали. У кінці кожного триместру вони писали великі письмові твори – дисертації і захищали їх у присутності всіх студентів.

Складовою частиною навчального процесу були диспути, коли один студент обґрунтовував думку, а інші її заперечували.

– Активізації навчальної діяльності учнів сприяли також своєрідні змагання у написанні кращих творів, віршів, промов і їх виголошенні.

2. Повний термін навчання становив 12 років, у всіх класах навчалися один рік, у класі філософії – два роки, богослов'я – чотири роки.

3. Навчальний план передбачав вивчення "семи вільних мистецтв", слов'янської, грецької, латинської і польської мов. З кінця XVIII ст. вивчали німецьку, французьку і старосврейську мови. Викладання велося спочатку лише слов'янською мовою, а дещо пізніше філософію вивчали латинню.

4. Керівництво колегії складали ректор, префект – перший помічник ректора з навчальної роботи, суперінтендант – наглядач за умовами проживання учнів.

5. Навчальний рік у колегії розпочинався з 1 вересня і тривав до початку липня:

- Він поділявся на триместри, між якими були невеликі канікули – рекреації.
- Триместри завершувалися екзаменами.
- Зарахування новоприбулих проводилося протягом всього року на основі співбесіди з префектом. Префект визначав рівень знань учня і в який клас його зарахувати.

6. Оцінка знань у колегії була гнучкою і полягала у загальному висновку вчителя щодо успіхів учня:

- Невстигаючих з колегії не відраховували. Учень за власним бажанням міг залишатися в класі стільки, скільки сам хотів.
- Іноді студенти, щоб підтвердити знання з якогось предмету, переходили у молодші класи.
- завершити навчання у колегії кожний студент міг за своїм бажанням у будь-який час. Дуже часто студенти не завершували повного курсу.

– Після закінчення повного курсу навчання або будь-якого старшого класу студенти отримували відповідний атестат з підписом ректора і печаткою.

7. Студенти проживали на квартирах і в гуртожитках – бурсах. За бурсами і квартирами здійснював нагляд суперінтендант. Студентам жилося скрутно, особливо в бурсах. Щоб прожити, вони наймалися прислужниками, брали участь у хорах, просили милостиню, вчителювали.

Тут вчилися:

- український філософ, поет і педагог Григорій Сковорода,
- російський вчений Михайло Ломоносов,
- радник Петра I з питань освіти Феофан Прокопович і ін. видатні діячі.
- 7 гетьманів України: Іван Виговський, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Павло Полуботок, Іван Самойлович, Юрій Хмельницький, Петро Конашевич-Сагайдачний.

Учні займали місця в класі відповідно до своїх успіхів. На перших лавах сиділи кращі учні – «**зепайиз**», решта учнів мала назву «**рорийиз**». У кожному класі був «**диктатор**» – звичайно перший учень. На зразок єзуїтських шкіл, догляд за поведінкою учнів і чистотою класу покладался почасти на самих учнів. Наприклад, **цензор** повинен був доглядати за охайністю класу та тишею до приходу вчителя; обов'язком **авдитора** було вислухати лекцію від учнів, що їх йому доручено, а також пояснити їм те з лекцій, чого вони не зрозуміли. При перевірці лекцій авдитор робив у записникові помітку проти прізвищ доручених йому учнів: (знає, не знає, помилявся, нічого не знає, хворий). Лави, де сиділи авдитори-сенатори, нерідко були ліпшої барви, ніж решта лав. Крім того, серед учнів були сеніори, директори, візитатори, калєфактори. **Сеніори** доглядали за поведінкою малих хлопців по квартирах, **директори** допомагали малим учням засвоювати лекції, **візитатори** стежили за поведінкою усіх учнів, навіть сеніорів і директорів. Візитатори були і явними, і тайними доглядачами. **Калєфактори** (сікарі або гарячителі) призначалися на кожний клас для виконання тілесної кари над товаришами.

Перевірка учителем вивченого за тиждень проводилася по суботах. Тоді ж таки, за старою традицією, відбувалася і кара за всі прогріхи учнів протягом останнього тижня.

Після відкриття 1805 року Харківського університету значення академії у культурному розвитку України зменшилося, а в 1819 р. вона була перетворена у духовну академію.

Сьогодні Академія відроджена і успішно розвивається.

Отже, з одного боку – Україна попала в залежність, з іншого – пожвавлюється визвольна боротьба, розвивається козащина, відкриваються культурно-освітні заклади різних типів. Тому цей період отримав назву Українського Відродження. Відбувалося становлення і розвиток національної культури, освіти, відновлення традицій, звичаїв та подальший розвиток педагогічної думки.

Розвиток шкільництва на терені Запорозької Січі

Українське козацтво виникло як реакція на посилення соціально-економічних та національно-релігійних утисків населення України з боку української і польської шляхти, католицької церкви. У пошуках місця для вільної праці селяни та міщани почали колонізацію малозалюднених південно-східних степів, де засновували поселення **й оголошували себе вільними людьми – козаками.**

Українське козацтво стало не тільки військовим, державним, політичним, культурно-історичним явищем, але і явищем педагогічним.

Козацький рух викликав до життя унікальне для всієї світової культури явище – *козацьку педагогіку*. За визначенням творчої групи Міністерства освіти України, – *це частина педагогіки у вершинному її вияві, яка формувала у намолоді українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині – незалежній Україні. Народна виховна мудрість, що своєю головною метою ставила формування в сім'ї, школі, у громадському житті мужнього козака-лицаря, громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самовідданістю.*

Основні завдання козацької педагогіки:

- готувати фізично-загартованих, з міцним здоров'ям мужніх воїнів-захисників рідного народу;
- виховувати у молоді український національний характер та світогляд;
- формувати високі лицарські якості, пошану до старших людей, прагнення бути милосердним.

Серед ідеалів козацької педагогіки є:

- виховання вільної і незламної у своїх прагненнях людини, котра повинна, спираючись на вітчизняні традиції громадського і політичного життя, розвивати рідну культуру, економіку, будувати незалежну державу.
- В усній народній творчості відображено ідеал козака-хлібороба, власника землі, її дбайливого господаря. У часи лихоліть на передній план виступав ідеал козака-воїна, витязя нескореного духу, честі і звитяги.

Явищем глибоко самобутнім є козацька система виховання, що має такі ступені:

- дошкільне родинне виховання. Дошкільне родинне виховання утверджувало статус батьківської та материнської народної козацької педагогіки. У сім'ях панував культ матері і батька, бабусі та дідуся, роду і народу. Сімейні виховні традиції продовжувалися у школах.
- родинно-шкільне виховання;
- підвищена освіта.

Відомий історик Д.Яворницький звернув увагу на типовий факт з козацького життя, який свідчив про широку *розповсюдженість грамотності серед запорозжців.*

– У них звичним явищем була церква, з одного боку якої знаходився шпиталь, з *іншого боку – школа*. Це була традиція, яка відображала спосіб і характер козацького життя.

– Ще одну особливість підмітив датський посол Юсто Юлій, який повертався через Україну від Петра І: майже всі мешканці козацької України писемні, у церкву, як правило, ходять з молитовниками.

Для козацької культури характерним було шкільництво: Д.Яворницький розподілив запорізькі школи на:

– **СІЧОВІ**. До шкіл хлопчиків приводили багаті батьки з 9 років. Головним учителем був ієромонах, який крім прямих обов'язків наставника піклувався про здоров'я хлопців, лікував хворих, хоронив померлих і про все детально доповідав кошовому отаману та прикордонному лікарєві. *Січова школа існувала на території Запорізької Січі при церкві Святої Покрови*. За звичаєм там не було жінок, школа складалася з двох відділів. У першому навчалися юнаки, що готувались на паламарів та дияконів. Другий – відділ молодиків, де вчилися сироти, хрещеники козацької старшини і інші діти. Тут навчали грамоти, співу і військовому ремеслу. Учні утримувались за рахунок скарбниці Січі.

– **МОНАСТИРСЬКІ**. Першою на січі була монастирська школа, відкрита 1576 року при Самарсько-Миколаївському монастирі. Тут навчали молодь грамоти, молитов, Закону Божого та письма. Вона послужила зразком для виникнення осередків освіти на всій території козацьких вільностей.

– **ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНІ школи** існували при парафіяльних церквах. Почесне місце серед навчальних закладів у запорожців **займали полкові школи**, як правило, розміщувалися у приміщеннях, які належали церквам. Іноді їх називали за іменем церкви, напр. Покровська, Успенська тощо. *Учні жили в будинку дяка і виконували різні господарські роботи*. Методи навчання були обмежені. *Дітей навчали рахувати, писати, читати. Виховання мало релігійний характер. Школи існували на кошти батьків.*

– **ШКОЛИ ДЖУР**, які продовжували традиції сімейного виховання. У козаків існувала система відбору молоді – молодиків. Хто хотів стати козаком, той служив спочатку у старого козака за джуру. *Джура носив за козаком рушницю, робив для нього всяку роботу, вчився у нього козацької майстерності жити і перемагати в екстремальних умовах*. Джури жили в куренях разом із дорослими й одночасно відвідували січову школу. Час перебування молодиків у січовій школі і біля козака не регламентувався, все залежало від їх здібностей до військової та духовної науки.

– Історики звернули увагу на **школи музики і співу**, які існували на Січі. **1652 року Б.Хмельницький видав універсал про організацію при кобзарських цехах шкіл кобзарів і лірників та взяв їх під свою опіку**. Це були перші музичні школи в Україні. До таких шкіл приймали дітей, що мали добрий слух і голос. *Їх метою було навчити молодь церковного співу, готувати читців і співаків для нових церков.*

Як навчальні посібники в запорізьких школах використовували Часослов і Псалтир. Також була випущена "Козацька читанка", яка відповідала духу української національної школи того часу.

Обдарованих учнів рекомендували для подальшого навчання у школи підвищеного типу: Острозьку, Києво-Могилянську академію, братські школи Львова та Луцька.

КРЕДИТ 6. ЖИТТЯ ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Я. А. КОМЕНСЬКОГО ТА К. Д. УШИНСЬКОГО

ЛЕКЦІЯ 13-14

Тема: Педагогічна система Я.А. Коменського – засновника педагогічної науки та реформатора школи

План

1. Життєвий шлях Я. А. Коменського.
2. Формування й основні риси світогляду Я. А. Коменського
3. Вчення Я. А. Коменського про школу.
4. Організація навчання. Обґрунтування класно-урочної системи навчання.
5. Дидактичні погляди Я. А. Коменського.

Література:

1. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: у 2- томах. – М ., 1982.
2. Коменский Я.А. Антология гуманной педагогики. – М ., 1996.
3. Джуринский А. Н. Педагогика : история педагогических идей. – К ., 2000.
4. Мижуев П. Г. Главные моменты в развитии западноевропейской школы. – М., 1991.
5. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М., 1981.

Конспект лекційного змісту

1. Основоположником сучасної наукової педагогіки вважається видатний чеський педагог Я. А. Коменський. Він першим у світі теоретично обґрунтував весь комплекс основних питань, які в сукупності визначають педагогіку як науку, зібравши і переробивши у своїх творах весь досвід попереднього розвитку теорії і практики навчання і виховання підростаючого покоління.

Ян Амос Коменський (1592–1670) жив в той час, коли народ його батьківщини Чехії, знаходилася в умовах важкого національного пригноблення з боку німецьких феодалів, піднімався на боротьбу за своє звільнення: трудящі маси жорстоко експлуатувалися дворянством, переважно німецького походження, і католицьким духівництвом.

Я. А. Коменський **народився 28 березня 1592 р. у м. Нівниця в Моравії** у сім'ї мірошника, члена протестантської общини Чеських братів. Члени общини вели трудове життя, надавали один одному допомогу, спільно піклувалися про виховання дітей, відкривали для них школи. Коли йому виповнилося 10 років, помирає його батько, а через рік мати і сестри. У 12 років повністю осиротів, виховувався родичкою у м. Стражниця. Згодом турботу про хлопчика взяли члени громади “Чеські брати” (боролися за свободу і незалежність чеського народу проти феодального дворянства і католицької церкви). Завдяки цій громаді Коменський здобув освіту :

- початкову (елементарна школа);
- середню (братська школа);
- вищу (в Германії).

1604-1605 рр. – відвідує школу братства. Вчиться за рахунок общини.

1608-1610 рр. – навчання у латинській школі в м. Пшерів.

1610-1612 рр. – навчається у Гернборському, а потім ще рік – у

Гейдельберзькому університетах. Освіту завершує подорожами по Європі.

1614 р. – Після повернення з Германії в Чехію повертається до Пшєрова, де був призначений керівником школи, в якій сам раніше навчався.

1616 р. – призначений братством на священика. З того часу він священик, учитель і проповідник. Він одружується, народжується син.

1618-1621 рр. – священик і працює у школі братства у м. Фульнек.

Мирні заняття Коменського були перервані Тридцятирічною війною (1618–1648), в ході якої Чехія втратила державну самостійність і була включена в імперію Габсбургів. Німецькі феодали і прислужники Ватикану піддали розоренню і терору, жорстоко переслідували Чеських братів. В цей час загинула від чуми сім'я Коменського, він втратив все майно, книги і рукописи. Коли в 1628 р. Він відвідав багато країн, але останні 28 років свого життя проживав у Польщі в м. Лешно, де був ректором гімназії. Праці **“Велика дидактика”**, **“Материнська школа”**, **“Відкриті двері до мов і всіх наук”**.

Одружується вдруге, народжується донька, але дорослою вона помирає. З дружиною переїздить до Нідерландів в м. Амстердам (саме в цей час в Європі велися великі військові дії). 15 листопада 1670 року Я.А.Коменський помирає. Поховано його в Неордені поблизу Амстердама.

1621 р. – Фульнек спалили іспанські війська, згоріла бібліотека Коменського з рукописами. Сам він довгий час переховується. Пише твір **“Лабіринт світу і рай серця”**.

1628 р. – Від Чеських братів зажадали перейти в католицизм або покинути батьківщину, Коменський і його община (30 тисяч) покинули батьківщину і оселилися в польському м. Лешно. Тут з невеликими перервами він прожив 28 років

Перші роки лешненського періоду були дуже продуктивними: **"Велика дидактика"** (1632); **"Материнська школа"** (1632); **"Відкриті двері мов і всіх наук"** (1631) та ін.

1641-1642 рр. – по запрошенню перебував в Англії. Сюди його привела ідея написання **"Пансофії"** ("християнської всемудрості") – своєрідної енциклопедії, де були б зібрані воедино всі знання, що їх виробило людство.

1642-1647 рр. – живе у Швеції, приймає участь у підготовці шкільних підручників (в рамках шкільної реформи). Підсумком роботи Коменського у цей період стала праця **"Новітній метод мов"** (1647 р.).

1648 р. – Коменський знову в Лешно. Тут у 1650 р. його обирають на синоді братства єпископом Чеської общини.

1650-1654 рр. – по запрошенню проживає в Угорщині (м. Шарош-Патака), де займався впорядкуванням шкіл. Накреслює план пансофічної школи і частково

реалізує його. За цей час написав “Закони добре організованої школи“, “Правила поведінки для юнацтва“, “Видимий світ у малюнках“.

1654 р. – повертається у Лешно. Місто у 1656 р. у ході польсько-шведської війни було спалене. Знову згоріла бібліотека Коменського.

1656 р. – Коменського запросили в Амстердам (Нідерланди). Тут він живе аж до смерті. У 1657 р. в Амстердамі видано твори Коменського в 4-х частинах. Серед них і “Велика дидактика“.

В Амстердамі публікує частину головної праці свого життя філософський твір “Загальна порада про покращання справ людських“.

Помер педагог 15 листопада 1670 р. і похований в Нідерландах поблизу Амстердаму (в Наардані).

Це була людина величезної ерудиції, вів різносторонню наукову роботу, пройняту патріотичним духом. Він вивчав:

- особливості чеської мови;
- збирав твори усної народної творчості,
- займався географією своєї країни.

Піклуючись про те, щоб дати знання народу, прагнув з'єднати науку з народними переконаннями, а також удосконалював зміст і методи навчання в братських школах.

Основні праці Я.А.Коменського:

1. “Дидактика”- написана чеською мовою, а згодом латинською .- “Велика дидактика “ ,1632.
2. “Материнська школа “ – про виховання дітей дошкільного віку.
3. “Відчинені двері до мов і всіх наук “.
4. “Світ чуттєвих речей в картинах “.
5. “Загальна порада про виправлення справ людських” (відкриття шкіл зрілості і старості) – ідеї перегукуються з концепцією неперервної освіти.

Всі праці Коменського пронизані ідеєю **пансофії**. Коменський вважав, що всі люди повинні бути енциклопедично освіченими і мати глибокі знання з усіх галузей нашого життя.

2. ФОРМУВАННЯ Й ОСНОВНІ РИСИ СВІТОГЛЯДУ Я. А. КОМЕНСЬКОГО

Я. А. Коменський – син своєї епохи. він жив на межі середніх віків і нового часу, феодальної і капіталістичної формацій. В його світогляді відбилися суперечності цього перехідного періоду від феодалізму до капіталізму, боротьби прихильників Реформації і Контрреформації, тому світогляд суперечливий, як і сама епоха.

Світогляд мав релігійний характер :

- “ Світ – це створіння боже “.
- “ Природа – безсила без Бога “.
- “ Природа – це дитя Бога “, тому “ Пізнання – це богошукування всюди”.
- “ Земне життя – це тільки підготовка до вічного потойбічного життя “.

Мета виховання : підготовка до вічного загробного життя.

“Але в земному існуванні людина повинна бути розумним створінням” (Я.А.Коменський).

Отже, світогляд педагога формувався під впливом джерел, які часто суперечили одне одному. Він був активним діячем релігійної організації і в той же час устремління Коменського – і наукові, і практичні – були спрямовані в реальний світ і на покращення життя в ньому. З поєднання всіх цих чинників Коменський прагнув виробити власну філософію.

У світогляді Коменського переплітаються :

– елементи тобто Коменський стояв на **сенсуалістичних позиціях**, був **сенсуалістом** (але насправді пізнавати можна і через органи чуття, і шляхом мислення, аналізу, синтезу, розумової діяльності); (Найважливіші педагогічні ідеї Коменського, особливо його дидактичні погляди ґрунтуються на **засадах сенсуалізму. Сенсуалізм (sensus – відчуття) – філософська течія, представники якої стверджують, що джерелом пізнання об’єктивного світу для людини служить передусім її чуттєвий досвід.**)

- елементи реалізму (бажання спиратися на життя, досвід);
- елементи релігійності;
- гуманізм;
- демократизм;
- оптимізм;
- життєрадісність.

Загальне філософське бачення світу у нього формувалось завдяки античній філософії, релігії, ідеям Відродження.

Походження й існування природи та людини він розглядав з релігійних позицій. Але під впливом епохи Відродження Коменський виробив новий погляд на людину. На противагу середньовічному аскетизму, людина, на думку великого педагога, останнє і найдосконаліше творіння Бога. Її призначення не тільки підготувати себе до майбутнього небесного життя, а й жити справжнім життям земним.

На суспільні погляди Коменського впливала його участь в демократичному народному русі Чехії, що у доповненні з ідеями Відродження сформували у нього демократизм, гуманізм, народність, глибоку симпатію до простих людей.

Коменський бачив, відчував на собі і глибоко переживав недосконалість та несправедливість тогочасного суспільного устрою. Єдиним доцільним засобом реформування суспільства він називає зразкове виховання молоді. “Людина робиться людиною тільки завдяки вихованню“. Справу виховання молоді покладає на школи.

Сенсуалізм Коменського співзвучний з позиціями родоначальника цього філософського напрямку Френсіса Бекона. Як і Бекон великий педагог вважав, що “нічого не буває в свідомості, чого раніше не було у відчуттях, отже матеріал для всіх роздумів розум отримує тільки від відчуттів“.

У світогляді Коменського можна спостерігати суперечності між сенсуалізмом і релігійністю, між демократизмом і просвітительством.

3. ВЧЕННЯ Я. А. КОМЕНСЬКОГО ПРО ШКОЛУ

Коменський розробив ґрунтовне вчення про школи. Важливими компонентами є:

- вікова періодизація розвитку дітей,
- система шкіл,
- зміст освіти та вимоги до організації роботи навчальних закладів.

У праці “ Велика дидактика “ Коменський розробив і запропонував чітку систему народної освіти. Освіту, на думку Коменського, слід розпочинати якомога раніше і присвятити їй весь період юності – 24 роки.

Даний відрізок часу він розділив на чотири 6-річні вікові періоди: В основу такого поділу він поклав вікові особливості дітей.

1. Дитинство: від **народження** до **6 років** – **материнська школа** (материнське опікунство у кожній сім’ї);. Основна увага в цей час повинна приділятися розвитку органів чуття.

2. Отроцтво – від **6 до 12 років** – **елементарну школу** (елементарна народна школа, створюється у кожній общині, селі, містечку); (школу рідної мови).

Перші дві школи відвідують усі без виключення діти обох статей;

3. Юність – від **12 до 18 років** – гімназії або **латинські школи**(сім вільних мистецтв) + латинську мову, математику, фізику, етику та історію. (створюється у кожному місті); гімназію – ті хлопчики, у кого прагнення вищі, ніж бути ремісниками;

4. Змужнілість – від **18 до 24 років** – **академії** (середньовічні університети) + в цей час людина повинна багато подорожувати. (створюється у кожній державі або великій провінції). академія готує вчених і майбутніх керівників інших.

5. Школи зрілості та старості.

Згідно принципу природовідповідності визначені Коменським 4 вікові періоди та 4 ступені освіти відповідають 4-м порам року, відповідно – весні, літу, осені та зимі.

Коменський проголошує **принцип доступності початкової освіти для всіх**: “Ми прагнемо загальної освіти у сфері всього людського для всіх, хто народився людиною“.

Для всіх шкіл Коменський проголошує **принцип єдності і наступності**: “При всій відмінності цих шкіл ми бажаємо, щоб у них викладали не різний матеріал, а один і той же, тільки різними способами“.

Кожна школа відмінна від інших своїми завданнями, змістом освіти та організацією роботи.

Материнська школа (дошкільне виховання дітей у сім’ї) покликана передусім забезпечити фізичний розвиток дітей, а також дати початки знань всього того, чого людина повинна навчитися протягом життя. На першому місці – фізичне виховання. Але вже в цьому віці потрібно здійснювати і моральне, естетичне, трудове, релігійне виховання: “Батьки не повинні відкладати виховання до навчання своїх дітей вчителями, адже неможливо криве дерево, що вже виросло, зробити прямим“.

Школа рідної мови є загальнодоступною. Навчання у ній відбувається рідною мовою. Заслуга Коменського в тому, що він, на відміну від тогочасних початкових шкіл, де термін навчання обмежувався 2-3 роками, запропонував для цієї школи 6-річний курс навчання, чим підняв значення початкової школи.

В організації роботи *школи рідної мови* Коменський проголошує **принцип зв'язку школи з життям**. Він розширив зміст освіти у цій школі за рахунок введення реальних предметів: історії, географії, природознавства. “Мета і межа школи рідної мови, щоб діти навчилися всьому тому, що буде їм потрібно протягом всього життя”. **Важливим елементом цієї школи є вивчення релігії.**

Метою латинської школи Коменський ставить вивчити разом з чотирма мовами (грецька, латинська, єврейська, рідна) всю енциклопедію наук з тим, щоб дати тверду основу для одержання в майбутньому досконалої вченості у будь-якій сфері науки.

Крім традиційних для тогочасної середньої школи “семи вільних мистецтв”, Коменський, слідуючи за принципом зв'язку з життям, пропонує вивчати історію, географію, природознавство, релігію. Він хоче, щоб з латинської школи виходили справжні моралісти і богослови, пропонує окремий клас для вивчення моралі.

Академія завершує і доповнює всі науки, а також передбачає вивчення вищих предметів освіти: богослов'я, філософії, медицини, права.

Академія (як і університет) має традиційні факультети: богословський, юридичний, медичний.

4. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ. ОБҐРУНТУВАННЯ КЛАСНО-УРОЧНОЇ СИСТЕМИ

– Коменський запровадив поняття навчального року з поділом його на 4 чверті і канікули між ними.

– Педагог вимагав, щоб прийом учнів до школи відбувався один раз на рік – восени.

– У кінці навчального року ввів перевідні екзамени.

– Крім цього запровадив різні види контролю й перевірки успішності учнів у навчанні: поурочна, щодення, щотижнева, четвертна.

– Навчальний день повинен починатися вранці і тривати у школі рідної мови 4 години (2 години зранку для розвитку розуму і пам'яті та 2 години після обіду для розвитку рук і голосу), а в гімназії – 6 годин.

Одна з найбільших заслуг Коменського – розробка найважливіших питань класно-урочної системи навчання і обґрунтування уроку як форми організації навчання в школі.

Виникнення елементів класно-урочної системи (к.у.с.) в XVI-XVII ст. пояснюється тим:

– індивідуальне і побудоване на зазубрюванні навчання не відповідало духу епохи.

– Потреба в ефективнішій освіті, у якій був кровно зацікавлений новий клас – буржуазія, вимагала нової форми навчання.

Спираючись на досвід навчання, побудованого за урочною системою (школи чеських братів, братські школи України і Білорусії XVI-XVII ст.), а також на власну практику, Коменський вперше дав теоретичне обґрунтування к.у.с. навчання. Він піддав різкій критиці пануючий в його час шкільний режим взагалі та індивідуально-групову форму організації занять особливо. За старою системою учитель працював індивідуально з кожним учнем, а це значно обмежувало його можливості. Він міг займатися одночасно з 7-8 школярами, які ще й до того ж вивчали одночасно різний матеріал.

Необхідними умовами правильної організації навчальної роботи Коменський вважав:

- 1) клас з незмінним складом учнів і приблизно однаковим рівнем розвитку;
- 2) твердо визначений час занять;
- 3) послідовне чергування занять і перерв;
- 4) одночасну роботу учителя з усім класом.

Ним було запропоновано створювати у школах для навчання класи – групи з незмінним і стабільним складом учнів приблизно однакового рівня розвитку. Це давало можливість учителю вести колективну роботу одночасно з усіма учнями, а всі учні на занятті займалися одночасно одним і тим же.

Прагнучи охопити навчанням якомога більшу кількість дітей, Коменський допускав до 300 учнів у одному класі. При цьому клас пропонувалось ділити на десятки, і з кожним десятком учителю допомагали працювати декуріони – кращі учні, що ставились на чолі кожного десятку. В обов'язки декуріонів входило: слідкувати за відвідуванням, перевіряти домашні завдання, допомагати відстаючим, слідкувати за увагою учнів під час занять.

Коменський запропонував проводити шкільні заняття у твердо визначений час.
- У всіх класах вони повинні починатися одночасно.

- Ввів уроки, які чергувались з перервами.
- Тривалість одного уроку визначалась в 1 годину. Кожна година, на його думку, повинна бути частиною того часу, що виділений для вивчення предмета. Кожна година повинна мати своє конкретне завдання. «Клас є не що інше, як об'єднання однаково встигаючих учнів для того, щоб легше можна було вести разом до однієї і тієї ж мети всіх, хто зайнятий одним і тим же і ставиться до навчання з однаковою старанністю».

– відносно структурної побудови уроку: розрізняє три частини уроку: початок – відновлення в пам'яті учнів пройденого, опитування і створення уваги; продовження – показ, сприймання, роз'яснення; закінчення – вправа, оволодіння, використання.

– На кожному уроці треба виділяти час для опитування учнів, для пояснення нового матеріалу і для вправ по закріпленню вивченого. Кожний урок повинен мати строго визначену тему і головне завдання.

– Вважав, що один учитель зможе навчати 300 учнів. У цьому позначився певний механіцизм Коменського, надмірна віра в силу «єдиного методу».

Елементи для обґрунтування класно-урочної системи він почерпнув із практики роботи братських шкіл, які існували тоді в Україні і Білорусії. Є подібність між його працею “Закони добре організованої школи” і Статутом Львівської братської школи 1586 року.

5. ДИДАКТИЧНІ ПОГЛЯДИ Я. А. КОМЕНСЬКОГО

Я.А.Коменський – загальновизнаний батько дидактики. Вказавши, що виховання людини потрібно починати з освіти, Коменський розробив закінчену теорію навчання – дидактику, або як він пише у передмові до “Великої дидактики”: “універсальне мистецтво всіх вчити всьому легко, швидко, ґрунтовно, при тому вчити так, щоб неуспіху бути не могло”.

Серед багатьох дидактичних проблем, які розробив Коменський, можна виділити найголовніші.

1. Він намагається проаналізувати *співвідношення дидактики і методик окремих предметів*: Дидактика, на його думку, дає методикам викладання окремих дисциплін керівні положення і правила. Разом з тим, часткові методики є опорою для дидактики. Коменський неодноразово підкреслював ту обставину, що навчання передбачає спільну діяльність учителя і учнів, при цьому він відрізняє навчання як форму діяльності учителя від учіння як форми діяльності учня.

2. Коменський цілком правильно поставив *питання про загальнопедагогічні основи навчання*. Основу його дидактичного вчення становлять три найважливіших принципи:

- виховуючий характер навчання;
- зв’язок навчання з життям;
- відповідність навчання віку учнів.

3. *Важливим є питання про суть і завдання освіти*. У “Великій дидактиці” Коменський так визначав цю проблему: “А наукова освіта нехай служить людині для удосконалення одночасно її розуму, мови і рук, щоб вона могла все потрібне розумно споглядати, висловлювати словами і здійснювати в дії”. “Знати, діяти і говорити – ось у чому сіль мудрості”.

4. Багато уваги Коменський надавав *проблемі визначення змісту освіти*. Він виступав за енциклопедичність, посиленість, доцільність змісту навчання, пропонував концентричний спосіб розміщення навчального матеріалу. Виступаючи за єдність і наступність усіх типів шкіл.

5. *Шкільна освіта повинна бути універсальною*: “У школах потрібно вчити всіх усьому... Але не вимагати знання всіх наук і мистецтв, адже це безглуздо і за малою тривалістю нашого життя неможливо, а прагнути навчити розпізнавати основи, властивості і цілі всього найважливішого, що існує і розвивається, щоб у цьому світі не зустріти нічого, про що б вони (учні) не могли скласти бодай скромного судження”.

6. В дидактичному вченні Коменського одне з найважливіших місць займає **питання про загальні принципи навчання**. Він не тільки вказав на необхідність керуватися ними в навчанні, але і розкрив сутність таких принципів навчання, як *наочності; свідомості і активності в навчанні; систематичності і послідовності; вправ і міцного засвоєння знань і навичок; посиленості навчання*.

Дидактичні положення Коменський ґрунтує, передусім, на сенсуалістичній основі, тому найголовнішим принципом вважає принцип наочності. Він першим у світі теоретично обґрунтував і детально розкрив цей принцип, хоч на емпіричному рівні його застосовували й інші педагоги. “Початок пізнання завжди впливає з відчуттів, тому навчання починати не із словесного тлумачення про речі, а з реального спостереження за ними”.

З цього принципу виводить “Золоте правило дидактики”: *“Нехай буде золотим правилом для тих, хто навчає: все, що тільки можна, надавати для сприймання чуттями: видиме – зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне смакові – смаком, доступне дотикові – дотиком. Якщо якісь предмети можна сприйняти одразу кількома чуттями, нехай вони зразу ж і відчуються кількома чуттями”*.

Висновок

На його думку, для кожного вчителя у навчанні має бути правило: **щоб учні все, що тільки можна, сприймали органами чуття**.

У процесі навчання, крім використання самих предметів, Коменський рекомендував користуватись картинами, копіями, муляжами, моделями тощо.

7. Принцип свідомості і активності навчання. Коменський вважав основною умовою успішного навчання розуміння сутності предметів і явищ: «Нічого не слід примушувати виучувати напам’ять, крім того, що добре зрозуміле розумом»...

8. Принцип послідовності і систематичності. Послідовність і систематичність в першу чергу торкаються таких питань: яким чином розподіляти матеріал, щоб не порушити логіку науки; з чого починати навчання і в якій послідовності будувати його; як встановити зв’язок між новим і вже вивченим матеріалом тощо. **Принцип систематичності навчання.**

– “Усе повинно йти в нерозривній послідовності: щоб все сьогодишнє закріплювало вчорашнє і проклало шлях завтрашньому”.

– “В навчанні йти від фактів до висновків; від прикладів до правил (індуктивний шлях); від легкого до важкого; від загального до часткового (дедуктивний шлях)”.

– “Знання необхідно зводити до певної системи, для цього необхідно домагатися, щоб учні усвідомлювали зв’язки між явищами (термінологія сучасної дидактики: вчити дітей встановлювати причини – наслідкові зв’язки, для цього діти повинні відповідати на питання – Чому?)”.

9. Принцип вправ і міцності засвоєння знань. Показником повноцінності знань і навичок є не лише ступінь їх усвідомлення, але й те, наскільки глибоко, ґрунтовно і міцно засвоїли учні ці знання і навички. Цьому важливому завданню навчання і

виховання спеціально служать вправи і повторення, що проводяться систематично.

Принцип міцності знань.

“ Треба закладати міцний фундамент”. **Необхідно :**

- не поспішати пояснювати, розставляти акценти (сучасна точка зору: навчати необхідно швидкими темпами);
- ясно, чітко викладати;
- збуджувати і розвивати пізнавальну активність (викликати потребу у пізнанні);
- розкривати причину – наслідкові зв’язки;
- повторювати;
- виконувати вправи.

10. питання про методи навчання. З точки зору успішності навчання Коменський надає особливого значення використанню таких методів, які забезпечують свідоме, легке, ґрунтовне засвоєння матеріалу, що вивчається.

11. Про самостійну роботу учня і про виконання необхідних записів. Він радить, щоб учні переписували в свої щоденники, пам’ятні зошити чи збірники те, що воничують чи читають в книгах.

12. На особливу увагу в теорії навчання Коменського **заслуговує його вимога того, щоб в процесі навчання була врахована обдарованість учня** і щоб метод навчання повністю відповідав завданню розвитку цієї обдарованості в потрібному напрямку.

ВИСНОВОК:

Отже, Коменський вимагав від вчителя розвивати пізнавальні інтереси у дітей. (Сучасна дидактика: **пізнавальний інтерес** – це основний мотив навчання, **мотив** – це внутрішній збудник).

Необхідно:

- 1) розкривати користь знань;
- 2) чіткість, ясність викладу вчителя;
- 3) наочність;
- 4) заохочувати дитячу спостережливість;
- 5) схвалення з боку вчителя (гуманність);
- 6) привабливість шкільної обстановки;

Принцип посильності:

- розташовувати матеріал за ступенями віку;
- пропонувати дітям лише те, що їм доступне;
- “іти від легкого до важкого”;
- “від загального до часткового” – (дедуктивний шлях);
- “від одиничного до загального” – (індуктивний шлях);
- “від близького до далекого”.

Напрямки виховання, які визначив Коменський:

- 1) моральне виховання;
- 2) фізичне виховання;
- 3) розумове виховання;
- 4) естетичне виховання;
- 5) трудове виховання;

**Всебічний
розвиток
особистості.**

+

- 6) релігійне виховання (додав Коменський).

Коменський шукав причини вад людського суспільства, одним із шляхів їх усунення вважав правильно організоване виховання. Вважав, що **освіта** – це фундамент моральності людини.

“ Аморальні і порочні ті, хто не отримав освіти”.

Зміст виховання:

(Що виховувати ?)

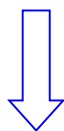
- 1) виховувати мудрість;
- 2) поміркованість, раціональність;
- 3) мужність;
- 4) витривалість;
- 5) чесність;
- 6) справедливість;

та інші (всього є 181 моральних якостей).

Засоби виховання:

- приклади;
- настанови;
- бесіди;
- правила життя.

Основне у вихованні – виховувати звички моральної поведінки. Сучасна наука: щоб виховати людину необхідно : формувати свідомість; викликати, розвивати почуття, формувати моральну поведінку, адекватну свідомість :

Свідомість ---

Почуття ---

Поведінку

Звички стосуються поведінки, **звички** – це не когнітивний рівень (рівень свідомості), а *емотивний рівень* (рівень підсвідомості). **Звички** – це автоматизовані дії, які сформувалися у результаті багаторазового повторення одних і тих же дій. Виступав Коменський також проти тілесних покарань, але допускав суворі покарання (“*грім і блискавку*”) за проявлення *безбожжя*.

Роль вчителя і вимоги до нього.

“Посада вчителя настільки прекрасна, як ніяка інша під сонцем”.

Вчитель повинен бути :

Гуманним (“живим зразком доброчинності”), освіченим, працьовитим, наполегливим, любити свою справу, дітей і тому подібне.

Вчитель на думку Коменського повинен бути **релігійним.**

ЛЕКЦІЯ 15

Тема: Видатний вітчизняний педагог К.Д.Ушинський (1824-1870 рр)

План

1. Загальна характеристика освіти в Україні у XIX столітті.
2. Життя, педагогічна діяльність та світогляд К.Д.Ушинського (2 березня 1824 р – 22 грудня 1870 (3 січня 1871 р).
3. Теоретичне обґрунтування педагогіки
4. Педагогічні погляди К.Д.Ушинського:
 - а) теоретичне обґрунтування педагогіки;
 - б) Принцип народності виховання;
 - в) дидактичні погляди;
4. Вимоги до вчителя і його підготовки

Література:

1. Грищенко М. М. Ушинський К. Д. (до 150-ти річчя з дня народження). – К., 1984.
2. Дроб'язко П. І. Українська національна школа: витоки і сучасність. – К., 1997.
3. Каптерев П. Ф. История русской педагогики//Педагогика., 1996. – № 2.
4. Ушинский К. Д. Вибрані педагогічні твори в 2-х томах. – К., 1983.

Статті законспектувати:

1. «Рідне слово»
2. «Про народність у громадському вихованні».
3. «Праця у її психологічному і виховному значенні».
4. «Про користь педагогічної літератури».
5. «Проект учительської семінарії»

Конспект лекційного змісту

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТИ В УКРАЇНІ у XIX ст.

Огляд стану освіти на початку XIX століття:

На початку XIX століття зникли традиційні школи.

- Ріст кріпацтва спричинив зникнення сільських шкіл.
- Російський уряд намагався заводити свої урядові школи з одноманітною організацією, однаковими програмами та вимогами в напрямі русифікації українців. Та його заходи не мали особливого успіху.
- **царські урядовці прийняли Статут Університету і Статут навч.закладів підвідомчих ун-м (1804 р.)**

Статут навчальних закладів передбачав, що державна система освіти має будуватись "відповідно до обов'язків і користі кожного стану". Основними типами навчальних закладів були визначені:

– **церковнопарафіяльні школи** (1 рік навчання) - навчалися читати, писати, виконувати математичні дії, обов'язковим було вивчення Закону Божого. На утримання цих шкіл уряд коштів не виділяв. Тому в 1820-х роках у деяких місцевостях, як, наприклад, Київщині, виникають *ланкастерські* школи. При наявності від 60 до 120 учнів і одного вчителя доводилось вдаватись до системи взаємного навчання.

– **повітові (2 роки навчання) (діти міщан)** - арифметика, геометрія, загальна фізика, технологія, природнича історія, географія, російська, польська, німецька, французька мови, креслення, малювання, катехізис. Діти отримували необхідні знання відповідно до їх стану та рівня промисловості, а також такі, які б дали їм змогу навчатись у *гімназіях*.

– **гімназії (4 роки навчання), ліцеї, університети (вчилися діти дворянські);** поряд з ними існували *духовні семінарії та духовні училища* (діти духовенства);

– **Існували ще так звані приходські (початкові) школи**, призначені для елементарної освіти селянства. Виникали вони поволі та в обмеженій кількості.

Два навчальних округи – Харківський і Віденський.

Тобто, відзначається виразний "становий" характер освіти.

Випускники гімназій могли продовжити навчання в *університетах*, які включали такі факультети: морально-політичний, фізико-математичний, медичний, філологічний, юридичний тощо.

17 січня 1805 року було відкрито університет у Харкові, який складався з 4-х факультетів. У 1811 р. зі складу університету виділився педагогічний інститут, що став своєрідною базою для підготовки кадрів викладачів, перш за все, для самого університету, а згодом - кузницею учительських кадрів для України.

19 СТОЛ. НЕ ВИРІШИЛО УСІХ ОСВІТНІХ ПРОБЛЕМ В Україні. Укр..народ перебуваючи у складі Російської та Австро-Угорської імперій, не мав національної школи. Уряди цих держав робили усе, аби викоринити зі школи укр..культуру, рідну мову. Це робилося цілеспрямовано і послідовно.

**Огляд стану освіти у др.пол 19 ст.:
Освітня політика російського самодержавства
(Акції, спрямовані проти укр. школи)**

Дата	Зміст політики
1847	Переслідування укр..мови та літ-ри
1862	Закрито укр..недільні школи
1863	Заборона друкувати шкільні підручники, науково-популярні та релігійні видання укр..мовою (Циркуляр міністра внутр.справ Валуєва)
1864	Статут про початкову школу – навчання лише рос.мовою.
1876	Емський указ Олександра II – заборона друкувати укр..мовою усі оригінальні твори та перекладати (за винятком істор.документів);

	заборона сценічних вистав, читання лекцій, ввезення ззакордону укр..видань
1881	Заборона викладати укр..мовою у народних школах і виголошувати церковні проповіді
1884	Закриваються усі укр..театри
1895	Головне управління у справах друку заборонило видавати укр..мовою книги для дитячого читання.
1908	Указом сенату Росії переслідувань зазнає вся укр..культура і наука як “шкідлива для безпеки Рос.імперії”
1914	Указ Миколи II про скасування укр..преси

Отже: провідною тенденцією освітньої політики царату в Україні _ знищення нац.культури, що призвело до загострення боротьби за національну школу, появі громадівського руху, виникненню таємних товариств, та перших приватних навч.закладів.

60-ті роки XIX століття характеризуються новими явищами в історії школи та педагогічної думки в Україні:

1. Скасування кріпосного права;
2. розвиток капіталізму;
3. загострення соціальних суперечностей;
4. зростання селянських заворушень;
5. революційно-демократичний рух

Усе це об'єктивно сприяло розвитку шкільної освіти.

У 60-х роках XIX ст. передові педагоги (М. Грушевський, І. Франко, Л. Українка, С. Русова, І. Стешенко, М. Коцюбинський, П. Грабовський, С. Васильченко, Т. Лубенець) України виступили проти станової школи з її муштрою і відривом від життя, теорії від практики. ***приділялося більше уваги:***

- Вимогам реформи початкової, середньої і вищої школи;
- розвиткові жіночої освіти;
- боротьбі за українську національну школу;
- запровадженню ефективніших методів навчання.

Цей період характеризується бурхливим розвитком педагогічної преси, появою цілого ряду педагогічних журналів і газет.

На сторінках педагогічних журналів висвітлювались питання:

- що стосувалися реформи шкільної освіти,
- психології,
- педагогіки,
- дидактики,
- методики викладання окремих дисциплін та ін.

Суспільно-педагогічний рух 60-х років був неоднорідним. Педагоги, що належали до різних напрямків, трактували питання з погляду своїх класових позицій.

Педагогічна думка середини та кінця XIX ст.
(представлена відомими діячами громадсько-педагогічної думки)

буржуазно-ліберальний напрям	буржуазно-демократичний напрям	революційно-демократичний напрям	національний напрям
М.І.Пироговим, Л.М.Толстим, М.О.Корфом та ін.	К.Д.Ушинським, В.І.Водовозовим, М.Ф.Бунаковим	М.Г.Чернишевським, В.Г.Белінським, Д.І.Писаревим	О.В.Духновичем, П.О.Кулішем, Л.Ф.Головацьким та ін.).

ПРОВІДНІ ІДЕЇ ГРОМАДСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОГО РУХУ 50-60-х р 19ст.

1. Перетворення в сфері освіти, які б сприяли приведенню школи у відповідність із потребами суспільного розвитку: створення масової народної школи, зокрема й для жінок.

2. Створення педагогічних, просвітницьких та наукових товариств.

3. Розвиток педагогічної публіцистики і педагогічних журналів.

4. Відкриття громадських та приватних шкіл різних типів.

5. Участь представників руху у здійсненні реформ освіти, у становленні земського освітнього руху.

6. Сприяння народній освіті шляхом розвитку книговидавничої справи та "ходіння в народ".

2. Костянтин Дмитрович Ушинський народився 2 березня 1824 р. у м.Тулі. в сім'ї дрібнопомісного дворянина. Його батько – Дмитро Григорович – багато років перебував на військовій службі, ветеран Вітчизняної війни 1812 р., за станом здоров'я в чині підполковника пішов у відставку й працював службовцем у різних установах. Мати Любов Степанівна за походженням українка з родини відомого укр..письменника Василя Васильовича Капниста. Саме вона прищепила синові любов до України, вона керувала початковим навчанням сина, ввела його у світ українства. Дитячі й ранні юнацькі роки – у маєтку батька, в урочищі Покровидна поблизу Новгород-Сіверського Чернігівської губернії. Гімназію закінчив у місті Новгород-Сіверському. На формування особистості майбутнього вченого великий вплив мала російська словесність до якої його долучав тодішній директор Ф.І.Тимківський (майбутній професор і ректор Харківського університету).

У 1840 році він вступає до Московського університету на юридичний факультет. **У 1844 році, 21-річним** юнаком, Ушинський блискуче закінчує університет і отримує запрошення посісти місце професора у Демидівському ліцеї м.Ярославля. Проте перед тим, як приступити до виконання своїх професорських обов'язків, К.Ушинський ще два роки провів у Московському університеті, готуючись до магістерського екзамену.

У 1846-1849 рр. К.Ушинський працює в Ярославському юридичному ліцеї професором камеральних наук; звільнений за демократичний напрям лекцій.

20 січня 1849 рр. К.Ушинський визначає собі «рецепт» власної поведінки:

1. Зберігати спокій
2. Бути прямим у словах і діях
3. Діяти обдумано
4. Бути рішучим
5. Не випинати своєї особи
6. Доцільно витратити час
7. Доцільновитрачати гроші
8. Щовечора сумлінно здавати справу в своїх ділах
9. Ніколи не хвалитися

Тривалий час працював у Міністерстві внутрішніх справ – робота не задовольняла його ні морально, ні матеріально.

Влітку 1851 р. перебуваючи у службовому відрядженні на Чернігівщині він одружився з подругою свого дитинства Надією Семенівною Дорошенко (донька укр..дворянина, належав хутір Богданка в Глухівському повіті Чернігівської губернії)

У 1854 році К.Ушинський дістає посаду викладача російської мови та інспектора класів у Гатчинському сирітському інституті, де працював до січня **1859 р.** Тут широко проявилися його організаторські і педагогічні здібності.

У 1857-1858 рр. в *"Журнале для воспитаннии"* К.Ушинський опублікував статті *"Про користь педагогічної літератури"*, *"Три елементи школи"*, *"Про народність у суспільному вихованні"*, *"Шкільнареформа в Північній Америці" та ін.*

Наприкінці 1859р. – призначають на посаду інспектора Смольного інституту шляхетних дівчат. Ушинський перетворив його найпристойний навч.заклад, бо там панували мертвотна атмосфера і зашкарублість. Він запропонував новий навч.план, додатковий дворічний пед.клас. одночасно продовжував активну літературну і громадську роботу, працював редактором "Журнала Министерства народного просвещения", в якому в 1860-1862 рр. опублікував статті: *"Праця в її психічному і виховному значенні"*, *"Недільні школи"*, *"Питання про народні школи"*, *"Рідне слово, "Проект учительської семінарії"*.

Працюючи у Гатчині і Смольному інституті, а також перебуваючи за кордоном, він часто приїздить на Україну до своєї сім'ї, яка проживала на хуторі Богданівка (його сім'я: дружина, сини Володимир, Костя, Павло і доньки Віра, Надія).

Зміни, які він вніс у навчально-виховний процес Смольного інституту, привели до ускладнення його стосунків з керівництвом (доноси в царський двір начальниці та її помічників – звинувачували у вільнодумстві, зажадали пояснень. Він, майже не встаючи, дві доби писав відповідь, а коли закінчив її, кров полилася у нього горлом, і наступного дня він звівся з постелі посивілим.). Незабаром його увільнили від керівництва журналом а в березні **1862 році** К.Ушинський змушений був залишити роботу в Смольному інституті. Побоюючись громадського суду за погане ставлення до

К.Ушинського, Міністерство освіти відрядило його на 5 років за кордон у відрядження з метою його лікування, та для вивчення досвіду жіночої освіти.

У 1861 та 1864 він написав і видав чудові підручники для початкового навчання дітей в елементарних школах та сім'ях *"Дитячий світ"* (1861) і *"Рідне слово"* (1864), а також хрестоматію і методичні посібники до них.

Вивчав стан початкової освіти у Швейцарії (книга «Рідне слово»), підготував до друку 2 томи праці «Людина як предмет виховання».

У середині 1867 року Ушинський повертається на Батьківщину, жив на Україні зі своєю сім'єю.

Влітку 1870 року поїхав лікуватися до Криму, у вересні повернувся додому, а вдома його чекала звістка, що його старший син Павло (18 років) поїхав з друзями на полювання і сам себе поранив і помер. Після цього з родиною переїздить до Києва

У жовтні 1870р. знову їде на лікування до Криму, по дорозі застуджується на запалення легенів і помирає в Одесі в готелі Північний. **Помер за робочим столом о другій годині ночі 3 січня 1871 р. Правлячи рукопис Педагогічної антропології.**

Прожив 47 років. Похований в Києві на території Видубицького монастиря.

Світогляд

Стояв на позиції європейського просвітницького руху:

«Рушійна сила є розум»

У своєму філософському розвитку Ушинський ішов від ідеалізму до матеріалізму, але цей шлях залишається незавершеним.

У поглядах на природу, питаннях пізнання, психології дотримувався матеріалістичної позиції. В основі діяльності нервової системи – прояв різних рефлексів. У питаннях соціального розвитку стояв на ідеалістичних позиціях, тому, що вважав рушійною силою – розум, ідеї.

На початку своєї педагогічної діяльності вважав релігію основою моралі і виховання, рекомендував ставити священників завідуючими і вчителями народних шкіл, але в кінці свого життя чітко розрізнив науку і релігію.

«Всяка фактична наука стоїть поза релігією, оскільки спирається на факти, а не на вірування».

2. ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ К. Д. УШИНСЬКОГО:

А) Теоретичне обґрунтування педагогіки

У вирішенні даного питання Ушинський пішов значно далі, ніж будь-хто з європейських педагогів XIX ст. Тогочасна педагогіка скрізь перебувала, як зазначав Ушинський, у немовляцтві і не виходила за межі педагогічних правил та настанов. Але виховання має свої об'єктивні закони і педагогу необхідно знати ці закони.

1. Обґрунтував причини недостатнього розвитку педагогічної науки в Росії

- у недостатній увазі суспільства до проблем виховання
- у вкрай незадовільному стані народної освіти у країні.

– Визначаючи предметом педагогіки людину, Ушинський відзначав також недостатній рівень розвитку наук про людину, з яких педагогіка повинна черпати дані для розуміння процесів навчання і виховання. Більшість з цих наук самі перебували у зародковому стані.

- бідність і беззмістовність педагогічної літератури в Росії.

2. Ушинський вважав, що *педагогіка може стати наукою*:

- якщо буде тісно пов'язана з життям,
- виражати потреби суспільства;
- спиратися на дані наук про людину.

3. Обґрунтував педагогіку як науку:

- яка, перш за все, вивчає закони і закономірності педагогічних явищ;
- на їх основі виводить педагогічні правила.

Суть педагогіки як науки Ушинський розрізняє у "*широкому смислі*" – як синтез фактів наук про людину для пояснення педагогічних явищ; у "*вузькому смислі*" – як зібрання виховних правил або власне теорію виховання.

– Джерелами теорії педагогіки називав весь комплекс "антропологічних наук", куди відносив анатомію, фізіологію і патологію людини, психологію, логіку, філософію, географію, політекономію, історію. Із зазначеного кола наук головне значення надавав психології. Саме на її основі Ушинський обґрунтував педагогічну науку у своїй фундаментальній праці "*Людина як предмет виховання*". Педагогічна наука зіставляє факти наук про людину і на їх основі дає прямі вказівки щодо наслідків тих або інших педагогічних прийомів.

– Тільки знання наукових основ педагогіки дає можливість творчо розв'язувати складні проблеми формування людини. **"Якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відношеннях, то вона повинна передусім узнати її також у всіх відношеннях."**

– Ушинський називає *педагогіку найвищим мистецтвом*. Крім знань вона передбачає й уміння застосовувати їх на практиці. Педагогіка не досліджує минулого чи теперішнього, а має на меті створення нового, чого ще не було. У цьому відношенні Вона задовольняє найвищу із потреб людини – удосконалення людської природи: **"Вихователь – є художник, вихованець – художній твір; школа – майстерня, де з грубого куска мармуру виникає подібність божества"**.

У контексті цієї проблеми Ушинський обґрунтовує питання про взаємовідношення педагогічної теорії і практики. Вказуючи на необхідність педагогічних знань для педагога, він з гіркотою констатує розрив теорії і практики виховання. Він не терпів у педагогіці беззмістовних кабінетних теорій, так само ставився до вузького практицизму. **Виховання, яке не спирається на педагогічну теорію, порівнює з пустоцвітом, із знахарством у медицині. "Ми не називаємо медиком того, хто лікує за допомогою лікувальників, де зібрано рецепти і медичні поради, так точно ми не можемо назвати педагогом того, хто вивчив лише педагогічні правила і настанови."**

Найважливішим джерелом педагогічних знань Ушинський називав педагогічну літературу, яка потрібна як для вчителів, так і для батьків.

Б) Принцип народності виховання

Ця ідея є центральною у педагогічній системі Ушинського. Вона характерна також для поглядів таких видатних українських педагогів як О.Духнович з Закарпаття, Ю.Федькович з Буковини та ін. Але цю проблему на дійсно науковій основі вперше розробив Ушинський.

Термін "народність" Ушинський пояснює як *своєрідність кожного народу, яка зумовлена його історичним розвитком, географічними, економічними, політичними та іншими умовами його життя.*

Народність – це національна самобутність народу і коріниться вона, на думку видатного педагога, *перш за все, у характері народу.*

1. Ушинський виступив *проти* намагань російського уряду провести шкільні *реформи шляхом запозичення якоїсь іноземної системи виховання.* Він вважав, що громадське виховання є продуктом довготривалого історичного розвитку нації, його неможливо придумати у кабінеті або запозичити в інших народів. *Мета виховання, на його думку, визначається особливою ідеєю про людину, властивою для кожного народу: "Кожний народ має свій особливий ідеал людини і вимагає від свого виховання відтворення цього ідеалу в окремих особистостях."*

У кожного народу своя особлива система виховання, і як не можна жити за зразком іншого народу, так само не можна виховуватись за чужою запозиченою педагогічною системою.

2. У методологічному плані принцип народності виховання виступає як корінна закономірність розвитку системи освіти і виховання у будь-якій країні. Ця система повинна будуватись у повній відповідності з особливостями і потребами своєї країни.

За умови дотримання даного принципу виховання здійснюється в дусі народних звичаїв, традицій, рис національного характеру і психології свого народу.

3. Складовою частиною ідеї народності в Ушинського стояло *питання про жіночу освіту*, без чого він не уявляв суспільної системи виховання.

4. *Не заперечував використання педагогічного досвіду інших народів, але вимагав, щоб його засвоєння було критичним.* Вказуючи на недопустимість механічного перенесення виховних систем з однієї країни в іншу, він *говорив про доцільність використання кращих елементів виховного досвіду народів, але повністю побудувати виховання у своїй країні на цих елементах також неможливо.*

5. Найважливішою ознакою і найкращим виразником народності Ушинський *називає рідну мову.* У статті "Рідне слово" розкрив роль мови у житті народу. У ній сконцентровано весь історичний досвід народу, його культура: "Поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ".

— рідна мова повинна займати центральне місце у вихованні людини. Він критикував політику російського царизму в українських школах і наголошував, що навчання у них повинно відбуватися рідною мовою.

В) Дидактичні погляди

Ряд сформульованих Ушинським дидактичних положень лежать в основі сучасної вітчизняної педагогіки.

1. *Подолав розбіжності між матеріальною і формальною концепціями* про найбільш доцільний характер освіти. Згідно теорії матеріальної освіти функція навчання полягає, передусім, у засвоєнні учнями фактичного матеріалу; згідно теорії формальної освіти — у розвитку розумових сил учнів (їх мислення, пам'яті, уваги тощо). *Ушинський науково обґрунтував положення про органічну єдність оволодіння знаннями і розумового розвитку школярів у процесі навчання.*

2. У тісному зв'язку з першою проблемою Ушинський розв'язував *питання про функції навчання*. Перед навчанням ставив *три основні завдання: освітнє, виховне і розвиваюче*, які завжди повинні виступати в єдності.

3. Ушинський по-новаторському підійшов до розробки *дидактичних принципів*. У його творах знайшли обґрунтування такі принципи навчання: *наочності, свідомості й активності, послідовності й систематичності, міцності знань, зв'язку навчання з життям, емоційності, поєднання інтересу й відповідальності. У процесі навчання всі принципи не виступають самотійно, а органічно переплітаються і обумовлюють один одного.*

а) *першим науково обґрунтував принцип наочності навчання*. Він пов'язав його не лише з зоровими відчуттями, як це було у попередників, а дав психологічний аналіз, вказавши, що *наочне навчання впливає з особливостей мислення школярів*: "Дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі..." і не можна примусити її мислити інакше. Тому навчання повинно будуватися на живому спогляданні, на конкретних образах, за формулою: від конкретного до абстрактного. Вказує на тісне поєднання наочності і слова (читання, розповіді, бесіди тощо).

б) По-новому пояснив *принцип свідомості й активності навчання*. Неможливе активне навчання, що не супроводжується розумінням. На його думку, і свідомість, і активність невіддільні: активність є формою, у якій здійснюється свідоме навчання. Він вказував, що знати напам'ять — ще не означає знати. Критерій якості знань — ступінь їх розуміння учнями. Умови реалізації цього принципу: навчання рідною мовою, зв'язок навчання з розвитком мислення, доступність матеріалу, чітке формування основних положень і ін.

в) *Принцип послідовності і систематичності* розумів у тому, що навчання треба будувати так, щоб воно у певній послідовності виробляло в учнів єдину систему знань і навичок. Для реалізації принципу Ушинський радить вчити дітей порівнювати, класифікувати предмети. У своїх підручниках значне місце відводив відповідним вправам.

г) **Принцип міцності засвоєння знань**, як вважав Ушинський, реалізується, передусім, через повторення і вправи. Учитель, який не буде дотримуватись цього правила нагадуватиме візника, який мчить від станції до станції і не оглядаючись розгублює все, що везе.

д) Новим звучить в Ушинського **принцип поєднання інтересу й відповідальності у навчанні**. Вимагає, щоб навчання мало серйозний характер: "Навчати граючись можна тільки дітей до семирічного віку." З перших днів треба виховувати у дітей ставлення до навчання як до серйозної праці.

4. Якість навчального матеріалу, на думку Ушинського, залежить, передусім, від **методів, які використовує вчитель**.

Він надавав важливого значення методам:

- усного викладу (розповідь – переконливість думок, жива і образна мова вчителя; бесіду – не призначена для передавання нового матеріалу, як це помилково вважали, а "для кращого засвоєння вже поясненого",
- лабораторно-практичним роботам,
- письмовим і усним вправам,
- роботі з книгою.

5. Ушинський **був прихильником класно-урочної системи навчання** і багато зробив для її вдосконалення. Новим було його вчення про структуру та типи уроків. **З урахуванням дидактичної мети він виділив такі типи уроків:**

- змішаний урок (містить повторення пройденого і пояснення нового);
- урок усних і практичних вправ (повторення і закріплення матеріалу);
- урок письмових вправ (розвиток навичок писемної мови);
- урок оцінки знань;
- урок повідомлення нових знань.

Структуру уроку виводив із загальних ступенів навчання і пізнання. Таких ступенів Ушинський встановив три: чуттєве сприймання; мислительна переробка; закріплення у пам'яті і звичках. На основі цього виділив три послідовно пов'язані між собою структурні частини уроку:

- а. Здійснення свідомого переходу від пройденого до нового і створення в учнів цілеспрямованості на інтенсивне сприймання матеріалу;
- б. Розв'язання основного завдання уроку;
- в. Підведення підсумків та закріплення набутих знань і умінь.

6. У системі дидактичних поглядів Ушинського **важливе місце займає проблема підручника. Вони повинні відповідати виховним, освітнім і розвиваючим цілям навчання, основним дидактичним принципам і правилам**. Цим вимогам повністю відповідають написані Ушинським підручники "Дитячий світ" і "Рідне слово".

4. ВИМОГИ ДО ВЧИТЕЛЯ І ЙОГО ПІДГОТОВКИ

Особа вчителя, на думку Ушинського, означає все у справі виховання, тому він повинен бути всебічно підготовленим до вчительської роботи.

— народним учителем може бути лише людина, яка близька до народу, тісно пов'язана з ним, знає народну мову, живе народними інтересами.

— Учитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями,

— любити свою професію,

— бути завжди зацікавленим в удосконаленні своєї майстерності,

— володіти педагогічним тактом.

— чітко уявляти мету педагогічної діяльності,

— мати високу практичну підготовку,

— володіти методикою навчання і виховання,

— уміти викладати свої знання визначено і точно, бути не тільки хорошим викладачем, але й не менш умілим вихователем.

— учитель повинен бути психологом, знати психологію дитини, вивчати і добре знати свого вихованця,

— обізнаність з науковими основами педагогіки і побудова своєї діяльності на передових досягненнях педагогічної теорії.

— знати життя і побут тих дітей, яких буде вчити.

— повинен мати звичку до простого, скромного, діяльного і чесного життя;

Ушинський був незадоволений системою підготовки народних учителів у Росії. У статті "Проект учительської семінарії":

— **розробив систему підготовки майбутніх учителів для сільських народних шкіл.**

— висловлював пропозиції щодо створення в університетах педагогічних факультетів, де б готували викладачів педагогіки та вчителів для середніх шкіл.

— **Для підвищення кваліфікації народних вчителів** Ушинський пропонував організовувати при семінаріях **вищі педагогічні курси, щорічні лекції з педагогіки і психології**, він позитивно ставився до проведення вчительських з'їздів, зборів, нарад.

— розробив **проект учительської семінарії**, куди радив приймати лише тих, у кому можна передбачити хороших учителів. Попередній відбір семінаристів відбувається через навчання протягом кількох років у підготовчій учительській школі з наступним складанням іспиту.

— вважав, що народний учитель повинен **досконало володіти письмом, уміти малювати, креслити, виразно читати і обов'язково співати**. Крім загальних і спеціальних предметів семінаристи повинні прослухати курс природничих наук, короткі курси сільського господарства і практичної загальнодоступної медицини. Народний учитель повинен уміти порадою і ділом подати потрібну агрономічну і медичну допомогу селянам.

– *По суті Ушинський запропонував ідею введення посади класного керівника* (запровадити інститут класних ординаріїв, тобто таких старших учителів класу, які, викладаючи у своєму класі якнайбільше уроків, разом з тим стежили б за викладанням всіх інших предметів у класі, а також за успіхами учнів цього класу.)

ЛЕКЦІЯ 16-17

Тема: Школа і педагогічна думка на Україні в 20 – 30 – ті роки XX століття. Педагогічна теорія та практика А.С. Макаренка.

Мета:

Навчальна: з'ясувати особливості розвитку системи освіти в Україні у XX столітті; ознайомитися з біографією та педагогічними поглядами А.С.Макаренка та усвідомити його внесок у розвиток освіти на Україні в даний період.

Виховна: виховувати почуття гордості за український народ, відчуття етнічної приналежності, український менталітет та патріотичні почуття.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

План

1. Система народної освіти на Україні в 20 –30 – ті роки.
2. Уніфікація школи. Введення єдиної системи народної освіти в Радянському союзі.
3. Основні віхи життя і педагогічної діяльності А.С. Макаренка.

Література :

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР. – М., 1989.
2. Енциклопедія українознавства, т.1, Львів, 1993.
3. Сухомлинский В.А. ст. «Идти вперед “ // “ Народное образование», 1989. – № 8.

Конспект лекційного змісту

1. СИСТЕМА НАРОДНОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНІ В 20 –30 – ТІ РОКИ.

3 грудня 1919 р. в Україні остаточно закріпилася радянська влада:

- не мали чіткої освітньої політики;
- прагнули ліквідувати стару систему освіти;
- відокремлення школи від церкви;
- формування нового апарату управління освітою;
- втягнення у революцію і привернення на свою сторону широких мас учительства тощо.

3 1919 року в Україні керівництво системою освіти прийняв на себе Народний Комісаріат Освіти. *Беручи за основу "Положення про єдину трудову школу", що діяло в Радянській Росії, вони прийняли у травні 1919 р. "Положення про єдину трудову школу УРСР".* "Положення" передбачало:

- запровадження безплатного і спільного навчання дітей обох статей з 8-ми років, і запровадження двоступеневої системи освіти (з 8 до 13 років та з 14 до 17);
- загальноосвітній і політехнічний характер навчання,
- заборону релігійного виховання,

- введення в основу роботи школи продуктивної праці дітей.
- заперечувалися перевідні і випускні екзамени,
- не допускалися домашні завдання учням,
- поділ на класи замінювався поділом на групи за рівнем підготовленості дітей до певних видів занять,
- ліквідовувалася 5-бальна система оцінювання знань.
- запровадження єдиної трудової політехнічної школи і пропаганда трудового характеру навчання і виховання;
- формування соціально-педагогічного напрямку досліджень науковців та вчителів (за підтримки Г.Гринька, Я.Ряппо);
- перетворення першого ступеня в дитячий будинок, а другого – в політехнічну школу із залученням до певного виду професійної діяльності.

Таким чином. Народний Комісаріат Освіти запропонував свій шлях розбудови шкільництва для найширших мас населення України. При цьому кожна з національних меншин, що населяли Україну, також могла заснувати свої навчальні заклади з викладанням рідною мовою. Початок 20-х років став періодом створення німецьких, польських, чеських, єврейських шкіл в Україні.

У березні 1920 р. було затверджено українську радянську систему освіти, яка діяла з різними доповненнями десять наступних років. В основу даної системи було покладено соціальне виховання, а робота всіх освітніх і виховних закладів будувалася за трудовим принципом (на базі продуктивної праці для виявлення професійних нахилів дітей) і за своїми завданнями та змістом утворювала єдину систему професійної освіти. Її автор тодішній Нарком освіти Г. Гринько виходив з важливих потреб українського народу:

- необхідність підготовки кваліфікованих робітників для потреб відбудови господарства;
- необхідність організації захисту дітей і турботи про них через велику кількість сиріт і напівсиріт, які з'явилися у результаті революції та війни (~ 1 млн. або 1/8 всіх дітей).

Схема шкільної освіти за проектом Г. Гринька була такою:

- дошкільні заклади соціального виховання (дитячий садок, дитячий будинок, комуна, колонія) для дітей від 4 до 8 років;
- єдина трудова школа для дітей від 8 до 15 років (I концентр 4-річний – з 8 до 12 років, II концентр 3-річний – з 12 до 15 років);
- професійні школи (для молоді віком 15-18 років);
- вищі навчальні заклади (технікум, інститут, академія).

Тяжка економічна ситуація, що склалася в результаті 1-ої світової та громадянської воєн :

- промисловість і господарство зруйновані;
- масова дитяча безпритульність.

На початку 20-х років в Україні було близько мільйона безпритульних, дітей-сиріт.

29 липня 1920 р. було створено Раду захисту дітей. Завдяки плідній діяльності вже в 1920 р. було відкрито **550 дитячих будинків на 45 тисяч місць, організовували безплатні дитячі їдальні та молочні кухні. З ініціативи Ради створили спеціальну групу з представників комсомолу та жіночих робітничих організацій.** Вона займалася обстеженням реквізованих поміщицьких маєтків, які передавали Наркомосу для створення дитячих будинків, санаторіїв, лісових шкіл. **Тільки восени 1920 р. Рада захисту дітей організувала переселення 10 тисяч безпритульних дітей з розорених районів Донбасу в південні губернії, для них було відкрито дитячі будинки.**

Для безпритульних не лише відкривали дитячі будинки, садки, ясла, а й організовували притулки-інтернати, трудові колонії-комуні. Одну з таких трудових колоній – ім. О.М. Горького – за дорученням Полтавського губернського відділу освіти очолив у 1920 р. А.С. Макаренко.

У липні 1920 р. Наркомос УРСР видав "Декларацію про соціальне виховання дітей". У ній визначалися **основні принципи політики Радянської України у галузі освіти і виховання підростаючого покоління:**

- "Декларація" вказувала на необхідність виховання дітей в дусі комунізму, трудового виховання;
- поєднання навчання і виховання у єдиному процесі.
- Окремі питання у документі трактувалися з позицій **теорії "відмирання школи"**, замість шкіл рекомендувалися дитячі будинки та дитячі комуни;
- основним підручником проголошувалося життя;
- недооцінювалася роль сім'ї у вихованні дітей (виходили з помилкової думки про неминуче відмирання сім'ї в умовах соціалізму), а саме соціальне виховання розглядалося як засіб руйнування сім'ї і усунення її від виховання дітей.

Було відкрито заклади соціального виховання дітей:

- майданчики різних шкіл (в літній період організовували побут дітей);
- школи – клуби неповного дня: навчати, виховувати, організовувати побут;
- денні дитячі будинки, або школи повного дня;
- дитячі будинки – для дітей – сиріт, напівсиріт – повне утримання дітей;
- дитячі містечка: дитячі будинки об'єднувалися і утворювалися дитячі містечка;
- установи охорони дитинства – колектори, розподільники, приймальники (вилучення та розподіл безпритульних дітей);

Ці заклади повинні були забезпечувати навчання і виховання, а найголовніше – порятунком дітей від 7 до 15 років.

Після закінчення закладів соціального виховання діти йшли набувати фаху до професійних шкіл:

- школи робітничої молоді (фабрично – заводського учнівства);
- індустріальні профшколи.

На селі: початкова школа (4 роки), до неї планувалося додати школу селянської молоді (3 роки).

З 1922 року – технікуми – вищі навчальні заклади : агрономів, інженерів вузького фаху, майстрів.

Радянська влада ліквідувала університети, вважаючи їх розсадником буржуазної ідеології.

Відновилися інститути різних профілів: сільськогосподарські, педагогічні, медичні та інші.

Освітню піраміду увінчувала Академія наук зі своїми науково – дослідницькими установами.

Система народної освіти в 20 – х роках:

- дошкільне виховання (дитячий садок);
- шкільництво (заклади соціального виховання, профшколи, семирічки);
- вища освіта (технікуми, інститути).

У 1922 році створено піонерську організацію. Багато уваги: трудовому вихованню, антирелігійному (вечори, бесіди, диспути). Менше приділялося уваги розумовому вихованню і дисципліні учнів.

Отже, перші десятиліття ХХст. в українській освіті можна визначити як період культурно-освітньої нестабільності.

У 20-х роках існувала проблема оцінки і обліку знань учнів. педагогічна література критикувала такі види контролю як опитування, оцінка, залік, екзамен. Як колективні форми обліку використовувалися конференції, диспути, реферати, колективні щоденники. Формами індивідуального обліку виступали участь дитини у дискусії, процес виконання учнем певної роботи, врахування якості виконаної роботи. Учні вели облікові картки відвідування кабінетів чи виконаних завдань. Підкреслювалась роль самоконтролю і самообліку. **Поступово у школи ввійшла чотирьохбальна система оцінок: незадовільно, задовільно, цілком задовільно, добре.**

2. УНІФІКАЦІЯ ШКОЛИ. ВВЕДЕННЯ ЄДИНОЇ СИСТЕМИ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ.

Хоч у травні 1920 р. було прийнято спільне рішення Наркомосів України і Росії **"Про єдність освітньої політики"**, але: українська система освіти складалася дещо відмінно від тієї, що діяла в Росії, хоч і будувалися вони за одним трудовим принципом.

а) У Росії освіта була політехнічною, а в Україні всі навчальні заклади, поєднуючись з виробництвом вже з першої ланки, утворювали єдину систему професійної освіти.

б) У Росії єдина трудова школа **була дев'ятирічною**, а в Україні – **семирічною**.

в) У Росії технікум був підготовчою школою до інституту, а в Україні інститут і технікум визнавалися як рівноправні вищі учбові заклади з тією різницею, що технікум випускав вузьких спеціалістів-інструкторів, а інститут – висококваліфікованих спеціалістів-практиків.

г) На відміну від російської українська система виключала зі своєї схеми університети, у 1920 р. вони були реорганізовані в інститути народної освіти.

д) Підготовку вчених з тієї чи іншої галузі науки здійснювали академії і різні інститути теоретичного знання.

З погляду наукової педагогіки українська система освіти стояла нижче від російської. Але її існування свідчило про невеликий тиск Москви і про певну незалежність Наркомосу України від уряду Росії. ***Розходження в українській і російській системах освіти зберігалися аж до 1930 р.***

У квітні 1930 року відбулася 2 Всесоюзна партійна нарада в справі народної освіти.

З доповідями про системи народної освіти виступили нарком освіти РРФСР О.С. Бубнов і нарком України М.О. Скрипник.

Після обговорення була прийнята ***постанова про введення в Радянському союзі єдиної системи народної освіти: «Різні системи народної освіти не можуть бути тепер виправдані. Своєрідність національної культури і місцевих умов треба взяти до уваги в єдиній системі народної освіти».***

В 1930 році в СРСР була прийнята єдина уніфікована система шкільної освіти.

Основний тип – семирічна трудова політехнічна школа. На її базі – технікуми (середні спеціальні навчальні заклади – 4 роки навчання), а на базі технікумів – вища школа, інститути, університети.

У 1939 році в багатьох великих населених пунктах – загальноосвітні середні школи. розширювалася мережа вищих навчальних закладів (інститути, університети).

У 1920 році – опублікували перший навчальний план: за ним 5 днів навчання, 6 – ий екскурсії. ***На початку 30 – их років вводяться нові навчальні плани і програми – ліквідується класно – урочна система.***

1. В кінці 20-х років в українській школі мав місце ***бригадно-лабораторний метод навчання***, коли та чи інша тема пророблялася самостійно групою (бригадою) учнів у кількості 5-10 чоловік. Цей метод мав ***ряд недоліків***: усувалася керівна роль учителя, облік роботи здійснювався для бригади в цілому, а не для окремих учнів, не проводилася індивідуальна робота з учнями; не було матеріальної забезпеченості шкіл для самостійної роботи учнів; не враховувався вік і підготовленість дітей при комплектуванні бригад; часто матеріал був просто незрозумілий для окремих учнів і навчання перетворювалося у просте зубріння.

2. З 1921 року вводяться для початкової школи комплексні програми: навчальний матеріал вивчався за 3-ма розділами: природа, праця, суспільство (інтегровані курси). Навчальні предмети за комплексними програмами ліквідували.

3. З 1924 року – поширився лабораторно – бригадний метод: учні розподілялися на бригади (5 – 7 чол.) і виконували складені вчителем «робочі завдання» в лабораторіях. Доповідав бригадир про хід виконаних завдань.

4. З 1930-1931 н.р. комплексну систему навчання замінили на **комплекси-проекти (метод проектів)**. Нова система включала дві частини: ***постійну*** (зміст основного

матеріалу, який треба вивчити) і **динамічну** (ланцюг завдань (проектів), через виконання яких засвоюється основний зміст освіти). Динамічна частина розробляється щорічно залежно від конкретних умов, контингенту учнів тощо. Метод проектів реалізовувався у формі цільових завдань учням (наприклад, зробити електропроводку в будинку), які вони виконували після відповідних інструкцій і під наглядом учителя. Часто назви проектів являли собою своєрідні політичні лозунги "За...", "Включимось...", "Допоможемо..." і т. д. ("Включимось в електрифікацію села"). **Основними недоліками методу проектів були: безсистемність і поверховість знань, шматкоподібний виклад матеріалу, знання і уміння учнів підпорядковувалися проектам.** Ні держава, ні вчитель не могли попередньо скласти шкільну програму – вона створювалася дітьми і вчителем в процесі навчальної роботи.

В 1931, 1932, 1933, 1936 роках = ряд постанов, які відмінили «новшества» і було знову введено класно – урочну систему.

ВИСНОВОК:

Якщо період 20-х років для освіти можна назвати періодом творчих шукань, то 30-ті роки являли собою період її уніфікації та жорсткого контролю з боку більшовицької партії. На початку 30-х років було видано ряд партійних постанов, які вносили в існуючу систему народної освіти України відчутні зміни, спрямовані на її уніфікацію, причому на російський зразок.

1934 року партійною постановою "Про структуру початкової і середньої школи в СРСР" було відмінено всі типи шкіл і встановлено єдину систему освіти:

- початкова школа (1-4 класи),
- неповна середня школа (1-7),
- середня школа (1-10 класи).

Групи реорганізувалися у класи. Зміцнювалося єдиноначальство керівника школи, зростали вимоги до його походження.

У зв'язку з рішенням союзного уряду Україна повертається до університетів (**першим відкрився 1933 року Київський університет**). Було знижено статус технікуму до рівня середнього спеціального навчального закладу.

1935 року окремою партійною постановою давалися конкретні вказівки:

- про початок і закінчення шкільних занять,
- тривалість уроку,
- вводилися правила поведінки і єдина форма одягу для учнів,
- запроваджувалися єдині норми і 5-бальна система оцінки успішності.

У липні 1936 р. було прийнято партійну постанову "Про педологічні перекручення в системі Наркомосів". Постановою ліквідувалася педологія, яку тоді розглядали як універсальну науку. Ставилася вимога повного відновлення педагогіки, яка була відсунута педологією на другий план і розглядалася в системі наркомосів, передусім, як емпірична, наукоподібна дисципліна.

3. АНТОН СЕМЕНОВИЧ МАКАРЕНКО (1888 – 1939)

Антон Семенович Макаренко – один із найвідоміших педагогів світу. *Народився 1 (13) березня 1888 р. в с. Білопілья (нині Сумська область) в сім'ї робітника залізничних майстерень.*

- Розпочав навчання в Білопільському двокласному залізничному училищі.
- Після переїзду батьків в м. (селище) Крюків Полтавської губернії навчався в Кременчуцькому міському чотирикласному училищі.
- Закінчив училище, далі вчився на однорічних педагогічних курсах при тому ж училищі.

– *Після закінчення в 1905 році курсів* розпочалася його вчительська діяльність, повернувся додому і почав працювати вчителем Крюківського двокласного залізничного училища.

– *В 1911 році* звільнили за рішучий виступ проти завідуючого училищем – хабарника і бездарної людини, хоча А.С. Макаренко користувався великою повагою і авторитетом серед учнів, учителів і батьків.

– **1911 – 1914 рр.** Макаренка перевели працювати ст. Долинська, вчителював у залізничному училищі на Херсонщині.

– *В 1914 році*, маючи вже 10-річний педагогічний стаж, поступає для продовження освіти в Полтавський учительський інститут, де виявив особливо великі успіхи у навчанні. «З психології читав усе, що було написано російською мовою, в своїй спеціальній галузі – педагогіці – багато читав і багато думав».

– *в червні 1917 року він закінчив Учительський інститут*, одержавши золоту медаль за твір «Криза сучасної педагогіки».

– Деякий час Макаренко працював учителем зразкової школи при Полтавському вчительському інституті і за сумісництвом виконував обов'язки секретаря канцелярії інституту.

– *В грудні 1917 року* був призначений завідуючим Крюківським вищим початковим училищем.

Тут він працював до 1919 року. Приділяв велику увагу створенню дитячого і педагогічного колективів, включив до навчальної програми трудову підготовку учнів, ввів дитячу символіку (горн, барабан та ін.), для робітників – залізняків відкрив вечірню школу, в якій сам викладав історію, російську мову і літературу.

– *У 1919 році* переїхав до м. Полтави, де завідував 2-им міським початковим училищем і був членом губерньського правління працівників освіти, а потім керував семирічною трудовою школою і виконував доручення Полтавського губерньського відділу народної освіти.

– *У вересні 1920 року Полтавський губерньський відділ народної освіти доручив Макаренкові організувати трудову колонію для неповнолітніх правопорушників і завідувати нею. 28 березня 1921 року*, в річницю народження О.М. Горького, трудовій

колонії було присвоєно ім'я письменника. До речі, і сам ОМ. Горький, і його твори мали великий вплив на А.С. Макаренка. За період роботи у цьому закладі Макаренко створив принципово нову систему виховання, а заклад став відомим у всій країні.

- За кілька років А.С. Макаренко разом з колективом педагогів і вихованців, переборюючи величезні труднощі, добився великих успіхів у роботі колонії: відбудували приміщення колишнього сирітського притулку, створили господарську базу, працювала школа, а головне – було створено міцний, працездатний і творчий колектив вихованців і педагогів.

- Коли в трудовій колонії ім. Горького сталася «зупинка в житті колективу» (мало було землі, малосильне господарство, а навколо жодного промислового виробництва, труднощі з трудовлаштуванням вихованців – колоністів), Макаренко **в 1926 році домігся в Наркомові України переведення колонії в Куряж біля Харкова та об'єднання з Курязькою трудовою колонією**, яка перебувала в дуже занедбаному стані, але знаходилася недалеко від промислового і культурного центру, мала більше землі, кращі приміщення та ін.

- Життя трудової колонії ім. Горького А.С. Макаренко показав у своєму творі «Педагогічна поема» (1933 – 1935).

- **Влітку 1928 року Макаренко почав керувати трудовою колонією ім. Ф.Е. Дзержинського в Харкові, де він працював до 1935 року.**

- У трудовій колонії була середня загальноосвітня школа і робітфак, добре обладнанні навчальні виробничі майстерні, завод, що виготовляв фотоапарати «ФЕД» і електричні сверла, працювали різні гуртки і студії. Проводилась велика культурно – освітня робота серед комунарів (театр, клуб, кіно, оркестр, бібліотека, читальня, спортивні секції, газета – багатотиражка).

- Комунари поєднували навчання в школі й на робітфаци з виробничим навчанням, з продуктивною працею. Багато випускників комуни навчалися у вищих навчальних закладах, працювали на заводах і фабриках Харкова, перебували в лавах Червоної Армії і Флоту – всі вони виходили з комуни справжніми людьми.

- Трудова комуна ім. Дзержинського була найкращим навчально – виховним закладом інтернатного типу в Радянському Союзі. **Тільки за 10 років її існування тут перебувало більше 100 делегацій з різних країн світу** і зафіксували високі оцінки в «Книзі відгуків».

- Життя комуни ім. Дзержинського Макаренко описав у творі «Прапори на баштах» (1938)

- **У червні 1934 року** Макаренка було прийнято до Спілки письменників СРСР.

- **У 1935 – 1937 рр.** він працював у Києві заступником начальника управління дитячими виправними колоніями в НКВС з навчально – виховної роботи й одночасно завідував трудовою колонією в Броварах біля Києва.

- **У 1937 році** переїхав до Москви, де займався громадсько – педагогічною і літературною діяльністю: написав «Книгу для батьків» (1937), опублікував багато науково – публіцистичних статей та оповідань для дітей і молоді в різних журналах і

газетах, виступав з лекціями, доповідями, бесідами в різних аудиторіях, зустрічався з учителями, студентами навчальних закладів у багатьох містах країни.

– **1 лютого 1939 року** Радянський уряд нагородив Макаренка за літературно-педагогічну діяльність **орденом Трудового Червоного Прапора**.

– **13 березня 1939 року** в день свого народження і, як виявилось за 2 з половиною тижні до смерті, Макаренко говорив друзям: **«Прожив я 51 рік, але попереду так багато цікавої роботи і життя, що я не згоден жити менше 150 років»**

Нажаль, передчасна смерть перешкодила здійсненню всіх планів.

Сталося **це 1 квітня 1939 року на залізничному вокзалі**. Він збирався їхати на обговорення сценарію фільму за його твором.

Твори Макаренка видавалися 241 раз 24 мовами, їх тираж перебільшує 8 млн. примірників.

У Крюкові Полтавської області створено літературно – меморіальний музей А.С. Макаренка, засновано медаль з його зображенням, якою нагороджують кращих працівників народної освіти та педагогічної науки.

– Серцевиною педагогічної діяльності А.С. Макаренка є його досвід щодо органічного поєднання навчання з продуктивною працею.

– 16 років роботи в колонії ім. Горького та комуні ім. Держинського привели його до висновку, що праця без політичного й громадського виховання не приносить виховної користі, виявляються нейтральним процесом.

– Праця повинна бити вмотивована тільки тоді вона впливає на розвиток нових мотивів.

– Трудове виховання – обов’язкове залучення дітей до активної продуктивної праці. **Тільки праця, яка передбачає створення цінностей, є позитивним елементом виховання.**

– У комуні ім. Держинського продуктивна праця займала одне з центральних місць у виховній системі (5 млн. прибутку давали державі кожного року).

– Справжня людина зростає тільки у виробничому процесі.

– Праця не тільки економічна категорія, а й категорія моральна.

– Основоположним принципом педагогічної системи А.С. Макаренка є принцип виховання у колективі.

– Виховання в колективі через колектив.

– Колектив – форма, засіб, спосіб, джерело формування особистості (колектив не можна абсолютизувати).

– Визначив ознаки колективу.

– Визначив етапи становлення.

– Визначив структуру колективу: первинний – це ланка зв’язку між особою і вторинним колективом. (в наш час – формальні і неформальні; формальний – офіційно визнані об’єднання; неформальний – особистісні симпатії).

– Визначив шляхи створення колективів:

1) пред’явлення вимог;

- 2) виховання учнівського активу;
- 3) формування громадської думки;
- 4) принцип = дії;
- 5) система персональних ліній;
- 6) традиції – офіційно акумулюють норми, звичаї.

«+» колективу:

1. забезпечує формування важливих якостей особистості;
2. формує вірність громадянським інтересам;
3. формує вміння особисте підпорядковувати громадському;
4. виховує нетерпіння до егоїзму;
5. відразу до ущемлення прав іншого.

«-» колективу:

1. заорганізованість;
2. проблема в розвитку індивідуальності (колектив інколи подавляє її);
3. особистість розчиняється в колективі;
4. інколи проявляється стадність;
5. інколи колектив – жандарм в розвитку особистості.

А.С. Макаренко в працях «Проблеми шкільного радянського виховання», «Проблеми виховання в радянській школі» та в художніх творах «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», «Марш 30-го року» розробив теорію колективу. Він визначив 4 етапи (стадії) розвитку колективу. В основі етапів лежить **динаміка вимог**:

I. Вчитель – учень (вчитель пред'являє вимоги до учнів) – основне завдання: формувати активу;

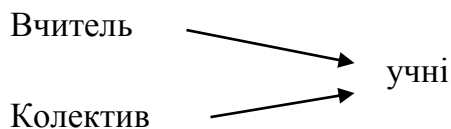
II. Актив – колектив (актив пред'являє вимоги до учнівського колективу) – основне завдання: навчити працювати органи самоврядування;

III. Колектив – колектив (колектив пред'являє вимоги до своїх членів) – основне завдання: сформувати здорову громадську думку;

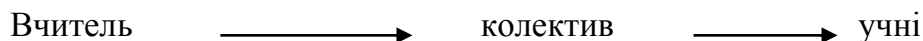
IV. Самовиховання.

Сутність принципу паралельної дії за Макаренком:

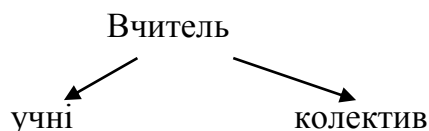
На окремих учнів впливають: з одного боку – вчитель, а з іншого – колектив через свою громадську думку:

Вчитель впливає на учнів через громадську думку колективу:

Вчитель, впливаючи на колектив, одночасно впливає на кожного учня:

Макаренко розробив методику і техніку колективу. Він вважав колектив основним джерелом, інструментом і засобом виховання.

Колектив – це група дітей (людей), яких об'єднують:

- Спільна, суспільно – цінна (значуща) мета;
- Спільна суспільно – цінна (значуща) діяльність;
- Наявність відносин взаємної відповідальності (один за всіх і всі за одного);
- Наявність органів самоврядування.

ЛЕКЦІЯ 18-19

Тема: Освіта і педагогічна думка в Україні в 40-80 рр. XX століття. Життя і педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського.

Мета:

Освітня: з'ясувати особливості розвитку системи освіти в Україні у XX столітті; ознайомитися з біографією та педагогічними поглядами В.О.Сухомлинського та усвідомити його внесок у розвиток освіти на Україні в даний період.

Виховна: виховувати почуття гордості за український народ, відчуття етнічної приналежності, український менталітет та патріотичні почуття.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

План

1. Особливості стану освіти і педагогіки в Україні в період Великої Вітчизняної війни та в повоєнний період (1940-1955 рр.).
2. Освіта і педагогічна думка в Україні в 50-80 рр. XX ст..
3. Життя і педагогічна діяльність В.О.Сухомлинського.

Література:

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н. П. Калениченко и др. – М, 1988. – С.31-68.
2. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994. – С. 4-25.
3. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. – К, 1991. – С.3-39.
4. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К, 1991. – С.8-29.
5. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.

6. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.

7. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

Конспект лекційного змісту

1. В період ВВВ була створена оперативна група, яка займалась евакуацією дітей.

Київський і Харківський університети були евакуйовані до Казахстану, на їх основі було створено **Об'єднаний Український університет**. Одеський університет та Одеський педінститут евакуйовано до Майкопу, поблизу Туркменистану.

Окупація України – 3 роки. У 1943-44 рр. на визволеній території України розпочалася робота по відбудові господарства і освіти.

31 грудня 1943 р. – постанова “Про організацію обліку дітей і підлітків віком 7 – 15 років і про порядок контролю за виконанням закону про загальне обов’язкове навчання”

У вересні-жовтні 1943 р. відновилися заняття на лівобережній Україні, а згодом і на правобережній та в західних областях.

Наприкінці 1943 р. в Харківському а потім і в Київському науково-дослідних інститутах відновлюється робота, розпочинають знову працювати обласні інститути удосконалення вчителів.

Школи працювали за навчальним планом 1940-1941 н.р., але було посилено військову підготовку учнів 5-7 класів і допризовну підготовку учнів 8-10 класів.

Після війни:

- влітку 1945 р. – облік дітей;
- діти-сироти – до дитячих будинків;
- відкривалися ремісничі, суворовські, нахімовські училища;

У 1946 р. прийнятий 1-ий п’ятирічний план відбудови народного господарства (1946-1950 рр).

У 1949 р. введено обов’язкове семирічне навчання (перед війною було введено обов’язкове початкове) – у зв’язку з цим – будівництво нових шкіл, гуртожитків.

У наступну п’ятирічку (1951-1955 рр) особлива увага – розширенню мережі шкіл та збільшенню контингенту учнів.

У 1952-1953 рр. – учительські інститути реорганізовано в педінститути. У 1956 р. – XX з’їзд КПРС – завдання: “Відкривати новий тип шкіл – школи-інтернати”.

У грудні 1958 р. – закон “Про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР”. Була встановлена нова система шкільної освіти:

- загальна обов’язкова 8-річна (7- 15-16 років);

– повна середня (15-18 р.) в числі яких були денні, вечірні, заочні середні школи працюючої молоді; школи-інтернати, спец.школи-інтернати (діти з вадами), технікуми та вищі навчальні заклади України.

2. У грудні 1966 р. – постанова “Про заходи подальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи”:

- початкова школа – 1-3 кл. (а не 1-4);
- з 7 класу – факультативи;
- введена посада педагога-організатора позакласної і позашкільної роботи;
- вивчення автосправи, трактора, комбайна;

У вересні 1970 р. Рада міністрів СРСР ухвалила новий Статут середньої загальноосвітньої школи. У Статуті було узагальнено передовий досвід радянської школи, визначено головні напрями роботи. На основі цього державного документа випускники 8-ої школи могли продовжувати навчання:

- а) у загальноосвітніх повних середніх (десятирічних) школах 9-10 кл.;
- б) середніх спец.закладах – технікумах 3-4 роки;
- в) в середніх ПТУ (3-4 р.);
- г) в школах робітничої і селянської молоді (9-11 кл.).

Таким чином була вирішена проблема отримання повної середньої освіти в поєднанні з професійною підготовкою:

- запроваджувалися ТЗН, тематичний облік знань;
- старшокласники залучалися до дослідної роботи;
- вводилися нові методи, форми навчання.

1971 р. – 24 з’їзд КПРС: активізувати перехід до обов’язкового 10-річного всеобучу; видати нові навчальні плани, програми підручники, обладнати навчальні кабінети.

Червень 1972 р. – постанова “Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і подальшого розвитку загальноосвітньої школи”:

- поєднання навчання з вихованням;
- поєднання навчання з участю в продуктивній праці;
- добір змісту і методів навчання відповідно з досягненнями науки;
- удосконалення позакласної і позашкільної роботи;
- в школах – профорієнтація, створення навчально-виробничих комбінатів;
- відкриття шкіл-комплексів;
- створення учкомів;

У 1984 р. вийшла постанова про реформу загальноосвітньої і професійної школи:

- навчання з 6 років;
- підвищити якість освіти і виховання;
- посилити зв’язок школи і виробництва.

Наприкінці 60-х років Міністерство освіти СРСР разом з Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР розробило і здійснило широкий план заходів спрямованих на перетворення навчально-виховного процесу в педагогічних навчальних закладах відповідно до вимог науково-технічного прогресу та до реформи середньої школи. Було прийнято рішення вдосконалити навчальні плани і програми 50-60-х рр.. у них було скорочено кількість годин на теоретичне навчання і розширено практичний курс.

Педагогічні науки студенти мали вивчати протягом усього терміну навчання в інституті. Змінено структуру і логіку вивчення психолого-педагогічного циклу предметів. Введено теоретичні курси:

- вступ до педагогіки;
- вікова фізіологія;
- вікова та педагогічна психологія;
- педагогіка школи;
- історія педагогіки;
- загальна психологія;
- шкільна гігієна;
- методика виховної роботи;
- професійна орієнтація;
- наукова організація праці вчителя;

Ці дисципліни вважалися важливою ланкою в професійній підготовці молодих вчителів.

Наслідки:

У республіці в 1979-1980 н.р. в загальноосвітніх школах працювало 452, 2 тис.вчителів. зростав освітній рівень шкільних педагогів.

За період 1970-1980 рр. серед учителів денних шкіл України кількість тих, хто мав вищу освіту зросла з 61,1% до 77,3 %.

Кількість вищих навчальних закладів в Україні протягом 1980-1996 рр. коливалася від 147 до 149, а чисельність осіб, що навчалися у них у цей час втримувалася майже на одному рівні – 880-881 тис.

Ланки народної освіти у 80-90-х рр.:

- дошкільне виховання;
- загальна середня освіта;
- позашкільне виховання;
- професійно-технічна освіта;
- середня спеціальна освіта;
- вища освіта.

ЖИТТЯ І ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970) – педагог, засновник гуманістичної, новаторської педагогіки. З 1948 по 1970 рік – директор Павлиської середньої школи, кандидат педагогічних наук, член-кореспондент АПН СРСР.

Сухомлинський народився у незаможній селянській родині 28 вересня 1918 року в с. Василівка Онуфріївського району Кіровоградської області. Навчався Сухомлинський у Василівській семирічці (1926-1933). Влітку 1934 р. він розпочав навчання у Кременчуцькому педагогічному інституті, проте через хворобу мусив залишити навчання.

З 1935 року працював вчителем української мови й літератури у школах Онуфріївського району. 1936-1938 р. навчався на заоч-ному відділі Полтавського педагогічного інституту, де здобув кваліфікацію вчителя української мови та літератури.

З 1938 року і до початку Великої Вітчизняної війни Сухомлинський працює вчителем української мови й літератури і завідувачим навчальною частиною Онуфріївської середньої ніколи.

У липні 1941 року він був призваний до лав Червоної Армії. 9.02.1942 року в бою під Ржевом був тяжко поранений і понад чотири місяці лікувався в евакогоспіталях.

З червня 1942 року по березень 1944 року Сухомлинський працює директором і вчителем російської мови та літератури о смт. Ува Удмурської АРСР.

Навесні 1944 року Сухомлинський разом з дружиною переїжджає до смт. Онуфріївська Кіровоградської області, де протягом чотирьох років очолює Онуфріївський районний відділ народної освіти та викладає у школі за сумісництвом.

1948 року його призначають, у зв'язку з особистими клопотаннями, директором Павлинської середньої школи. У 1955 р. В.Сухомлинський захищає кандидатську дисертацію "Директор школи - керівник навчально-виховної роботи" у Київському університеті ім. Т. Шевченка. Через рік виходить з друку його перша монографія "Виховання колективізму у школярів".

У 50-х роках В.Сухомлинський написав ще кілька монографій: "Педагогічний колектив середньої школи", "Виховання патріотизму у школярів", "Виховання комуністичного ставлення до праці".

Починаючи з 1960 р., виходять з друку його праці: "Духовний світ школяра", "Праця і моральне виховання", "Як ми виховали мужнє покоління", "Виховання особистості в радянській школі", "Павлиська середня школа".

У 1957 р. його обирають членом-кореспондентом АПН РСФСР, а в 1958 р. Міністерство освіти УРСР присвоїло йому звання заслуженого вчителя школи УРСР.

У другій половині 60-х Василь Олександрович готує трилогію з проблем формування особистості у загальноосвітній школі: "Серце віддаю дітям", "Народження громадянина", "Листи до сина". Щодо першої частини трилогії, то вона була вперше надрукована в тодішній Німецькій Демократичній Республіці, а у Д.969 р. – в Україні. Пізніше (1974) книга була удостоєна Державної премії УРСР.

У 1968 р. В.Сухомлинського обирають делегатом Всесоюзного з'їзду вчителів і присвоюють звання Героя Соціалістичної праці. Останніми роботами вченого спиш "Батьківщина в серці" та "Батьківська педагогіка", які вийшли друком у 70-ті роки.

2 вересня 1970 року Василя Олександровича не стало.

Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога В.О.Сухомлинського увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою, його педагогічні, публіцистичні і літературні праці та учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

В.Сухомлинський – автор низки педагогічних праць: “Серце віддаю дітям”, “Народження громадянина”, “Як виховати справжню людину”, “Павлиська середня школа”, “Сто порад учителеві”, “Батьківська педагогіка” та ін. Загалом він написав 41 монографію, понад 600 наукових статей.

Твори В.О.Сухомлинського відомі у виданнях різними мовами народів світу від болгарської до японської; його спадщина розглядається (вивчається) в провідних університетах і педагогічних інститутах Європи, окремі статті і уривки фундаментальних праць друкуються в педагогічних журналах Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії, Іспанії, Фінляндії та інших країнах.

У педагогічній спадщині Сухомлинського провідне місце займає ідея гуманізму, людяності і доброчинності. Педагог переконливо стверджує, що виховання гуманізму, людяності повинно стати одним із завдань діяльності школи і вчителя і здійснюватися через творення людям добра. В центр виховного процесу Сухомлинський поставив особистість. Основою його концепції є повага і довіра до дитини, визнання її унікальності та права на власний вибір. Найголовнішим, найглибшим і найміцнішим надійним каменем педагогічної системи Сухомлинського, є виховання у кожного вихованця поваги до самого себе. Він вважав, що до того часу, поки є самоповага, існує й школа. Коли зникає повага до себе – немає школи, немає ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є випадкове збіговисько. На його думку, повага до людської гідності і виховання самоповаги є сферою педагогічної творчості і великого інтелекту педагога.

Головна мета виховання – всебічний розвиток особистості. Важливим напрямом всебічного розвитку особистості є розумове виховання, яке потрібне людині не тільки для праці, а й для повноцінного духовного життя. Тому в процесі навчання діте й треба спонукати до самостійної пізнавальної діяльності, до самоосвіти. Цю роботу слід починати з малих літ, формуючи в дітей допитливість. Вважав, що навчання не повинно бути для дитини тягарем, а повинно бути радісною працею. Його творчі знахідки щодо навчання: “школа під відкритим небом”, уроки мислення на природі, кімната думки, культ книги, свято казки та ін., апробовані в практичній діяльності Павлиської школи, стали надбанням учительства.

Духовне життя школи і її вихованців не повинні обмежуватися, вичерпуватися самими успіхами в оволодінні навчальною програмою. Для того, щоб сформувати культуру бажань необхідно, вважав Сухомлинський, навчити школярів азбуці

моральної культури. У праці “Як виховати справжню людину” подається моральний ідеал, який увібрав у себе найкращі риси менталітету українського народу. У ній розкриваються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації тощо. Подаються вони у вигляді правил, законів, що складають азбуку моральної культури. У ній розкривається зміст і методика роботи з виховання у дітей любові до Батьківщини і громадянства, ставлення до людей і обов’язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, близьких, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей і норм поведінки тощо.

Значне місце в педагогічній системі В.Сухомлинського відведено проблемам трудового виховання школярів. На його думку, учні мають брати участь у найрізноманітніших видах праці: навчальній, продуктивній, ручній, механічній, індивідуальній, колективній, у майстернях і в полі.

Важливу роль Сухомлинський відводить естетичному вихованню підростаючого покоління, вихованню красою. Він пропонує використовувати красу природи, красу слова, музики і живопису. Педагог має не тільки навчити дитину знати і розуміти мистецтво, а й сформувати в неї потребу милуватися природою і творами мистецтва, навчити творити прекрасне, насолоджуватися прекрасним, створеним власними руками. Відстоював необхідність естетичного виховання природою, яку вважав невичерпним джерелом дитячої думки, а спостереження в природі – школою дитячого мислення.

Виховання дітей 6-10 років Сухомлинський називав “школою сердечності”. Він радив педагогам і батькам вчити дітей добру, любові, милосердю. Для цього треба, щоб діти постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, вчителів, дорослих. Дитина не повинна вирости байдужою, черстою, нечулою, вона має зростати у постійному піклуванні про оточуючий світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм.

Значної уваги Сухомлинський надавав проблемі дитячого колективу. Найголовнішим принципом життя виховуючого колективу проголосив розвиток гуманістичних взаємин між дітьми, створення здорової духовної спільності разом з повагою до кожної особистості. Найголовніше в колективістському вихованні вбачав у взаємному духовному збагаченні дітей, турботі про кожного члена колективу.

До особи вчителя Сухомлинський ставив підвищені вимоги, вважаючи цю професію людинознавством: досконале знання свого предмета, глибока любов до нього в поєднанні з любов’ю до дитини, уміння управляти її розумом і почуттями, виховувати в дітях доброту, людяність, сердечність, готовність прийти на допомогу та ін.

ЛЕКЦІЯ 20

Тема: Соціально-культурні фактори виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини. Перші педагогічні навчальні заклади на Миколаївщині

План

1. Соціально-культурні та історичні передумови виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини.
2. Перші навчальні заклади на території області.

Конспект лекційного змісту

1. СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ МИКОЛАЇВЩИНИ

Місто Миколаїв розташовано в Північному Причорномор'ї на берегах Бузького лиману при злитті з рікою Інгул. Найбільш ранній археологічний пам'ятник, який знайдено на території міста, датується епохою неоліту (V–IV тис. до н.е.). Миколаївська земля знала скіфів, стародавніх греків, слов'янські племена, ногайські орди, вільних запорізьких козаків.

Першим історично достовірним державоутворенням, що існувало на теренах Миколаївської області була **Велика Скіфія**, що зародилася після приходу на землі Миколаївщини Скіфів у VII-V століттях до нашої ери.

У 647-54 р. до н.е., вихідці з Мілету заснували на теренах Миколаївської Області колонію Ольвія (залишки якого розташовані на правому березі Бузького лиману біля с. Парутино Очаківського району)

Ольвія була рабовласницькою республікою. Законодавчі органи (напр. – збори, рада) та виконавча влада були в руках рабовласницької частини населення. Значного розвитку набули землеробство, скотарство, рибальство, виноградарство; розвивалися ремесла: металообробне, гончарне, деревообробне, каменярське, кісткорізне, прядильно-ткацьке тощо, продукцію яких збували населенню Ольвії, а також скіфам, сарматам та іншим племенам, що населяли тоді значну частину території сучасної України. В обмін на ремісничу продукцію в Ольвію надходили хліб, худоба, вовна, риба, а головне - раби. Чимало з цього ольвійські купці продавали у державах грецької метрополії, звідки вивозили вино, маслинову олію, високоякісний посуд, тканини, прикраси, твори мистецтва тощо. Для потреб внутрішньої і зовнішньої торгівлі Ольвія випускала свою монету – здебільшого мідну і срібну, рідше золоту. *У 2–1 ст. до н. е. Ольвія спіткала глибока економічна і соціальна криза.*

Інтенсивне заселення Миколаївського півострова почалося в останній чверті XVIII століття, вже після визволення Північного Причорномор'я від турецьких завойовників і виходу Російської держави до Чорного моря. Росії потрібен був свій флот. І за указом князя Г.О. Потьомкіна в гирлі ріки Інгул під безпосереднім

керівництвом полковника М.Л. Фалєєва в 1788 році була закладена нова верф. Навколо верфі почало рости містечко. Воно отримало своє ім'я через рік після переможного штурму Очакова російськими військами під командуванням О.В. Суворова. ***Очаків був здобутий у грудні 1788 року, в день Святого Миколая, захисника моряків. На його честь і назвали нове місто. З ім'ям Святого Миколи пов'язані й перша церква, збудована в місті в 1790 році, і перший корабель, 46-гарматний фрегат «Святий Миколай».*** З часу побудови «Святого Миколая» на суднобудівних заводах міста було побудовано понад 2 тисячі кораблів та суден, серед яких фрегат, броненосці, міноносці, підводні човни і т.п.

Життя міста було повністю підпорядковано суднобудуванню і флоту. Майже сто років тут знаходився штаб Чорноморського флоту.

Перший навчальний заклад міста – Чорноморське штурманське училище, засноване в 1798 році, також було пов'язано із флотом. Така специфіка наклала відбиток на долю, характер і зовнішній вигляд Миколаєва. Складений в кінці XVIII ст. план забудови міста швидкими темпами був втілений в життя вже в перші десятиліття його існування, і до наших днів місто зберіглося як унікальний містобудівний пам'ятник епохи класицизму.

У 1862 році в місті була відкрита комерційна гавань, що сприяла перетворенню Миколаєва у великий торговельний порт. Вже в кінці XIX ст. Миколаївський порт займав третє місце після Петербурга й Одеси за обсягом торгівлі з закордоном, і за експортом зерна.

Саме в Миколаєві В.І. Даль, перебуваючи на військовій службі, приступив до створення «тлумачного словника живої великоруської мови».

У місті бували адмірал Ф.Ф. Ушаков, П.І. Сумароков, О.С. Пушкин, О.М. Горький, В.В. Маяковський, Н.А. Римський-Корсаков, тут виступали М.С. Щепкін, уродженці Миколаївщини - корифеї українського театру Н.К. Садовський, П.К. Саксаганський, М.Л. Кропивницький.

Перша книга з історії українського народу рідною мовою – «Історія України-Русі» – також була написана в Миколаєві. Її автор – М.М. Аркас.

2. ПЕРШІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ ОБЛАСТІ

Від початку заселення території сучасної Миколаївщини людиною підготовка дітей та молоді до життя у багатьох народів, що тут мешкали, протягом тривалого часу здійснювалася шляхом передачі різноманітних знань та практичних навичок старшим поколінням молодшому. Особливу роль у цьому процесі відігравала жінка-мати.

Перші відомі дослідникам достовірні свідчення про появу на теренах краю осередків освіти і професійних осіб, що здійснювали навчання та виховання, пов'язані з грецькою колонізацією Північного Причорномор'я в античну добу, зокрема із заснуванням у VI ст. до н. е. вихідцями з Мілету міста-держави Ольвії на правому березі Бузького лиману.

Зростання ролі професійної освіти в Елладі та її досягнення в галузі наукових знань, літератури і мистецтва не могли не торкнутися ольвіюполітів, які підтримували тісні зв'язки з багатьма культурними центрами метрополії. Діти ольвійських громадян (хлопчики та юнаки) отримували освіту в школі та гімнасії, де вивчали граматику, математику, музику, поезію, філософію, риторику, виконували гімнастичні вправи. Дівчат навчали та виховували вдома⁷⁶.

У гімнасії, поряд з інтелектуальною та фізичною підготовкою, виховували патріотичні почуття та повагу до традицій предків. Крім того, як і в інших грецьких містах, гімнасій становив своєрідний культурний центр. Тут збирались освічені жителі послухати вірші, філософські промови та музику. Згідно декрету на честь Феокла, сина Сатира, першої половини II ст. в Ольвії був побудований новий гімнасій. Текст декрету повідомляє, що зображення на щиті цього благодійника «було поставлено за громадський рахунок у гімнасії, про побудову якого він сам мав піклування».

За даними археологічних досліджень гімнасій становив собою велику і споруду своєрідного плану та устрою. У його центрі була розташована велика зала чи двір, оточений колонами, бази яких збереглися у кількох місцях до цих пір. У південно-східній частині споруди знаходилося приміщення лазні, де вихованці гімнасія купалися після вправ та ігор.

Ольвійські юнаки та молоді чоловіки приділяли багато уваги спортивній підготовці для участі у змаганнях, які були складовою релігійних святкувань. Найбільш популярними були кінні ристалища, стрільба з луку й пен-татлон (п'ятиборство). У епіграмі III ст. прославляється Нікодром, син Діонісія, гімнасіарх, який переміг інших бігунів чи організував змагання з бігу під час свят покровителів гімназія: Гермеса та Іракла.

Про високий рівень освіти в Ольвії свідчить те, що значна частина населення була відносно грамотною. Археологами знайдені численні графіті (написи на керамічному посуді) з присвятами, шкільними вправами тощо. Показовим є той факт, що навіть на віддалених територіях ольвійської округи виставляли присвятні стели, що призначалися для масового читання. Нормою культурного розвитку був звичай заучування поем Г'ємера, інших літературних творів та їх коментування.

Діти найбільш заможних громадян Ольвії мали можливість отримувати вищу освіту в інших містах. З «Борисфенітської промови» знаменитого ритора Діона Хрисостома (I ст.) дізнаємось, що ольвійський юнак Каллістрат вивчав філософію та риторику, однак набуті знання його не задовольняли і він прагнув по'їхати в інше місто для здобуття вищої освіти.

Освітні традиції Ольвії згасли разом із припиненням життя в місті у IV ст.

Протягом I тис. н. е. територію області поступово почали заселяти слов'янські племена. Землеробське слов'янське населення зберігалося, незважаючи на численні навали кочівників.

Після прийняття християнства в Київській Русі значну роль в освіті населення почала відігравати церква. У першій половині XIII ст. на території сучасного Корабельного району м. Миколаєва існував дівочий монастир, зруйнований монголо-

татарами у 1233 і 1236 рр. Цілком ймовірно, що при монастирі діяла школа з притаманною православним обителям системою навчання.

З кінця XV ст. Миколаївщина тісно пов'язана з історією запорізького козацтва. Козаки заснували у південних степах багато хуторів-зимівників. На території області розташовувались Бугогардівська паланка з центром у Запорізькому Гкрді (в районі сіл Богданівна і Костянтинівка) і Прогноївська паланка (на Кінбурнському півострові). Майже при всіх парафіяльних церквах, розташованих на територіях козацьких вольностей, існували церковно-парафіяльні школи.

Після приєднання Північного Причорномор'я до Росії наприкінці XVIII ст. в регіоні впроваджувалась система освіти, що відповідала, передусім, велико-державним інтересам центральної влади й ігнорувала національні інтереси місцевого населення. Господарські та людські ресурси краю в цей період були спрямовані на задоволення потреб суднобудування та флоту.

Першим навчальним закладом Миколаєва вважається створена при адміралтействі школа юнг, де навчались діти матросів та майстрових. У 1794 р. відкрито Морський кадетський корпус, невдовзі реорганізований у Чорно-морське штурманське училище. Створені в перші десятиліття існування Миколаєва навчальні заклади були переважно вузького призначення та закритого типу. Лише у 1827 р. з'явилась перша в межах області початкова загальноосвітня школа на 25 чоловік. А в середині XIX ст. працювало близько 15-ти таких шкіл⁸².

Після поразки Росії у Кримській війні (1853-1856 рр.) й унаслідок укла-дання Паризького мирного договору Чорне море оголошувалось нейтральною територією, а Росія й Туреччина були позбавлені права тримати тут військо-вий флот і військово-морські арсенали. Через це в Миколаєві призупинився розвиток кораблебудування, вивільнилися приміщення багатьох установ, а висококваліфіковані спеціалісти тимчасово залишилися без роботи. За цих умов в урядовому середовищі визрівала думка про доцільність відкриття університету на території Південної Росії, саме в Миколаєві. Після вивчення ситуації було підготовлено проект Статуту і штатного розкладу Новоросійського університету в Миколаєві. Однак через спротив урядових чинов-ників та суперництво з Одесою остаточне рішення про місце відкриття нового закладу було прийнято на користь останньої.

У пореформений період у розвитку освіти населення Миколаївщини відбулися суттєві зміни. Зросла кількість початкових шкіл, було відкрито чоловічу та жіночу гімназії, а також реальне училище в Миколаєві, подальшого розвитку набула професійно-технічна освіта. Відкрились перші Педагогічні курси. Неповторного колориту надавав Миколаєву Південнослов'янський пансіон, який протягом 1867-1892 рр. був одним з важливих центрів освіти юнаків з балканських країн в Росії. Деякі його випускники працювали вчителями у себе на батьківщині.

Зростання потреби суспільства в учительських кадрах вимагало від-криття спеціалізованих закладів педагогічної освіти. У 1874 р. розпочала роботу Новобузька учительська семінарія. Учителів готували також при земських повітових училищах та в спеціальних групах гімназій. Наприклад, у 1900 р. при Миколаївській другій жіночій

гімназії був відкритий педагогічний клас. Значною подією для всього регіону стало відкриття в Миколаєві у 1913 р. учительського інституту.

Увагу громадськості до проблем освіти та обміну передовим педагогічним досвідом привертали з'їзди вчителів. Такі з'їзди проводились Херсонським земством у 1874, 1893 та 1903 роках. Під час проведення цих заходів читались лекції з теорії шкільної справи, проводились практичні уроки, організовувались зустрічі та бесіди учених і практиків. З метою підвищення якості викладання організовувались також тимчасові педагогічні курси.

Однією з найбільш болючих проблем освіти на території Миколаївщини, як і всієї України, протягом всього дореволюційного періоду залишалась відсутність шкіл з українською мовою навчання. Уродженець Миколаївщини, відомий український історик, композитор та етнограф М. М. Аркас (1852-1909 рр.) побудував й утримував школи з українською мовою викладання в селах Христофорівка та Богданівка, де були його маєтки. Але незабаром за доносом ці школи були закриті. Велике значення для зростання національної самосвідомості українців мало видання М. М. Аркасом у 1908 році у Петербурзі «Історії України-Русі». Це була перша популярна історія України українською мовою, яка стала настільною книгою для багатьох вчителів та їх вихованців.

Отже, педагогічна освіта на Миколаївщині має глибоке історичне коріння. Кращі її здобутки стали підґрунтям подальшого розвитку культури регіону у новітні часи.

Новобузька учительська семінарія відкрилася у 1874 р. За дореволюційний час семінарія підготувала понад тисячу вчителів початкової школи. Серед випускників були видатні українські педагоги Я.Зеленкевич-Чепіга, С.Черкасенко та український видавець, засновник першого в Україні педагогічного видавництва „Украинский учитель” і першого українського педагогічного журналу „Світло” Г.Шерстюк, де вони не лише здобули педагогічну освіту і добре виховання, а й пройшли активний етап громадянської соціалізації. Цьому сприяли, з одного боку, досить демократична атмосфера в семінарії, з іншого – суворі дисципліна як умова успішного навчання.

Звіти Новобузької семінарії за 1893-1894 навчальний рік свідчать про надзвичайно інтелектуально напружене, таке, що відповідало сучасності, емоційне життя семінаристів. Зокрема, велика увага надавалася читанню. Книги для домашнього читання були ретельно відібрані з учнівської бібліотеки з урахуванням віку та інтересів читачів. Кожен семінарист повинен був повернути книгу разом зі звітом про прочитане.

Одним з важливих напрямів навчально-виховного процесу семінарії було трудове навчання. Незважаючи на те, що ручна праця була запропонована у 1894 році як обов'язковий предмет, адміністрація семінарії прийняла рішення про його введення до числа навчальних дисциплін. Вважалося, що ручна праця сприяє загальному розвитку учнів, навчає їх охайності та уваги, розвиває очі та руки. Крім столярного та токарного ремесел вихованці успішно займалися садівництвом та палітурництвом.

Велика увага приділялася також музичній освіті. З 1893 року всі семінаристи II та III класів навчалися грі на різних музичних інструментах, брали участь в

учнівському оркестрі і навіть могли самі організувати хор.

Із архівних матеріалів видно, що навчальний процес у семінарії продовжувався і в вихідні дні, і в святкові добре організованими виховними заходами – організацією релігійних свят, літературних вечорів, вечорів відпочинку. Зокрема, з метою естетичного виховання та збудження інтересу вихованців до читання іноді влаштовувалися літературно-вокально-музичні вечори, де учні читали уривки з кращих поетичних та прозаїчних творів, співали, грали на музичних інструментах, виконували музичні вистави. З 1895 року такі читання були ілюстровані картинами.

Про залучення до освітнього процесу цінного інтелектуального та культурного змісту свідчить перелік тем для письмових робіт семінаристів з різних дисциплін. Зокрема, для учнів другого класу (1893-1894) було запропоновано такі теми з педагогіки: «Кого ми називаємо розумною людиною»; «Джерела пізнання своєї душі»; для учнів третього класу: «Розвиток духовних сил людини після закінчення школи»; «Вплив характеру на життя людини»; «Що я можу зробити гарного, будучи вчителем» тощо. З російської мови теми творів були такими: «Справжній друг пізнається в біді»; «Школа та життя»; «Логічний, речовий та змістовий розбір байки Крилова «Водоспад та струмок»; (2 клас); «Знання – найкраще багатство»; «Походження та значення марновірства»; «Як розуміти вислів К. Ушинського: «Викладання вітчизняної мови в початковому навчанні є предмет головний, центральний і який входить в інші предмети і збирає в себе їх результати» тощо (3 клас). Навіть з такої дисципліни, як співи, учні другого класу повинні були написати твір з теми «Вплив музики на духовне життя людини». Учням третього класу наприкінці курсу з історії було запропоновано висловити письмово свої думки з теми «Історичні моменти, коли російський патріотизм та відданість православ'ю та престолу проявили себе найбільше». Після перевірки робіт завжди робився ґрунтовний розбір творів, аналізувалися недоліки, заслуховувалися кращі роботи.

На інтегрований характер навчального процесу в семінарії вказують зокрема дані про зміст навчання педагогіки. Учні другого класу повинні були засвоїти головні відомості про психологію, логіку, дидактику, зв'язок педагогіки з антропологією. Учні третього класу мали вивчити головні відомості з психології та виховання; загальної педагогіки та училищезнавства.

Несприятливий соціально-економічний стан держави на початку ХХ ст. викликав складні проблеми щодо нововведень у державних навчально-виховних закладах. Організаційно-педагогічні інновації цього періоду характеризуються стихійністю, епізодичністю, вузькою локальністю. Це пояснюється передусім тим, що існуючі політична і соціально-економічна системи в Імперській Росії до 1917 р. не давали змоги розпочати в Україні глобальні зміни в системі освіти.

ЛЕКЦІЯ 21-22

Тема: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського: стратегія поступу – від витоків до сьогодення

План

1. Передумови створення у м. Миколаєві вищого навчального закладу. Офіційне відкриття учительського інституту із училищем.
2. Перетворення учительського інституту в педагогічний інститут.
3. Розвиток Миколаївського інституту народної освіти та соціального виховання.
4. Реорганізація ІНО у трирічний інститут соціального виховання.
5. Перетворення ІСВ в Миколаївський державний педагогічний інститут.
6. МДПІ ім.В.Г.Белінського (1950-1980-ті рр.).

Конспект лекційного змісту

Одним з найстаріших закладів освіти на Миколаївщині – Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського було відкрито у 1913 році.

У своєму становленні і розвитку Університет пройшов кілька етапів: від учительського інституту, через інститут народної освіти, соціального виховання, педагогічного університету та державного педагогічного університету до Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського.

На Правобережній Україні перший університет заснований з ініціативи Василя Каразіна в 1805 р. в Харкові, де одним з перших ректорів став поет П.П.Гулак-Артемівський.

В цей же час, а точніше, з 1817 р., в Одесі по прототипу Царського села почав діяти Рішельєвський ліцей. А в м. Ніжині в 1820 р. була відкрита гімназія вищих наук.

Другим університетом на Наддніпрянщині став Київський університет імені св.Володимира, який заснували в 1834 р. на базі закритого Кременецького ліцею.

А третім повинен був стати Імператорський Новоросійський університет. Планувалося, що він буде відкритий на початку 60-х років XIX ст. в м. Миколаєві. Так, саме Миколаєву наказувалося перетворитися в університетський центр «новообживаемого» Причорноморського краю. Після невдалого закінчення для Росії Кримської війни (1853-1856 рр.). Царський уряд вирішив "окультурованим" шляхом зміцнити господарсько-економічне становище колишніх територій козацьких вольностей і таврійських степів.

На думку Олександра II, і особливо великого князя Костянтина Миколайовича, місто Миколаїв, виник у єкатерининський період виключно для військово-морських цілей, у мирний час повинен перетворитися у великий міжнародний портово-торговий центр, який демонструє духовне єднання місцевого населення з переселенцями та налагодження дружніх зв'язків з усіма слов'янськими і мусульманськими сусідами.

Великі надії покладалися на дії тодішнього головного командира Миколаївського порту і військового губернатора міста, адмірала Богдана

Олександровича фон Глазенапа. Завдяки його зусиллям відкрито доступ іноземних судів в Миколаївський комерційний порт, розпочато будівництво Харківсько-Миколаївської залізниці, з'явилися десятки духовних закладів для різних релігійних конфесій, а також відкриті чоловіча і жіноча гімназії, ремесельне училище, 15 шкіл грамотності, театр і стала регулярно видаватися газета.

Якраз Б. О. фон Глазенап виступив з пропозицією про заснування в м. Миколаєві вищого навчального закладу, який готує кадри для всього південного краю. Причому, доводив адмірал, таким навчальним закладом повинен бути університет. Для його успішного функціонування можна було використовувати величезні будівлі адміралтейства, різних майстерень, колишніх військових казарм та інші приміщення морського відомства, що опинилися "омертвленими" в результаті підписання 18 березня 1856 Паризького мирного договору, який забороняв Росії утримувати на Чорному морі військовий флот, а в Миколаєві - військово-морську базу. Прислухаючись до доводів Миколаївського губернатора, Кабінет міністрів зобов'язав попечителя Харківського навчального округу детально вивчити реальну обстановку на місці.

Незабаром в Санкт-Петербург полетіла підтверджуюча депеша про те, що в Миколаєві, географічно зручно розташованому на півдні країни, є передумови для заснування університету з гімназією та прогімназією. "Цей край і місто Миколаїв, - зазначалося у посланні, - дуже потребує вищого навчального закладу, і Миколаївський університет зможе успішно продовжити традиції довготривалого існування інших університетів, які пишаються і багатством, і науковими досягненнями, і славою своїх викладачів, а також вихованців".

Враховуючи реальну матеріально-технічну базу, можливість кадрового забезпечення, а також виходячи з нагальних потреб краю, в університеті м. Миколаєва передбачалося відкрити три факультети: історико-філологічний з 15 кафедрами, фізико-математичний з 12 кафедрами та юридичний з 11 кафедрами. Крім того, повинна була бути загальноуніверситетська кафедра для проведення богослужіння та викладання на всіх факультетах церковної історії, а на юрфаці – церковного законодавства.

В університет могли вступати без іспитів особи, які досягли 17-річного віку і успішно закінчили гімназію. Випускники ж інших навчальних закладів повинні були складати вступні іспити. Кожен студент щорічно за навчання повинен був вносити плату в сумі 40 рублів. Тих, що не сплачували за навчання протягом 2-х місяців – повинні були відраховувати з університету, але з правом відновлення при сплаті боргу. Відрахуванню також підлягали студенти, які не відвідують заняття, а також якщо не з'являлись на сесійні іспити.

Бідним студентам, як виняток, могли надаватися пільги. Але для цього необхідно було надати такі довідки: про бідність, про благополуччя та про задовільну успішність.

Від оплати також звільнялися діти викладачів університету, вчителів і службовців, що працюють в системі Міністерства народної освіти.

Студенти-відмінники могли розраховувати на одержання від державної скарбниці стипендії до 250 рублів в рік. Але після закінчення університету всі стипендіати зобов'язані відпрацювати з розподілу час, рівного тому, протягом якого отримували стипендію.

Після опублікування проекту університетського Статуту і кошторисного змісту в Причорномор'ї, а потім і в центрі, раптом розгорнулася дискусія: де ж все-таки доцільніше відкривати університет - в Миколаєві чи в Одесі. Причому з кожним місяцем число прибічників одеського варіанту стало збільшуватися. Та й в результаті масованого одеського лобіювання посадовців в Міністерстві народної освіти стали байдужі до Миколаєва. Всі насторожено стали сприймати заяви Б.О. фон Глазенапа про те, що в Миколаєві у ввіреному йому морському відомстві є чимало осіб, які залишилися без занять в результаті знищення Чорноморського флоту, які плідно могли б працювати викладачами на різних університетських кафедрах. І в Міністерстві народної освіти стали з'являтися чутки про можливу залежність Миколаївського університету від морського міністерства.

Ці та інші чинники привели до того, що в 1865 р. не в Миколаєві, а в Одесі заснували Новоросійський університет.

У Миколаєві ж були відкриті тільки чоловіча гімназія з пансіоном для дітей південних слов'ян, жіноча гімназія з прогімназією, повітове училище, ремісниче училище і кілька шкіл грамотності.

Однак адмірала Глазенапа це не влаштовувало. Він загорівся новою ідеєю щодо створення для південного краю Миколаївського політехнічного інституту з наступними шістьма відділеннями (факультетами): механіко-технічне, будівельно-інженерне, суднобудівне, хіміко-технічне, гірничозаводське і сільськогосподарське.

На жаль, в 1871 р. адмірал Б.О. фон Глазенап переведений з Миколаєва в Санкт-Петербург і призначений членом Адміралтейської ради. Ідея ж про відкриття вузу технічного напрямку була перехоплена "батьками" м. Харкова. В результаті, після дискутування, в 1872 р. «височайшим» наказом відкрито технологічний інститут в м. Харкові.

А в Миколаєві питання про відкриття вищого навчального закладу відсунуто майже на півстоліття. У 1902 р. міська Дума і громадськість Миколаєва, враховуючи розмах промислового розвитку і потреба в інженерних кадрах, порушили клопотання про заснування свого технологічного інституту. Але ця спроба, як і попередня, стала безуспішною. У наступне десятиліття на Миколаївщині збільшилася кількість різних шкіл. Так, в 1913 р. налічувалося 806 загальноосвітніх шкіл, 765 початкових, 21 неповна середня і 20 середніх (гімназій). Але через брак вчительських кадрів близько 20% дітей отримували відмову в навчанні. Тому після чергового звернення адміністрації та громадськості м. Миколаєва виконуючий обов'язки міністра освіти барон Таубе 18 червня 1913 підписав рішення про відкриття Миколаївського учительського інституту.

Таким чином, нарешті в Миколаєві створено перший вищий навчальний заклад.

Ідея створення університету в Миколаєві виникла ще в 60-і роки XIX століття. Причина тому нестача вчителів, яка гальмувала розвиток освіти на Миколаївщині. На прохання губернатора міської Думи та громадськості Миколаєва тимчасово виконуючий обов'язки міністра освіти Росії барон Таубе постановою від 18 липня 1913 року за № 30043 дозволив відкрити у місті учительський інститут з училищем при ньому для підготовки викладачів прогімназій і вищих початкових училищ. **Першим директором** Миколаївського учительського інституту було призначено **Петра Миколайовича Жданова**, який очолював інститут з **1913 по 1919 роки**. У 1901 р. він закінчив повний, курс фізико-математичного факультету Київського Імператорського університету ім. Святого Володимира. До роботи в Миколаєві працював директором Іркутського учительського інституту, мав досвід "організаційної та керівної роботи, нагороджений орденом св. Станіслава II ступеню. Читав загальну педагогіку та методику викладання математики, активно зміцнював дисципліну студентів, піклувався про їх виховання, та здоров'я. За його участю в 1916 р. в інституті відбувся перший випуск 22 учителів.

Приміщення для навчального закладу було орендовано у садівництві Бельвю (яке належало нащадкам купця Юхима Орестовича Берга). Це був особняк у 18 кімнат по вул. Нікольській 12 у Миколаєві, які відповідали своїми розмірами і санітарними параметрами, необхідними для діяльності навчального закладу нормам. Споруда була кам'яна (з цикльованого черепашника), двоповерхова. 11 кімнат розташовувалися на першому поверсі та 7 кімнат - на другому. Згідно з контрактом, до наявного приміщення, на всю його ширину, у 1915 р. зроблено прибудову площею 70 кв. сажнів. На першому поверсі прибудови розташували два класи училища, а на другому - актовий зал. Цей навчальний корпус розміщувався в прекрасному Надбужькому місці, оточеному чудовим садом по вул. Нікольській. Приміщення збереглося до цього часу, але навчальний процес у даному будинку вже не здійснюється. Але, враховуючи його історичну цінність, нинішня адміністрація інституту має намір відреставрувати приміщення. Після освячення всіх навчальних аудиторій та кабінетів виступив щойно призначений директор інституту, колегіальний асесор Петро Миколайович Жданов, який подякував державній владі і громадськості за підтримку і пророчо пообіцяв, що нинішні і майбутні випускники інституту завжди будуть праведно сіяти розумне, добре, вічне в серця і розум підростаючих поколінь.

У міській газеті було вміщено оголошення про те, що 24 вересня 1913 р. о 9-й годині ранку починаються іспити на право навчання в учительському інституті. Але медична комісія не допустила до іспитів 20 абітурієнтів, 18 чоловік самі не з'явилися на іспити. Із 96 абітурієнтів успішно склали вступні екзамени лише 29 осіб з предметів: Закон Божий, рос мова, історія, географія, фізика, природознавство. Додатково у приймальну комісію абітурієнти здавали: свідоцтво про хрещення, освіту, та політичну благонадійність. **Осіб жіночої статі не приймали.**

Офіційно інститут відкрито 27 жовтня 1913 р. викладалися предмети: Закон Божий, рос. мова та літ-ра, матем., природознав., істор., географія, графічне мист-во. Початок роботи інституту **ускладнювався відсутністю навчальних програм з усіх**

предметів. Керівництво навчального закладу вимушене було листуватися з Феодосійським та Катеринославським учительськими інститутами й за відповідну плату домовлятися з ними про надсилання програм. ***Протягом першого року навчання викладачі Миколаївського учительського інституту склали нові програми, що відповідали вимогам міністерства, й затвердили їх на раді інституту та у попечителя Одеського навчального округу.***

З 1914/1915 н.р. Ждановим вводиться викладання ряду предметів, пропонованих для вільного вибору студентів. Вихованці за своїм бажанням займалися музикою (вчилися грати на віолончелі, фісгармонії, скрипці), латинською мовою, ручною працею (живопис по шовку, оксамиту, випилювання та випалювання).

Інститут існував за рахунок Міністерства народної освіти і, за положенням від 31 травня 1872 р., був закритим навчальним закладом, щорічно одержував до 40 тисяч карбованців з державної казни. Цих грошей не вистачало, і міністр мав право давати дозвіл на добір студентів з оплатою за навчання від 40 до 150 крб. за рік. ***Уже в першому наборі 5 із 29 студентів були платниками.*** Крім того, частину коштів на утримання інституту асигнувала Миколаївська міська дума. У 1915 р. вона надала інституту 2157 крб. ***Навчання одного студента коштувало близько 480 крб. Якщо випускник не їхав працювати за направленням до школи на 6 років, він мусив повернути всі витрачені на його підготовку гроші в касу інституту.***

За короткий час навчальний заклад придбав достатню кількість приладів, посібників, наочності. Фонд фундаментальної та учнівської бібліотек містив понад 2500 книжок. У фізичному та природничому кабінетах налічувалося близько 220 приладів, муляжів, опудал тощо.

Інститут діяв за своїм статутом, затвердженим міністром народної освіти. У статуті визначалися обов'язки та права всіх учасників навчально-виховного процесу - від студента до директора.

– ***Директор обирався попечителем навчального округу й затверджувався міністром народної освіти. повинен був: мати вищу педагогічну освіту й безпосередньо керував інститутом та училищем при ньому. Одночасно виконував обов'язки голови педагогічної ради й відповідав за навчально-виховну, адміністративну і господарську діяльність.***

– ***Вчена рада: виконувала управлінські функції, піклуючись про розвиток матеріальної бази, методичного та наукового забезпечення інституту.***

Щорічно набирали одну навчальну групу у складі 25-30 осіб. У 1916 р. відбувся перший випуск учителів.

У 1916/1917 н.р. в інституті налічувалося 3 академічні групи. У першому класі навчалися 46 вихованців, у другому - 21, у третьому - 14. Однак 21 студент I-III класів перебував на військовій службі.

До інституту приймали представників усіх станів та віросповідань. Однак для осіб іншого віросповідання потрібний був дозвіл міністра народної освіти. Серед студентів були представники дворян (2), духовенства (1), міщан (21), козаків (7), селян (47), почесних громадян (2).

Позакласні заняття склалися з приготування домашніх письмових робіт, креслення, малювання, домашнього читання під керівництвом викладачів інституту, а також практичних занять із фізики, хімії й природознавства в кабінетах і лабораторіях інституту.

Заслугує на увагу досвід практичної підготовки студентів: складалася з обов'язкового відвідування показових уроків в училищі, що діяло при інституті, а також із проведення уроків з окремих предметів. **Програмні вимоги до педагогічної практики розроблялися педагогічною радою інституту й обов'язково затверджувалися попечителем Одеського навчального округу.**

Тричі на місяць відбувалися педагогічні засідання всіх студентів III курсу і викладачів, які там працювали й керували практичною підготовкою. На таких засіданнях був присутній директор інституту. Тут детально аналізувалися проведені уроки, зверталась увага на методичні знахідки й прорахунки. Наприклад, протягом 1915/1916 н.р. у протоколах засідань зафіксовано аналіз 74 уроків, проведених студентами III курсу.

З набору 1916/1917 н.р. з 34 осіб віком від 18 до 41 року, прийнятих на навчання, 25 уже мали звання вчителя початкової церковно-парафіяльної школи. **Виховний процес в інституті та училищі здійснювався на засадах християнської моралі, в дусі вірності монархії. Для колективного відвідування церковних служб викладачами та студентами учительського інституту виділялись окремі місця в міських церквах - в Адміралтейському соборі, а згодом - у соборі Різдва Пресвятої Богородиці.**

У 1915 р. вихованці інституту й училища брали участь у зустрічі імператора Миколи II. З цього приводу заняття були відмінені. Директор інституту П.М.Жданов був представлений царю разом з іншими керівниками навчальних закладів та міським начальством.

Велика увага приділялася формуванню почуття патріотизму й любові до праці. Наприклад, у зв'язку з невивантаженням на селі чоловічих робочих рук 1914/1915 н.р. закінчено достроково, і з кінця квітня вихованці взяли участь у польових роботах.

У навчально-пізнавальних цілях організовувались екскурсії до міської електростанції, астрономічної обсерваторії, підприємств міста, а також до музеїв Миколаєва й Херсона, до Ольвії. З ініціативи викладача А.М.Малініна готувалася подорож до Палестини, що не відбулася з фінансових причин. **Вихованці відвідували кіносеанси, публічні лекції та інші заходи.**

Деякі вихованці працювали на потреби війни в майстернях заводів і на верфі. У 1915 р. 14 студентів III класу інституту звернулися з проханням до ради інституту дозволити їм достроково скласти іспити з метою вступу до військових училищ. Це прохання задовольнили.

Викладачі й учні брали активну участь у патріотичному русі сприяння армії: збирали кошти, продукти, подарунки для воїнів, проводили шефську роботу в шпиталях.

Незважаючи на труднощі воєнного часу, інститут працював, готуючи вчителів. Дані свідчать, що разом із зростанням прийому значно знизилася кількість поданих заяв і зменшився конкурс. Це було пов'язано з умовами воєнного часу.

Поведінка вихованців у навчальний та позанавчальний час регламентувалась обов'язковими для виконання "Правилами", розробленими директором інституту, прийнятими педагогічною радою й затвердженими попечителем учбового округ. "Вихованці інституту, добровільно призначаючи себе до високого звання педагога, повинні перш за все виховати самих себе так, щоб потім власним прикладом мати добрий вплив на тих, хто буде ввірений їх педагогічним турботам", - підкреслювалось у вступній частині зазначеного документа. "Правилами" суворо заборонялись участь вихованців у будь-яких товариствах та організаціях, спектаклях та концертах, відвідання трактирів, більярдів та інших місць, перебування в яких за правилами моралі могло бути ганебним для молодшої людини. *За порушення зазначених "Правил" передбачалася система покарань, серед яких найсуворішими були позбавлення стипендії та виключення з інституту. Особливих порушень у поведінці вихованців у перші роки існування учительського інституту не спостерігалось. Пропуски уроків без поважних причин траплялись рідко, причому педагогічна рада з цими пропусками боролась лише засобами морального впливу. Для значної частини студентства характерні ввічливість, коректність, старанність, інтерес і серйозне ставлення до занять. Про це свідчила й якість навчання більшості - на "добре" і "дуже добре".*

Після Лютневої революції 1917 р. викладацький склад шукав шляхи й методи перетворення учительського інституту на вищий навчальний заклад. *У серпні 1917 р. в Петрограді відбувся з'їзд представників педагогічних вузів, де було розроблено основні положення реформи освіти. Делегатом від МУІ на з'їзді був і П. Жданов.*

Набір студентів у 1917–1918 рр. проходив з чималими труднощами, пов'язаними в першу чергу з тим, що вступникам не надавалася відстрочка від служби в армії (вчителі ж таку пільгу мали).

Восени 1917 р., згідно з положенням від 14 червня 1917 р., інститут був частково реформований. Було відкрито три відділення: словесно-історичне, фізико-математичне та природознавчо-географічне. Додатково вводилися такі предмети: історія російської мови разом зі старослов'янською, теорія та психологія творчості, методики викладання предметів тощо.

Широко впроваджувалися лекційний метод навчання, співбесіда. Була відмінена цифрова оцінка знань, натомість вводилося "зараховано", "задовільно", "незадовільно", ліквідовувались класні журнали. Був уведений інститут старост, вихованці здобули право на збори, неформений одяг "за умови його скромності та охайності".

2. ПЕРЕТВОРЕННЯ УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ В ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Період 1918-1919 рр. дуже важкий у житті інституту. Центральна Рада вимагала переходу до викладання дисциплін і ведення діловодства українською мовою. Педагогічна рада відхилила ці вимоги, проте Петро Миколайович викладав діловодство українською мовою, але мова була скоріше «суржиковою», ніж літературною. *З початку 1918-1919 рр. в інституті розпочалося викладання української мови та інших дисциплін українознавчого циклу. Радянська влада відмінила викладання Закону Божого, а денікінці, в свою чергу, - декрети Радянської влади й ввели свої: старий правопис, Закон Божий.*

У жовтні 1919 р. на 3 курсах інституту навчалися 173 вихованці. Штат складали 21 викладач, лікар, діловод-бухгалтер, швейцар, кур'єр, коридорний. Директором одностайно був обраний П.М. Жданов, який працював на цій посаді до кінця 1919 р., коли був мобілізований до лав Добровольчої армії. Подальша його доля невідома.

Вже тоді місцевими органами народної освіти та педагогічним колективом МУІ було порушено питання про *перетворення учительського інституту* (напіввищого навчального закладу) в *педагогічний інститут*. *Таке рішення було прийняте в червні 1920 р. Але з 1 вересня того ж року заклад став називатися інститутом народної освіти (МІНО).*

Реформа 1920 р. полягала не лише в перейменуванні навчального закладу. Всі відділення були злиті воедино - у факультет соціального виховання з чотирирічним строком навчання, який мав готувати вчительські кадри для трудових шкіл, переважно їх старшого концентру (5-7 класів).

Отже, перші роки діяльності інституту під керівництвом Петра Миколайовича Жданова – це закладений директором фундамент для створення високо професійної підготовки вчителів для Південної України. *Жданов П.М. мав значний досвід роботи керівника, організатора педагогічного колективу й намагався:*

- *будувати навчально-виховний процес з урахуванням індивідуальних нахилів студентів та наукових уподобань викладачів;*
- *розробив і затвердив «Статут інституту», «Правила внутрішнього розпорядку», запроваджено інститут «старост»;*
- *було введено чотирьохбальну систему оцінювання;*
- *разом з виконанням директорських обов'язків Петро Миколайович читав курси педагогіки та методики викладання математики;*
- *Саме під час його керівництва вже українською мовою починає створюватись та вестись документація, що стверджує про високу компетентність та повну відданість справі.*

Інноваційні просвітницькі процеси перших років після жовтневих подій

виявилися надто суперечливими внаслідок складної постреволуційної соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації.

Змінилось соціальне замовлення, почали розроблятися та реалізовуватися принципово нові освітньо-виховні концепції. Характерною особливістю різноманітних і широкомасштабних шкільних нововведень в означений період, по-перше, виявляється їхня спрямованість на втілення ідей про гармонійний розвиток дитини, які були продовженням інноваційних пошуків розбудови нової школи початку XX століття.

II. Радикальна реорганізація системи вищої освіти в 1920-1930 рр. призвела до знищення університетської системи й утворення інститутів народної освіти – нових специфічних закладів, завданням яких стала підготовка фахівців для майбутнього комуністичного суспільства, здатних виконувати завдання партії на всіх рівнях. Відкидаючи опертя на дореволюційний досвід, і, вважаючи усталені традиції вищої школи попередніх десятиліть архаїчними й непридатними для застосування в нових історичних умовах, радянська влада розпочала «еру експериментування» у формах і методах навчання, видах навчальних закладів. Поряд із вихованцями дореволюційної школи в освітньому середовищі з'явилося багато молодих науковців нової генерації.

Значних змін зазнала вища освіта і в процесі коренізації та українізації, що відбувалися впродовж 1920-х рр. Дослідження позитивного і негативного досвіду функціонування вищої освіти в Україні у 1920-ті рр., навіть у мікрівимірі одного навчального закладу, може бути використане для моделювання сучасного розвитку вищої школи в Україні, формування її інтелектуальної еліти.

Улітку 1917 р. у Києві створений перший Український народний університет, тому що в діючому університеті не було українських філологів. Такі ж університети були відкриті у Миколаєві, Харкові, Одесі.

Після встановлення в Україні радянської влади досягаються успіхи в ліквідації неписьменності, розвитку вищої школи, науки і техніки.

У січні – квітні 1919 р. було проголошено основні принципи радянської системи освіти й виховання:

- загальність, доступність для всіх;
- безкоштовність і обов'язковість шкільної освіти.
- Раднаркомом України було видано декрети, про школу, згідно з якими церква відокремлювалася від держави і школа від церкви;
- скасовувалася плата за навчання в усіх без винятку навчальних закладах, усі приватні школи було передано державі;
- запроваджено спільне навчання хлопців і дівчат.
- Створювалася десятирічна двоступенева школа, на базі семи класів;

— будувалася професійно-технічна школа. Було встановлено два типи вищої школи: *технікуми, що готували спеціалістів вузького профілю, та інститути, які випускали інженерів та інших спеціалістів різного фаху.*

— У 1921 р. організовано *робітничі факультети*, які готували робітників і селян до вступу у вузи.

Здійснюючи реформу вищої освіти, Наркомпрос України у 1920 р. **відмовився від такого типу вищих навчальних закладів як університети.** Всі вищі навчальні заклади, і, передусім університети, було перетворено на інститути народної освіти (ІНО). У 20-ті рр. на Україні, яка входила до складу СРСР, була ефективно проведена «українізація» системи освіти. Так, до 1927 р. 78 % шкіл, 40 % технікумів, 33 % вузів працювали з українською мовою викладання.

З початку 1920 р. Наркомат освіти України розгорнув діяльність, спрямовану на впровадження змін у підготовці спеціалістів. 24 лютого цього року було розроблено "Тимчасову інструкцію губернським відділам народної освіти", що передбачала організацію інститутів народної освіти для підготовки педагогів для нової радянської школи. 3 травня 1920 року побачила світ інструкція Наркомату освіти, щодо прийому до вузів накреслювалася низка заходів, спрямованих на демократизацію складу студентів. Це було логічним продовженням упровадження основних засад політичної доктрини більшовиків: *перевага при вступі надавалася дітям робітників, членів виробничих спілок, комсомольцям, членам компартії. Надання переваг одним соціальним верствам тягнуло за собою обмеження прав інших, зокрема інтелігенції, представників духовенства й інших, і мало свій зворотний бік: негативно відбилося на рівні навчального процесу, оскільки значна кількість студентів мала низький рівень знань, що й ускладнювало сприйняття ними навчальної інформації.*

УМОВИ ВСТУПУ ДО ІНО:

— допускалися особи, які досягли 18-річного віку;
— проходження спеціальної медичної комісії;
— Від вступних випробувань звільнялись особи, які закінчили робітничий факультет (робітфак), а також технікуми відповідної спеціалізації;

— Ті, хто вступав на загальних засадах, мали складати іспити з певних предметів, розділених на основні й додаткові: *основні* – російська мова, арифметика, геометрія, природознавство, фізика, історія та географія; *додаткові*: малювання, креслення і чистописання.

З 1920 по 1929 рр. директором Миколаївського інституту народної освіти (МІНО) працював В.М.Фідоровський.

В Миколаївському учительському інституті Василь Михайлович організував робітфак, заочне відділення, курси з ліквідації безграмотності серед сільської молоді.

А) У 1920-ті рр. заняття на стаціонарі проводились, як правило, в першу зміну (з 8-ї до 14-ї години), а ввечері починали працювати гуртки з різних предметів, а

також хороший, музичний, бібліотечний, фізичної культури та інші. Усього до роботи в гуртках було залучено 300 студентів.

Б) Навчальний рік розподілявся на три триместри. В кінці кожного навчального року, починаючи з першого курсу, писали курсові роботи. Випускники захищали дипломні роботи. У процесі навчання в цей період практикувалися такі **форми проведення занять: лекцій-бесіди (60%), семінарські заняття (15%), вправи (20%), інші (5%).**

В) З 1927 р. всі навчальні дисципліни в Миколаївському ІНО поділялися на 3 цикли: педагогічний, суспільний та виробничий. Роботу навчального закладу по цих циклах координували факультетська, суспільствознавча, виробничо-педагогічна комісії, комісія з українізації, методична комісія та комісія з під практики і стажу.

До кінця 1925/1926 н.р. в ІНО нараховувалося 238 студентів та слухачів річних курсів, 23 викладачі та 4 лаборанти.

Г) Працювали вечірні курси для тих, хто бажав скласти екстернат за курс ІНО. Термін навчання становив 3 роки. Робота проводилася за затвердженими правлінням ІНО програмами. **За навчання слухачі курсів вносили певну плату. При ІНО в цей час стажувалися вчителі.**

Щорічно зростала кількість випускників. Перший випуск "соцвиховників" (23 особи) інститут здійснив у 1924 р. В 1925 р. випускників було вже 63, у 1926 р. - 61, а в 1927 р. - 68 осіб. Тобто за 4 роки Інститут дав державі 215 фахівців.

Д) За результатами навчання кваліфікація випускників розподілялася на три категорії:

— до І категорії зараховували тих, хто виявив педагогічні здібності і добре оволодів знаннями;

— II категорію складали особи, які оволоділи знаннями та виявили педагогічні здібності;

— III – особи, які особливих здібностей під час навчання не виявили. До того ж у характеристиці випускника вказувалось, як він засвоїв курс навчання, його громадська активність, загальний розвиток, педагогічні здібності, а також на якій роботі він найкраще розкриє свої обдарування.

Дані про професорсько-викладацький склад зазначеного періоду дуже обмежені, фрагментарні, оскільки основна частина архівних матеріалів загинула під час Великої Вітчизняної війни.

Викладачі інституту розробляли важливі наукові проблеми. Під керівництвом В. Фідровського видано два збірники наукових записок викладачів інституту (1926, 1929 рр.), а також наукові збірники «Миколаїв», «Сторінки боротьби», «1905 рік на Миколаївщині», «Жовтень на Миколаївщині». Вже з назв цих видань ми бачимо, що Василь Михайлович багато займався історичним краєзнавством, плідно працював у Миколаївському історико-партійному архіві, де ним було знайдено понад 2500 документів з історії революційного руху. За дорученням музею Істпарту він деякий час листувався з Л. Троцьким. У 1927 р. В. Фідровський знаходився у відрядженні в Німеччині, де вивчав дитячий рух.

У зв'язку із святкуванням Х річниці Жовтневої революції 1927 р. в ІНО відкрився недільний університет, де в вихідні дні читались лекції з гуманітарних та природничих наук, розраховані головним чином на робітників, учителів, слухачів вищих навчальних закладів.

У кінці 1920-х рр. країна готувалася до введення загального обов'язкового початкового навчання, зростала потреба в учительських кадрах. У 1929/1930 н.р. до Миколаївського ІНО на перший курс було зараховано 180 юнаків та дівчат, з яких значна частина була відряджена на навчання партійними та профспілковими організаціями. Переважно це були вихідці з семи і робітників. Збільшення робітничого прошарку в інституті сприяло посиленню впливу на навчально-виховний процес партійних та комсомольських організацій. Оскільки контингент студентів зріс, місцева влада передала в користування інституту приміщення колишнього Олександрійського реального училища.

У 1930 р. відбувається реорганізація ІНО у трирічний інститут соціального виховання з відділами: фізико-математичним, мови та літератури, природничим. Збільшується кількість викладачів, розширено учбові площі, зміцнено матеріальну базу. На виділені інституту 4 тисячі карбованців були закуплені за кордоном посібники та обладнання для кабінетів хімії, біології, рефлексологічної лабораторії тощо.

У 1930-1931 рр. як самостійний структурний підрозділ виникла кафедра педагогіки та психології. До цього в навчальних планах Миколаївського учительського інституту (МІНО) психолого-педагогічний цикл презентували курси методик викладання предметів педагогіки та дидактики. Першим завідувачем кафедри педагогіки та психології був професор Б.М.Шульман. Він очолював новостворену кафедру педагогіки з дня її заснування до 1952 р.

Кожному студенту при вступі до інституту видавалися студентський квиток та матрикул (залікова книжка).

Чисельність студентського колективу 1931-1938 рр. збільшилася з 250 до 1246 осіб.

У 1930-ті рр. партія та уряд уживали необхідних заходів у справі навчання тих учителів, які працюють, але не мають педагогічної освіти. *Широкого розмаху набуває заочне навчання. Значна увага в інституті приділялася сільським учителям. Для підвищення рівня їх кваліфікації проводилася перепідготовка вчителів, створювалися різноманітні комісії, проводились педагогічні семінари й конференції. Переважну більшість випускників направляли в села у зв'язку з розширенням там шкільної мережі. Лише в першій половині 1925 р. 75% студентів ІНО здійснили шефські поїздки в села для сприяння ліквідації неписьменності. Майбутні вчителі давали уроки, читали лекції, проводили різноманітні культурно-масові заходи. Миколаївського інституту народної освіти не оминула розпочата в країні українізація. На МІНО покладалося завдання підготовки кваліфікованих учительських кадрів, спроможних викладати українською мовою і нести ідеї соціалістичних перетворень у широкі маси україномовного населення. У середині 1920-х рр. було розроблено план українізації закладу, за яким до 1 лютого*

1927 р. планувалося перевести викладання на українську мову. Це завдання було не з легких, адже з 38 працівників лише семеро вміли писати та говорити українською. Українізацію у ВНЗ розпочато з організації 15 жовтня 1923 р. шестимісячних курсів української мови, на яких у лютому 1924 р. навчалося вже 16 співробітників інституту.

1926-1927 рр. пройшли під знаком "упертої боротьби" за повну українізацію ІНО. З цією метою створювалися і діяли гуртки української мови, де працювали студенти, які ще нею повністю не оволоділи.

Однак українізація в МІНО проводилася досить формально; під неї не підводилося належного етнічного підґрунтя. Серед прийнятих до інституту в 1925/1926 н.р. 77 осіб українцями були 38, решта - росіяни та євреї. Відсоток тих, хто володів українською, був ще нижчим, звідси - зниження академічної успішності з української мови. У першому триместрі 1925/1926 н.р. вона складала 54%. У липні 1926 р. М.Д.Лагута наголошував на тому, що успіхи з українізації на першому курсі незначні; студентам пропонувалося підвищити знання з української мови шляхом читання відповідних літературних творів, газет та журналів.

Для більш ефективної роботи щодо українізації нарощувалися організаційно-адміністративні заходи. У 1925/1926 н.р. відомча комісія з українізації розглядала питання про українізацію ІНО, створення словника наукової термінології з окремих дисциплін, план українізації студентства тощо. 26 жовтня 1927 р. комісія прийняла постанову про ведення всієї академічної та канцелярської роботи виключно українською мовою. Також в інституті спробували розбудити потяг до рідної мови у зросійщених українців шляхом організації різноманітних культурних заходів: гуртків українського співу, літератури, драматургії тощо.

Проте ні адміністративні, ні культурні заходи не змогли суттєво вплинути на якісний рівень українізації у ВНЗ.

Успішність студентів з української мови та літератури залишалась низькою (76%) порівняно з іншими предметами (історія класової боротьби, політекономія і всесвітня література - 100%, мовознавство - 98%, німецька мова - 94%). До того ж українізація обмежувалася сферами викладання та діловодства. У бібліотеці інституту бракувало українських книжок: їх було лише 30%. Формально загальний рівень українізації в МІНО 1928/1929 н.р. вдалося "дотягнути" до 88%. Однак швидко розпочатий процес українізації в інституті, як і в цілому в Україні, так само швидко припинився: тоталітарний режим не був зацікавлений у зростанні самосвідомості українців, якому об'єктивно сприяла українізація.

Важливим етапом роботи з підготовки спеціалістів була педагогічна практика. З 1921 р. у МІНО діяла досить чітка програма щодо її організації та проведення. На I та II курсах тривала т.зв. пасивна педагогічна практика. Завдання з педпрактики для студентів ІНО першого курсу мали на меті ознайомлення студентів зі школою та основними етапами майбутньої роботи: вивченням матеріально-господарської частини, дитячих установ, складу дитячого населення, порядку навчально-виховного процесу. На другому курсі "пасивна практика" ставала більш зорієнтованою на здобуття практичних умінь і навичок: перш за все, студенти вивчали основи дидактики

й методику викладання предметів у молодших класах, відвідували школи для ознайомлення з розробленням предметів та методами викладання. Окрім цього, вони мали бути присутніми й вести протоколи на пробних заняттях студентів третього курсу. Результати своєї роботи студенти демонстрували на звітних конференціях.

Цікавим фактом є те, що на початку третього триместру 3-4 студенти третього курсу вже переходили до активної підпрактики, на якій протягом першого тижня відвідували Другу групу трудової школи і привчалися до роботи, а протягом наступного - безпосередньо вели заняття. В один з останніх днів відбувався підсумковий урок у присутності інших студентів та керівника. Потім проходила традиційна звітна конференція. Самі викладачі говорили, що така практика виправдовувала себе, коли практикантами були студенти з учителів, які мали досвід практичної роботи і на успішності яких не відбивався двотижневий пропуск занять в інституті.

Продовжувала підготовку студентів підпрактика на третьому курсі, яка була складнішою за попередню, бо мала охопити всіх студентів і не повинна була заважати звичній роботі ІНО. Її особливістю була безвідривність від навчального процесу, тобто заняття переносились на відповідну зміну. У часі вона охоплювала перший та другий триместри третього курсу. Створювалася спеціальна комісія з підпрактики, яка виробляла план та розподіляла студентів між школами, визначала час і керівників, складала інструкцію для практикантів. Масова підпрактика розпочиналася й закінчувалась конференцією.

У 1930-ті рр. студенти інституту проходили педагогічну практику, окрім місцевих шкіл, у школах Москви, Ленінграда, Харкова, Києва, Одеси, відвідували вищі навчальні заклади та дитячі установи великих міст.

Спеціальна комісія інституту оцінювала випускників за такими критеріями: фахова підготовка, загальний розвиток та громадська активність. На основі аналізу цих критеріїв молодим фахівцям видавалась рекомендація до роботи вчителем, керівником школи або робітником дошкільного закладу.

Як згадував студент інституту 1930/1933-х рр. П.Н.Крутоуз, крім оволодіння навчальними програмами, студенти працювали на підприємствах міста і села над ліквідацією неписьменності, вели роботу з дітьми-сиротами, виїздили в села для збирання врожаю.

Кожного випускника після закінчення інституту розподіляли на роботу, де він мав відпрацювати шість років. З часом кращих випускників залишали для роботи у ВНЗ на посадах лаборантів, асистентів, але терміном не більше двох років. Далі претендент мав підвищувати свій фаховий рівень. Випускники інституту з дипломом з відзнакою користувались особливими правами: обіймати вакантні посади за спеціальністю, а також з науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах та науково-дослідних інститутах; зараховуватись в аспірантуру при відповідних кафедрах ВНЗ; бути включеними до числа кандидатів для відправлення в наукові відрядження як на території СРСР, так і за кордон.

Дієву роль у житті МІНО відіграв створений у 1925 р. профспілковий комітет, що складався з кількох профсекцій. Навколо нього гуртувалися всі студентські організації інституту. Профком мав широкі й вагомні повноваження: слідував за навчанням і виховним процесом, академічною успішністю, заборгованістю, культурним життям студентів, забезпеченням їх стипендіями та поліпшенням побутових умов.

Діяльність профкому торкалася, крім інших питань, забезпечення студентства стипендіями та надання їм певних пільг. Стипендії отримували 50-60% студентів. У голодні 1932-1933 рр. цей показник становив близько 70%.

Існували ще так звані місцеві стипендії. У 1926-1927 рр. вони складали 10 крб. За сприяння профкому студентам надавалися також іменні стипендії. Наприклад, одна з них - від спілки "Робос".

Рівень грошового забезпечення поступово зростав: якщо наприкінці **20-х рр. місцева стипендія складала 10 крб., то на початок 30-х рр. звичайна державна стипендія першого розряду становила 45 крб.** Майбутнім фахівцям надавали допомогу в 1932-1933 рр.

У 1920-1930-ті рр. МІНО проводив значну культурно-шефську роботу як у місті, так і на селі. ***Підшефна робота виявлялася в різних формах: наприклад, у проведенні вечірок, тематичних годин, читанні лекцій антирелігійного та загального характеру. Викладачі та студенти періодично виїздили в села для читання доповідей на відповідні суспільно-політичні теми, організації та доведення вистав тощо.***

Одним із завдань партійної, комсомольської та профспілкової організацій було проведення перевірок викладачів та студентів, аби звільнити вищу школу "від елементів, ворожих робітничому класу, або таких, що виступають непотрібним баластом".

Студенти брали участь у боротьбі з безпритульністю: розповсюджували "підписні листи" для зборів коштів у замках проведення місяця безпритульної дитини (січень 1923 р.). Комісія округової інспектури народної освіти зважала, що залучення студентів сприятиме успіху збору коштів. Для допомоги дітям молодь проводила різноманітні акції. Наприклад, у лютому 1923 р. в палаці праці за ініціативи МІНО відбувся художній вечір, який дав можливість зібрати 616 крб. Ці кошти передали в розпорядження комісії допомоги безпритульним дітям.

Набула поширення практика використання праці студентів на сільськогосподарських роботах. В роки голодомору 30-х років, коли на селі нікому було працювати, зазначена тенденція почала набувати масового характеру. Міські мешканці, навіть за умов укладання з ними відповідних угод, відмовлялись їхати на сільгоспроботи в голодні села. Для розв'язання проблеми Миколаївський міськком доручив відділу праці міськвиконкому мобілізувати на період весняно-польових робіт не менше тисячі фізично здорових студентів. Потім ще більше було мобілізовано для збирання врожаю та проведення хлібозаготівельної кампанії. Як згадував тодішній студент П.Н.Крутоуз, узимку 1932 р. велику групу студентів відправили на село на заготівлю хліба. Він разом з десятима комсомольцями потрапив до Новобузького

району. У семи хліба не було, а та частина жителів, що його мала, ховала хліб у земляних ямах. Студенти розшукували й вилучали той закопаний хліб. Жахливість ситуації полягала в тому, що зголоднілих студентів використовували в діях проти голодуючих - їх майбутніх вихованців та їх батьків. Після повернення в місто, до інституту, студенти повинні були багато працювати й ліквідовувати заборгованість.

У МІНО в 1920-ті рр. заняття проводились у двох навчальних корпусах по вул. Р.Люксембург, 24 і 25. Діяли два гуртожитки - на пл. Комунарів, 1 (вміщував 140 осіб) і по вул. Артилерійській, 7 (на 50 осіб). У гуртожитках працювали клубні кімнати, в навчальному корпусі № 2 - актова зала. Інститут мав дві їдальні при навчальних корпусах, де студентів годували за пільговим тарифом. У кожному гуртожитку працювали буфети. В їдальні готували лише перші страви, не вистачало хліба. Наприклад, у 1926/1927 н.р. харчування в місяць на одного студента обходилося в 14 крб. 50 кой. Стипендія ж студента тоді складала в середньому 10 крб.

Різко погіршилося харчування студентів у їдальнях у розпал голодомору в 1932 р. Майже щоденно 50-100 студентів залишалися без їжі, іноді студенти не снідали по два дні. Наприкінці 1929 р., Василь Михайлович переведений до Дніпропетровська, де він обійняв посаду ректора інституту соціального виховання. 2 липня 1937 р. його заарештовано, а згодом – розстріляно. 27 липня 1957 року військова колегія суду СРСР реабілітувала В. Фідровського посмертно через відсутність складу злочину.

Після переведення В.М.Фідровського на посаду ректора до Дніпропетровського інституту соціального виховання директорами Інституту працювали Й.Г.Подольський (1929-1930), І.Д.Дувальчук (1931) та О.С.Пантелєєв (1932-1936). Й.Г.Подольський до призначення директором інституту виконував обов'язки завідувача відділу народної освіти, туди ж повернувся після призначення директором І.Д.Дувальчука.

Згідно з рішенням колегії НКО УРСР від 10 липня 1933 р. про систему підготовки педагогічних кадрів і мережу педагогічних закладів на 1933-1934 н.р. запропонована нова система підготовки фахівців через педагогічні інститути, що мали замінити інститути соціального виховання і педагогічні інститути професійної освіти. Так, Миколаївський інститут соціального виховання в 1933р. перетворюється на Миколаївський педагогічний інститут, а з 1934 р. – Миколаївський державний педагогічний інститут, підпорядкований Народному Комісаріату освіти УРСР.

У 1936-1937 н.р. відкривається учительський інститут з відділеннями російської мови та літератури і української мови та літератури; а також вечірній відділ учительського та педагогічного інститутів з 2-річним терміном навчання; робітфак (діяв до серпня 1940р.); підготовчі курси. Одночасно при закладі діяли однорічні курси для підготовки вчителів 5-7 класів за спеціальностями “Російська мова і література”, “Українська мова і література”, “Фізика”, “Математика” і “Німецька мова”. Інститут мав 2 учбових корпуси, 3 гуртожитки, 17 лабораторій і кабінетів, ботанічний сад як база для природничого факультету, стрілецький тир, спортивний зал. Бібліотека

інституту налічувала близько 80 тисяч томів і мала читальну залу на 200 осіб. Навчання проходило у три зміни.

Діяли 3 факультети: мовно-літературний, , фізико-математичний, природничий.

У 1936 р. відкрито окреме відділення для підготовки вчителів семирічних шкіл. Кафедр вже було 10 (сформували кафедри мови і воєнно-фізичного виховання).

З кожним навчальним роком збільшувався студентський контингент. Але не обійшов колектив трагічний 1937 рік, який став фатальним у житті деяких викладачів і студентів. Репресії нашкодили процесові підготовки учителів та розвитку освіти і науки.

У 1939 р. створена гідробіологічна станція, працівники якої підтримували тісні зв'язки з науково-дослідними установами Києва, Катеринослава, Севастополя, Донецька. Тут вирішувалися практичні народногосподарські завдання з дослідження водоймищ Півдня України.

Склалися сприятливі умови для ведення наукової роботи в студентських гуртках, адже достатньо було висококваліфікованих спеціалістів (в 1940р. налічувалося вже 12 кафедр). Розгортається соцзмагання між інститутами в боротьбі за якість підготовки вчителів, зокрема в 1940-1941н.р. між Миколаївським та Херсонським ім. Н. К. Крупської.

Також добре була поставлена науково-дослідна робота викладачів, естетичне, фізичне, воєнно-патріотичне та трудове виховання.

З початком Великої Вітчизняної війни, коли нависла реальна загроза захоплення фашистами Миколаєва, чистина майна була вивезена, а навчальні корпуси, гуртожитки з майном передані евакошпиталю №1745 та іншим військовим частинам.

16 серпня 1941р. німецькі війська увійшли до міста і знаходились у ньому 31 місяць. Під час окупації фашисти завдали великого збитку інституту – понад 17 млн.крб. Вони зруйнували основний навчальний корпус по вул.Р.Люксембург (нині вул. Нікольська), 25, пограбували майно з гуртожитків і учбових корпусів, бібліотеки.

Вже в перші дні війни на фронт пішло багато викладачів і студентів, серед них Д. П. Надіїн, П. М. Крутоуз, Г. Л. Дівіна, В. Г. Піддубний, С. К. Бузник, Д. Ф. Садоміченко, Ю. П. Васильєв, С. М. Шамзон, І. В. Рясний, Г. З. Васюков, П. Ф. Непомнящий, О. Т. Мовчан та багато інших. Всі вони героїчно захищали країну, багато загинуло. Дехто з фронтовиків і робітників тилу нагороджений орденами і медалями за бойові заслуги, а також за сумлінну працю в роки Вітчизняної війни.

Після звільнення України від німецької окупації відновлення роботи вищих навчальних закладів стало першочерговим завданням держави. Усіх студентів, які мешкали в Миколаєві, задіяли на відбудовних роботах. Робочий день для співробітників інституту був установлений цим же наказом з 9-ї до 19-ї години з обідньою перервою з 15-ї до 17-ї години. Крім того, згідно з наказом № 16 від 18 травня 1944 р. всі співробітники були зобов'язані відбувати трудову повинність на об'єктах педінституту (60 годин).

Перший повоєнний навчальний рік був дуже важкий. З трьох навчальних корпусів після війни вцілів лише один, в якому до війни розташовувався природничий

факультет. Загинули устаткування кабінетів і лабораторій, частково - бібліотека педінституту. Заняття протягом п'яти повоєнних років проводили у дві зміни, оскільки відбудова корпусів та поновлення матеріально-технічної бази закладу проходили повільно. За домовленістю з керівництвом МКІ студенти педагогічного інституту користувалися фізичними та хімічними лабораторіями, кабінетами кораблебудівного інституту, що повернувся з евакуації.

Незважаючи на значні матеріальні, фінансові труднощі, побутову невлаштованість, професорсько-викладацький склад і студентство інституту, поряд із навчанням, відбудовували навчальні корпуси, лабораторії, кабінети, вели активну культурно-просвітницьку діяльність.

Розпочато науково-дослідну роботу. Кафедри як основні осередки наукової роботи велике значення приділяли організації дослідницької діяльності студентів. Потужним стимулом у справі залучення студентства до активної самостійної роботи і розвитку в них інтересу до творчості стали наукові гуртки, результатом роботи яких стало проведення щорічних наукових студентських конференцій. Створено два студентських гуртки - лінгвістичний і фізичний.

Поступово життя входило у своє мирне русло і кількість викладачів, які захищали дисертації та працювали над науковими темами, зростала. У 1950 р. доц. Г.К.Ціммерман захистив докторську дисертацію на тему "Результати спостережень в 1929-1939 рр. на вертикальному колі в Миколаївській обсерваторії" в Пулківській обсерваторії Академії наук СРСР. Він став першим доктором наук - випускником Миколаївського інституту народної освіти, який закінчив у 1922 р.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 17 березня 1948 р. Миколаївському державному педагогічному інституту присвоєно ім'я В.Г.Белінського (до 100-літнього ювілею з дня смерті відомого російського публіциста і громадського діяча). На честь цієї події проведені наукові конференції та художні вечори.

Помітні структурні та якісні зміни в інституті пов'язані з реформою системи освіти кінця 1950-х рр. В основі реформи лежав принцип поєднання загальноосвітнього і політехнічного навчання. Процеси політехнізації вищої освіти захопили й студентство Миколаївського педінституту. Була створена навчально-виробнича база, яка складалася з деревообробного, слюсарного та механічного цехів. Були обладнані радіо- та електротехнічна майстерні. Випускникам разом з дипломом вручалися права кіномеханіків, трактористів і шоферів.

Протягом 1950-60-х рр. відбувалася реорганізація факультетів та спеціальностей.

Згідно з наказом № 502 від 23 вересня 1957 р. на базі кафедри української мови і літератури створено секцію музики та співів. У 1964-1983 рр. в інституті здійснювалася однопрофільна підготовка вчителів музики та співів для загальноосвітніх шкіл та педагогічних училищ на музично-педагогічному факультеті, що діяв як окремий структурний підрозділ. З наявної кафедри музики і співів було створено кафедри хорового диригування та інструментально-теоретичну.

Наказом по Міністерству освіти УРСР № 232 від 23 травня 1957 р. Миколаївське фізичне училище було реорганізоване з 1 вересня 1957 р. у факультет фізичного виховання Миколаївського державного педагогічного інституту.

У 1950-1960-х рр. значно покращується матеріально-технічна база педінституту, збільшуються навчальні площі. У другій половині 1950-х рр. обладнано автоклас, тракторну лабораторію, кабінет машинознавства, фотолабораторію та кіноклас. Завершено обладнання механічної, деревообробної та слюсарної майстерень. Уведено в дію спортзал площею 200 кв. м. За 1960/1961 н.р. значно поповнилось обладнання кабінету музики (придбано 5 фортепіано). Адміністративно-господарчою частиною проведена значна робота з удосконалення лабораторії спецфізпрактикуму, лабораторії електро- і радіотехніки.

У жовтні 1960 р. розпочато будівництво нового навчального корпусу, який уведено в дію наприкінці 1962 р. Тоді ж закладено обсерваторію, відкриту 1964 р. У 1963 р. розпочато роботу в новому навчальному корпусі № 2 площею 38 тис. кв. м з актовю, спортивною й читальною залами. В ньому стали навчатися студенти фізико-математичного факультету та частково - філологічного і фізичної культури.

У 1965 р. створено лабораторію технічних засобів навчання (10 комплектів кіноапаратури і 8 різних типів апаратів статичної проекції). Придбано обладнання для лабораторії фізики, кабінету математики. Завершено обладнання лінгафонного кабінету оригінальної конструкції "Миколаїв-20", що дозволяв вдало поєднувати застосування технічних засобів масової односторонньої комунікації із засобами зворотного зв'язку для контролю знань під час викладання іноземних мов.

Складне становище із забезпеченням шкіл кадрами вчителів-істориків обумовило створення в червні 1974 р. історичного відділення у складі філологічного факультету. Через два роки, в серпні 1976 р., рада інституту прийняла рішення про створення історичного факультету і кафедри історії.

У 1978 р. як окремий структурний підрозділ створений факультет підготовки вчителів початкових класів, першим його деканом призначений Ю.О.Грицай. Факультету було виділено приміщення по вул. Садовій, 68. Невдовзі деканом факультету став працювати Л.С.Тесленко (1981-1988). З 1988 по 2000 рр. факультет очолював В.Ф.Іванов.

1970-1990-ті рр. позначені зростанням наукового потенціалу інституту. Впродовж цих десятиліть кандидатські дисертації захистили понад 130 викладачів. Зросла кількість докторів наук, які працювали на різних кафедрах. Діяльність науковців інституту спрямована на розвиток фундаментальних досліджень у галузях природничих, гуманітарних, психолого-педагогічних, соціально-економічних наук. Традиційним стало проведення на базі МДПІ республіканських і всесоюзних наукових конференцій.

II. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Навчаючись на першому курсі, вам слід тренуватися давати **усну зв'язну розгорнуту відповідь** на кожне питання плану семінарського (практичного) заняття, спочатку – з опорою на конспект, а потім і без нього. Це сприятиме розвитку літературного мовлення майбутнього фахівця, допоможе вам краще запам'ятати матеріал, відтворити його логіку. Використовуйте **традиційну побудову промови**: вступ (стисле окреслення проблеми) – основна частина (виклад провідних тез з аргументами-прикладми) – висновки (лаконічне формулювання провідних узагальнюючих положень). Намагайтеся, щоб ваша зв'язна розповідь була логічною, послідовною, чіткою, суттєвою (без «води»), а мовлення – граматично й синтаксично правильним, виразним. Уникайте штампів, слівпаразитів, просторіччя та діалектизмів. Приклади до кожного питання продумуйте наперед: можна зробити закладки у збірках першоджерел або виписати невеличкі уривки з творів у зошит. Корисно попросити ваших товаришів або родичів послухати вашу відповідь, поставити вам питання, зробити зауваження.

Безпосередньо **перед семінарським (практичним) заняттям** перегляньте записи в зошиті, повторіть ключові поняття, теоретичні положення. Для повторення також можна використати список питань для перевірки знань. Під час заняття уважно слухайте вступне слово викладача, відповіді товаришів, при цьому можна доповнювати власні записи в зошиті, уточнювати певні поняття, наводити вдалі приклади. Вам слід **бути активними, брати участь в обговоренні**, по можливості **доповнювати відповіді товаришів**. Активна позиція студента, за даними психологів, сприяє кращому усвідомленню й запам'ятання матеріалу.

Не бійтеся помилитися – помилки природні в процесі навчання. Якщо щось лишилося незрозумілим для вас, обов'язково запитайте про це викладача. Наприкінці заняття уважно прослухайте його інструкції і поради щодо підготовки до наступного практичного.

Окремі теми, питання викладач виносить на **самостійне опрацювання**. Методика його суттєво не відрізняється від підготовки до практичного заняття, за тим хіба винятком, що ви повинні самостійно контролювати себе, перевіряючи, чи всі аспекти теми ви засвоїли. Під час індивідуальних консультацій з викладачем ви маєте можливість уточнити певні питання, отримати роз'яснення складних аспектів матеріалу. Результати самостійної роботи обов'язково перевіряються викладачем під час модульного контролю, підсумкової контрольної роботи.

Види проведення семінарських занять можуть бути різноманітними. Вони залежать від типу семінару, змісту і особливостей теми, складу студентів. Найбільш поширеними видами на семінарі є: розгорнута бесіда; виступи з рефератами, доповідями; диспут у формі діалогу; круглий стіл тощо.

Треба пам'ятати, що якість семінару перш за все залежить від підготовки

студентів до нього, тому при підготовці до семінару кожен студент повинен уважно ознайомитися з планом, який відображає зміст чергової теми заняття; прочитати і продумати свої лекційні записи, які відносяться до теми семінару; вивчити чи законспектувати рекомендовану літературу; скористатися при потребі консультацією викладача; скласти розгорнутий план, тези чи конспект виступу з усіх питань теми заняття.

Студентам необхідно відвідувати кожне семінарське заняття. Пропуск семінару позбавляє студента можливості усвідомити, закріпити та отримати цілісне уявлення по тій чи іншій темі. Крім того, це створює значні труднощі при підготовці до підсумкового модульного контролю.

Деякі питання роботи на семінарі:

1) переважна більшість семінарських занять проводиться у формі інтерактивної дискусії, під час якої викладач здійснює поточний контроль якості знань студентів, перевіряє виконання їх завдань самостійної роботи;

2) семінарське заняття починається вступним словом викладача, в якому він розкриває значення теми і цілі заняття, форми і методи його проведення;

3) студент, розкриваючи зміст того чи іншого питання теми семінарського заняття повинен пов'язувати матеріал з актуальними проблемами сучасності;

4) кожному студенту необхідно постійно вдосконалювати навички володіння державною мовою, правильного вживання педагогічних понять і термінів. Систематичні виступи на семінарах сприяють поповненню словарного запасу, а також вмінню лаконічно і точно висловлювати свої думки;

5) студенти повинні уважно слухати виступи своїх однокурсників і оцінювати наскільки глибоко розкриті питання. Це дає можливість кожному присутньому на семінарі висловити свою точку зору та подолати прогалини, які мали місце у відповіді. Активна участь на семінарських заняттях прищеплює навички участі у дискусії, аналізі різних точок зору, вмінню відстоювати власну позицію;

6) після закінчення виступу студента відбувається обговорення проблеми. При цьому викладач не тільки направляє обговорення на розкриття вузлових питань, але і дає змогу виступити усім учасникам семінару. Якщо ж доповідач чи інший виступаючий на семінарі припускає явні помилки, то для виключення втрати часу викладач може його зупинити і надати слово іншому;

7) завершується семінарське заняття заключним словом викладача, в якому підсумовується робота групи, аналізується ступінь розкриття теми, оцінюються всі форми участі студентів на семінарі

(виступ з питання, реферат, повідомлення, доповнення, зауваження тощо) та нараховуються рейтингові бали, а також дається завдання на наступне заняття.

Обов'язковим компонентом семінарського заняття з навчальної дисципліни є підготовка рефератів з найбільш актуальних та складних тем курсу.

Реферат не є дослівним переказом тексту підручника або навчального посібника, а являє собою одну з форм наукового дослідження на певну тему, творчо перероблену на основі знайомства зі станом сучасних наукових досліджень (науковопроблемний

реферат) або виклад основних положень певних видань чи їх частин (оглядовоінформаційний реферат).

Реферат має бути виконано самостійно. Мета написання реферату полягає у набутті студентом знань з дисципліни, вміння та навичок працювати з науковою літературою і нормативними документами, самостійно аналізувати та узагальнювати матеріал, робити і формулювати власні висновки та пропозиції.

За допомогою рефератів студент глибше вивчає найбільш складні проблеми навчальної дисципліни, вчиться правильно оформлювати роботу та докласти результати своєї праці.

Підготовка реферату включає в себе наступні етапи:

- 1) вибір теми;
- 2) підбір і вивчення спеціальної літератури та нормативноправових актів;
- 3) складання плану реферату;
- 4) викладення змісту теми;
- 5) оформлення реферату;
- 6) усний виклад реферату.

КРЕДИТ 1. ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІКИ, ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Тема: Предмет педагогіки, завдання навчального курсу

Мета:

Дидактична: ознайомитися із метою, предметом і завданнями навчальної дисципліни «педагогіка»; засвоїти основні педагогічні категорії; з'ясувати особливості зв'язку педагогіки з іншими науками.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Наука і предмет педагогіки, їх визначення і завдання.
2. Проаналізувати співвідношення понять "педагогічна наука" і "педагогічна практика".
3. Зміст основних педагогічних категорій: навчання, освіта, виховання, їх аналіз.
4. Система педагогічних наук.
5. Зв'язок педагогіки з іншими науками.

ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ:

1. Проаналізувати вислів: іноді кажуть: "Психологія без педагогіки безкорисна, педагогіка без психології – безсильна". Суть цієї думки. Доведіть на прикладі сутність цього вислову.

2. Самостійна творча робота "Мої думки про вчителя".

Література:

1. *Мойсеюк КЄ.* Педагогіка: Навчальний посібник. Ч. I., розд. I. – К., 1999.
2. *Галузинський В.М., Євтух М.Б.* Педагогіка. – К.: Вища школа, 1986. – С. 4-16.
3. Педагогіка / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К.: Вища школа, 1986. – С. 5-38.
4. *Харламов И.Ф.* Педагогика: учебник. – М., 1998, розд. I., гл. I, II.
5. *Подласый И.П.* Педагогика. Учебник для вузов, т. 1. – М.: Владос, 1999, часть I, темы 1.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ століття. – К., 2001

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема: Виникнення та розвиток педагогіки

ПЛАН

1. Характеристика складових народної педагогіки.
2. Козацька педагогіка, її основні завдання, зміст.
3. Розвиток Духовної педагогіки. Погляди християнських теологів, філософів та церковних діячів щодо навчання і виховання (Квінт Септимій Флоренс Тертулліан (прибл. 160–222), Августин (Блаженний) Аврелій, Фома Аквінський (1225– 1274), Ян Амос Коменський (1592– 1670).)
4. Світська педагогіка про цілі, зміст і правила виховної діяльності.

ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ:

Назвіть вчителів різних часів, у чому їх заслуги перед людством?

Прізвище, Ім'я, по- батькові	Роки життя	Педагогічні ідеї, внесок у розвиток педагогічної науки

РЕФЕРАТИ ДО ТЕМИ:

1. Я.А.Коменський – основоположник педагогічної науки.
2. В.О.Сухомлинський - науковець, що серце віддав дітям.
3. Система виховання лицаря-козака.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2003. – 576 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. А. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-прес, 2003. – 418 с.
3. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
4. Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков та ін. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
5. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
6. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
7. Семенова А. В., Гурін Р. С. Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
8. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.,1985.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: Методи науково-педагогічного дослідження. Науково-дослідницька робота студентів

Мета:

Дидактична: ознайомити студентів з методами педагогічних досліджень і сформулювати в них уміння користуватися цими методами у своїй практичній діяльності; ознайомитися із основними завданнями і формами науково-дослідної роботи у ЗВО; засвоїти основні методи науково-педагогічного дослідження; з'ясувати особливості підготовки і написання реферату, статті, магістерського дослідження.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження – емпіричних:
 - а) вивчення педагогічної літератури, документів та результатів діяльності;
 - б) спостереження;
 - в) опитування (інтерв'ювання, анкетування, бесіда);
 - г) оцінювання (рейтинг, консиліум);
 - д) вивчення і узагальнення педагогічного досвіду;
 - е) діагностика (тестування, шкалування);
 - ж) педагогічний експеримент (природний, моделюючий, лабораторний).
2. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження – теоретичних:
 - а) теоретичний аналіз та синтез;
 - б) узагальнення, класифікація, порівняння;
 - в) моделювання.
3. Вимоги до написання реферату
4. Тези доповіді та наукова стаття
5. Підготовка магістерської роботи як кваліфікаційного дослідження

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2003. – 576 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. А. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-прес, 2003. – 418 с.
3. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
4. Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков та ін. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
5. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.

6. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
7. Семенова А. В., Гурін Р. С. Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
8. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К., 1985.

Тести для самоперевірки до кредиту 1

1. Педагогіка – це:

- а) особлива сфера суспільної діяльності з виховання людини, складовими частинами якої є освіта та навчання;
- б) наука про виховання людини;
- в) цілеспрямований та організований процес формування особистості.

2. Що визначило виникнення педагогіки як науки?

- а) біологічний закон про збереження роду;
- б) піклування батьків про щастя своїх дітей;
- в) об'єктивна потреба в підготовці людини до життя і праці;
- г) прогрес науки і техніки

3. Основні педагогічні категорії:

- а) загальна педагогіка, історія педагогіки, методики вивчення окремих дисциплін;
- б) народна педагогіка, духовна педагогіка, світська педагогіка;
- в) навчання, виховання, освіта, розвиток.

4. Предметом педагогіки є:

- а) підготовка підростаючого покоління до життя;
- б) розробка правил, рекомендацій щодо реалізації виховання;
- в) процес цілеспрямованого розвитку і формування людської особистості в умовах її навчання, виховання й освіти.

5. Навчання – це:

- а) цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються вміння та навички;
- б) передача учням знань, умінь і навичок;
- в) передача знань, умінь і навичок від одного покоління до іншого.

6. Виховання – це:

- а) спеціально організований педагогічний процес, у ході якого здійснюється цілеспрямований вплив на особистість із метою формування певних якостей;
- б) передача знань про норми та правила поведінки людей;
- в) передача підростаючому поколінню культурно-історичного досвіду народу.

7. Освіта – це:

- а) процес засвоєння знань, умінь, навичок;
- б) формування моральних якостей особистості;
- в) процес і результат оволодіння системою наукових знань, умінь і навичок, формування на їх основі світогляду, моральних якостей особистості, розвитку її творчих сил і здібностей.

8. Метод педагогічного дослідження – це:

- а) шлях, спосіб пізнання педагогічної діяльності;
- б) усвідомлене уявлення кінцевого результату певної діяльності;
- в) виявлення закономірностей і законів педагогічного дослідження.

9. Що таке метод педагогічного спостереження?:

- а) спосіб дослідження педагогічних процесів формування особистості;
- б) спеціально організоване сприймання педагогічного процесу в природних умовах;
- в) здійснення перетворюючих дій, спрямованих на вирішення дослідницьких завдань.

КРЕДИТ 2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 4

**Тема: Розвиток, виховання і формування особистості молодшого школяра.
Спадковість і розвиток особистості**

Мета:

Дидактична: ознайомитися із основними поняття проблеми: "людина", "особистість", "індивідуальність", "розвиток", "виховання", "формування особистості"; засвоїти провідні види діяльності; з'ясувати фактори впливу на розвиток і формування особистості.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Основні поняття проблеми: "людина", "особистість", "індивідуальність", "розвиток", "виховання", "формування особистості".
2. Роль спадковості у розвитку і формуванні особистості.
3. Роль середовища у розвитку і формуванні особистості.
4. Виявіть особливості розвитку молодших школярів, які необхідно враховувати:
 - в процесі пізнавальної діяльності;
 - в спілкуванні.
5. Роль діяльності та спілкування в формуванні особистості. Провідні види діяльності учнів.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Якими факторами зумовлений розвиток особистості?
2. Що необхідно розуміти під середовищем? Що є визначальним у його впливові на формування особистості?
3. У чому сутність розвитку дитини? Які чинники його визначають?

РЕФЕРАТИ ДО ТЕМИ:

1. Вік і виявлення індивідуальності молодшого школяра.
2. Особливості виховання молодших школярів.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2003. – 576 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. А. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-прес, 2003. – 418 с.

3. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
4. Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермьков та ін. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
5. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
6. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
7. Семенова А. В., Гурін Р. С. Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
8. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К., 1985.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Становлення особистості у процесі соціалізації. Вікові етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика.

Мета:

Дидактична: ознайомитися із особливостями виховання як педагогічного процесу; засвоїти вікові етапи у розвитку особистості школяра; з'ясувати, що таке акселерація і які існують сучасні теорії розвитку особистості.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Виховання, як педагогічний процес індивідуального становлення особистості.
2. Дитина як суб'єкт виховання. Взаємозв'язок процесів виховання й розвитку.
3. Вікові етапи в розвитку особистості школярів, їх характеристика.
4. Видатні педагоги про вікову періодизацію: Арістотель, Ян Амос Коменський, Жан-Жак Руссо, та ін.
5. Акселерація. Аналіз сучасних теорій розвитку особистості.
6. Врахування закономірностей вікового та індивідуального розвитку дітей в процесі навчання та виховання молодших школярів.

РЕФЕРАТИ ДО ТЕМИ:

1. Особливості взаємин молодшого школяра з дорослими (учителями, батьками) та однолітками.
2. Формування особистості дитини в початкових класах.
3. Особливості формування самосвідомості дошкільника.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2003. – 576 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. А. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-прес, 2003. – 418 с.
3. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
4. Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков та ін. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
5. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдруккарня”, 2001. – 200 с.
6. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
7. Семенова А. В., Гурін Р. С. Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
8. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.,1985.

КРЕДИТ 3. МЕТА ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ. ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА МАЙСТЕРНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Тема: Проблема мети виховання в історії педагогіки

Мета:

Дидактична: ознайомитися які існують основні структурні компоненти всебічного розвитку особистості, їх взаємозв'язок; засвоїти значення мети для педагогічної теорії та практики; з'ясувати, у чому полягає історичний та класовий характер мети виховання.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Значення мети для педагогічної теорії та практики.
2. Історичний та класовий характер мети виховання
3. Структурні компоненти всебічного розвитку особистості, їх взаємозв'язок.
4. Комплексний підхід до виховання, як умова забезпечення всебічного розвитку особистості.

Завдання для самостійної домашньої роботи:

1. Законспектувати особливості виховання у різних соціально-економічних формаціях.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2003. – 576 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. А. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-прес, 2003. – 418 с.
3. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
4. Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков та ін. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
5. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
6. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
7. Семенова А. В., Гурін Р. С. Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
8. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К., 1985.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Тема: Сутність педагогічної діяльності та майстерності вчителя

Мета:

Дидактична: ознайомитися із компонентами та функціями педагогічної діяльності вчителя, та поняттям педагогічної майстерності, її основні компонентами; засвоїти основні складові педагогічної компетентності для майстерності вчителя; з'ясувати, що таке педагогічна ситуація і педагогічна задача, майстерність педагогічного спілкування і техніка мовлення вчителя.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Як Ви розумієте поняття педагогічної діяльності? Назвіть основні компоненти педагогічної діяльності.
2. Охарактеризуйте основні функції педагогічної діяльності вчителя.
3. Що Ви розумієте під поняттям педагогічної майстерності? Назвіть основні компоненти педагогічної майстерності.
4. Як Ви розумієте поняття гуманістичної спрямованості?
5. Обґрунтуйте роль основних складових педагогічної компетентності для майстерності вчителя.
6. Дайте характеристику основних педагогічних здібностей вчителя.
7. Педагогічна ситуація і педагогічна задача.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2003. – 576 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. А. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-прес, 2003. – 418 с.
3. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
4. Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков та ін. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
5. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
6. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
7. Семенова А. В., Гурін Р. С. Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
8. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К., 1985.

Тестові завдання для самоперевірки до кредитів 2-3

1. Індивід – це:

- а) окремий представник людського роду безвідносно до його якостей;
- б) кожна жива істота;
- в) людина, яка досягла певного рівня фізичного розвитку.

2. Індивідуальність – це:

- а) рівень інтелектуальної культури;
- б) особливості мислення певної людини;
- в) сукупність зовнішніх і внутрішніх особливостей людини, що формують її своєрідність, відмінність від інших людей.

3. Особистістю людина стає тільки тоді, коли:

- а) досягає вісімнадцятирічного віку;
- б) самостійно та свідомо керує своєю поведінкою;
- в) оволодіває певною професією.

4. Від народження дитина отримує:

- а) потреби, інтереси, навички;
- б) задатки для розвитку певних здібностей;
- в) нічого не отримує.

5. Задатки – це:

- а) готові психічні властивості, які незалежно від зовнішніх факторів проявляються на певному етапі життя;
- б) знання, уміння, навички;
- в) отримані від народження природні потенції розвитку певних здібностей.

6. Індивідуальні властивості особистості формуються під впливом:

- а) тільки спадковості;
- б) оточуючого середовища та виховання;
- в) природних задатків, суспільних обставин і діяльності самої дитини.

7. Рушійними силами процесу розвитку особистості є:

- а) природні задатки дитини;
- б) вимоги дорослих;
- в) протиріччя між потребами особистості та можливостями для їх досягнення.

8. Назвіть вікову періодизацію чеського педагога Я.А. Коменського:

- а) дитинство, отрочество, замужність;
- б) немовлячий вік, передошкільний, дошкільний, молодший шкільний вік, підлітковий, юнацький;
- в) дитинство, отрочество, юність, змужність.

9. Мета виховання – це:

- а) ідеальний образ особистості, що виховується;
- б) наперед визначені результати розвитку і формування людської особистості;
- в) наперед визначені результати діяльності педагогічного колективу школи.

10. На визначення цілей виховання в суспільстві впливають:

- а) бажання людей, можливості навчально-виховних закладів, вимоги батьків до дітей;
- б) фізіологічні та психологічні можливості учнів, можливості вчителів і вихователів, уявлення і намагання прогресивно мислячих людей;
- в) рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, темпи науково-технічного і соціального прогресу, економічні можливості суспільства, рівень розвитку педагогічної теорії.

11. Яку мету виховання висуває сучасна загальноосвітня школа:

- а) формувати всебічно і гармонійно розвинуту особистість – громадянина своєї країни;
- б) сприяти різнобічному розвитку особистості, розвивати задатки і здібності;
- в) виховувати учнів на засадах християнської ідеології.

12. *Складові частини виховання – це:*

- а) розумове, фізичне, трудове, моральне, естетичне виховання;
- б) демократизація та гуманізація виховання;
- в) розвиток естетичних почуттів, формування гігієнічних навичок

КРЕДИТ 4. ВИНИКНЕННЯ ВИХОВАННЯ. ВИХОВАННЯ У ПЕРВІСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ЗА ЧАСІВ ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Тема: Виникнення виховання. виховання в первісному суспільстві. Сім'я українців з найдавніших часів до сучасності

Мета:

Дидактична: ознайомитися із теоріями походження виховання: біологізаторською, психологічною, релігійною, трудовою, соціологізаторською; засвоїти особливості виховання у первісному суспільстві: вікові і статеві відмінності у вихованні дітей; поява перших в історії закладів для життя і виховання підростаючих людей – будинки молоді.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Виникнення виховання як суспільного явища.
2. Теорії про походження виховання: біологізаторська, психологічна, релігійна, трудова, соціологізаторська.
3. Виховання у первісному суспільстві: вікові і статеві відмінності у вихованні дітей; поява перших в історії закладів для життя і виховання підростаючих людей – будинки молоді.
4. Функції та характерні риси української родини.
5. Сім'я та родинне виховання у найдавніші часи на Україні.

Література:

1. Грушевський М. Історія України. – К., 1990.
2. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
3. Кравець В. Історія Української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
4. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
5. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.
6. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – К., 2000.
7. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Тема: Виховання і школа в Давній Греції та Давньому Римі

Мета:

Дидактична: ознайомитися із особливостями розвитку виховання та школи у Стародавній Греції та Римі; з'ясувати характерні відмінності у їхніх системах виховання;

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Виховання і школа в Стародавній Греції: Спартанська система виховання; Афінська система виховання.
2. Виховання і школа в Стародавньому Римі.
3. Педагогічні погляди грецьких і римських філософів: Платона, Сократа, Арістотеля, Демокріта, Квінтіліана.

Література:

1. Грушевський М. Історія України. – К., 1990.
2. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
3. Кравець В. Історія Української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
4. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
5. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.
6. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – К., 2000.
7. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

Тестові завдання для самоперевірки до кредиту 4

1. **У який історичний період виникає виховання як соціальне явище?**
 - а. на етапі патріархату;
 - б. у дородовий період;
 - в. на етапі раннього матріархату.
 - г. У період первісного стада
2. **Перша в історії педагогіки інституалізована форма виховання дітей:**
 - а. Вікова періодизація
 - б. вікова ініціація
 - в. вікова інституалізація
 - г. вікова відмінність
3. **На останніх етапах матріархату з'явилися перші в історії заклади для життя і виховання підростаючих людей:**

- а. Будинки старійшин
 - б. Будинки молоді.
 - в. Будинки виховання
 - г. Будинки педагогіки
4. **Назвіть відмінності у вихованні дітей за часів первісного ладу:**
- а. Побутові і фізичні
 - б. вікові і статеві
 - в. релігійні уявлення
 - г. звичаї та обряди
5. **Спосіб передачі інформації за допомогою спеціальних малюнків.**
- а. Наскельне
 - б. Піктографічне
 - в. Мальоване
 - г. На корі
6. **Що визначило виникнення педагогіки як науки?**
- а. біологічний закон про збереження роду;
 - б. піклування батьків про щастя своїх дітей;
 - в. об'єктивна потреба в підготовці людини до життя і праці;
 - г. прогрес науки і техніки
7. **У Спарті з 7 і до 18 років хлопчики перебували у спеціальних закладах інтернатного типу**
- а. ефебах
 - б. агелах
 - в. іренах
 - г. криптіях
8. **Життя жінки в Афінах було замкнуте і зосереджене в жіночій половині будинку, яка називалась**
- а. палестрою
 - б. кухнею
 - в. гінекеєю
 - г. агелою
9. **Діти з 18 до 20 років у Стародавній Греції навчались у школах і несли гарнізонну військову службу, які називались**
- а. криптією
 - б. ефебією
 - в. палестрою
 - г. агелою
10. **Як називалася спеціальна посадова особа від держави, керівник агелу у Спартанській виховній системі**
- а. дидаскал
 - б. пейдоном
 - в. педотриб

- г. педагог
- 11. Найбільш відомим Римським педагогом був**
- а. Гай Юлій Цезар
 - б. Марк Фабій Квінтіліан
 - в. Октавіан Август
 - г. Арістотель
- 12. У якій країні Стародавнього Сходу вперше було запроваджено систему державних екзаменів на заміщення державних посад**
- а. Китаї
 - б. Індії
 - в. Шумері
 - г. Греції
- 13. В освіті Стародавньої Греції з'явилися навчальні дисципліни: тривіуму (граматика, діалектика, риторика) і квадріуму (арифметика, геометрія, астрономія, музика), які отримали назву**
- а. Ораторське мистецтво
 - б. сім вільних мистецтв
 - в. мистецтво навчання
 - г. сім ораторських мистецтв
- 14. Як називалися школи у Шумері**
- а. Будинки молоді
 - б. будинки глиняних табличок
 - в. будинки навощених табличок
 - г. будинки писарів
- 15. Система письма, що використовувалася в Стародавньому Єгипті паралельно з ієрогліфічним письмом, особливо для світських документів**
- а. Клинопис
 - б. Санскрит
 - в. Ієратичне
 - г. Піктографічне

**КРЕДИТ 5. ВИХОВАННЯ, ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ
ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ (9-13 СТ.), ТА В ЕПОХУ УКРАЇНСЬКОГО
ВІДРОДЖЕННЯ (16-І ПОЛ. 18 СТ)**

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 10

**Тема: Виховання, освіта та педагогічна думка в Україні за часів Київської
Русі (9-13 століття)**

Мета:

Дидактична: ознайомитися із соціальними умовами становлення писемності східних слов'ян; засвоїти твори вітчизняного походження та перекладну літературу періоду Київської Русі; з'ясувати, які перші навчальні заклади виникали на території Київської Русі.

Виховна: виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

Розвивальна: розвивати усі психічні функції; аналітичне мислення, уміння співставляти, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Соціальні умови становлення писемності східних слов'ян.
2. Виникнення перших шкіл у Київській Русі (Школи грамоти та "книжного вчення", Монастирські школи): зміст та організація навчання. Кормильство – як форма домашнього виховання дітей феодалської знаті.
3. Педагогічна думка Київської Русі. Твори перекладні: "Пчела", "Златоуст", "Златоструй", "Ізборнік" Святослава 1073 р., "Ізборнік" Святослава 1076 р. і ін. Твори оригінальні (вітчизняного походження): "Слово про закон і благодать" Іларіона, "Слово деякого калугера про читання книг" Іоанна, "Повість временних літ" Нестора, "Повчання дітям" Володимира Мономаха і ін.

Література:

1. Грушевський М. Історія України. – К., 1990.
2. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
3. Кравець В. Історія Української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
4. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
5. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.
6. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – К., 2000.
7. Сбруєва А. А., Рісіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 11

Тема: Становлення і розвиток національної системи виховання та освіти в епоху Українського Відродження (16 – 1 пол. 18 століття)

Мета:

Дидактична: ознайомитися із суспільно-політичними умовами, що склалися в Україні у 16-поч. 18 ст.; з'ясувати особливості розвитку національної системи освіти в даний період;

Виховна: виховувати почуття гордості за український народ, відчуття етнічної приналежності, український менталітет та патріотичні почуття;

Розвивальна: розвивати усі психічні функції: аналітичне мислення, уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Загальна характеристика культури й освіти українського Відродження.
2. Система освіти на Україні в період Відродження:
 - а) елементарна освіта;
 - б) середня освіта;
 - в) вища освіта.
3. Виникнення братських шкіл.
4. Вищі заклади освіти в Україні: Львівський університет, Острозька школа-академія; Києво-Могилянська академія.
5. Діяльність козацьких шкіл в Україні (січові, полкові, музичні та ін.).
6. Система виховання лицаря-козака. Діяльність січових і козацьких шкіл на Україні.
7. Козацька читанка. Козацька педагогіка (ступені козацького виховання: фізичне, психофізичне, моральне, трудове, військово - спортивне виховання молоді).

Література:

1. Грушевський М. Історія України. – К., 1990.
2. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
3. Кравець В. Історія Української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
4. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
5. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.
6. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – К., 2000.
7. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

Тестові завдання для самоперевірки до кредиту 5

1. Школа «книжного вчення» Київської Русі мала статус
 - а. елементарної школи
 - б. школи підвищеного типу

- в. середньої школи
2. *Двірцеву школу «книжного вчення» створив*
- а. князь Володимир Великий
 - б. князь Ярослав Мудрий
 - в. Володимир Мономах
3. *Зміст навчання у школах «книжного вчення» включав*
- а. вивчення елементарної грамоти
 - б. вивчення семи вільних мистецтв
 - в. вивчення богослов'я
4. *Перший в історії вітчизняної педагогічної думки кодекс вимог до моральних якостей і поведінки особистості поданий у*
- а. Повісті временних літ
 - б. Повчанні дітям
 - в. Слові про закон і благодать
5. *Кому належить «Слово про закон і благодать»*
- а. Володимир Мономах
 - б. Іоанн
 - в. Іларіон
6. *Форма домашнього виховання дітей феодальної знаті*
- а. школи грамоти
 - б. кормильство
 - в. гувернерство
7. *Рівні освіти в Україні в епоху Відродження*
- а. елементарна та підвищена освіта
 - б. елементарна та середня освіта
 - в. елементарна, середня, вища
8. *Які основні риси характерні для організації навчально-виховного процесу в братських школах*
- а. демократизм, доступність, елементи класно-урочної системи
 - б. авторитаризм, індивідуально-групове навчання, статут школи
 - в. високий статус чергових, бригадно-лабораторна форма навчання, угода з батьками
9. *Що вивчали у двох старших класах Києво-Могилянської академії*
- а. філософію і богослов'я
 - б. спів, катехізис
 - в. мови, арифметику
10. *Першим ректором Острозької академії був*
- а. Герасим Смотрицький
 - б. Костянтин Острозький
 - в. Кирило Лукаріс
11. *Києво-Могилянська академія мала таку систему організації*
- а. поділялася на факультети

- б. мала поділ на молодших і старших студентів
- в. мала вісім класів

12. *Адміністративна структура Києво-Могилянської академії*

- а. ректор, префект, суперінтендант
- б. ректор
- в. ректор, суперінтендант, учителі

13. *Характер козацько-лицарського виховання*

- а. військово-фізичне
- б. морально-естетичне
- в. трудове та політехнічне

14. *В яких школах України вперше запроваджена класно-урочна система навчання*

- а. полкових
- б. січових
- в. братських

15. *Яка братська школа була першою створена в Україні:*

- а. Острозька
- б. Київська
- в. Львівська

КРЕДИТ 7. ШКОЛА І ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 14

Тема: Школа і педагогічна думка в 20-30-х роках ХХ-го ст. педагогічна теорія та практика А. С. Макаренка

Мета:

Дидактична: ознайомитися із особливостями становлення системи народної освіти України у період 20-30-х років 20-го століття, з життям та педагогічною спадщиною А. С. Макаренка; з'ясувати, у чому проявляється неоднозначність сучасної оцінки педагогічної спадщини А. С. Макаренка;

Виховна: виховувати почуття гордості за український народ, відчуття етнічної приналежності, український менталітет та патріотичні почуття;

Розвивальна: розвивати усі психічні функції: аналітичне мислення, уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Система народної освіти України в 20–30 роки, особливості розвитку її ланок, суперечності цього процесу.
2. Основні віхи життя і педагогічної діяльності А.С.Макаренка.
3. Теорія та практика А.С.Макаренка у формуванні учнівського колективу.
4. А.С.Макаренко про поєднання навчання з трудовим вихованням.
5. Неоднозначність сучасної оцінки педагогічної спадщини А.С.Макаренка.

Література:

1. Грушевський М. Історія України. – К., 1990.
2. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
3. Кравець В. Історія Української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
4. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
5. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.
6. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – К., 2000.
7. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 15-16

Тема: Основні ідеї радянської педагогіки (40-80 рр. XX ст.). Видатний український педагог В.О. Сухомлинський

Мета:

Дидактична: ознайомитися із особливостями становлення системи народної освіти України у період 40-80-х років 20-го століття, з життям та педагогічною спадщиною В.О.Сухомлинського; засвоїти основні положення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського;

Виховна: виховувати почуття гордості за український народ, відчуття етнічної приналежності, український менталітет та патріотичні почуття;

Розвивальна: розвивати усі психічні функції: аналітичне мислення, уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Освіта і педагогіка в Україні в повоєнні роки (40-55-ті).
2. Освіта, виховання і педагогіка в Україні в 50-80-х роках.
3. Життя і педагогічна діяльність В.О.Сухомлинського.
4. Питання морального, трудового і естетичного виховання учнів в теорії і практиці В.О.Сухомлинського.
5. Проблеми виховання громадянина.

Література:

1. Грушевський М. Історія України. – К., 1990.
2. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1999.
3. Кравець В. Історія Української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
4. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
5. Любар О. О. та ін. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 2000.
6. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – К., 2000.
7. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навчальний посібник. – Суми: СумДПУ, 2000.

Тестові завдання для самоперевірки до кредиту 7

1. Основоположним принципом педагогічної системи А.С. Макаренка є принцип виховання
 - а. У комуні
 - б. У колективі
 - в. У трудовій школі
2. Педагог, який розробив теорію колективу і висвітлив її у творах «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», «Марш 30-го року»
 - а. А.С.Макаренко
 - б. В.О.Сухомлинський
 - в. Я.А.Коменський
3. Життя трудової колонії ім. Горького А.С. Макаренко показав у своєму творі
 - а. Педагогічний роман
 - б. Педагогічний бальйон
 - в. Педагогічна поема
4. Автор праці «Серце віддаю дітям»
 - а. А.С.Макаренко
 - б. В.О.Сухомлинський
 - в. К.Д.Ушинський
 - г. Я.А.Коменський
5. Основоположним принципом педагогічної системи А.С. Макаренка є принцип виховання у колективі
6. Хто із видатних педагогів працював з неповнолітніми правопорушниками у колонії та в комуні
 - а. А.С.Макаренко
 - б. В.О.Сухомлинський
 - в. К.Д.Ушинський
 - г. О.В.Духнович
7. А.С.Макаренко розробив етапи розвитку колективу, в основі чого лежить динаміка вимог
 - а. Вчитель-учень
 - б. Актив-колектив
 - в. Колектив-колектив
 - г. Самовиховання
 - д. Змагання
8. Шляхи створення колективу за А.С.Макаренко
 - а. пред'явлення вимог
 - б. виховання учнівського активу
 - в. формування громадської думки
 - г. принцип паралельної дії
 - д. система перспективних ліній
 - е. система колективних змагань
9. Назвіть праці які написав В.О.Сухомлинський
 - а. Духовний світ школяра
 - б. Рідне слово
 - в. Серце віддаю дітям
 - г. Пависька середня школа
10. Центральним органом управління освітою у уряді УНР був
 - а. Генеральний Секретаріат
 - б. Центральна Рада
 - в. Генеральна Директорія

КРЕДИТ 8. СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ МИКОЛАЇВЩИНИ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 17

Тема: Виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини.

Перші педагогічні навчальні заклади на Миколаївщині

Мета:

Дидактична: ознайомитися із соціально-культурними та історичними передумовами виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини; з'ясувати, які виникали перші державоутворення на території сучасної Миколаївщини (Велика Скіфія, Ольвія), заселення слов'янськими племенами та запорізькими козаками;

Виховна: виховувати почуття гордості за український народ, відчуття етнічної приналежності, український менталітет та патріотичні почуття;

Розвивальна: розвивати усі психічні функції: аналітичне мислення, уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Соціально-культурні та історичні передумови виникнення та становлення педагогічної освіти Миколаївщини;
2. Перші державоутворення на території сучасної Миколаївщини (Велика Скіфія, Ольвія), заселення слов'янськими племенами та запорізькими козаками;
3. Інтенсивне заселення Миколаївського півострова та створення м.Миколаєва.
4. Створення перших навчальних закладів на території Миколаївської області.
5. Відкриття та діяльність Новобузької учительської семінарії (1874 р.).

Література:

1. Вища педагогічна освіта і наука України: Історія, сьогодення та перспективи розвитку. Миколаївська область [Текст] / За заг.ред. В.Д.Будака. – К.: Знання України, 2010.
2. Вищі навчальні заклади Миколаївщини на початок 2009/10 навчального року [Текст]: Статистичний бюлетень. Миколаїв: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2010.
3. Майборода В.К. З історії становлення і розвитку педагогічної освіти на Україні (1928-1941 рр.) // Початкова школа. – 1990. – № 12. – С.34-36.
4. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
5. Миколаївський державний університет. Історичний нарис (1913-2003) / Я.І.Журецький, І.С.Павлік, Л.В.Старовойт. – К.: Златограф-дизайн, 2003. – 256 с.
6. Миколаївський державний університет: віхи історії [Текст] / Уклад. В.Д.Будак, Л.В.Старовойт, О.П.Хаєцький, С.В.Підопригора. – Миколаїв: Іліон, 2009.

7. Миколаївському педінституту 50 років // Тези доповідей наукової конференції, присвяченої 50-річчю Миколаївського державного педагогічного інституту ім.В. Г. Белінського. – Миколаїв, 1964, - с. 5-9.

8. Освіта на Миколаївщині у XIX-XX століттях: Історичні нариси. / Кер.авт.кол. І.С.Павлік. – Миколаїв, 1997. – 176 с.

9. Фідровський В. М. – ректор Миколаївського інституту народної освіти // Історія України в особах / За редакцією В.П. Шкварця. – Частина друга. –Миколаїв, 1993. – С. 343-348.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 18

Тема: Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського: стратегія поступу – від витоків до сьогодення.

Мета:

Дидактична: ознайомитися із передумовами створення у м. Миколаєві першого вищого навчального закладу; з'ясувати особливості ретроспективного розвитку найстарішого ВНЗ на Півдні України – МНУ імені В.О.Сухомлинського;

Виховна: виховувати почуття гордості за український народ, відчуття етнічної приналежності, український менталітет та патріотичні почуття;

Розвивальна: розвивати усі психічні функції: аналітичне мислення, уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, робити висновки, узагальнення.

ПЛАН

1. Відкриття учительського інституту у Миколаєві (1913 р.).
2. Перетворення учительського інституту в педагогічний інститут: розвиток Миколаївського інституту народної освіти.
3. Реорганізація ІНО у трирічний інститут соціального виховання.
4. Перетворення ІСВ в Миколаївський державний педагогічний інститут – 1933-1999 рр.
5. Миколаївський державний педагогічний університет 1999-2002. Миколаївський державний університет – 26.09.2002
6. Миколаївський державний університет імені В.О.Сухомлинського з 2003 р. Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського з 2010 р.

Література:

1. Вища педагогічна освіта і наука України: Історія, сьогодення та перспективи розвитку. Миколаївська область [Текст] / За заг.ред. В.Д.Будака. – К.: Знання України, 2010.

2. Вищі навчальні заклади Миколаївщини на початок 2009/10 навчального року [Текст]: Статистичний бюлетень. Миколаїв: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2010.
3. Майборода В.К. З історії становлення і розвитку педагогічної освіти на Україні (1928-1941 рр.) // Початкова школа. – 1990. – № 12. – С. 34-36.
4. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
5. Миколаївський державний університет. Історичний нарис (1913-2003) / Я.І.Журецький, І.С.Павлік, Л.В.Старовойт. – К.: Златограф-дизайн, 2003. – 256 с.
6. Миколаївський державний університет: віхи історії [Текст] / Уклад. В. Д. Будак, Л. В. Старовойт, О. П. Хасцький, С. В. Підпригора. – Миколаїв: Іліон, 2009.
7. Миколаївському педінституту 50 років // Тези доповідей наукової конференції, присвяченої 50-річчю Миколаївського державного педагогічного інституту ім.В. Г. Белінського. – Миколаїв, 1964, - с. 5-9.
8. Освіта на Миколаївщині у XIX-XX століттях: Історичні нариси. / Кер.авт.кол. І.С.Павлік. – Миколаїв, 1997. – 176 с.
9. Фідоровський В. М. – ректор Миколаївського інституту народної освіти // Історія України в особах / За редакцією В.П. Шкварця. – Частина друга. –Миколаїв, 1993. – С. 343-348.

Тестові завдання для самоперевірки до кредиту 8

1. Першим історично достовірним державоутворенням, що існувало на теренах Миколаївської області була?
 - а. Велика Скіфія;
 - б. Київська Русь;
 - в. вільні запорізькі козаки.
2. Інтенсивне заселення Миколаївського півострова почалося:
 - а. у VII – V ст. до н.е.;
 - б. в останній чверті XVIII століття;
 - в. у I ст. до н.е.
3. Як називались навчальні заклади в яких отримували освіту діти ольвійських громадян (хлопчики та юнаки),
 - а. в школі та гімназії;
 - б. в університетах;
 - в. вдома;
4. Перший навчальний заклад міста Миколаєва заснований у 1798 році
 - а. Чорноморське штурманське училище
 - б. Школа юнг
 - в. Школа моряків
5. У якому році була відкрита Новобузька учительська семінарія, і вчителів якого фаху вона готувала:

- а. у 1874 р.; вчителів початкової школи;*
 - б. у 1918 р.; вчителів математики і фізики;*
 - в. у 1913 р.; вчителів української мови та літератури;*
- 6. Кили відбулося офіційне відкриття учительського інституту із училищем у м.Миколаєві?
 - а. 1913 р.;*
 - б. 1933 р.*
 - в. 1920 р.*
- 7. У якому році Миколаївський учительський інститут було реорганізовано у Інститут соціального виховання, а згодом в Інститут народної освіти?
 - а. 1920 р. та 1930 роки;*
 - б. 1919 р. та 1933 роки;*
 - в. 1921 р. та 1929 роки;*
- 8. У якому році Миколаївський інститут народної освіти було реорганізовано у Миколаївський державний педагогічний інститут?
 - а. 1933 р.;*
 - б. 1941 р.;*
 - в. 1999 р.;*
- 9. У якому році Миколаївський державний педагогічний інститут було реорганізовано у Миколаївський державний педагогічний університет а згодом Миколаївський державний університет?
 - а. 1999 р. та 2002 р.;*
 - б. 2000 р. та 2002 р.;*
 - в. 2001 р. та 2003 р.;*
- 10. У якому році вузу присвоєно ім'я великого гуманіста, філософа, учителя В. О. Сухомлинського?
 - а. 2003 р.;*
 - б. 2001 р.;*
 - в. 2002 р.*

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ІСПИТУ

1. Наука і предмет педагогіки, їх визначення та завдання.
2. Основні категорії педагогіки: освіта, навчання, виховання.
3. Структура курсу і основні галузі педагогічної науки. Зв'язок педагогіки з іншими науками.
4. Розвиток педагогічної науки.
5. Методи науково-педагогічного дослідження.
6. Розвиток особистості, його рушійні сили і закономірності.
7. Роль спадковості й середовища в розвитку та формуванні особистості.
8. Виховання, як педагогічний процес індивідуального становлення особистості.
9. Роль діяльності і спілкування в розвитку і вихованні особистості.
10. Дитина як суб'єкт виховання. Взаємозв'язок процесів виховання й розвитку.
11. Вікові етапи в розвитку особистості школярів, їх характеристика.
12. Індивідуальні відмінності та їх врахування у навчанні та вихованні.
13. Проблема мети виховання в історії розвитку народної освіти педагогіки, її історичний та класовий характер.
14. Ідея всебічного розвитку особистості - мета виховання, завдання, зміст. Особливості її реалізації в нашій країні.
15. Як Ви розумієте поняття педагогічної діяльності? Назвіть основні компоненти педагогічної діяльності.
16. Охарактеризуйте основні функції педагогічної діяльності вчителя.
17. Що Ви розумієте під поняттям педагогічної майстерності? Назвіть основні компоненти педагогічної майстерності.
18. Як Ви розумієте поняття гуманістичної спрямованості?
19. Обґрунтуйте роль основних складових педагогічної компетентності для майстерності вчителя.
20. Дайте характеристику основних педагогічних здібностей вчителя.
21. Педагогічна ситуація і педагогічна задача.
22. Історія педагогіки як наука, її предмет, джерела, завдання.
23. Причини виникнення виховання, характеристика різних теорій.
24. Особливості виховання на різних етапах первісного суспільства.
25. Виховання та школа в стародавній Греції.
26. Виховання та школа в Стародавньому Римі.
27. Освіта в Західній Європі в період Середньовіччя.
28. Лицарське виховання.
29. Середньовікові університети: причини появи, зміст освіти.
30. Система народної освіти в педагогічній спадщині Я.А. Коменського.
31. Питання організації шкільного життя в педагогічній системі Я. А. Коменського.
32. Дидактичні погляди Я. А. Коменського.
33. Роль вчителя і вимоги до нього в педагогічній спадщині Я. А. Коменського.

34. Питання виховання в педагогічній системі Я.А. Коменського.
35. Концепція виховання і освіти Дж. Локка.
36. Педагогічна концепція Жана Жака Руссо.
37. Дидактичні погляди А. Дістервега.
38. Теорія «елементарної освіти» І.Г. Песталоцці.
39. Педагогічні погляди І.Г. Песталоцці стосовно виховання особистості.
40. Дидактичні погляди І.Ф. Гербарта.
41. Тенденції розвитку світової педагогіки і школи на сучасному етапі.
42. Пріоритети та проблеми виховання й освіти в міжнародному освітньому просторі на сучасному етапі.
43. Українська родина з найдавніших часів до XIX ст.
44. Традиції та тенденції розвитку української родини в XX ст.
45. Сучасний етап розвитку української родини.
46. Сутність народної педагогіки.
47. Етапи становлення народної педагогіки.
48. Принципи та засоби народної педагогіки.
49. Формування системи освіти в Київській Русі.
50. Організація навчально-виховного процесу в школах різних типів і рівнів Київської Русі.
51. Освіта і шкільництво на Україні в період татаро-монгольського іга.
52. Розвиток освіти на Україні в часи перебудови України в складі Литовського князівства та Польщі.
53. Діяльність січових і козацьких шкіл на Україні. Козацька читанка.
54. Виникнення і розвиток братських шкіл на Україні.
55. Перші вузи на території східних слов'ян.
56. Світоглядні позиції та педагогічні погляди Г.С. Сковороди.
57. Питання виховання в педагогічній спадщині О.В. Духновича.
58. Педагогічні ідеї Т.Г. Шевченка.
59. Педагогічні ідеї І.Я. Франка.
60. Педагогічні ідеї Л. Українки.
61. Життя та педагогічна діяльність К.Д. Ушинського.
62. Принцип народності виховання в педагогічній системі К. Д. Ушинського.
63. Дидактичні погляди К.Д. Ушинського.
64. Питання виховання в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського.
65. Вимоги до вчителя і його підготовки в педагогічній спадщині К. Д. Ушинського.
66. К.Д. Ушинський про застосування в навчанні і вихованні народної педагогіки.
67. Розвиток національної школи і освіти за часів УНР.
68. Освітня політика в Україні за часів Гетьманату.
69. Освітня політика в Україні за часів Директорії.
70. Система народної освіти в 20-30 рр. XX ст.
71. Уніфікація школи в 30-ті роки XX ст.

72. Навчально-виховна робота в школах в 20-30 рр. XX ст.
73. Основні віхи життя і педагогічної діяльності А.С. Макаренка.
74. Теорія і практика А.С. Макаренка у формуванні учнівського колективу.
75. Питання виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка.
76. Неоднозначність сучасної оцінки педагогічної спадщини А. С. Макаренка.
77. Особливості стану освіти і педагогіки в Україні в період Великої Вітчизняної війни та в повоєнний період.
78. Освіта і педагогічна думка в Україні в 50-80 рр. XX ст.
79. Життя і педагогічна діяльність В.О. Сухомлинського.
80. В.О. Сухомлинський про шляхи забезпечення «радість розумової праці» учнів.
81. Питання морального, трудового та естетичного виховання учнів в теорії і практиці В.О. Сухомлинського.
82. Проблеми виховання громадянина в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.
83. Творча спадщина В. О. Сухомлинського та відродження школи і педагогіки України.
84. Стратегічні завдання та пріоритетні напрямки реформування освіти в незалежній Україні.
85. Основні проблеми в розбудові системи освіти в незалежній Україні.
86. Здобутки в галузі освіти в суверенній Україні.

ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок роботи. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у верху справа сторінки без крапки в кінці.

Вступ. Містить обґрунтування актуальності обраної теми, оцінку робіт, що реферуються, формулювання мети реферату. Як правило, не містить цитат, абстрактних розмірковувань. Орієнтовний обсяг вступу – 1 сторінка.

Основна частина. Головне завдання референта при написанні даної частини реферату полягає у самостійному вичерпному викладенні суті наукової інформації з обраної теми. Може складатися з кількох глав або підглав, що залежить від теми, проблематики та обсягу матеріалу реферату. Для підтвердження або спростування певних думок, ідей часто використовують цитування (як дослівне, так і своїми словами). Проте необхідно пам'ятати, що цитований матеріал не повинен перевищувати 30% реферату. Загальний обсяг головної частини складає близько 10-13 сторінок.

Висновки. Підсумовування результатів виконаної роботи. Передбачають коротке узагальнення автора з досліджуваної проблеми. Їх викладають чітко, точно, лаконічно, без будь-яких цитат, розмірковувань, припущень. Часто для зручності висновки нумерують.

Окрім зазначених компонентів у рефераті подається список використаної літератури (у алфавітному порядку або в порядку використання джерельної бази), а за необхідності формуються додатки. У додатки можуть вноситися зразки документів, графічні схеми, діаграми, таблиці, фотографії. Кожен додаток, як правило, починається з нової сторінки та повинен мати заголовок.

Обсяг реферату залежить від значущості проблеми, опанованого матеріалу. Як правило, він сягає в середньому 15 сторінок.

Робота над рефератом відбувається з дотриманням такого **порядку**:

- Вибір або формулювання теми. З'ясування форми реферату, яка б відповідала його меті.
- Обмірковування теми, складання попереднього плану реферату.
- Ознайомлення з науковою літературою, що відповідає темі роботи. Вибір джерел, що розкривають тему.
- Формулювання мети реферату, коригування первинного плану.
- Виклад матеріалу відповідно до складеного плану.

Вимоги до оформлення реферату:

Реферат друкують машинописним способом або за допомогою комп'ютера на одній стороні аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) від двадцяти п'яти до тридцяти рядків на сторінці і не менше сорока знаків в рядку.

Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів: лівий – не менше 30 мм, правий – не менше 10 мм, верхній – не менше 20 мм, нижній – не менше 20 мм. Шрифт: *Times New Roman* та подібні. Розмір шрифту – 14. Інтервал – 1,5.

Критерії оцінювання знань та вмінь студентів

Високий рівень. Студент вільно володіє навчальним матеріалом на підставі вивченої основної та додаткової літератури, аргументовано висловлює свої думки, проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.

Достатній рівень. Студент володіє певним обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, але не має достатніх знань та вмінь для формулювання висновків, допускає несуттєві неточності.

Задовільний рівень. Студент володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або володіє частиною навчального матеріалу, уміє використовувати знання у стандартних ситуаціях.

Низький рівень. Студент володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно.

Незадовільний рівень. Студент не володіє навчальним матеріалом.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З ПЕДАГОГІКИ

1. Виникнення, становлення та розвиток педагогічної науки.
2. Життя та педагогічна діяльність В.О.Сухомлинського.
3. Гуманізм педагогічних інновацій педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.
4. Я.А.Коменський – основоположник педагогічної науки.
5. Система виховання лицаря-козака.
6. Козацька педагогіка, її основні завдання, зміст
7. Козацька педагогіка в практиці військово-патріотичного виховання в сучасній школі.
8. Характеристика методів науково-педагогічного дослідження.
9. Науково-дослідницька діяльність студентів як засіб вдосконалення професійної майстерності.
10. Врахування закономірностей вікового та індивідуального розвитку дітей в процесі навчання та виховання
11. Спадковість і розвиток. Вплив середовища на розвиток і формування особистості
12. Роль діяльності та спілкування в формуванні особистості
13. Процес розвитку і формування особистості
14. Особливості виховання молодших школярів.
15. Фактори формування особистості.
16. Вікові етапи в розвитку особистості школяра, їх характеристика.
17. Становлення особистості у процесі соціалізації.
18. Видатні педагоги про вікову періодизацію.
19. Особливості взаємин молодшого школяра з дорослими (учителями, батьками) та однолітками.
20. Формування особистості дитини в початкових класах.

21. Особливості формування самосвідомості дошкільника.
22. Акселерація. Аналіз сучасних теорій розвитку особистості.
23. Проблема мети виховання в історії педагогіки
24. Шляхи формування педагогічної майстерності вчителя.
25. Майстерність педагогічного спілкування.
26. Техніка мовлення вчителя.
27. Майстерність вчителя у розв'язанні педагогічних конфліктів.
28. Основні напрямки виховання в сучасній школі.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

1. Становлення і розвиток різних типів виховання на різних етапах розвитку людства.
2. Характеристика основних напрямів розвитку вітчизняного типу виховання.
3. Проблема мети виховання : вітчизняний і зарубіжний досвід.
4. Моделі виховання в історії педагогіки.
5. Виховні системи: вітчизняний і зарубіжний досвід.
6. Системи навчання в історичній ретроспективі.
7. Інноваційні освітні системи кінця ХІХ – поч. ХХ ст.
8. Теорія і практика „трудової школи” (Г.Кершенштейнер, А.Макаренко, С.Шацький, П.Блонський).
9. Теорія і практика шкіл „вільного виховання” (Л.Толстой, М.Монтессорі, О.Нілл).
10. Теорія і практика „лабораторної школи” (Д.Дьюї).
11. Теорія і практика „вальдорфської школи” (Р.Штайнер).
12. Теорія і практика „нової французької школи” (С.Френе).
13. „Павлишська середня школа” В.О.Сухомлинського.
14. Теорія і практика „експериментальних шкіл” учителів-новаторів (І.Волнов, І.Іванов, Є.Ільїн, В.Карановський, В.Шаталов, та ін.).
15. „Школи розвивального навчання” (В.Давидов, Д.Ельконін, Л.Занков).
16. „Школи діалогу культур” (В.Біблер).
17. „Приватні школи”: вітчизняний і зарубіжний досвід.
18. Суть виховання у філософських теоріях Давнього Сходу.
19. Суть виховання у філософських теоріях Давньої Греції.
20. Суть виховання у філософських теоріях Давнього Риму.
21. Виховні ідеали київської Русі.
22. Ідеї педагогів-гуманістів епохи відродження
23. Видатні представники Українського відродження.
24. Суть виховання в козацькій педагогіці.
25. Суть виховання в зарубіжній педагогіці Нового часу.
26. Суть виховання у вітчизняній педагогіці ХVІІІ-ХІХ ст.
27. Ідеї виховання особистості в радянській педагогіці.

28. Проблеми виховання в зарубіжній педагогіці першої половини XX ст.
29. Проблеми виховання в зарубіжній педагогіці другої половини XX ст.
30. Становлення і розвиток національної системи освіти в Україні.
31. Становлення і розвиток освіти на Миколаївщині.
32. Проблеми фізичного виховання дітей у зарубіжній і вітчизняній педагогіці.
33. Проблеми морального виховання дітей у зарубіжній і вітчизняній педагогіці.
34. Проблеми трудового виховання дітей у зарубіжній і вітчизняній педагогіці.
35. Ідеї загальнолюдського і національного виховання у зарубіжній і вітчизняній педагогіці.
36. Принцип природовідповідності виховання, його обґрунтування у зарубіжній і вітчизняній педагогіці.
37. Принцип культуровідповідності виховання, його обґрунтування у зарубіжній і вітчизняній педагогіці.
38. Принцип народності виховання, його обґрунтування у зарубіжній і вітчизняній педагогіці.
39. Принцип педагогічного гуманізму, його обґрунтування у зарубіжній і вітчизняній педагогіці.
40. Принцип педагогічного гуманізму, його обґрунтування у зарубіжній і вітчизняній педагогіці.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Порівняльний аналіз мети, змісту принципів та засобів виховання української людності на різних етапах розвитку української народної педагогіки.
2. Ідеї народної педагогіки та християнські погляди на виховання в пам'ятках часів Київської Русі.
3. Проблема мети виховання в історії вітчизняної педагогіки (Г.С.Сковорода, М.О.Максимович, Т.Г.Шевченко, К.Д.Ушинський, М.П.Драгоманов, Г.Г.Ващенко, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський.)
4. Становлення та діяльність братських шкіл на Україні у XVI-XVII столітті.
5. Києво-Могилянська академія та її роль в історії шкільництва України.
6. Освітня політика козацької держави. Козацька педагогіка.
7. Суть категорії „мета виховання” в педагогічних концепціях Я.А.Коменського, Дж.Локка, Ж.-Ж.Руссо.
8. Розвиток категорії „природовідповідність виховання та навчання” в педагогіці XVII-XVIII ст. (Я.А.Коменського, Дж.Локка, Ж.-Ж.Руссо, Г.С.Сковорода).
9. Проблема фізичних покарань у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці XVII- XIX ст.
10. Питання морального виховання дітей у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці XVII- XVIIIст.
11. Розвиток принципу наочності в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки XVII- XIX ст.
12. Проблема призначення учителя та становлення педагогічної майстерності в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки XVII- XIX ст.
13. Ідеї розвиваючого навчання у творах зарубіжних педагогів (Й.Песталоцці, А.Дістервег).
14. Проблеми трудового виховання у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці XVII- XVIIIст. (Г.С.Сковорода, Дж.Беллерс, Ж.-Ж.Руссо).
15. Питання трудового навчання і виховання у вітчизняній та зарубіжній педагогіці XIX століття (К.Д.Ушинський, О.В.Духнович, Л.М.Толстой, Й.Г.Песталоцці, Р.Оуен).
16. вітчизняні педагоги другої половини XIX ст. Про стан та шляхи розвитку народної школи на Україні (Т.Г.Шевченко, М.І.Пирогов, М.П.Драгоманов, Х.Д.Алчевська, Б.Д.Грінченко).
17. Проблема формування пізнавального інтересу у педагогічній спадщині А.Дістервега, К.Д.Ушинського, В.О.Сухомлинського (порівняльний аналіз).
18. Питання формальної і матеріальної освіти у педагогічних концепціях вітчизняних та зарубіжних педагогів XIX ст. (Й.Песталоцці, А.Дістервег, М.І.Пирогов, К.Д.Ушинський).
19. Проблема поєднання навчання з продуктивною працею у педагогічній спадщині минулого та у поглядах педагогів XX століття (Г.Сковорода, Р.Оуен, А.С.макаренко, О.В.Захаренко).

20. Народнопедагогічні основи творчої спадщини К.д.Ушинського та В.О.Сухомлинського.

21. Проблема змісту та організаційних форм навчання в радянській школі у 20-роках ХХ століття.

22. Ідеї „вільного виховання” та „вільної освіти” у вітчизняній (або зарубіжній) педагогічній думці.

23. Ідеї гуманістичного виховання в історії вітчизняної (або зарубіжної) педагогічної думки.

24. Проблеми сімейного виховання в історії вітчизняної (або зарубіжної) педагогічної думки.

25. Проблеми розвитку української національної школи у творах Б.Д.Грінченка, С.Ф.Русової, М.С.Грушевського.

26. Поняття колективного виховання у педагогічних концепціях С.Т.Шацького, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського.

27. Сутність педагогічного гуманізму А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського.

28. Проблеми розвиваючого навчання в радянській педагогіці.

29. Проблеми формування педагогічної майстерності у творчій спадщині А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського.

30. Сутність та основні представники педагогіки співробітництва.

31. Основні течії зарубіжної реформаторської педагогіки кінця ХІХ – 30-х років ХХ століття.

32. Ідейні представники та сутність Вальдорфської педагогіки.

33. Нові форми та методи навчання в діяльності експериментальних навчальних закладів Європи та США у кінці ХІХ – на поч. ХХ століття.

34. Основні напрямки реформування освітніх систем промислово розвинених країн в сучасних умовах.

35. Шляхи демократизації та реформування освіти в сучасній українській державі.

ДЛЯ НОТАТОК

